

**ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ДОНИШГОҶИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ ЗАБОНҶОИ
ХОРИҶИИ ТОҶИКИСТОН БА НОМИ СОТИМ УЛУҶЗОДА**

ЗУЛФОНИЁН РАҶИМ РАҶАБЗОДА

**ТАҶКИҚИ ЛУҶАВИЮ МАЪНОИ
ВА СОҶТОРИИ НОМВОҶАҶОИ
ҶУҶРОФИИ МИНТАҚАИ ПАНҶАКЕНТ**

**Роҳбари илмӣ:
доктори илми филология,
профессор Олимҷон Муҳаммадҷонзода**

Душанбе – 2023

МУНДАРИЧА

Ихтисораҳо.....	4
Муқаддима.....	5
Боби 1. Таҳқиқи луғавию маъноии номвожаҳои ҷуғрофӣ	
минтақаи Панҷакент.....	15
1.1. Дараҷаи омӯзиши топонимҳои Тоҷикистон	15
1.2. Ойконимҳои минтақа.....	20
1.3.Оронимҳои минтақа.....	34
1.4. Гидронимҳо (ва лимнонимҳо)-и минтақа	45
1.5. Антропонимҳои минтақа.....	48
1.6. Теонимҳои минтақа.....	51
1.7. Зоотопонимҳои минтақа.....	53
1.8. Фитонимҳо минтақа.....	54
1.9. Некронимҳои минтақа	54
1.10. Номвожаҳои ҷуғрофӣ – омофонҳо.....	55
1.11. Гурӯҳи мавзуии номвожаҳои ҷуғрофӣ ифодакунандаи хусусияти орзуву омол.....	59
1.12. Гурӯҳи мавзуии номвожаҳои ҷуғрофӣ ифодакунандаи хусусияти ғояҳои замони нав (метонимҳо)	59
1.13. Гурӯҳи мавзуии номвожаҳои ҷуғрофӣ ифодакунандаи хусусияти рангу аломат	60
1.14. Этнотопонимҳои минтақа	62
Боби 2. Таҳқиқи решашиносии номвожаҳои ҷуғрофӣ	
минтақаи Панҷакент.....	69
2.1. Дараҷаи омӯзиши микротопонимҳои минтақаи Панҷакент.....	69
2.2. Таҳлили решашиносии баъзе номвожаҳои ҷуғрофӣ минтақа	78
Боби 3. Таҳлили сохтори номвожаҳои ҷуғрофӣ	
минтақаи Панҷакент.....	120
3.1. Масоили омӯзиши сохтори номвожаҳои	

ҷуғрофии минтақаи Панҷакент	120
3.1.Таҳлили сохтори топонимҳои эронӣ:	133
1.3. Таҳлили сохтори топонимҳои иқтибосӣ ва омехта.....	160
1.4. Топонимҳои навъи <i>pluralia tantum</i>	164
Хулоса.....	171
Адабиёти илмӣ.....	178
Замимаҳо: Феҳристи алифбоии топонимҳо ва харитаҳои минтақаи Панҷакент.....	208

ФЕҲРИСТИ ИХТИСОРАҲО

(ба забони тоҷикӣ)

ав. - авастой

ар. – арабӣ

д. – дарё

др. – *дара*

дх. – деҳа

ИМА – Иёлоти Муттаҳидаи Амрико

км – километр

қал. – қалъа

қ.к. – қаторкӯҳ

қл. – қулла

лот. – лотинӣ

Л.Ш. - Лоик Шерали

м – метр

мавз. – мавзеъ

Маз.Ш. – Мазори Шариф

мақб. – мақбара

мах. – маҳалла

маҷ.х. – маҷрои хушк

Мог. – *Могийн*

Пҷк. – *Панҷакент*

руш. – рушонӣ

санскр. – санскрит

сах. – саҳифа

суғ. – суғдӣ

т.ш. – тоҷикии шарқӣ

ф. бост. – *форсии бостон*

чар. – чарогоҳ

чи. – чашма

ҳ.авр. – *ҳиндуаврупоӣ*

ҳ.эр. – *ҳиндуэронӣ*

Ҷ.деҳ. – Ҷамоати деҳот

ш. – шаҳр

шуғн. - шуғнонӣ

юн. – юнонӣ.

яғн.- яғнобӣ

язғ. - язғуломӣ

ҳафр. – *ҳафриёт*

1* – аломат-рақами рӯйхати гӯяндагон

(аз 1* то 12* – ихтисораи сарҳарфи насабу номи гӯяндагон)

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқ. Омӯзишу баррасӣ ва таҳқиқи номвожаҳои чуғрофии ҳар кишвар, ки аз умқи таърих маншаъ мегирад, дар марҳилаҳои ташаккули забони тоҷикӣ барои нишон додани инкишофи забону фарҳанги мардумони минтақа ва муаррифии тамаддуни онҳо ба ҳайси сарчашмаи муътамад муҳим арзёбӣ мегардад.

Дар таърихи ташаккули ҳар халқу миллат номҳои чуғрофӣ далели мавҷудияти забон, урфу одат, касбу кор, таҳаввулот ва ё ташаккулёбии фарҳанги ин ё он мардумро нишон медиҳад, ки он дар илми топонимика (ҷойномшиносӣ) омӯхта мешавад.

Ҷойномҳо (топонимҳо) як қисми ҷудоинопазири забоншиносӣ махсуб мешаванд ва ба ҳаёти мазмунҳои назариявӣ хеле наздик мебошанд. Ва ин тасодуфӣ набуда, маҳз, онҳо имкони таҳқиқи таърихи ҳар як халқро бо инкишофу таҳаввулот, фарҳанг ва тафаккури он нишон медиҳанд. Ҷойномҳо (топонимҳо) тасодуфан ба вучуд намеоянд. Онҳо аз ҷониби мардум офарида шуда, бо мафҳумҳои худ на танҳо номи ин ё он мавзӯро ифода мекунанд, балки дар номвожаҳои чуғрофӣ зинда монда, маълумоти арзишмандро дар бораи рельеф, хусусиятҳои чуғрофӣ ва мавқеи ҷойгиршавии онҳо маҳфуз нигоҳ медоранд [104, 54-56].

Оид ба эҳё ва ҳифзи номҳои чуғрофӣ Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар суҳбати худ ба муносибати Рӯзи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон (4 октябри соли 2012) мефармоянд: «Яке аз масъалаҳои муҳим барои таърихи миллат ин гирдоварӣ ва омӯзишу таҳқиқи дақиқи номҳои чуғрофӣ мебошад. Бар асоси таҳқиқоте, ки аз ҷониби донишмандони хориҷӣ ва ватанӣ анҷом гирифтааст, ҳар як номи чуғрофӣ дар асоси манбаъҳои ҳақиқӣ бояд мавриди омӯзиши илмӣ қарор дода шавад. Номҳои чуғрофии минтақа ба таъриху сарнавишти миллат иртибот дошта, таърихи рушду такомули забони моро инъикос менамояд [23, 72-73].

Ғайр аз ин, топонимҳо барқароркунандаи таърих, робитаи кишварҳо, муносибати забонӣ, миллӣ, ҳаводиси замон ва ғайраҳо мебошанд, чунки «топонимҳо фаҳмиши моро дар бораи равандҳои гуногуни диахронӣ, аз ҷумла, дарки масъалаҳои таърихи забон ва ташаккули миллат дар тури таърих густариш медиҳад»².

Мубрамии мавзӯ дар он ифода меёбад, ки омӯзиши топонимикаи муосири тоҷик як равияи нав дар забоншиносии тоҷик маҳсуб меёбад. Сарфи назар аз дастовардҳои зиёди илмӣ масъалаҳои зиёди ин соҳа ҳанӯз ба таври мукамал таҳқиқи илмӣ нагардидаанд. Омӯзиши топонимҳо барои ифодаи хусусияти объектҳои ҷуғрофӣ ва мавқеи ҷойгиршавии онҳо аҳамияти бузург дошта, ҷиҳати муайян сохтани интисоби халқҳо ба ин ё он миллат, забону фарҳанг, анъанаҳои миллӣ муҳим арзёбӣ мешаванд.

Дар кори диссертатсионии мо таҳқиқи топонимикаи минтақаи Панҷакент бори аввал сурат мегирад, ки ин мубрамии мавзӯро нишон медиҳад.

Тавре маълум аст, Панҷакент маркази водии Зарафшон ба ҳисоб меравад. Дар ҳудуди он гузаштагони тоҷикон – суғдиён умр ба сар бурдаанд. Бинобар ин, дар топонимикаи ин минтақа бисёр номҳои суғдӣ ва иқтибосот аз дигар забонҳо маҳфуз мондааст.

Мубрамии мавзӯ боз дар он зоҳир мегардад, ки омӯзиши хусусиятҳои забонии топонимҳои минтақаи мазкур ҷиҳати таҳқиқи фарогири минбаъдаи топонимикаи минтақавӣ мусоидат карда, барои муайян кардани марҳилаҳои инкишофи таҳаввулоти топонимии забони тоҷикӣ, хусусиятҳои фарқкунандаи онҳо имконият фароҳам меорад.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯ. Дар омӯзиши масоили топонимикаи Тоҷикистон, ба ақидаи топонимшиноси рус Э.М. Мурзаев, пеш аз ҳама, олимони рус - О.И. Смирнова, А.З. Розенфелд, В.С. Расторгуева, Ҷ. Эделман ва дигарон тавачҷуҳ намудаанд [116, 38-45].

Тавсеаи васеи омӯзиши номшиносӣ, аз ҷумла, топонимикаи Тоҷикистон дар таҳқиқотҳои илмии А.А. Фрейман, С.И. Климчитский, В.А. Лившиц, М.И. Стеблин-Каменский, М.Н. Боголюбова, Ж. Лазар, А.Л. Хромов, Р.Х. Додихудоев, Ш. Исмоилов, О. Маҳмадҷонов, Н. Офаридоев, Р. Шодиев, Д. Ҳомидов ва дигарон таҷассум ёфтааст, ки маҳз, ҳамин олимон аз ҷумлаи асосгузори мактаби номшиносии ҷуғрофӣ мебошанд [103, 4].

Азбаски ин корҳо дар асоси натиҷаҳои экспедитсияҳои лаҳҷашиносӣ ва кофтуковҳои бостоншиносӣ ба амал оварда шудаанд, онҳо ҳамзамон, маълумоти хусусияти таърихидоштаро доранд, ки ба азнавбарқароркунии боэътимоди бештари ин ё он топонимҳо мусоидат менамоянд.

Робитаи таҳқиқ бо барномаҳо (лоихаҳо) ва ё мавзӯҳои илмӣ.

Мавзуи таҳқиқ, ки ба баррасии луғавию маъноӣ, решашиносӣ ва сохтори топонимия минтақаи Панҷакент марбут аст, ба мавзӯҳои илмӣ-таҳқиқотии кафедраи назария ва амалияи Донишгоҳи байналмилалӣ давлатии забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода мутобиқат мекунад.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот. Ҳадафи асосии таҳқиқот, муайян кардани топонимҳои минтақаи Панҷакент аз ҷиҳати хусусиятҳои луғавию маъноӣ, решашиносӣ ва сохторӣ мебошад.

Вазифаҳои таҳқиқот. Мувофиқи мақсадҳои гузошташуда вазифаҳои таҳқиқот муайян гардиданд:

- гузаронидани таснифоти луғавию мавзуии топонимҳои минтақаи Панҷакент;
- муайян намудани хусусиятҳои луғавию маъноии топонимҳои минтақаи Панҷакент;
- нишон додани этимологияи номҳои минтақаи таҳқиқшаванда;
- тавсифоти сохтори номҳои ҷуғрофӣ минтақа;

- муайян кардани роҳҳои пайдоиши топонимҳои минтақаи Панҷакент.

Объекти таҳқиқ топонимҳои минтақаи Панҷакенти водии Зарафшон маҳсуб мешавад.

Мавзу (предмет)-и таҳқиқот пажӯҳиши луғавию маъноӣ ва сохтори номвожаҳои ҷуғрофии минтақаи Панҷакент мебошад.

Асосҳои назариявии таҳқиқотро асару мақолаҳои бунёдии ба масъалаҳои топонимикаю ономастика таълифнамудаи муҳаққиқони хориҷию ватанӣ, аз қабили А.А. Фрейман, Ж. Лазар, М.И. Стеблин-Каменский, Ҷ. Эделман, В.А. Лившиц, С.И. Климчитский, В.С. Расторгуева, Т.Н. Пахалина, А.Л. Хромов, О.И. Смирнова, П.Б. Лурье, Ш. Исмоилов, Н. Офаридаев, Ҷ. Алимӣ, О. Муҳаммадҷонов, Б. Алавӣ, Б. Тураев ва дигарон ташкил медиҳад.

Асосҳои методологии таҳқиқот. Барои амалисозии ҳадафҳои воғузоршуда дар диссертатсия методи ҳамзамонӣ (синхронӣ) қорбурд шудааст. Бо вучуди ин, аз рӯйи зарурат, зимни таҳлили луғавию маъноӣ ё сохториву грамматикӣ усулҳои сохторӣ, ареалӣ, анҷомавӣ (формантӣ), забоншиносии муқоисавӣ-таърихӣ, инчунин, мушоҳидаҳои инфиродӣ қорбурд шудаанд.

Сарчашмаи таҳқиқот пеш аз ҳама, маводдеро дар бар мегирад, ки тавассути муаллифи рисолаи илмӣ зимни сафарҳо ба минтақаи Панҷакенти водии Зарафшон ҷамъоварӣ шудааст ва маълумотҳо аз сокинони таҳҷойии минтақаи Панҷакент истифода карда шудаанд. Дар таҳқиқи қор, инчунин, аз “Феҳристи номи маҳалҳои Тоҷикистон” ва Харитаи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯйи миқёси 1:100 000 истифода шудааст [209, 57-59].

Навгониҳои илми таҳқиқотӣ дар ин рисола ҳамин аст, ки бори аввал номвожаҳои ҷуғрофии минтақаи Панҷакент дар забоншиносии тоҷик ба таври системавӣ мавриди баррасӣ қарор мегирад.

Дар натиҷаи таҳқиқот бо таомули муқаррари илмӣ маводди нави забонӣ ба даст оварда шудааст, ки барои бештар муайянкунии бозътимоди хронология, пайдоиш ва иқтибоси воҳидҳои топонимии минтақаи мазкур имкон додаву мусоидат менамояд.

Нуктаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Таърихи ташаккулёбӣ ва тартиби системаҳои топонимии минтақаи Панҷакент мустақиман ба ҳаёти иҷтимоиву маънавии сокинони маҳалли мазкур, инчунин, ба релефи ҷуғрофии он алоқаманд аст
2. Топонимикаи минтақаи баррасишаванда дар худ системаи омӯрӣ ва устуворро доро мебошад, ки дар тули асрҳо маҳфуз мондааст.
3. Воҳидҳои топонимии минтақа хусусиятҳои луғавӣ, маъноӣ, ва қисман фонетикиро доро мебошанд.
4. Таҳлили решашиносии ҷойномҳо нишон дод, ки миқдори муайяни топонимҳои минтақа баромади суғдӣ-яғнобӣ доранд.
5. Дар феҳристи топонимҳои минтақаи Панҷакент шумораи зиёди иқтибосҳо, хусусан, аз забонҳои арабӣ, туркӣ-муғулӣ ва русӣ мавҷуд ҳастанд.
6. Дар ташаккули топонимҳо роҳу усулҳои анъанавии калимасозию калимабандии забони тоҷикӣ истифода бурда шудаанд.

Аҳаммияти назарии таҳқиқот пеш аз ҳама, аз он иборат аст, ки дар он қонуниятҳои асосии луғавию маъноӣ ва сохтори ҷойномҳои минтақа бо табиноти хусусиятҳои хосашон муқаррар карда шуданд.

Азбаски топонимикаи минтақавӣ дар забоншиносии тоҷик ҳанӯз ба қадри кофӣ инкишоф наёфтааст, пас, ин таҳқиқот холигии мавҷударо дар таҳқиқоти куллии системаи топонимии

Тоҷикистон пур мекунад. Навовариҳои алоҳидае, ки дар кори пешниҳодшуда ҷой доранд, метавонанд ба ҷаҳол шудани эҷоди таҳқиқоти минбаъда оид ба масъалаҳои гуногуни топонимика мусоидат кунанд. Таҳқиқоти гузаронидашуда инчунин, ба таври амиқ имкон медиҳад, ки хусусиятҳои забонӣ ва фарҳангии қавмҳои ин минтақа беҳтар дарк карда шаванд.

Аҳамияти амалии таҳқиқот дар он аст, ки натиҷаҳои бадастомадаро дар коркард ва ҳалли масъалаҳои умумӣ оид ба топонимика, инчунин, дар навиштани ҷаслҳои дахлдори грамматикаи забони тоҷикӣ истифода бурдан мумкин аст.

Маълумотҳои топонимикӣ дар рисола ба низом овардашуда ва таҳлилшуда метавонанд дар амалии фарҳангшиносӣ дар таълифи фарҳангҳои топонимикӣ, таърихӣ ва решашиносӣ на танҳо ба забони тоҷикӣ, балки дар дигар забонҳои эронӣ низ истифода шаванд.

Натиҷаҳои конкретии кор метавонад ҳангоми мутолиаи курсҳои махсус ва семинарҳои махсус, курсҳои таърихи топонимикӣ Тоҷикистон, этимологияи калимаҳо ва таърихи забони тоҷикӣ истифода бурда шавад.

Мутобиқати мавзӯи диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ. Диссертатсия ба шиносномаи ихтисос ва муҳтавои он ба тартиби муқарраршудаи таълифи диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои филология аз рӯи ихтисоси 10.02.01. – Забони тоҷикӣ мутобиқат менамояд.

Саҳми шахсии докталаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот аз он иборат аст, ки масъалаи таҳқиқи луғавию маъноӣ ва решашиносии номвожаҳои ҷуғрофӣ минтақаи Панҷакентро бори нахуст дар шакли диссертатсияи илмӣ ба таври системанок таҳқиқ карда, доир ба этимологияи бархе аз номвожаҳои ҷуғрофӣ таҳқиқоти амиқ дурустро нишон додааст. Навиштани мақолаҳо

оид ба мавзуъ ва суҳанрониҳо дар ҳамоишу конференсияҳо оид ба мавзуи диссертатсия фаъолияти амалии рисола навис доир ба кори диссертатсионӣ мебошад.

Тасвиби амалии натиҷаҳои таҳқиқот. Диссертатсия дар маҷлиси кафедраи назария ва амалияи забоншиносии Донишгоҳи байналмилалӣ давлатии забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода (протоколи №5/1 аз 3-юми январи соли 2023) ва сексияи забоншиносии ҳамин Донишгоҳ (протоколи №7/4-4 аз 28-уми феврари соли 2023) муҳокима гардида, ба ҳимоя тавсия шудааст.

Наشري таълифоти илмӣ дар мавзуи диссертатсия. Нуқтаҳои асосии диссертатсия дар 12 мақола, ки 5-тои он дар маҷаллаҳои илмӣ тақризшавандаи ҚОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 7 нашрияҳои илмию оммавии кишвар интишор гардидаанд. Ҳамчунин, дар шакли маъруза дар конференсияҳои илмию амалии ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ донишгоҳу донишқадаҳои Тоҷикистон – «Таҳқиқи масъалаҳои муҳимми илмҳои гуманитарӣ, ҷомеашиносӣ ва дақиқ дар шароити бисёрфарҳангии таҳсилот» (ДДЗТ ба номи сотим Улуғзода, ш. Душанбе, 11.04.2022 -16.04.2022), «Рушди забони адабии тоҷик дар замони Истиқлол: мушкилот ва дурнамо» (ДМТ, ш. Душанбе, 15.06.2022) баррасӣ ва муҳокима шудаанд.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Тибқи мақсад ва вазифаҳои нишондодашуда рисолаи мазкур аз муқаддима, се боб бо фарогирии 20 фаслу зерфасли он, хулосаи кори илмӣ, номгӯйи номҳои ҷуғрофӣ минтақаи Панҷакент ва феҳристи адабиёти истифодашуда иборат аст, ки 177 саҳифаи чопи компютериरो ташкил медиҳад.

Муҳтавои асосии диссертатсия

Дар муқаддима аҳаммият ва навоварии илмии таҳқиқот асоснок карда шуда, дараҷаи омӯзиши мавзӯ муқаррар ва мақсаду вазифаҳои таҳқиқот муайян гардидааст, муқаррароти асосии барои дифоъ пешниҳодшуда тартиб дода шуда, усулҳои таҳқиқоти истифодашуда ва манбаъҳои, ки аз онҳо маводди воқеӣ гирифта шудааст, нишон дода шудаанд.

Боби якуми рисола «**Таҳқиқи луғавию маъноии топонимҳои минтақаи Панҷакент**» ном дошта, аз 14 фасл иборат мебошад.

Дар бахши аввали боб масъалаҳои назариявии топонимика баррасӣ гардида, ҷиҳати корҳои илмии олимони хориҷӣ ва ватанин ба ин мавзӯ бахшидашуда, аз ҷумла, А.В. Суперанский, А.К. Матвеева, С. Роспонд, А.Л. Хромов, Р. Додихудоев, Ҷ. Алимӣ, Исмоилов, Н. Офаридоев, С. Сулаймонов, О. Маҳмадҷонов, Д. Ҳомидов, Б.Б. Тураев ва дигарон баррасии таҳлилий гузаронида шудааст.

Маводи топонимии ҷамъоваригардидаи минтақаи Панҷакентро диссертант мувофиқи релефи ҷуғрофӣ ва хусусиятҳои табиӣ он ба «Ойконимҳои минтақа», «Оронимҳои минтақа», «Гидронимҳо (ва лимнонимҳо)-и минтақа», «Антротопонимҳои минтақа», «Теонимҳои минтақа», «Зоотопонимҳои минтақа», «Фитонимҳои минтақа», «Некронимҳои минтақа», ҳамчунин, ба гурӯҳҳои мавзуии номвожаҳои ҷуғрофии ифодакунандаи хусусиятҳои омофонӣ, орзуву омол, ғояҳои замони нав (метонимҳо), рангу аломат, ҷудо кардаву нишон медиҳад ва мавқеи формантҳои топонимсозро муайян менамояд. Дар ин боб муаллифи рисола усули муқоисакуниро ба кор бурда, дар муносибат бо адабиёти илмии забоншиносӣ ва сарчашмаҳои илмӣ-таърихӣ адабиёти классикии тоҷикӣ решаи номвожаҳоро аниқ кардаву ҳаллу фасл менамояд.

Муаллиф дар ин боб, инчунин, бо шарҳу тафсир ва маънои луғавии номвожаҳои *Панҷекат //Панҷакент, мухтасар ба топонимҳои Майката, Пишкат, Варзиканда, Шаиқат, Урдакон, Харката, Исқандар Ғазнич, Артуҷ, Рогич ва Уреҷ* таваҷҷуҳ карда, онҳоро шарҳу тафсир намудааст. Як банди алоҳидаи ин боб ба омӯзишу шарҳи маънои микротопонимҳо бо чузъи «-ғар» бахшида шудааст, ки дар он топонимҳои *Ғаревад, Сугар, Шогар, Мосоғар, Қаратепна ва Коратегин* мавриди омӯзиш дода мешавад.

Ҳамчунин, дар боби мазкур маънои микротопонимҳое, ки бо пасвандҳои тоҷикии «-зор, -истон, -он, -ӣ, -гар+он, -и+ён+а, -ак, -гаҳ, -ок, -ча, -а, -о» сохта шудаанд, шарҳу тафсир ёфта, ин ҷо этимологияи топонимҳои *Зидӣ, Шинг, Ровадин, Белгаҳ, Рӯдак, Моғиён ва Ваианӣ* ва дигар номвожаҳо мавриди таҳқиқу омӯзиш дода шудаанд.

Боби дуюми диссертатсия «**Таҳлили решашиносии номвожаҳои ҷуғрофии минтақаи Панҷакент**» ном дошта, он аз 2 ҷаҳл иборат аст ва дар ин боб этимологияи топонимҳои *Панҷекат (Панҷакент), Саразм, Ғарибак, Ғӯсар Зимтуд ва Киштуд* ва дигар топонимҳо муфассал шарҳу тафсир ёфта, дар муқоиса бо сарчашмаҳои илмию таърихӣ ва забоншиносӣ бо ифодаи маъноҳои луғавиашон манзур мегарданд.

Боби сеюми рисола «**Таҳлили сохтори топонимҳои минтақаи Панҷакент**» ном дошта, дар он маълумоти назариявӣ оид ба таърихи таҳқиқи номвожаҳои ҷуғрофӣ, баҳусус, минтақаи Панҷакент оварда шуда, боби мазкур матраҳ мегардад. Дар ин боб, инчунин, тибқи 4 ҷаҳл таҳлилу омӯзиши лингвистии сохтори топонимҳои минтақа мавриди таҳқиқ қарор гирифта, таваҷҷуҳ ба анҷомаҳои номи ҷуғрофисоз дода шуда, мавқеи онҳо дар номвожаҳои ҷуғрофӣ муайян карда мешаванд. Инҷо номвожаҳо ба содаву сохта ва мураккабу топоним-ибораҳо гурӯҳбандӣ шуда, ба гурӯҳи забонҳои эронисос ва бегона тақсимбандӣ гардидаанд.

Хулосаи диссертатсия тибқи омӯзиш ва пажӯҳиши маводи марбут ба номвожаҳои чуғрофии минтақаи Панҷакенти водии Зарафшон, ки дар заминаи маводди ғании илмӣ бори аввал дар забоншиносии тоҷикӣ системаи топонимии минтақаи Панҷакент аз ҷиҳати луғавию маъноӣ мавриди омӯзиш қарор гирифта шуда, низоми махсусро ифода мекунад ва дар ташаккулёбӣ хусусиятҳои фарқкунандаи худро доранд, мушаххас нишон дода шудааст.

Боби 1. Таҳқиқи луғавию маъноии номвожаҳои ҷуғрофӣ минтақаи

Панҷакент

1.1. Дарачаи омӯзиши топонимҳои Тоҷикистон

Барои дарку муайян намудани мафҳуми ҳар як номвожаи ҷуғрофӣ мушаххаснамудани маънои калимаю доираи истеъмоли он, муносибати калима бо категорияҳои дигари луғавӣ, обуранги бадеии калима, сайри таърихӣ он дар марҳилаҳои муайяни таърихи забонҳо аҳаммияти муҳимми назариявӣ ва амалӣ дорад. Мо дар кори илмӣ худ тасмим гирифтём, то дар таҳлили луғавии номвожаҳои ҷуғрофӣ минтақаи Панҷакенти водии Зарафшон вожаҳои маъноӣ муайяни луғавидоштаро таҳлил намудаву маъноӣ онҳоро вобаста ба ифодаи мафҳуми топоними алоҳида муайян намоем. Мо, инчунин, кӯшиш мекунем, то ҳар як номвожаи ҷуғрофӣ аз ҷиҳати луғавию маъноӣ дар муқоиса бо забонҳои ҳиндуэронӣ ва корбурд аз лаҳҷаву шеваҳои ин минтақа мавриди омӯзиш қарор дода шаванд.

Маҷмуи аломатҳои маъноӣ (семантики)-и калима ҳамчун воҳиди таркиби луғавӣ дар омӯзиши топонимҳо нақши муҳим мебозад, ки дар заминаи чунин баррасӣ ва таҳлилҳо онҳо ба гурӯҳҳои маъноӣ муттаҳид мешаванд.

Аз рӯйи хусусиятҳои луғавию маъноӣ ба гурӯҳҳо тақсим намудани топонимҳоро муҳаққиқони рус А.М. Селишев, Ю.А. Карпенко, Н.В. Подолская, В.А. Жучкевич, Э.М. Мурзаев, В.А. Никонов ва дигарон дар замони шуравӣ қорқард намудаву омӯхтаанд. Солҳои охир дар Тоҷикистон низ ин масъала рушд намудаву дар ин раванд, хусусан, номвожашиносони тоҷик Р.Х. Додихудоев, А.Л. Хромов, С. Сулаймонов, Н. Офаридоев, Ҷ. Алимӣ, А. Абдунабиев, Ш. Ҳайдаров, Ш. Исмоилов, М. Шодиев, О. Маҳмадҷонов, Д. Ҳомидов, А. Насриддиншоев, Б. Тӯраев, Р. Шодиев, Э. Шоев, А. Одинаев, Р. Холназаров ва дигарон рисолаҳои зиёдеро таълиф қардаанд. Зимни

таҳқиқоти хеш муҳаққиқ Б.Б. Тураев микротопонимияи водии Ягнобро мавриди таҳқиқи луғавию маъноӣ ва калимасозӣ қарор дода, бартарияти номвожаҳои чуғрофии суғдии ягнобиро махсус ишора кардааст. [207, 44-45].

Аз ин рӯ, таҳқиқоту таҳлили олимони топонимшиноси ватаниву хориҷӣ низ, ки ба топонимикаи кишвари мо бахшида шудаанд, мавриди истифода қарор дода мешаванд. Дар ин замина, таъя ба таҳқиқоти А.В. Суперанский, А.К. Матвеева, С. Роспанд ва муҳаққиқони тоҷик дар ин раванд, аз қабили А.Л. Хромов, Р.Х. Додихудоев, Ҷ. Алимӣ, Ш. Исмоилов, Н. Офаридоев, С. Сулаймонов, О. Маҳмадҷонов, Д. Ҳомидов, Б. Тураев ва дигарон сарчашмаҳои таҳқиқоти мо буда метавонад.

Қисми асосии калима, ки бо он маъноӣ луғавию моддӣ алоқаманд буда, пеш аз морфемаҳои шаклсоз (анҷомаҳо) қарор дорад; воҳиди сатҳи дуҷуми морфологӣ, ки ҳангоми таҳлили сохтори калима зарур аст. Асосҳое, ки ба реша баробар буда, аз онҳо вандҳои мустаъмали имрӯзаро ҷудо кардан мумкин нест ва ҳамзамон, асосҳои сохта, ки бо пешванду пасвандҳо ва формантҳо сохта шудаанд, роҳи муқоисаву қорбарӣ ба мавзӯ мебошанд.

Тибқи пажӯҳишҳои муҳаққиқони аврупоӣ, номвожаҳо аз рӯйи хусусиятҳои луғавӣ ва маъноӣ чунин гурӯҳбандӣ мешаванд:

- 1) номвожаҳои алоҳидае, ки бо ин ё он сабабу ҳодисае дар тафаккури мардум нақш бастаанд;
- 2) номвожаҳое, ки вобаста ба нишонаву хусусиятҳои забони маҳал (сарфу нахвӣ) гурӯҳбандӣ мешаванд;
- 3) номвожаҳое, ки дар асоси номи ашхоси муътабару барҷастаи даври замони ҷомеа ва табақаҳои муҳталиф (диндорон) шакл гирифтаанд;
- 4) таърих, замон ва пайдоиши топонимҳо;
- 5) формант, ҷузъҳои номсоз ва пешванду анҷомаҳои топонимсоз;

б) доираи густариш ва ё муқаррар намудани маънии истилоҳоти чуғрофӣ;

7) талаффузи номвожаҳо ва ё истилоҳоти чуғрофӣ [144, 116].

Ҳамчунин, дар номгузории объектҳои чуғрофӣ, аслан, нақши лексикаи апеллативӣ равшантар намудор мегардад, ки асосан, исмҳои чинс муайянкунанда ва муайяншаванда нишондиҳандаи хусусиятҳои хос ва фарқкунандаи топонимҳо маҳсуб мешаванд. Маҳз, апеллативҳо қабатҳои мухталифи луғавию маъноии истилоҳоти чуғрофии маҳалҳо, хусусиятҳои истилоҳоти биологӣ зоологӣ, иҷтимоиву этникӣ, мафҳумҳои ифодакунандаи касбу кори мардумон, расму русум, шуглу анъаноти мардум инъикос меёбанд.

Доир ба хусусиятҳои луғавию маъноӣ (семантика)-и топонимҳои минтақаи Панҷакент дар муқоиса бо номгузории қавмҳои ориёнинаҷод ва ҳиндуаврувӣ ҳаминро баръало метавон мушоҳида намуд, ки мардумони ин диёр низ аз қадимулайём бо дарназардошти хусусиятҳои чуғрофӣ, биологиву геологӣ ва касбу кори мардумон, инчунин, мавқеи ҷойгиршавии табиӣ ҳар як макон топонимҳоро муаррифӣ мекарданд.

Ва таҳқиқоти илмӣ ин рисола нишон медиҳад, ки аксари топонимҳо дар ин минтақаи замоне суғдзабон то ханӯз ҳам дар забони мо ва гуфтори мардумони ин диёр бо маъноӣ аслишон (суғдӣ) боқӣ мондаанд.

Ҳарчанд, бо дарназардошти таҳқиқотҳои илмӣ олимони топонимшинос формантҳои хоси топонисози забони суғдӣ (**-ич, -уч, -ин, -кат (+а), -канд (+а), -кон, -дар, -андар, -ак, +иф (-ев, -еф...)**) ва ғ. муайян ва равшан гардидаанд, ба ҳар сурат номвожаҳои зиёди чуғрофии ин минтақа низ чун минтақаҳои дигари суғднишин, ба мардумони имрӯзаи ин маконҳо бештар муаммо ва нофаҳмо мемонанд. Баъзан «-қат» низ (дар мисоли топоними «Шашқат, Шашқати Нав» [270, 59] (*номи деҳаҳо дар Ҷ.деҳ. Рӯдакӣ*) во мехӯрад, ки он ҳам аслан -кат аст.), Маъноӣ номвожаҳоеро аз қабиле Сичча (*мавзъ. ва азба*), Ғазза (*деҳа*), Лангар (*маҳалла*), Ғазнич (*деҳ*), Даврич (*кӯҳ*), Роғич (*деҳ*), Уреҷ (*дарё*), Панӣ

(деҳа), Фонӣ (деҳа), Мижгон (кӯл), Найнак (чарогоҳ), Пишкат (кӯҳ), Афтопин (қулла), Зағоза (сой), Нофин (кӯл), Ноиф (кӯҳ), Хохт (дарё), Шашкат (деҳа), Зурмиш (дарё), Нағнут (дарё), Хохен (чаиша), Заврон (деҳа), Киштуд (деҳа), Ғурбик (кӯҳ), Хурмӣ (деҳа), Хешуф (маҳалла), Мосариф (дарё), Кантиф (мавзеъ), Чориф (мавзеъ), Мӯриф (маҳалла ва мавзеъ), Вен, Порвен, Зимтуд (деҳаҳо) ва ғайраҳо, ки дар ин давра низ корбурдашон мекунем, душворфаҳм мебошанд. Дар боби савуми ҳамин кори таҳқиқотии худ мо маъноҳои аслии ин топонимҳо шарҳу эзоҳ хоҳем дод.

Бо мавриди таҳқиқ қарор додани топонимҳои ҷуғрофии минтақаи Панҷакент муайян мегардад, ки решаи аксари топонимҳои ин диёр суғдӣ буда, дар ҳазорсолаи охир бо тақозо ва талаботи меъёри забони тоҷикӣ аксари онҳо бо ниғаҳдошти решаи аслии суғдӣ ва ифодакунии мафҳуми ҷуғрофии худ ба иборатопонимҳои низ табдил ёфтаанд, ки ба як ё ду ҷузъи чунин микротопонимҳо (дар алоҳидагӣ - ойконим, гидроним, ороним, этноним, урбаноним, зооним, хороним, дромоним, космоним ва ғ.)-ро вожаҳои тоҷикӣ омезиш медиҳанд. Аз қабилҳои Ғезани Боло //Поён, Валанги Дароз, Сойи Вешист, Сойи Ғарибак, Сойи Шингак, Сойи Зағоза, Сойи Ғудал, Сойи Сӯғар, Сойи Мағалак, Сойи Карокӯл, Сойи Ғор, Сойи Мисрак, Ағбаи Ваҷағна ва ғ., ки ба истиснои мафҳуми оммафаҳмо доро будани ҷузъи топонимсозии тоҷикии онҳо, номвожаҳои суғдии таркиби ин топонимҳо фаҳмо нестанд. Вале ин вожаҳо маънои асосии чунин топонимҳо ифода карда меоянд.

Мушоҳида намудан имконпазир аст, ки формантҳои хоси топонимсозии забони суғдӣ (-ич, -уч, -ин, -кат (+а), -канд (+а), (баъзан – кат// -кат; ё канд//қанд), -кон, -дар, андар, -ак, +иф (-ев, -еф...) ва ғ.) сараввал маънои алоҳида доштаанду имрӯз чун ванду пасвандҳои номсоз барои топонимҳо боқӣ мондаанд ва мафҳуми ин гуна топонимҳо ба забони имрӯзаи мо на он қадар фаҳмо боқӣ мемонанд. Масалан, Харката – мавзеест, ки дар баландии кӯҳи Осиёи деҳаи Мазори Шарифи ин минтақа воқеъ аст. Дар ин номвожаи Харката, ки ҷузъи аввали он аз

решаи «хар» асос меёбад, баъзе муҳаққиқон маънои ин вожаро «санг, кӯх» донистаанд [65, 17], мо чандон розӣ шуда наметавонем, зеро ин аз ин вожаи суғдӣ, ки маънои «калон, бузург, боҳашамат»-ро мефаҳмонад, мо бояд ба мавҷудияти калимаҳои мураккабсохти вожаҳои «харсанг, харгӯш, харчанг, хартум, харпушта, хардандон, харман, хармайдон» ва боз дахҳо чунин вожаҳо огаҳӣ чуста, мувофиқа созем, ки дар ин вожаҳо «калонӣ, бузурги»-и ҷузъи дувуми ин калимаҳо нишон дода шудаанд. Аз ин рӯ, ба чунин хулоса омадан мумкин аст, ки мафҳуми номвожаи мавзеи Харката – хонаи бузург ва ё мавзеи бузургу фарохро мефаҳмонад.

Дар давраи рушду густариши забони тоҷикӣ, ки имрӯз дар интихоби номгузорию номвожаҳои ҷуғрофӣ мушкилоти зиёде пеш омадааст, зарур аст, ки бо маъниҳои аслиашон ҳар як форманти суғдиро равшану возеҳ таҳқиқ намуда истода, дар ин минтақаҳои замоне суғдзабону суғднишини эронитабор корбурд намоем. Чунин таҷрибаи боровар дар топонимгузинӣ ва номгузорию маҳалҳои аҳолинишини имрӯзаи Тоҷикистон, бавижа, шимолӣ кишварамон қобили таҳким бахшидан аст. Барои мо, аллақай, топонимҳои тозаэҷоди имрӯза аз қабилӣ Зарканду Заркат, Пошканд барин номвожаҳо, ки аз ҷониби Ҳукумати кишвар дастгирӣ ва тасдиқ меёбанд, дар раванди пешбурду интихоби дурусти топонимҳо иқдоми хубе ҳастанд.

Бештари топонимҳо ифодакунандаи мавқеи ҷойгиршавӣ ва табииву ҷуғрофӣ мебошанд, ки бо формантҳои топонимсозӣ суғдиву ҷузъҳои нави забони тоҷикӣ аз қабилӣ исмиҳои «дашт», «пушт(+а)», «шах», «ағба», «мазор», «сой», «дара», «чашма», «қалъа», «сар», «кӯх», «хоҷа», «гузар», «лаб», «пул», «об» ва сифатҳои маконсозӣ «нав», «боло», «поён», «дароз» ва сохта шудаанд.

Ҳамчунин, дар ин минтақа топонимҳои бо иборвожаҳо ташаккулёфтае мавҷуданд, ки исми исм (Турки Роҷ, Тақоби Халқ, Нури Зиндагӣ - номи деҳаҳо), исми сифат ва ё сифату исм (Шашқати Нав, Некноти Нав, Ганҷи Ниҳон, Оби Борик - номи деҳаҳо), шумораву исми мураккаб (Ҳафт Зағорахӯр - мавзеъ дар деҳаи Майкатаи ҷ/д. Амондара),

инчунин, аз номвожаҳои иқтибосии русӣ (Сахарная Голова - қулла дар д. Вору) ва номи ашхос бо зикри ному насаб (Лоиқ Шералӣ, Ҳалифа Ҳасан (номҳои ҷамоатҳои деҳот), Ҳадятулло Муродов, Файзулло Ҳўчаев, Мулло Ҳасан (номи маҳаллаҳо), номгузорӣ шудаду корбурд мешаванд.

Маводи топонимии минтақаи Панҷакентро дар муқоиса ба таҳқиқотҳои олимони пешина, инчунин, бо дарназардошти хусусиятҳои ҷуғрофию биологӣ ва табию хоси ин минтақа метавон чунин гурӯҳбандӣ намуд:

- 1) ойконимҳо;
- 2) оронимҳо;
- 3) гидронимҳо;
- 4) антропонимҳо;
- 5) этнотопонимҳо....

1.2. Ойконимҳои минтақа

Дар илми забоншиносӣ номшиносӣ якҷанд равию навъи таҳлили семантикиро доро аст, ки он аслан дар асоси методи омӯзиши муқоисавӣ-таърихӣ дар ҷанбаи диахронӣ ва ҳамзамонӣ (синхронӣ) баррасӣ мегардад. Чунин навъи таҳлилҳо дар асарҳои илмии муҳаққиқони рус (А.М. Селишев, Ю.А. Карпенко, Н.В. Подолская, В.А. Жучкевич, Э.М. Мурзаев, В.А. Никонов, В.Н. Топоров, О.Н. Трубачёв, А.В. Суперанская, А.З. Розенфелд ва ғ.), инчунин, таҳқиқотҳои олимони номшиноси тоҷик, аз зумраи Р.Х. Додихудоев, С.И. Климчитский, А.Л. Хромов, Д. Тоҷиев, А. Бухоризода, М.Н. Қосимова, Ғ. Ҷўраев, Д. Саймиддинов, Ҳ. Мачидов, Ш. Исмоилов, Н. Офаридоев, Д. Карамшоев, С. Сулаймонов, С. Назарзода, Ҷ. Алимӣ, О. Муҳаммадҷонзода, А. Мирбобоев, М. Шодиев, А.Н. Насриддиншоев, Ш. Ҳайдаров, Б. Бердиев, Б. Тураев, Р. Шодиев, А. Абдунабиев, Р. Холназаров, С. Матробиён, Р. Шоев ва дигарон ба таври густарда корбурд шудааст.

Дар илми номшиносӣ таҳлили луғавию маъноии топонимҳо бо таҳқиқи лексии маводи номвожаҳои ҷуғрофӣ фаҳмида мешавад, ки

қабатҳои луғавии ин топонимҳо бо истилоҳоту мафҳуми ойконимҳо, оронимҳо, гидронимҳо, этнотопонимҳо ва антропонимҳо ҷудо гардида, ҳамзамон, инҳо боз ба зергурӯҳҳо тақсим карда шудаанд.

Дар баробари таснифоти корбурднамудай номшиносони тоҷик, Ҷ. Алимӣ маводи топонимии минтақаи Кӯлобро вобаста ба қабатҳои он ба 15 гурӯҳи луғавию семантикӣ ва зергурӯҳҳои онҳо ҷудо кардааст [15, 151-155].

Ойконимика аз вожаи юнонӣ гирифта шуда, маънои хона, ҷойи зист ва буду боши одамнро ифода мекунад, ки дар илми топонимика онро ойкономия ном мебаранд. Ойконимия риштаи илмест оид ба номи маҳалҳои аҳолинишин, ки он номи шаҳр, шаҳрак, шаҳракада, деҳкада, деҳа, маҳалла, гузар, буна, кӯча, паскӯча, кишвар, вилоят, ноҳия, ҷамоати шаҳраку деҳот ва ғайраҳоро дар бар мегирад.

Бевосита ба мавзуи ойконимия муҳаққиқ Н. Офаридоев дар таҳлили луғавию маъноии ойконимҳои Кӯҳистони Бадахшони ҳудуди Тоҷикистон кори таҳқиқотӣ бурдааст, ки он дар муқоиса бо номвожаҳои ҷуғрофии кишварҳои ҳамҷавор асари мушаххаси илмӣ доир ба ойконимҳои Тоҷикистон маҳсуб мешавад [138, 68].

Бахшҳои ономастика аз рӯйи категорияҳои номҳои хос ҷудо карда шудаанд. Дар байни онҳо, шумораи зиёдашон, дар навбати худ, ба зернамудҳои зерин тақсим мешаванд. Масалан:

- полионимҳо (номҳои шаҳру шаҳракҳо: Панҷакент, Суғдиён ва ғ.);
- комонимҳо (номҳои деҳаҳо ва номи гузарҳои алоҳида: *деҳаи Мазори Шариф; Гузари Шехо, Гузари Фониҳо, Гузари Таг, Гузари Боло, Гузари Гунбазиҳо* ва ғ. (*воқеъ дар дх. М.Ш. Ҷ.деҳ. Л.Ш.*));
- годонимҳо (номҳои хиёбону кӯча, алоҳида: *хиёбони Рӯдакӣ, кӯчаи Терешкова* (*воқеъ дар ш. Пчк.*), Зарафшон, Рӯдакӣ, Гулистон, Айнӣ ва ғ. (*кӯч. дар дх. Ғӯсарӣ Ҷ.деҳ. Л.Ш.*));

- урбанонимҳо: Дарвозаи Бухор, Чойхонаи Таги Камар, Истгоҳи Қавола, Истгоҳи Самарқанд ва ғ. (*воқеъ дар ш. Пчк.*);
- агоронимҳо (номҳои майдонҳо ва бозорҳои шаҳр): *майдони* Исмоили Сомонӣ, *майдонҳои* Деваштич, Лоик Шералӣ, Бозор (*воқеъ дар ш. Пчк.*), бозори Салоҳиддин (*воқеъ дар дх. Ғӯсари Ҷ. дх. Л.Ш.*);
- эрготопонимҳо (номҳои ташкилоту муассиса ва корхонаҳо, аз қабилӣ Рисзавад, Табақзавад ва ғайра (*воқеъ дар ш. Пчк.*); заводи машруботбарории «Парандис», (*воқеъ дар дх. Ғӯсари Ҷ. дх. Л.Ш.*);
- хрематонимҳо (номҳои предметҳо ва объектҳои марбут ба ҳаёти маданияву равшаннамоӣ ва фарҳангиву ҳунари ва ғайра: Кохи фарҳанги шаҳри Панҷакент (*воқеъ дар ш. Пчк.*), Хонаи фарҳанги «Марғедар» (*воқеъ дар дх. Ғӯсари Ҷ. дх. Л.Ш.*);
- хоронимҳои шаҳри (номҳои кӯчаву маҳалҳои марбут ба касбу кор): Сӯзангарон (*мах. дар ш. Пчк.*), Суфиён (*дх. дар Ҷ. дх. Халифа Ҳасан*) ва ғ.

Дар минтақаи Панҷакент аз тарафи мо 355 ойконим ба қайд гирифтаву мавриди таҳқиқ қарор дода шуд, ки онҳо аз 1 номи шаҳр, 14 номи ҷамоати деҳот, 144 деҳа 116 маҳалла 4 хонаи тобистона, 2 хонаи зимистона ва 74 кӯча иборатанд.

Аз ин теъдод 281-тои онҳоро комонимҳо (*1 номи шаҳр, 14 номи ҷамоати деҳот, 144 деҳа 116 маҳалла 4 хонаи тобистона, 2 хонаи зимистона*) ташкил медиҳанд, ки онҳо на аз як забон, балки дар доираи давраҳои муайяни таърихии забони тоҷикӣ бо иқтибос аз воҳидҳои зиёди луғавии дигар забонҳо, пеш аз ҳама, бо забони суғдӣ пайдо шудаанд:

- 1) комонимҳои суғдиасос: - Панҷекат (*шаҳр*), Саразм, Хурмӣ, Шинг (*номи ҷамоатҳои деҳот*), Артуҷ, Вен, Вешист, Пағна, Роғич, Роҷ, Нофин, Ғӯсар ва ғ. (*номи деҳаҳо*).
- 2) Комонимҳои тоҷикиасос: - Косатарош, Фароб, Баҳор, Бедак, Боғча, дашт, Навобод, Чорбоғ, Шӯрнова, Яккахона (*номи деҳаҳо*),

Азизобод, гузари Боло, Фелониён, Кӯлак, Лаби Чашма, Зардолузор, Боло (*маҳаллаҳо*).

3) Комонимҳои омехта ва иқтибосӣ:

а) аз суғдию тоҷикӣ, ки бештар дар шакли сохта ё топоним-ибора сохта шудаанд: Моғиён, Шингак, Андари Нав, Шашкати Нав, Панчекат, Киштудаки Боло, Киштудаки Пойин ва ғ.;

б) аз забони ӯзбекӣ, ки хеле кам ба назар мерасанду баъзан, ба таври омехта ба назар мерасанд: Қумсой (*дх. Дар Қ.деҳ. Сучина*), Пушти Қӯрғон (*дх.дар Қ.деҳ. Моғиён*), Йулдошбой (*мах. дар дх. Озодағони Қ.деҳ. Хурмӣ*), Девоқия, Қизилкамар (*кӯҳҳо дар Қ. Дх. Хурмӣ*) ва ғайраҳо.

в) тавассути номвожаҳои решаашон арабӣ-тоҷикӣ (ва чунин топоним-ибораҳо. Мисол: Баракат (*дх. дар Қ.деҳ. Сучина*), Соҳибназар (*дх. дар Қ.деҳ. Саразм*), Гузари Мадрасаи Олим Додхоҳ (*воқеъ дар ш. Пчк.*), Мазори Ҳочатбарор (*мавз дар дх. П. Гирд. Қ.деҳ. Моғ*) ва ғ.

Вобаста ба топонимҳои ифодакунандаи хусусияти касбу кор дар ин минтақа топонимҳои мавҷуданд, ки бо забони тоҷикӣ сохта шудаанд. Ва дар чунин топонимҳо ҳатто таърихи тулонӣ доштани ҳамин гуна номвожаҳо имконпазир аст. Аз ҷумла, Сӯзангарон (*маҳалла*), Чокарон (*маҳалла*), Кулолӣ, Косатарош Чорводор, Хумгарон, (*деҳа*), Туркпариди, Дарвешон (*чашма*), Суфиён (*деҳа*), Зебон (*деҳа*) ва ғ., ки чунин шакли номгузории топонимҳо вобаста ба касбу кор ва ҳунару шуғли мардумони маҳал номгузорӣ шудаанд, вале дар ин минтақа хеле каммаҳсул боқӣ мондаанд.

Дар минтақаи Панҷакент ва умуман, водии Зарафшон агар дақиқан назар афканем, баъзе ойконимҳои минтақа аз шумораи дигар ҳиссаҳои номии нутқ сохта шудаанд, ки деҳаҳои Яккаҳона, Чорроҳа, Чорбоғ, Ҳафтрӯд ба ин мисол шуда метавонанд.

Дар топонимҳои ҳудуди Панҷакент бо ҷузъҳои топонимсози «-кат// -ката // -канда // -кент// -кон» назар ба навоҳии гирду атрофи ин минтақа камтар дучор омадан мумкин аст. Дар ин бобат, гунаҳои номвожаи

Панҷкат //Панҷекат, (номи шаҳри Панҷакенти имрӯза миёни мардуми водии Зарафшон дар шакли Панҷекат маъруф аст) ва Майката, Варзиканда, Шашқат, (деҳаҳо), Урдакон (маҳалла), Катасупоҳ, Пишкат (кӯҳ), Паккон (чаиша), Харката (мавзеъ) барин топонимҳоро мисол овардан мумкин аст, ки то имрӯз дар истеъмол мебошанд, ва дар даврони нави имрӯза дар ин радиф ва бо назардошти хусусияти мансубияти мардумони маҳал дар ин минтақа номвожаи Шашқати Нав (дх. дар *Ҷ.деҳ. Рӯдакӣ*) пайдо шудааст.

Мафҳуми микротопонимҳои минтақаи Панҷакент бо формантҳои - «-кат, -кат(+а), -кент, -канд, -канд (+а):

Панҷекат [panjekat] //Панҷакент [panjakent] - т.ш. мафҳуми «панҷшаҳр; панҷдеҳа, панҷ буна»-ро ифода карда, номи аслии он Панҷекат мебошад [255, 109], ки имрӯз дар ин минтақа бояд дар асоси сарчашмаҳои суғдӣ ва адабиёти шифоҳии мардуми ин диёр, инчунин, бо дарназардошти он ки дар лаҳҷаҳои мардуми ин минтақа роиҷ аст [293, 34-40], шакли таърихӣ ва аслии он – Панҷекат барқарор карда шавад.

Ҷиҳати шарҳи этимологӣ ин номвожа, ки дар боби сеюм муфассал таҳқиқ мегардад, метавон андешаҳои илмиро аз таҳқиқоти олими суханшиноси тоҷик Т. Зехнӣ иқтибос овард. Муҳаққиқ Т. Зехнӣ дар китоби худ – «Чанд сухани судманд» вобаста ба номвожаи Панҷакент собит намуда, дуруст ақида ронда, мегӯяд, ки калимаи «кат» дар охири баъзе исмҳои хоси таърихӣ омада, гоҳе дар исмҳои чинс илова мешавад ва он ба 6 маънӣ (тахт, каравот, кат//нимкат; хона, ки аз он вожаҳои катхудо (кадхудо), катак (хоначаи мурғон); Сурхкат, Фаркат, Ахсикат (топоними деҳаҳо): Панҷакат, Симкат (Чимкат) ва Хушекат (топоними шаҳрҳо), чорпоя, миз (бо маълумоти «Ғиёс-ул-луғот»); корез) корбурд шудааст. [57, 105-113]. Инчо ба ақидаи муаллиф –Т. Зехнӣ калимаҳои «кат» ва «канд» (канд, кент), ки ҷузъи охири исмҳои хоси мураккаб (бештар – топонимҳо) шуда омадаанд, бояд ки ба ҷойи худашон бе тағйир корбурд шаванд.

Майката [maykata] - т.ш. 1. шакли дигараш Майкада эзиди моҳ, макони ибодатгоҳ; 2. чойи тараб; 3. эҳтимол аз Муғкада макони муғҳо [260, 92]. Чузъи охири топонимсози ин номвожа, (-кат) «ката» буда, чузъи аввали онро метавон дар дигар номвожаҳои суғдии дар ин минтақа мавҷудбуда ва дигар манотиқи кишвар вохӯрд. Аз ҷумла, *Май+согар* (*дарё дар Ҷ.деҳ.. Вору*), *Май+хӯра*, ки ин номвожаҳо аз решаҳои «май» ва сохта шудаанду мавзеи хушбоду ҳаво ва тарабангезро ифода мекунанд. Муҳаққиқ Б. Тураев номвожаи Майкатаро топоними шарқиронии суғдӣ гуфта, шакли аввалии онро аз суғдии М'үкт, М'үк'δ, М'үк'ta '(эҳтимолан аз М'үkata овардааст), Муғкат ба маънои «хонаи моҳ» шарҳ додааст [208, 26-31]. Дар ҳақиқат, мушоҳида кардан мумкин аст, ки номҳои мансуб ба ойини зардуштиён, ки дар садаҳои VI-VII мелодӣ дар Панҷакент ҳукмрон буд, бо номҳои ҷуғрофиашон ба мерос мондаанд.

Пишкат - [pishkat] Ин номвожа, ки дар ин минтақа ба номи кӯҳ вобаста мебошад, аз Pish - т.ш. нишебӣ; чарогоҳ ва чузъи -кат сохта шуда, нишебичо, макони чарогоҳро мефаҳмонад [260, 113].

Варзиканда (varzikanda] Varzikanda - мафҳуми ин номвожа дар «Фарҳанги номҳои ҷуғрофӣ» чунин шарҳ дода шудааст: «Варзиканда (Баландии Селканда) (varzikanda] Varzikanda - т.ш. дар баландии селбурда; аз Ярчканда; селканда», ки ба ин ақида розӣ шудан чандон дуруст нест [260, 39]. Нисбати чузъи аввали топонимсози ин номвожа (варз) баъзе муҳаққиқон аз ҷумла, С.Н. Найимов [124, 143] дар иртибот ба топонимшиносии топонимияи манотиқи Бухоро чузъи варз-ро ба вар (war) ҳаммаъно шуморида, маънои онро «қасру диҷ ва деҳа» баён кардааст, ки ин ақидаи Найимов низ мутлақан ғалат аст. Зеро номвожаи «Варзиканда» аз вожаи мураккаби суғдиасос ташаккул ёфтаву варз - баландӣ ва канд+ а, -ин аз ҳамон форманти «-канд», ки макону маҳал ва чойро ифода мекунад, таркиб ёфтааст. Муҳаққиқ Б. Тураев дар мақолаи худ дар маҷаллаи «Суханшиносӣ» шакли мураккаби суғдии ин номвожаро дар шакли «<vrzkns, v'rzk'nsa, v'rzk'nta» нишон дода,

талаффузи тоҷикишудаи онро Варзиканда меномад, ки воқеан, чузъи аввали он аз v'gz'-и суғдӣ ташаккул ёфтаву бо чузъи дувум k'nd- Канд (Kant), ки маънои тоҷикии он «шаҳр; шаҳрак» мебошад, дуруст аст, ки мавқеи ҷойгиршавии ин номвожаи ҷуғрофӣ вобаста ба номаш муносибу мувофиқ мебошад ва «баландшаҳр; шаҳрак дар баландӣ»-ро ифода мекунад [208, 26-36].

Топонимшиноси тоҷик О. Маҳмадҷонов (140, 256) қайд мекунад, ки бо чузъи «варз», ки маънои суғдии ин вожа баландиро ифода карда, дар дигар минтақаҳои Тоҷикистон ва берун аз он низ аз қабиле Варзи Манор (*манори боло- дар н. Айни*), Варзик (*дх. дар н. Чусте вил. Намангони Узбекистон*) ва Варзи Ягчи (*табобатгоҳ дар кишвари Удмуртияи Русия*) вучуд доранд [104, 256].

Номвожаи «варз»-ро олимони топонимшиноси шуравӣ бо гунаҳои зерин нишон додаанд: барз- ҳисор, баландӣ, болоӣ; барзон – баландӣ [1, 187], [236, 167-169].

Авастой - varez - варзидан; форсии бостон: vard -кор кардан; форсии нав бурз- баландӣ, яғнобӣ - бароз, кӯтал, ағбаи на он қадар баланд; толишӣ: барз - ҷойи баланд [117, 74] ва ғ.

Маънои дурустари ин номвожа «деҳи дар баландӣ» ҷойгиршударо мефаҳмонад, ки онро метавон ба таври мухтасар ва фаҳмо дар забони тоҷикӣ «Баланддеҳ»-аш номид, зеро қобили зикр аст, ки ин деҳа аз ҷиҳати хусусияти ҷуғрофии худ дар баландӣ/боло ҷойгир шудааст.

Бо чузъи маънодори «варз» дар сарзамини паҳновари мо бисёр топонимҳои қадима ҳастанд, ки онҳо решаи суғдӣ дошта, мавқеи дар баландӣ ҷой доштани худро нишон медиҳанд: Варзоб, Варзи Манор, Варзик, Варзрӯд, Варазрӯд ва ғ...

Шашкат [Shashkat] - аз шумораи шаш ва чузъи топонимсозии -кат ташаккул ёфтаву ба маънои «шаш хона», яъне - Шашхона омадааст [260, 177]. Аз ин топоними қадимаи суғдӣ имрӯз дар минтақаи мазкур деҳаи

навбунёдеро, ки аҳолии он шашқатиён мебошанд, Шашкати Нав низ номгузорӣ кардаанд.

Урдакон (номи маҳалла) - ин номвожа аз урда ва кон ташаккул ёфта, макони фарохро мефаҳмонад. Сокинони Панҷакент мафҳуми ин номвожаро, ки номи маҳалла аст, бо андешаи он ки гӯё «урдакҳо» ё «кони ўрдакҳо» (*аз туркӣ ба тоҷикӣ гӯё «кони мургобиён»*) бошад, ба номи Деваштич 1. (номи маҳалла дар шаҳри Панҷакент) иваз кардаанд, ки ин нодуруст аст. Зеро «урда»//арта тибқи маълумоти аз «Бурҳони қотей» бадастовардаи мо маънои «замин»-ро дорад ва шояд ин номвожа - Урдакон маънои «Замини деҳа»-ро ифода кунад, чунки дар водии Зарафшон маъмулан замини зироат ва обчакорӣ аҳоли одатан берун аз шаҳр ва деҳот будааст.

Дар баъзе аз топонимҳои ин минтақа пасванди «-на»-ро дар номвожасозӣ мушоҳида кардан мумкин аст, ки чандон маъмул набуда, вале то имрӯз дар баъзе топонимҳо боқӣ мондаанд ва дар фаҳмиши мардумони таҳҷойӣ маънои инкор ё рад, яъне надоштан ва ё набудани чизеро мефаҳмонад. Дар номвожаи Рашна, ки номи деҳа буда, дар Ҷ.деҳ Шинг ҷойгир асту бар ин радиф номвожаҳои Пағна (деҳа дар Ҷ.деҳ Шинг) ва Кошона (деҳа дар Ҷ.деҳ Рӯдакӣ) сохта шудаанд, маънои луғавии Рашнаро чунин метавон шарҳ дод, ки вожаи «раш»-ро фарҳангшинони тоҷик дар гузашта [273, 151] «замини фароз ва нишеб бошад на саҳту ҳамвор» маънидод кардаанд. Ҳамин гуна шарҳро дар Луғати Фурс метавон дарёфт, ки дар он бобати мафҳуми «раш» оварда мешавад: «Раш - фароз ва нишебзамин бувад, пушта-пушта бувад, агарчи дашт бувад, мисол аз Мунҷик; раш - рахшро гӯянд, низ рӯзест аз моҳи порсоён» [282, 223].

Бо далоили чунин шарҳу тафсиrot метавон ба ақидае расид, ки рашна бо дарназардошти мавқеи ҷуғрофӣ худ дар асл низ нишебзамин ва пушта-пушта асту эҳтимол андешае кардан мумкин аст, ки шояд дар ин номвожа дар аввал пасванд дар шакли «-и+на» мавқеъ дошта бошад он ҳазф гардида, дар ин топоним шакли «-на» боқӣ монда бошад ва низ

фарз кардан ба маврид аст, ки сараввал шояд ин номвожаҳо дар шакли «Рашина, Пағина ва Ваҷағина» корбурд мешудаанду бо мурури замон ва корбурд аз ихтисоргӯйии вожаҳо, ки хислати бисёр шеваҳо дар ин амал мушоҳида мешавад, дар забони мардумон шакли «Рашна, Пағна ва Ваҷағна»-ро гирифтаанд. Имкони ин далел аз чунин фарзия дур нест, зеро дар қолаби пешина дар ин минтақа номвожаи Сӯчина (номи деҳа)-ро дар шакли имрӯзаи номафҳумаш дучор шудан мумкин аст, ки он имрӯз ҳам боқист ва чунин топонимсозиро дар вожаи Кошона (бо пасвандҳои –он+а) низ метавон дучор шуд.

Ҳамзамон, аз рӯйи имкон ва назарияи топонимшиносии минтақайи Панҷакент ва водии Зарафшон, ки асоси бисёр топонимҳои ин минтақа аз забони суғдӣ сарчашма гирифтаву садсолаҳо ин ҷониб вирди забони мардумони ин водӣ мебошанд, зарурати шарҳи маъниёбӣ ва мафҳуми топонимҳои қадимаи суғдиасоси имрӯз ба мо номафҳуми ин сарзамин ба миён меояд, ки ин бевосита таҳлилу омӯзиши номвожаҳоро тақозо мекунад.

Барои аз ҷиҳати луғавию семантикӣ шарҳу тавзеҳ додани ойконимҳои минтақайи Панҷакент номвожаҳои марбут ба номи деҳаҳоро чунин метавон маънидод кард:

Инак, шарҳи топонимҳое, ки хонандаву шунаванда метавонад ба дарки маъноӣ онҳо мушкилӣ кашад:

Зидӣ //Зиде [zidī] **Zidi** - т.ш. аз **зи** поён **+дӣ** деҳ ташаккул ёфта, маъноӣ деҳи пойин//деҳи тагро ифода мекунад, ки ҳамин маънӣ дар Фарҳанги номҳои ҷуғрофӣ [260, 74] низ оварда шудаасту метавон ба ин маънӣ ҳамфиқр шуд. Мафҳуми номвожаи мазкурро ба маъноӣ зийи деҳ, яъне пеши/назди деҳа низ метавон маънидод кард, ки «зи» дар гӯйишҳои минтақайи Панҷакент, аз ҷумла, дар лаҳҷаҳои деҳаҳои Мазори Шариф, Ёрӣ ва Заврону Шинг ба ин маъно низ корбурд мешавад. Мисол: Да зийи девол истих наисту биё руйи кат, пеши мо шин (аз гӯйиши Мазори Шариф) [4*].

Аксаран, дар коргузорӣ ва дар навишти ин номвожа бо ташдиди «д» (Зиддӣ) нишон дода мешавад, ки он мутлақо ғалат аст, чунки Зиде //Зидӣ тавре ишора кардем, зийи деҳ, яъне таги //поёни деҳ мебошад.

Шинг [šing] **Shing** – *т.ш.* Доир ба мафҳуму маънои ин топоним мо дар Фарҳанги номҳои ҷуғрофӣ [267, 74] мушоҳида мекунем, ки ин номвожа ба маънои як навъ дарахти ёбӣ омадааст аз т.ш. як навъ дарахти ёбӣ (ниг.: ба шарҳи муфассали Шиншгак). Ва дар ҳамин маъҳаз мо ба мафҳуму маънои номвожаҳои Шингак [Shingak] (*яккаишинг; яккадарахт*), Шингдара [Shingdara] (*дараи дарахти шинг*), Шингилич [Shingilich] (*т.ш. шингзор*) ва Шингон [Shingon] (*шингистон*) низ ошно шуда, ба маънои аслии ин вожа оғаҳӣ пайдо мекунем.

Бадгах, аз пад+гах [Bādghah] (суғдӣ), эҳтимол кардан мумкин аст, ки дар ҷузъи топонимҳои Падруд, Падрох (*деҳа дар Ҷ.деҳ. Иван тоҷики Кӯҳистони Мастчо*), Падруш (*маҳалла дар Ҷ.деҳ. Иван Тоҷик*) бо ҷузъи аввали ин номвожа - [Pād] сохта шуда, маънои лаби ё назди маҳал ва ё пойинҷойро ифода мекунад, яъне маҳаллу макони дар пасти ҷойгирбуда мебошад.

Ровадин [rovadin] Rovadin. Ин топоним дар аз т.ш. «ров, номи рустани; ровзор» шарҳ дода шудааст [260, 118]. Мо бо дарназардошти хусусияту аломат ва нишонаҳои ин маҳалли аҳолинишини ҷуғрофӣ ба он ақида, ки номи Ровадин мафҳуми рустани ва ровзорро ифода мекарда бошад, чандон розӣ шуда наметавонем. Зеро худи мафҳуми вожаи «ровад» дар «Бурҳони қотей» ба маънои «замини пасту баланд ва пушта-пуштаи пуробу алаф» омадааст [247, 64].

Дар ҳақиқат, бо дарназардошти хусусияти ҷуғрофӣ ин маҳал аз пуштазорон ва тепаҳои сабзу хуррами серпушта ташкил ёфтааст худи топоними мазкур бо анҷомаи сифатсози **-ин** сохта шуда, маънои мавзеи пуштазорин (яъне мавзеи иборат аз мисли пуштазор), сабзу хуррамро мефаҳмонад, яъне Ровадин - ҷойи серпуштату сабзу хуррам ва ё пуштазоронро маънидод мекунад.

Бо чунин анҷомаи топонимсоз, ки таърихан дар забони суғдӣ дар шакли - уупа (ууп) мавҷудият доштааст, топонимшиноси тоҷик А. Хромов қайд менамояд [227, 96], ки ин анҷома бо исмҳои омада, калима месозаду он дар топонимҳои маҳалҳои сарғаҳи водии Зарафшон ва водии Ҳисор фаровон корбурд шудааст. Аз ҷумла, Мулвин (*мавзеи истиқоматӣ дар дараи Ромит*) ва Солин (*ҷойи ғайримаскуни Дараи Ромит*)-ро метавон дар топонимҳои водии Ҳисор мушоҳида кард [104, 103].

Дар чунин шакли топонимсозӣ, ки ҳарчанд дар ин минтақа камаъмул ҳастанд, топонимҳоеро аз зумраи Ноф+ин (номи деҳа ва номи кӯли чоруми Ҳафткӯл), Афтопен (*номи қулла*), Даравзин (*кӯҳ дар деҳаи Вору*) ва Шабушкин (*кӯл дар д. Некот*) номбар кардан мумкин аст, ки дар радифи Дилварзин сохта шудаду ҳамсони калимасозии Пули Сангин (*деҳа*), Дашти Рахшин (*мавзеъ дар деҳаи Урметани н. Айнӣ*) барин топонимҳо мебошанд ва анҷомаи **-ин** доранд.

Белгах [belgah] Belgah - Ин номвожа дар Фарҳанги номҳои ҷуғрофӣ [260, 29] бо шарҳи маънӣ дар шакли зер омадааст: «1.замине, ки бо бел барои кишт тайёр мешавад, ҷойи зироати дастӣ; 2. тоифаи ориёниҳо» Мо ба ин ақида ҳаргиз ҳамфикр шуда наметавонем, зеро бо дарназардошти маҳал ва объекти ҷуғрофӣ ин маънӣ дур мемонаду асли мафҳуми ин номвожа, ки ба кӯҳ тааллуқ дорад, гум мешавад. Барои ин мафҳум дар таъя аз Бурҳони қотей вожаи «бел» дар баробари маънои абзори боғбонон ва бинокорон будану баҳри кандани замин корбурд шуданаш, инчунин, яке аз маъноҳои он мафҳуми «чоҳ»-ро низ ифода мекунад». Аз ин рӯ, мафҳуми ин топонимро ба «мавзеи чоҳдор, чоҳандом» наздик дониста, онро метавонем, ҳамчун ҷойи чоҳдор (яъне кӯҳи чоҳдор) маънидод кунем.

Рӯдак - доир ба мавқеъ ва макон ин топонимро Деҳхудо «мавзее аз тавобеи Самарқанд» гуфтаву навиштааст: «Дар сарчашмаҳои асримиёнагӣ Рӯдак ба ҳайси «деҳ», «қаря» ва «ноҳият» муаррифӣ гардида, бархе онро аз тавобеи Бухоро ва қисми дигар аз Самарқанд ба

шумор овардаанд [47, 122]. Самъонӣ бошад, Рӯдакро «ноҳият»-е аз Самарқанд дониста, яке аз қарияҳои тавобеи он - Банҷро ёдрас шудааст ва таъкид намудааст, ки «ин қария қутби Рӯдак» буда, дар фосилаи дуфарсаҳии Самарқанд мавқеият доштааст. Рӯдакро Самъонӣ зодгоҳи Одамушшуаро Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ ҳисобидаст [95, 276].

Киштӯдак [Kishtudak] маънои луғавии он киштгоҳи болои тепаҳо буда, дар баробари он ки дар таркиби худ ин топоним форманти суғди – уд» дорад, ин ҷо бо пасванди номсозу маконсозии тоҷикии –ак шакл гирифтааст.

Маънои номвожаҳои бо анҷомаи -он, -ён сохташуда:

Моғиён [Moghion] - т.ш. ҷойи ибодатгоҳ [260, 95].

Вағаштон [Vaghashton] - т.ш. аз вағ (ё бағ) боғ +аштон (ҷузъи маконсоз); боғистон. [261,38].

Тангӣ [tangi] Tangi - 1. тангӣ, ҷойи танг; 2. дара, тангно. (303, сах. ...). Аслан маънои луғавии ин номвожаро, ки аз танг ва пасванди +ӣ ташаккул ёфтааст, дар луғати «Бурҳони қотъ» метавон маъниҷӯӣ намуд. Зеро он нақизи фароҳ буда, инчунин, дараи кӯхро бо ин маънӣ ном мебаранд. Мисол, оби ошомидани моҳон аз шаҳи Тангӣ шорида мифурод [4*].

Тангаӣ [Tangai] - тангноӣ, гулуқӯҳ [261, 141].

Вашанӣ [Vashani] - т.ш. 1. чаманзор; 2. сероб, шодоб; 3. шояд аз Ваш (номи шаҳри қадимӣ) [260, 40].

Дар баррасии топонимҳои суғдиасоси минтақаи Панҷакент ва умуман, сарзамини суғднаҷод мо мушоҳида мекунем, ки номвожаҳо бо анҷомаи -ич ва -уч мавқеи хоса доранд, ки онҳо унсурҳои маъмули топонимсоз мебошанд [93, 185].

Дар минтақаи Панҷакент бо мавҷудияти ойқонимҳо бо ин пасвандҳоро дар истеъмоли номвожаҳои Ғазнич, Роғич, (деҳа), Артуҷ (деҳа) барин топонимҳо метавон маъниёбӣ кард.

Бо ин пасванди ташаккулдиҳандаи номҳои ҷуғрофӣ суғдиасос мо дар ин водӣ, аз ҷумла, дар Кӯҳистони Масҷоҳ аз қабилҳои Урзиҷ, Зумиҷ,

Векич, Истарич ва инчунин, дар минтакаи Рашт низ номвожаҳои бо ин чузъ сохташударо аз зумраи Нимич, Ялдимич, Шинглич, Вардуч, Ёфуч ва ғайраҳоро мушоҳида мекунем. Бо ин анчома номвожаҳоро дар Ромит (*Калтуч*), Айнӣ (*Шамтуч*), Симич (*дар води Ягноб*) ва Ҳисор (*Искич*) низ вохӯрдан мумкин аст. Ин номвожа дар баъзе минтақаҳои водии Фарғона ҳатто дар шакли -иш бадали овоз кардааст, ки мо ин далелро дар мисоли топоними Фориш мушоҳида мекунем. Ва гуфта метонем, ки шояд он дар асл Фориш бошад, на Фориш.

Форманти -ич дар забони суғдӣ мегӯяд А.Л. Хромов, пасванди топонимсози суғдӣ буда, вай дар номҳои чуғрофии соф эронӣ ба мушоҳида мерасад [219, 93].

Муҳаққиқон ба маъноҳои ин номвожаҳо он қадар диққат надода маънидод кардани онро амали аз имкон берун ҳисобидаанд. Бо дарназардошти он ки анчомаи -ич // -уч // (-ус, баъзе маврид -ис) дар лаҳҷаҳои ҷануб ва болооби Зарафшон дар шакли уч (хуч) маънои боло (баланд)-ро мефаҳмонад, эҳтимол метавон намуд, ки ин анчома худ дар забони суғдӣ маънои томро ифода кардаву ба мафҳуми боло ва баланд омада метавонад. Ҳамчунин, дар доираи интишори топонимсози минтакаи бостонии Мовароуннаҳр бостоншинос П. Лурье қайд мекунад, ки анчомаи -іч (-ус - пасванди сифатии чинси занона) яке аз маъмултарин унсурҳои топонимсоз ба ҳисоб меравад [93, 185]. Бо ҳамин асосҳо, мо шарҳи маънои топонимҳои Ғазнич, Роғич, Артуч (деха)-ро чунин метавонем нишон диҳем:

Ғазнич [γaznič] Ghaznich - т.ш. аз ғазн+ич; макони гачзор [260, 50].

Артуч [artuč] Artuch - шарҳи маънии ин номвожа дар «Фарҳанги номҳои чуғрофӣ» чунин оварда шудааст: « т.ш. деҳи баланд, деҳе, ки дар баландиҳои кӯҳсор воқеъ шудааст», - яъне - Деҳбаланд [260, 20].

Ин ҷо вожаи «арта» тибқи сарчашмаҳо дар «Бурҳони қотеъ» маънои заминро дода, «уч» – «баланд, боло»-ро ифода мекунад [247, 34], яъне

метавон ин номвожаро бо дарназардошти мавқеи ҷуғрофиаш ба маънои «Замини боло» шарҳ дод, ки ба маънӣ наздиктар аст.

Топонимҳои ифодакунандаи объектҳои ҷуғрофӣ, ки бо забони сирф тоҷикӣ сохта шудаанд, дар минтақаи Панҷакенти бостонӣ хеле фаровонанд: Чунин топонимҳо аслан бо пасвандҳои маконсози «-зор, -истон, -он, -ӣ, -гар+он, -и+ён+а, -ак, -гаҳ, -ок, -ча, -а, -о» сохта шудаанд. Маънои луғавии бо ин пасвандҳо ташаккулёфта хеле осонфаҳм аст, ки шарҳи васеи онҳо зарурат надорад.

Ҳамчунин, дар ин гурӯҳ вожаҳои суғдиву тоҷикӣ дар топонимсозӣ бо ҳам якҷоя шуда омадаанд, ки баъзан, чамъбандиро дар номи топонимҳо ифода кардаву гоҳо мансубият, сифату хусусияти мавзёҳо ва объектҳои ҷуғрофиро, касбу кори мардумон ё андозаву ҷойгиршавии макони топонимро ифода кардаанд.

Мо аз шарҳи маъноии номвожаҳои сохтаи ин гурӯҳи топонимҳо, ки дар забони тоҷикӣ бе ягон шарҳу тафсир фаҳмоистанд, худдорӣ намуда, тасмим гирифтём, ки маънову мафҳуми онҳоро дар ҷадвали алоҳидаи топонимҳои ин минтақа, ки дар рисолаи илмиамон оварда мешавад, нишон диҳём:

Новожаҳое, ки бо пасванди **-зор** дар минтақаи Панҷакент дар ташаккули ойконимҳо қорбурд шудаанд, он қадар зиёд нестанд. Дар ин ҷо бо ин пасванд фақат номвожаҳои ҷуғрофии Зардолузур ва Шафтолузур (*маҳаллаҳо дар ш. Панҷакент*) ба мушоҳида мерасанд.

Дар минтақаи мазкур бо пасванди **-ӣ** топонимҳои зиёде сохта шудаанд, ки ба номи деҳаву маҳалла ва кӯҳҳо мансубанд. Аз қабилӣ номвожаҳои Кулолӣ (*деҳаи Ҷ.деҳ. Рӯдакӣ*), Фонӣ (*деҳа дар Ҷ.деҳ. Моғиён*), Ёрӣ, Зидӣ (*деҳаҳо дар Ҷ.деҳ. Ёрӣ*), Ҷалолӣ (*маҳ. дар дх. Зери Ҳисори Ҷ.деҳ. Рӯдакӣ*), Вашанӣ (*маҳалла дар шаҳри Панҷакент*), Дӯстӣ (*маҳ. дар деҳаи Меҳри Ҷ.деҳ. Саразм*), ки ҳамагӣ 8 ададро ташкил медиҳанд.

Аз таҳқиқоти муҳаққиқони топонимшиноси даврони шуравӣ ва замони навини мо асарҳои таҳқиқотии М.С. Андреев, А.Л. Хромов, В.А.

Лившиц, М.Н. Боголюбов, О.И. Смирнова, С.И. Климчитский, П.Б. Лурье, Б.Б. Тураев ба мушоҳида мерасанд ва аз муҳтавои онҳо бармеояд, ки топонимҳои ифодакунандаи касбу кор бо забони суғдӣ дар ин минтақаҳо ба мушоҳида намерасад. Аз рӯи эҳтимол метавон номи чуғрофии Сӯчинаро мисол овард, ки он ҳам вобаста ба маънои этимологии худ шояд аз ҳолати иҷтимоӣ дарак диҳад. Зеро дар сарчашмаҳо, бавижа, дар «Фарҳанги суғдӣ»-и Бадруззамон мо чунин дармеёбем, ки вожаи swl(y)k бо номи суғдӣ дар маъхазии шарқӣ монанди муруҷеи чинӣ, тибетӣ, санскрит ва хуруштӣ шабохати зиёд дорад. Сурати дувуми мутуни паҳлавӣ swl ки яқинан «сӯз» талаффуз мешудааст, дар вожаи суриёӣ Sōdiqāyē ба маънии «суғдиҳо» вожаи чинии su-li тарҷумаи юнонии матни катибаи Каъбаи Зардушт мунъакис аст [283, 10-13]. Инчӯ тибқи сарчашмаҳо метавон хулоса кард, ки вожаи «суғд» бо чандин лаҳҷа низ талаффуз мешудааст. Ва бо чунин эътимоди том топоними Сӯчинаро, ки дар ин минтақа номи деҳа маҳсуб мешавад, метавон чун Суғдина ва ё Сӯзина талаффуз намуд, ки он бо ифодаи ҳолати иҷтимоӣ - Суғдина ё Сӯзинаро бо дарназардошти кофткуковҳои бостоншиносӣ дар ин мавзӯ, ки қалъаи Санҷаршоҳ, ки онҷо воқеъ аст, ба ин маънӣ иктифо намуд. Чунки дар ин минтақа як маконе ва қалъаи Санҷаршоҳ (номи рамзӣ) шаҳодат аз он медиҳад, ки дар ин макон шаҳраки диждоре мавҷуд будаасту ҳокими он дар ин макон қарор гирифта будааст, ки ин номвожа тахминӣ аз забони мардуми маҳаллӣ, ки ду садсола пеш ба ин макон сокин шудаанд, номгузорӣ шудаасту чандон асоси таърихӣ надорад. Номвожаи «Қалъаи Санҷаршоҳ»-ро ҳамчун омофон дар баҳши омофонҳои боби мазкур мавриди баррасӣ ва таҳлил қарор хоҳем дод. Дигар ягон манбае бобати номвожаҳое, ки вобаста ба касбу кори мардумони ин маҳалҳо сохта шуда бошанд, нест.

1.3. Оронимҳои минтақа

Оронимҳо худ як баҳше аз топонимика буда, бештар ба муайян кардани қонуниятҳои ташаккул, инкишоф ва вазифаю амалкарди чузъиётҳои кӯҳвожаҳо нигаронида шудааст. Ин истилоҳ аз юнонӣ

гирифта шудааст ва аз ҷузъҳои **oros** – кӯҳ ва **onim** – ном таркиб ёфта, мавзеи дар сатҳи замин қарордошта, амсоли кӯҳ, теппа, дашт, саҳро, ағба, дара, жарф ва монанди инҳоро меомӯзад [30, 191].

Оид ба ин масъала муҳаққиқон О. Муҳаммадҷонов (оид ба оронимҳои водии Ҳисор) Н. Офаридоев (оид ба оронимҳои ВМКБ) ва Б. Тураев (оронимҳои водии Яғноб) [208, 87-89] ва дигарон корҳои таҳқиқотӣ кардаанд. Мо ҳам бо дарназардошти дар минтақаи Панҷакент вучуд доштани оронимҳо ин бахшро дар рисола зарур шуморидем.

Аслан, дар қисмати таҳқиқоти мо вобаста ба омӯзиши бахши оронимҳои минтақаи Панҷакент номи **4 қаторкӯҳ, 9 қулла, 12 кӯҳҳо, 105 кӯҳ, 12 ағба, 5 обканда, 68 мавзеъ, 24 чарогоҳ** (дар умум – **239** адад) ба мушоҳида расид.

Топонимҳое, ки хусусияти табииро ифода кардаву дар минтақаи Панҷакент корбурд шудаанд, дар навбати аввал ба забони суғдӣ сохташуда мебошанд, ки қисме аз онҳо то имрӯз боқӣ мондаанд. Ба ин гурӯҳи топонимҳо метавон Марғедар (деҳа ва дашт), Ғарибак (дарё ва номи қадимаи Озодагон, ки соли 2012 иваз шудаасту ҳоло Озодагон ном мебаранд.) Ғареват (чашма), Марғзор (кӯл), Афтопен, Зағоза, Ғудал (сойҳо)-ро номбар кард, ки баромади суғдӣ дошта, бо чунин хусусият ташаккул ёфтани топонимҳо хеле фаровонанд. Дар таҳлили оронимҳои минтақаи Панҷакент номвожаҳо, аз қабили Зарафшон, Ҳисор, Туркистон, Аскар (*қаторкӯҳҳо*), Чимтарға, Шахи Гавора, Тозлоқ (қуллаҳо), Туро, Пешона, Ахното, Меҳропо (*кӯҳҳо*), Ағлук, Арчамайдон, Гулгун, даравзин, Ғурбик, Ҷур, Қазнок, Оби Борик, Пишкат, Пишнодар, Улғар, Урто, Хирсак, Чилмеҳроб, Шер, Шом, Кафшак, Тангӣ ва ғайра (*кӯҳ*)-ҳо, Ақибивору, Вачағна, Латтабанд, Кӯчисой, Сичча (*ағбаҳо*), Ангатак, Кунчок, Мосариф, Қунғузхона, Хирсхона, Яхдонсой (мавзеъҳо), Кӯрморхона, Найнок, Танӯро. Шарроқ, Шахи Сурхак, Ҷилав, Ёрдабулоқ, Нови Фироқ (*чарогоҳҳо*) ва ғайраҳоро мушоҳида кардан мумкин аст, ки аз ҷиҳати сохт чунин номвожаҳо дар боби якуми рисола нишон дода шудаанд.

Дар баробари оронимҳое, ки аз забони суғдӣ ва тоҷикӣ то ба мо омада расидаанд мустаъмаланд, ҳамчунин, оронимҳои решаи забони туркидошта низ, аз қабилӣ Қизилкамар (*кӯҳҳо дар Хурмӣ*), Чигдалик (*кӯҳҳо дар Косатарош*), Гандабулоқ (*кӯҳ дар Шинг*), Каттатеппа (*кӯҳ дар Саразм*), Кӯптой (*кӯҳ дар Рӯдакӣ*), Оғулиғиёз (*кӯҳ дар Моғиён*), Отуқлоқ, Пиёзли (*кӯҳ дар Саразм*), Оқбойзоркан, Таутош (*ағба дар Моғиён*), Кечкилдик, Егрибугри (*кӯҳ дар Фароб*), Кӯштеппа, Ойбодом (*кӯҳ дар Амондара*), Қирқарча (*кӯҳ дар Ҷ.деҳ. Халифа Ҳасан*) ва ғайраҳо ба мушоҳида мерасанд. Метавон чунин хулосабарорӣ намуд, ки дар раванди таърихӣ, ки баъзе аз минтақаҳои ин сарзаминро тавре баён карда будем, туркзабонҳо сокин шудаанд, ин гуна топонимҳо пайдо гаштаанд, ки хусусияти табиӣ мавзё ё маҳалро ифода мекунанд. Оронимҳо, инчунин, бо забони русӣ аз қабилӣ Москва ва Сахарная Голова (*қуллаҳо дар Вору*), Рабочая посёлка, Шахтёрская посёлка (*ҳамагӣ б адал ном*), низ ба назар мерасанд, ки ҳамчун иқтибосан номгузорӣ ва корбурд шудаанд.

Боиси зикр аст, ки аксари оронимҳои ин минтақа Беоба (*кӯҳ дар Вору*), Арчамайдон (*кӯҳ дар Вору*), Нови Сурх Хиргасанг (*кӯҳ дар Рӯдакӣ*), Шаршара (*кӯҳ Фароб*) ва даҳҳо номвожаи дигар бо решаи тоҷикӣ ташаккул ёфтаву барои ҳар соҳибзабон ва корбарандаву шунаванда фаҳмо мебошанд. Масалан, Шӯрча (*сой дар Ҷ.деҳ. Л.Ш.*) ин аз ду реша пайдо шуда (*шӯр+чаҳ*) аслан, маънои чоҳи обаш шӯрро мефаҳмонад. Ё худ Шаршара кӯҳест, ки аз тори он об мешораду мувофиқан номгузорӣ шудааст.

Ҳамзамон, қайд кардан ба маврид аст, ки баъзе аз оронимҳои ин минтақа аз шумораву дигар ҳиссаҳои номии нутқ сохта шудаанд. Аз ҷумла, Ҳафтзағорахӯр, Седухтарон, Чилдухтарон, Чилтано (*шахҳо*)-ро метавон мисол овард, ки вобаста ба ривояту қиссаҳои мардумӣ ва рӯйдодҳои воқеан таърихӣ номгузорӣ шудаанд.

Муҳаққиқони тоҷик ва аврупоӣ, ки дар риштаи омӯзиши номвожаҳои чуғрофӣ таҳқиқот мебаранд, чузъи «Ҷағ» (Ҷағ)-ро дар

номвожаҳои чуғрофӣ ба маънои «кӯҳ» корбурд мекунад ва ин акидаро мо низ ҷонибдорӣ мекунем, чунки чузъи «ғар» (ғар) зоҳиран, ба калимаи суғдӣ иртибот дошта маънои кӯхро ифода мекунад. Имрӯз бо ин решаи суғдии топонимсоз дар топонимикаи Тоҷикистон топоними объектҳои зиёди чуғрофӣ ва хориҷа, аз ҷумла, *Ғарм, Дангара, Ғарзой, Ғаравутӣ, Ғармен, Ғарчик*, (*Хромов сах. 75*) *Паргар, Бегар, Карутагар, Сипетагар ва Кошгар* ба назар мерасанд, як чузъи аввал ё анҷомаи онҳо бо чузъи «ғар» сохта шудаанд, ки аз суғдии ғар (-ғар), форсии бостон «ғара (ғара)», австоии [ғарау] «ғарай» бармоянд. Бо чузъи «ғар» топонимҳои ҳудуди Афғонистон низ ба назар мерасанд, ки онҳо дар пояи забони паштунӣ ба вучуд омадаанд [218, 27-31]. Ин вожа дар забони мардуми яғнобӣ ба маънои кӯҳ фаровон истеъмоли мешавад [157, 79]. Иртиботи қавии вожаи «ғар»-ро бо калимаи русии «гора» муҳаққиқон собит кардаанд. Корбурди чузъи «ғар» [ғар]-ро ба маънои «кӯҳ» аз байни чуғрофинависони асримиёнагӣ Муқаддасӣ қайд намуда буд (ниг.: Ле Стренч, с. 422) [287, 452].

Муҳаққиқ Б. Тураев дар асари илмии хеш – «Микротопонимияи водии Яғноб» зиёда аз 50 номвожаи чуғрофии водии Яғнобро бо чузъи «ғар»-и суғдӣ нишон додааст, ки аз қабилҳои Илғар, Ғанзағар. Муниғар ва Ғайраҳо мебошанд [208, 60-85].

Дар асоси таҳлили сарчашмаҳои илмӣ чузъи «ғар» аз нигоҳи таркиби овозӣ шакли тағйирёфтаи вожаи умумиэронии **garaiy ғаройу** (кара), ки дар забони суғдӣ шакли **ғар** (ғар) дар забони ҳиндӣ шакли *giris*, дар славянӣ шакли *gora* дар осетинӣ шакли *хара*, язғуломӣ шакли *кар* ва дар вахонӣ *уар* пайдо намуда, ба як мафҳуми барои ҳамаи он умумӣ – «кӯҳ, санг»-ро ифода мекунад. Тибқи таҳқиқоти забоншиносони ватанӣ ва хориҷӣ вожаи «ғар» дар забони тоҷикии имрӯза ба маънои кӯҳ истифода мешавад, ки баромади решаи он шарқиэронии суғдӣ мебошад.

Дар минтақаи Панҷакенти имрӯза бо чузъи «ғар» номи объектҳои чуғрофиеро вохӯрдан мумкин аст, ки аз қадим ин ҷониб корбурд шуда

меоянд, ки ҳатто баъзеи онҳо бо надонистани маънояшон ивази ном кардаанд. Инак, бо ин чузъи топонимсози суғдӣ мо дар ин минтақа номвожаҳои гуногунсохт ва таркибёфтаре аз қабиле Ғарибак (сой/дарё ва номи собиқи деҳаи Озодагон), Ғаревад (чашма ва мавзеъ), Суғар (мавзеъ ва теппа), Шоғар, Маниғар, Улғар, (кӯҳ), **Майсоғар** (*//Мосоғар*) (*дарё*), **Қаратеппа** (*чарогоҳ*), **Қоратегин** (*мавзеъ*) қайд намудан мумкин аст, ки дар чузъи аввал ва ё охири номвожаҳои ин минтақа омадаанд.

Дар овардани чунин топонимҳо, баъзан, кас ба духӯрагии ақидаи олимони дучор шуда метавонад. Баъзе олимони топонимшинос бар он ақидаанд, ки гӯё дар сохтани чунин топонимҳо гӯё вожаҳои туркӣ истифода шудаанд [105, 86-88].

Олимони таърихи забонҳои эронӣ, аз ҷумла, Д. Саймиддинов дуруст қайд мекунад, ки ҳамаи топонимҳои туркиасос туркӣ набуда, балки баъзеи онҳо аз решаи забонҳои эронӣ асос гирифтаву бо мурури давру замонҳо таҳти таъсири савтиёти забонҳои туркиасос ба тағйироти овоӣ ва маъноӣ (семантикӣ) дучор шудаву сониян, боз ба худи забони асл баргаштаанд ва маънои куллан тоҷикӣ доранд [177, 12-20].

Ин ҷо мафҳуми ин номвожаҳоро дар асоси «Ғарҳанги номҳои ҷуғрофӣ» [260, 51-52] ва Ғарҳанги решашиносии Ҳасандӯст [288, 51-52] метавон қадре маънидод кард: Шоғар - кӯҳи сиёҳ буда, аз шов //шо ба маънои «шаб, сиёҳ» [105, 53] бузург ё ин ки кӯҳи шоҳ; Маниғар - кӯҳи мардон; Улғар - он сӯи кӯҳ, Майсоғар-Мосоғар - кӯҳи майсазор //масзор, ё дар мафҳуми гунаи дувумаш - кӯҳи ниҳоят сард, хунук Қаратеппа - теппа, пуштаи калон, Қоратегин - (пахлавони азим) аз т.ш. кара-кӯҳ ва тегин - устувор, матин, азим, диловар Ғареват //Ғаревад - марз, замин, воти кӯҳӣ, Ғарибак - (кӯҳдоман) аз т.ш. аз ғар-кӯҳ+ бак//пак -поя, бун, доманаи кӯҳро ифода мекунад номи деҳаи бостонӣ ва дарёро дар ин минтақа ба худ дорад.

Ғаревад [ʔarevad] - худ номи мавзеъ ва чашмаест, ки болотар аз деҳаи Ғарибак (имрӯза - Озодагон (номи ивазшудаи он дар замони нав) ҷойгир буда, аз топоасоси «ғар» (кӯҳ) ва «вад///ват» шакл мегирад. Чун мо аз

шарҳи маънои «ғар» огаҳем. Бояд дар чузъи дувуми ин номвожа маънои «вад///ват»-ро аниқу возеҳ баён кунем. Мо дар радифи ин топоним дар водии Зарафшон номвожаи Махшеватро низ вомехӯрем, ки маънои луғавии он чандон рӯшан нест. Ва бо дарназардошти он ки дар лаҳҷаҳои водии Зарафшон то имрӯз калимаи «вот» мавҷуд аст ва он маънои марз, замини дар баландӣ воқеъбуда ва баландиҳои марзи полезро мефаҳмонад, маънои ин чузъи номафҳумро ба ин маънӣ мансуб медонем. Яъне марзи кӯҳ, баландии кӯҳ. Дар ин ҷодаи маънишикоф метавон онро ба «вад» яъне оби аврупоӣ низ шабоҳату қаробат дода, маънои онро дар шакли «оби кӯҳӣ» низ овардан мумкин аст, ки ин аз эҳтимол дур нест. Дар ин маврид номвожаҳои аз решаи «вод//вот/вад/ват//вода» сохташударо метавон ёдовар шуд, ки аз қабилӣ *Зироватк, Махшеват, Сарвода, Реват, Сари Вот, Болои Вот* барин топонимҳо буда, дар маҳалҳои ин минтақа ва водии Зарафшон қорбурд мешаванд. Дар ноҳияи Варзоб бошад топоним дар ин радиф Пурзавот (деҳа) ном дошта, то имрӯз қорбурд мешавад.

Суғар [sūgar] - сӯи кӯҳ ё кӯҳи мусаффо (равшан).

Шоғар [šāgar] - кӯҳест дар наздикии деҳаи Артуҷ ва аз Шовғар ташаккул меёбад, ки чунин ном дар водии Яғноб низ вучуд дошта, маънои «кӯҳи сиёҳ»-ро мефаҳмонад [218, 29].

Маниғар [maniḡar] - кӯҳхона. Ба маънои дурусти ин номвожаро муайян кардан, метавонем ба Фарҳанги забони тоҷикӣ (1969) рӯ оварда, маъниро пурратар созем, ки имрӯз «ман» дар шакли «мон» маънои хонаро дорад ва «ғар» ҳамон кӯҳ аст [216, 27-31].

Майсоғар [maysāgar] - Дар Фарҳанги решашинохтии забони форсӣ «май» дар санскрит (maudhu) маънои ҳарчизи ширин ва ошомаи ширин, асал буда, сифати он дилпазир ва матбуъ мебошад. Ва аз суғдӣ: m..w - май ва сақоӣ - **mau** ҷойи пур аз шахд ва хушобу ҳаворо мефаҳмонад, кас аз он гуна мавзеъ маст мешавад [283, 51-52].

Ҳамин гуна маъниёбиро метавон дар ивази номи Қаратеппа ва Қоратегини ин минтақа низ баррасӣ намуд, ки дар таҳқиқу омӯзиш ва

ноогаҳӣ аз таърихи забон ва таърихи макони чуғрофӣ мардумон метавонанд кӯшиш бар он намојанд, ки гӯё, ин номвожаҳо туркиасосанду ба ивази ном ҳатто ниёз доранд, вале ин тавр нест. Бар чунин асос, номи Қаратеппаро метавонем мавриди таҳқиқу омӯзиш қарор дода, дар асоси сарчашмаҳои таърихӣ ва муқоиса бо забонҳои бостонамон чунин хулоса барорем, ки «қара» ва «тегин» калимаи туркиасос набуда, балки аз забони авастой сарчашма гирифтааст. Зеро дар забони тоҷикӣ вожаву ибораҳои «қирра», «қир», «сари қир» серистеъмол аст, ки он, аслан, маънои тегаи кӯхро ифода карда, дар забонҳои славянӣ ҳамонандиеро дар шакли «goga» ва дар осетӣ шакли «хара»-ро дорад.

Донишманди тоҷик Шамсулло Исмоилов оид ба маънои аслии вожаи «қара» хеле дақиқ ва мӯшикофона ақида рондааст. Ӯ ақидаи олимонеро, ки чузъи «қара»-ро дар топонимшиносӣ ба маънои туркӣ чонибдорӣ мекунад, инкор карда, иброз медорад, ки чузъи «қара», аслан, аз қадим «кара» будаасту зухуроти он, ба қавле, ба ибтидои давраи аввали ташаккули оилаи забонҳои ҳиндуаврупоӣ рост меояд, ки онро Поспелов [144, 340] низ тасдиқ мекунад [66, 13].

Мо дар таҳлилу баррасии топонимҳои минтақаи Панҷакент чунин мушоҳида намудем, ки дар раванди ҳодисаҳои таърихӣ ва кӯч бастану бодиянишинии баъзе аз мардумони имрӯзаи Осиёи Марказӣ, бахусус, туркнажодони кӯчӣ онҳо дар қадом маҳалле, ки ҳамчун ҷойи зисти доимӣ интихоб кардаанд муқим шудаанд, бештар номҳои чуғрофиро ба савтиёти забони хеш мутобиқ намудаанд, ки ҳамин гуна топонимҳои баҳсӣ мисолу натиҷаи ин амаланд. Ва шаклу маънии кара тибқи меъёрҳои роиҷи талаффуз ва қонунҳои маъмули зухуроти маънӣ дар забонҳои хешу бегона бомурур табдил ёфт [66, 14]. Бо чунин раванд вожаи кара дар забони ҳиндӣ шакли giris, дар славянӣ goga, дар осетинӣ хара, дар язгуломӣ шакли кар (kar) ва дар суғдӣ шакли ʿar пайдо намуда, ба як мафҳуми барои ҳамаи он умумӣ -«кӯх, чабал» соҳиб гардид [66, 14].

Мо бе иштибоҳ метавонем гӯем, ки номи Қаратеппаи имрӯза (чарогоҳ) ҳамон Кара+теппаи бостонисту «теппаи калон» аст. Дар бостон ва имрӯз мо дар ин радиф номҳои чуғрофии *Қараганда, Қарабоғ, Қарокӯл, Қаратог, Қаротегин* ва даҳҳо новожаи дигарро дар муодили ҳамсони дорои чунин маъниҳо ба мисли номҳои чуғрофии Харката, Харангон, Хармайдон, Харсанг, Харангон ва ғ. дармеёбем. Ҳамчунин, аз қадим бисёре аз вожаҳои мураккаби тоҷикии мо бо ҷузъи «кар//хар» омада, маънои бузург, калон ва азимро ифода мекунанд. Аз ҷумла, барои исботи ин далел мо вожаҳои «харсанг, харчанг, харпушта, хардандон, хартум, хармайдон, харгӯш» ва чандин номҳои дигарро метавонем мисол оварем, ки сифати калонӣ ва бузург будан ба ин вожаҳо хосаст. Калимаи «қара» ё «қаро» ё «қар»-ро мо дар мевае низ мебинем, ки решаи он тоҷикӣ аст дар радифи шафтолу, зардолу, олболу сохта шуда, қаролу//харолу шояд беиштибоҳ маънии олуи кӯҳӣ ва олуи калонро дорад. Бо ҳамин минвол, мо шарҳи ду маънии номвожаи зер – Қаратеппа (чарогоҳ) ва Қаротегин (мавзеъ)-ро чунин манзур менамоем:

Қаратеппа - бо дарназардошти таҳқиқоти нишондодашуда ҷиҳати маънои вожаи «қара» мафҳуми ин топонимро метавон ба маънои «теппаи калони кӯҳ» шарҳ дод.

Қаротегин - паҳлавони бузург (азим). Зеро мо бо ҳамақидагӣ бар таҳқиқоти олими шинохтаи тоҷик Ш. Исмоилов, ки номвожаи Қаротегинро на туркӣ, балки соф тоҷикӣ-ориёӣ дониставу онро дуруст исбот кардааст, огаҳӣ меёбем, ки Қаратакин ин ба ҷузъҳои маъноии «кӯҳ ва санг» марбут буда, «так «-дар маъно «ҷорӣ будан, селоб ва чараёни тез»-ро доро буда, топоними қадимаест дар водии Рашт. Номшиноси маъруфи тоҷик Р.Х. Додихудоев асоси маъноии Қаротегинро аз ду асос - *ka-ra, tak* ва форманти *ai-na*-и эронии қадим дониставу пешниҳод карда, навиштааст, ки «ҷузъи якумро метавон бо номи маркази қадима ва асримиёнагии Дарвоз -Кар(р)он қиёс (алоқаманд) кард. Вале аз ҷузъи дуюм, ки аз асоси феъл рӯйидааст, маънии «ҷорӣ шудан, дарё, селоб»

берун меояд. Пасванди айна (-in) бошад, аз унсурҳои фаъолест дар ҳама забонҳои имрӯзаи помири) [49, 77].

Ҳамзамон, мо чун дар болотар қайд кардем, дар топоними Қоратегини минтақаи Панҷакент низ ҳамин маъниро доро буда, хусусияти ҷуғрофии ин маҳал низ бо доштани паҳлавонону гӯштингирони диловару нерумандаш ҳамин маъниро ифода мекунад. Мо, инчунин, бо така ба мафҳуми «тагин//тигин»-и тоҷикӣ, ки дар абёти Дақиқӣ ба маънои «қаҳрамон, паҳлавон ва баҳодур» омадаасту ин вожа бештар дар шакли чамъ меояд [256, 303] метавонем чунин ақидаеро пешниҳод намоем, ки мафҳуми «Қоратегин» ҳамон Қоратегини қадимаи эронисос аст:

Бикушт аз тагинони лашкар басте,

Пазира наёмад мар-ӯро касе. [258, 303].

Шоири асри X адабиёти тоҷику форс Дақиқӣ дар ин байти хеш мафҳуми маънои «баҳодурони азим, паҳлавонони бузург// қаҳрамонони номдору бузург»-ро ифода карда, беназириву ҷонфидоии ҳамватанонашро сифат кардааст. Аз ин рӯ, бо чунин исботи раднопазир, вобаста бар он ки тоҷикон аз қадимулайём паҳлавону неруманд буданд ва шояд дар ин макон низ чунин афрод бисёр буданд, тахмин карда, ин фарзияро қобили қабул ба маънии ин номвожа (яъне Қоратигин – паҳлавони бузург, паҳлавонони бузург) метавон ҳисобид.

Як ороними суғдиасоси дигари ин минтақа **Харката** (*мавз. дар дх. М.Ш. Ҷ.дех. Л.Ш.*) мебошад, ки дар баландии кӯҳи Осиёи деҳаи Мазори Шарифи ин минтақа воқеъ аст.

Номвожаи Харката, аслан калимаи мураккаб («хар» (хар) - бузург, калон ва «ката» (kat// kata) - деҳа, шаҳр, мавзеъ ва макон)) маҳсуб ёфта, бо мурури даври замонҳо ҷузъи «-кат/-ката»-и он маънои аслии худро гум карда, ҳамчун формант боқӣ мондааст.

Дар ин номвожаи Харката, ки ҷузъи аввали он аз реша «хар» асос меёбад, баъзе муҳаққиқон маънои ин вожаро «санг, кӯҳ» донистаанд [66, 17] мо чандон розӣ шуда наметавонем, зеро ин аз ин вожаи суғдӣ, ки

маъноӣ «калон, бузург, боҳашамат»-ро мефаҳмонад, мо бояд ба мавҷудияти калимаҳои мураккабсохти вожаҳои «харсанг, харгӯш, харчанг, хартум, харпушта, хардандон, харман, хармайдон» ва боз даҳҳо чунин вожаҳо огаҳӣ чуста, мувофиқа созем, ки дар ин вожаҳо «калонӣ, бузургӣ»-и ҷузъи дувуми ин калимаҳо нишон дода шудаанд.

Дар фарҳангномаҳои муътабар, аз ҷумла, «Луғатномаи Деххудо» вобаста ба маъноӣ вожаи «хар», ки баромади суғдӣ дораду бо маъноҳои гуногун корбурд мешавад, чунин маълумот манзур гардид:

1. Вожаи «хар» дар зистшиносӣ ҷонвари чаҳорпо ва кӯчак аз асб паст ё гӯшҳои дароз ва ёли кӯтоҳдошта мебошад;
2. Ин вожа ҳамчун пешвандвора ба маъноӣ «бузург, дурушт, зумухт» омадааст;
3. Вожаи «хар» (харр) замини шикофташуда (Нозими Алотабой); // гулуи осие; буни гӯш; донаи мудаввар (аз Тоҷ-ул-арус);
4. Вожаи «хар» ба маъноӣ сиёҳи таҳи ҷӯй (аз Фарҳанги Сурурӣ; «Сафарнома»-и Мунирӣ; Бурҳони қотей; Нозими Алотабой); ожанд, гили таҳи об (Фарҳанги сурурӣ);
5. Хар ҳамчун номи ҷонваре аз дастаи бандпоён бо андоми кӯчак ва хокистарӣранг, ки дар ҷоҳои намвар ва торик зиндагӣ мекунад;
6. Ба сурати пешванд дар оғози бархе вожаҳо меояд, ки маъноӣ «бузург ва натарошидавуу ноҳамвор»-ро медиҳад; харпушта, хармуҳра ва ғ.
7. Дар таркиб бо калимаҳои дигар: харбат, харпо, харпушта, харчанг, харсанг, харкамон, хармуҳра ва ғ.
8. Вожаи «хар» ҳамчун музореи «харидан» (харидор, харид, хонахар, молхар, кухнахар, гандумхар) [47, 136-137],

Ҷузъи дувуми топоними «Харката» (хар+кат+а) аз форманти «кат» (kat), решаи суғдӣ дорад, ташаккул ёфтааст. Дар минтақаи Панҷакенти водии Зарафшон низ формантҳои топонимсози маъруфи -кат// -ката // -

канда // -кент// -у, ки аслан, топоформантҳои умумиэронӣ маҳсуб шуда, дар топонимсозии қулли ҳудуди Мовароуннаҳр ба назар мерасанд, («-кат// -ката // -канда // -кент// -кон,») ва ба маънои «ҷой, макон, хона, манзил» меоянд [158, 27-31]. Ин топоним дар натиҷаи омӯзишу баррасии мо бо натиҷаи таҳқиқотҳои олимони топонимшинос дар қори таҳқиқоти мо чунин муайян гардид, ки аслан ҷузъҳои «-кат// -ката // -канда // -кент// -кон баромади суғдӣ доранд. Зеро ба гуфтаи А. Хромов, тавассути чунин ҷузъҳои топонимсоз (-кат) мардумони ин водӣ аз қадимулайём мавзеҳои ҷуғрофиро номгузорӣ мекардаанд. Чунки номи ҷуғрофии Мадрушкат дар асноди кӯҳи Муғ ба қайд гирифта шудааст [218, 27-31].

Бо огаҳӣ ва муқоисакунии вожаҳо аз ин шарҳу далоили болозикр ба чунин хулоса омадан мумкин аст, ки мафҳуми номвожаи мавзеи Харката – хонаи бузург ва ё мавзеи бузургу фарохро ифода мекунад.

Дар баррасии оронимҳои суғдиасоси минтақаи Панҷакент номвожаҳо, инчунин, бо анҷомаи -ич ва -уч мавқеи хоса доранд, ки онҳо унсури маъмули топонимсоз мебошанд [93, 185].

Дар минтақаи Панҷакент бо мавҷудият ва истеъмоли номвожаҳои Даврич (кӯҳ), Роғич (дашт/сахро) барин топонимҳои дар ин радиф сохтаву ташаккулёфта метавон маъниёбӣ кард.

Даврич [davrič] - ин топоними суғдӣ мансуб ба номи кӯҳ буда, ба андешаи назари мо шояд шакли дурусти таърихӣ он «Дарвич» бошад «овоз В» ва «Р» бадали овозӣ карда ва чуноне ки А. Хромов ҷузъи «-дарва»-ро дар муқоиса бо забони яғнобӣ қулла ё теға медонад [226, 62] мо ҳам дар така бар ин ақида метавонем чунин маънидод кунем, ки мафҳуми ин номвожа қулла ё теғаи баланд ва ё боло аст.

Роғич [rāyīč] [Roghich] – т.ш. (*воқеъ дар деҳоти Моғиён*) сахро ё роғи боло метавонад маънӣ диҳад [260, 119] чунки «роғ» дар забони тоҷикӣ низ то имрӯз роич буда, дар истеъмом асту маънои сахрои сероб - «домани фарохи сабзу хуррами кӯҳ, марғзор»-ро ифода мекунад. Номвожаи «Роғич» аз суғ. Rāy (фарохӣ; кушоду васеъ; боз-яла) ва

форманти –іс (пасванди маконсоз) шакл гирифта, марғзори боло ва умуман, фароҳии қадди дараи болоро ифода мекунад.

Таҳлилу баррасии оронимҳо нишон дод, ки дар минтақаи Панҷакент номи 4 қаторкӯҳ, 9 қулла, 12 кӯҳҳо, 105 кӯҳ, 12 ағба, 5 обқанда, 68 мавзеъ, 24 чарогоҳ (дар умум – **239** адад) мавҷуд ҳастанд, ки мо онҳоро аз ҷиҳати луғавию маъноӣ нишон додем.

1.4. Гидронимҳо (ва лимнонимҳо)-и минтақа

Номвожаҳои ҷуғрофие, ки мансуб ба номи дарёҳо, кӯлҳо, қазираҳо, уқёнусҳо, обанборҳо, чашмаву шаршарҳо ва монанди инҳо ҳастанд, дар илми топонимика гидроним ном доранд. **Гидроним** аз юн. *hydára* – об + *ошта* – ном ташаккул ёфтаву дар ин бахш номвожаҳои фаровони минтақаро мавриди омӯзиш қарор медиҳем.

Гидронимҳо аломати забонӣ махсуб ёфта, ҳамчун воситаи «инъикоси намунаву амсилаҳои олам» баромад мекунанд ва маҷмуи онҳо «ҳолати дарки ҳаққониятро, ки дар давраҳои пештари инкишофи забон ва ҷомеа ба вуҷуд омадаанд, инъикос менамояд» [191, 270].

Қайд кардан бамаврид аст, ки омӯзиши тасвири забонии олам, ки дар гидронимҳо инъикос ёфтаанд, барои тасвири забонӣ чун низом имкон медиҳад. Дар навбати худ таҳқиқоти муносибатҳои низомдошта дар забонро ҳамчун амсиласозии тасвирҳои забонии олам муайян кардан мумкин аст [191, 270].

Ба ақидаи И.В. Топоркова тасвирҳои забонии дар гидронимҳо ифодаёбанда на танҳо хусусияту хосиятҳои мавҷудияти номгузоришавандаро асоснок мекунанд, балки онҳо, инчунин, «бо дарки физиологии инсон» алоқаманд буда, «натичаи фаъолияти зеҳнӣ ва равонии он» махсуб мешавад.

Гидронимҳо сарчашмаи маънодор буда, ба қатори зухуроти забоншиносӣ дохил мешаванд ва онҳо на танҳо хусусиятҳои забонии ба сохти онҳо алоқамандро инъикос мекунанд, балки иттилооти фарҳангиро таърихро низ фарогир мебошанд.

И.В. Сорокина се гурӯҳи асосии гидронимҳоро муайян кардааст [191, 36].

1) гидронимҳои инъикоскунандаи хусусиятҳои физикию ҷуғрофидошта, яъне номҳое, ки дар онҳо бо хусусиятҳояшон андоза, шакл ва мавқеи ҷойгиршавии онҳо нишон дода мешаванд;

2) хусусиятҳои воситаҳои муҳити атрофи онҳоро инъикоскунанда, яъне номҳое, ки ба олами ҳайвоноту наботот ишора менамоянд;

3) гидронимҳое, ки ба фаъолияти мардумон иртибот дорад ва инчунин, ба онҳо этнонимҳову антропонимҳо дохил мешаванд.

Бо таснифоти пешниҳодгардида оид ба қайди муаллифи он инъикоси омилҳое пайдо шуданд, ки «барои номгузорию объектҳои обии ҳудуди таҳқиқшаванда» хосанд. Ғайр аз ин, дар таснифоти мазкур гидронимҳои якҷузъа ва дучузъа ба назар гирифта мешаванд, зеро аксарияти мутлақи номҳо бо теъдоди зиёди ҷузъҳо дуҷумдараҷа ҳастанд [191, 37].

Муҳаққиқон гидронимҳоро аз рӯйи навъҳои луғавию маъноӣ тасниф карда истода, пешниҳод мекунанд, то мафҳуми «навъи маъноӣ» ва «амсилаи маъноӣ» фарқ кунонида шаванд, яъне аз ҳам ҷудо карда шаванд. Чунин таснифотҳои вобаста ба объектҳои марбут ба об далелу исботи гуфтаҳои Э.М. Мурзаев мегарданд, ки ӯ дар бораи «ташкили имконнопазири таснифоти ягонаи умумиятдоштаи чунин як низоми мураккабу серқабат ва зинда ҳамчун топонимияи ҳар як кишвар ё ин ки воҳиди бузурги марзӣ навиштааст « [191 17-22].

Бояд зикр намуд, ки муҳаққиқони шуравию тоҷик аз қабилҳои Э.М. Мурзаев, О.И. Смирнова, А.Л. Хромов, П. Лурье, Р. Х. Додихудоев, Н. Офаридоев, Ҷ. Алимӣ, О. Маҳмадҷонов ва дигарон дар асару мақолаҳои илмӣ худ марбут ба гидронимҳо афкори андешаи ҷолиб пешниҳод кардаанд [30, 50-142].

Дар минтақаи Панҷакент **193** номвожаи ҷуғрофӣ ҳамчун гидроним ба назар мерасанд, ки аз инҳо 1 пириях, 112 дарё, 3 наҳр, 20 кӯл ва 40 чашма, 3 ҳавз, инчунин, 12 ҷӯйбор, 2 ҷӯй, ба қайд гирифта шуданд. Аз ҷумла, пирияхи Арчамайдон (*дар Ҷ.деҳ. Вору*), дарёҳо бо номи Зарафшон, Киштуд, Майсоғар, Кафкрӯд, Зиндон, Ворӯ, Алистон, Пушневат, Сармад

(дарёҳо дар *Ч.деҳ. Вору*), Моғиёндарё, (дар *Ч.деҳ. Моғиён*), Ғарибак, Шингак, (дар *Ч.деҳ. Хурмӣ*), Рӯдак, Шингдарё (дар *Ч.деҳ. Шинг*), Уреч, Шабмонда, Кӯлак (дар *Ч.деҳ. Рӯдакӣ*), кӯлҳо бо номи Амшуд, Марғобӣ, Наханг (дар *Ч.деҳ. Вору*), Марғузур, Мижгон, Соя, Хушор, Ҳазорчашма, Нофин, Хурдак (дар *Ч.деҳ. Шинг*) ва чашмаҳо бо номҳои Чашмаи Ният, Оби Талх, Оби Ширин, Мулло Ғафур (*Ч.деҳ. Л.Ш*), Себак, Зулайҳо, Дарвешон (*Ч.деҳ. Рӯдакӣ*), Шифо, (дар *Ч.деҳ. Амондара*), Қорасув, Шӯрбулоқ (дар *Ч.деҳ. Чинор*), Ҳавзи Қоқурӣ (яъне оби чашма, аслан, аз «кок»//«хок»-и суг. – чашма), Ҳавзи Боҳасан (*ш. Панҷакент*) ва ғайраҳо.

Як навъи гидронимҳо лимнонимҳо ном дорад, ки номи кӯл ва хавзҳо ро ифода мекунад: Кӯли комсомол, Кӯли Сарез, Искандаркӯл, Шӯркӯл, Кӯли Қавонон. Аз юнонии *limon* «хавз», «кӯл» ва *onim* – номи хавзу кӯлҳо таркиб ёфтааст. Кӯли Сарез, Ҳавзи Боҳасан (*воқеъ дар ш. Панҷакент*) [30, 50-142].

Қобил ба зикр аст, ки аз 194 гидронимҳои минтақаи Панҷакент 49-тои онҳо баромади сугдӣ худро нигоҳ доштаанд, аз қабилҳои Ағмад, Зурмиш, Майсоғар, Нағнут, Пушневат, Хохт, Хучикрӯд, (*дарёҳо дар Вору*), Киштуд Некот, Уреч (*дарёҳо дар Рӯдакӣ*), Мосариф, Шингдарё (дар *Шинг*), Амшуд, Марғобӣ (*кӯл дар Вору*), Нофин (*кӯл дар Шинг*) Ғаревад (*чашма дар Ч.деҳ. Хурми*). Хохен (*чашма дар Вору*), Қоқурӣ (*хавз дар ш. Панҷакент*) ва дигар мавзӯҳо мебошанд.

Уреч [urej] Urej - т.б. 1. Дар ташаккули корбурди ин топоним эҳтимол қардан мумкин аст, ки -чузӣ -еҷ шояд аз -ич пайдо шуда бошад. Ва бо ҳамин ҳадаф метавон номвожаи мазкурро ба маънои дарёи боло ё паҳно манзур намуд.

Боиси зикр аст, ки баъзе аз гидронимҳои ин минтақа аз шумора ва чузҳои «кӯл» ва ё «чашма» сохта шудаанд: Ҳафткӯл (*маҷмуи 7 кӯли ба ҳам наздик дар як минтақаи ҷуғрофӣ*), Ҳазорчашма, (*кӯл*), Ҳазорчашма, (*чашма*).

Ҳамчунин, аз теъдоди умумии гидроним ин минтақа ҳамагӣ **32** адад номвожа ба забони туркӣ ба қайд гирифта шуд, ки он ҳам бештар дар

маҳаллҳое номгузорӣ шудааст, ки айни замон, дар ин маҳалҳо туркнажодон (узбактаборон) зиндагӣ мекунад ё бо таъсири дар хамсоягӣ ё якҷоя дар як макон зистани онҳо номгузорӣ шудаанд. Дар ин бахш номҳои Еттисой, (*дарё дар Ҳалифа Ҳасан*), Субоши (*дарё дар Моғиён*), *Оқато*, *Оқтош* ба назар мерасанд. Таҳқиқоти мо муайян мекунад, ки баъзе аз гидронимҳои ин минтақа дар гунаи тоҷикӣ-туркӣ низ шакл гирифтаву ном бурда мешаванд, ки аз қабиле Чашмаалмалик, (*чашма дар Ҷ.деҳ. Шинг*), Юқаримушхона (*мав. Ҷ.деҳ. Сӯчина*), Писталисой (*маҷрои хушк дар Амондара*), Гандабулоқ (*сой дар дҳ. Заврони Ҷ.деҳ. Л.Ш.*) ва ғайраҳо мисол шуда метавонад. Лозим ба ёдоварист, ки дар харитаи миқёси 100:000 2 кӯли ин минтақа ба таври иқтибосӣ бо забони русӣ номнавис шудааст. Аз қабиле Болшое Алло ва Верхнее Алло (*кӯлҳои воқеъ дар дҳ. Воруи Ҷ.деҳ.Вору*), ки аслан дар забони мардуми маҳаллии он ин кӯлҳоро Аълои Калон ва Аълои Боло ном мебаранд.

1.5. Антропонимҳои минтақа

Мавриди зикр аст, ки дар таҳқиқу таҳлили антропонимҳо (номи одамон) муҳаққиқони мамолики хориҷ ва тоҷик Э.М. Мурзаев, В.Д. Бондалетов, В.А. Никонов, А.Л. Хромов, В.С. Расторгуева, Г.Ф. Сатторов, Н.В. Подолская, М. Муин, М.Р. Фасой, Ҳ.Ш. Мозандарон ва дигарон корҳои илмӣ ба анҷом расонидаанд [138, 18].

Муҳаққиқ Г.Ф. Сатторов доир ба вижагиҳои антропонимҳо ва исмҳои хос чунин изҳори ақида намудааст: «Исмҳои хос ба монанди исмҳои чинс (ом) аз ҳодисаҳои таърихӣ, инкишофи ҷамъиятӣ пайдо шудаанд ва дар худ санъати миллиро нигоҳ медоранд. Дар исмҳои хос ошкор шудани таърихи халқҳои қадим, расму оин, урфу одат, тарзи тафаккур, маълумоти таърихӣ ва аслан забонӣ, забонҳои давраҳои қадим оне, ки номумкин аст гирифтаниш бо роҳи омӯзиш ба назар мерасад [3,118].

Маврид ба ёдоварист, ки сабаби мушкилӣ дар ин самт, яъне тадқиқи антропонимика (номҳои одамон) кам анҷом додани тадқиқотҳои илмӣ

дар кишвар аст. Дар ин самт аз муҳаққиқон - забоншиносони Ҷумҳурии Тоҷикистон А.Л. Хромов, Р.Х. Додихудоев, Ҷ. Алимӣ, О. Муҳаммадҷонов, О. Фафуров, Ш. Ҳайдаров, Ш. Исмоилов, М. Шодиев, Д. Ҳомидов, Р. Шоев, Б. Тураев, А. Насруллоев, Р. Холназаров ва чанде дигарон доир ба исмҳои хос (махсусан, антропонимия ва топонимияи ҳудудҳои ҷумҳурӣ ва берун аз он) ва осори адибон тадқиқотҳои илмӣ анҷом додаанд. Аз ҷумла, Ҷ. Алимӣ қайд кардааст, ки дар ҷомеа бо дарназардошти фаъолияти сародории мардон номи занон дар номвожаҳои ҷуғрофӣ камтар ба назар мерасанд. [13, 192-194]. Ҳамин нуктаро муҳаққиқ Шодиев М. низ қайд кардаву нишон медиҳад, ки дар асари С. Айнӣ (Ёддоштҳо) 90 номвожаи мардона ва ҳамагӣ 9 номвожаи занона ба объектҳои ҷуғрофӣ номгузорӣ гардидааст ё худ муҳаққиқ оид ба антропонимҳои минтақаи Панҷакент чунин андеша рондааст, ки аз 300 номвожаи атрофи ин минтақа 40-то антропоними мардонаву 3 занона мушоҳида гардидааст [239, 203-230].

Дар таҳлили семантики этимологии топонимҳое, ки хусусияти номи ашхосро доро мебошанд ва ё аз номи ашхос шакл гирифтаанд мо ҳаминро мушоҳида хоҳем намуд, ки сараввал бештар чунин топонимҳо аз номи шахсони муътабари равияи дину мазҳаб сохта шуда ё мавзеъҳоеро, ки ашхоси алоҳида бунёд кардаанд, ё ин ки дар он макон маскун ҳастанд, ташкил додаанд.

Дар ин гурӯҳ, пеш аз ҳама, номвожаҳое ба ҷашм мерасанд, ки аз номи бузургворон ва ҳар гуна дигар номи ашхос сохта шудаанду номи асосии онҳо дарҷ намегардад ва чунин номвожаҳо дар сифати умумии ашхос ифода меёбанд: Аз қабиле Хӯчағариб, Хӯчапанҷ, Дашти Қозӣ, Томирис, (деҳа), Хоҷаи Ҳалвой, Пуштаи Мулло Зоҳид, Дашти Моҳрӯ, Ҷалолӣ, Шоҳмонда, (*маҳаллаҳо*), Мазори Эшон, Хоҷаи Сабз, Хоҷаи Дуредгар, Ҳазрати Султон, Мазори Ҳоҷатбарор, Мазори Хоҷаи Аламбардор, Хоҷа Муҳаммадди Башоро (*мақб.*), Гӯри Мулло, Амбарато, Парпарато, (*мавзеъҳо*), Савракато (*мазорот*), Хоҷақисмат (*қулла*) ва ғайраҳоро метавон номбар кард. Дар ин бахши номвожаҳо, ки

ба касбу амал ва шахсияти мардона ё занона далолат мекунад, **18** номи мансуб ба чинси мард ва ҳамагӣ **2** номвожаи мансуб ба чинси зан ба мушоҳида мерасад.

Намунаи номвожаҳо бо зикри ному насаб, аз ҷумла, Хоча Мансур (кӯҳ), Дашти Кали Малла (деҳа), Зардча Халифабобо (мавзеъ), Муҳаззамон, Мулло Собир, Зулайхо, Косаи Қурбонбой, чашмаи Мулло Ғафур, чашмаи Бердиёрак, (чашма), Ҳақимбой, Арабо, (пул), Ҳазрати Султон, Мазори Ҳочатбарор, мазори Ҳочаи Аламбардор, мазори Савракато, мазори Ҳочаи Абудардо, Хоча Муҳаммади Башоро, Халифа Ҳасан, мазороти Фармонбобо, Гӯри Мулло, Ҳаитбек, канали Халифа Ҳасан, Чашмаи Бойи Шариф ва ғайраҳо аз қаъри асрҳо бо забони хозираи тоҷикӣ дар ин минтақа ба мерос мондааст ва ҳамаи онҳо намуди фаъолиятро бо ин номҳо ифода мекунанд.

Қайд кардан ба маврид аст, ки як қисми зиёди топонимҳои ин минтақа бо ифодаи номи аниқу мушаххаси ашхоси замони муосир сохта шудаанд, ки ин анъана дар даврони Истиқлоли Ҷумҳурии Тоҷикистон хеле ривоч ёфтааст. Дар замони имрӯза, як қисмати топонимҳои ин минтақа ба мисли дигар ноҳияҳои кишвар пурра бо номи ашхос ташаккул ёфтаанд, ки ин аз як тараф абадӣ нигоҳ доштани хотираи неки ашхоси муътабари халқамон бошад, аз тарафи дигар, таҳрифкориро дар самти номгузориву топонимнигорӣ пеш меорад. Дар баробари топонимҳои ба талаботи номгузорӣ мувофиқу ҷавобгӯ (Рӯдакӣ, Азизобод, Авазали, Соҳибназар, Олиобод, Томирис, Маликҷониё, Абдусамад, (деҳаҳо) ва Муъминобод - маҳалла)), инчунин, як намуд номвожаҳое бо ифодаи номи ашхос ба миён омадаанд, ки чунин топонимҳо бо номи ашхоси даврони муосири мо бо зикри ному насаб, аз қабили Лоиқ Шерали, Халифа Ҳасан (номи ҷамоатҳои деҳот), Раҷабали (деҳа), Ҳадятулло Муродов, Файзулло Хӯчаев, Мулло Ҳасан, Боймурод Холмуродов, Пӯлодбой Солеҳов, Маъмуров Холйигит, Аввалбоев Содик, Ҳусейнов, Йулдошбой, (маҳаллаҳо), номгузорӣ шудаву корбурд шудаанд. Бояд ки ба ҷойи чунин номвожаҳои дар даврони Истиқлолият

авҷиранда, бо пасвандҳои маконсози топонимнигорӣ Лоикобод (ба ҷойи Лоик Шералӣ), Фатхуллообод (ба ҷойи Фатхулло Ёров) ва ё Мулоҳасанобод (ба ҷойи маҳаллаи Мулло Ҳасан) ва ё Халифаҳасан (ба ҷойи Халифа Ҳасан) сохтаву корбурд гардидан хубтар ва дурусттар мешуд. Мо мушоҳида мекунем, ки номи аксари ҷамоатҳои деҳот ва баъзан, деҳаҳо имрӯз дар ҳудуди шаҳру навоҳии кишвар бо ному насаби пурраи ашхос сурат мегирад, ки ин дар суннати номгузорӣ чандон ҷоиз нест. Дар сурати бо номи ашхоси арзанда номгузорӣ намудани номи маҳалҳои аҳолинишин бояд бо роҳи истифода бурдани пасвандҳои маконсоз ва номсозу дигар ҷузъҳои топонимсози тоҷикӣ (-обод, -кат, -канд, -гирд ва ҷузъҳои ҳиссаҳои номии топонимсоз, -дара, деҳ, -шаҳр, -хона, -теппа ва дигар формантҳои топонимсози тоҷикӣ) ба роҳ монда шаванд.

1.6. Теонимҳои минтақа

Ба гурӯҳи теонимҳо, аслан, номвожаҳои ҷуғрофии хусусияти динию мифологӣ ва мазҳабидошта дохил мешаванд. Теоним баромад аз решаҳои юнонии қадим (аз юн. θεός — «Худо» + ὄνομα — «ном; насаб») дошта, як қисмати ономастика буда, дар тасвири мифологиву динӣ нақши муҳим мебозад. Дар он, асосан, номи одамон, ҳайвонот, растаниҳо, қавмҳо, объектҳои кайҳониву ҷуғрофӣ ва ашёҳои гуногун дохил мешаванд, ки онҳо дар ҳақиқат вучуд надоранд. Бино бар ин, бештар ҳолат дар теонимҳо ва антропонимҳо робитаи муштарак ба мушоҳида мерасад [201, 151-162].

Дар илми муосири тоҷик муҳаққиқ А.З. Розенфелд вобаста ба ҷойҳои муқаддас (мазорот, оромгоҳҳо, мақбараҳо ва ғ.) таҳлилҳои илман асоснок карда, муҳаққиқ Қ. Алимӣ доир ба ин масъала дар топонимикаи минтақайи Кӯлоб андешаҳои дуруст пешниҳод кардааст. Аз ҷумла, ӯ оид ба корбурди номвожаҳое, ки бо калимаи «лангар» (ба маънии муқаддасгоҳ оромгоҳи шахси муқаддас) сохта шудаанд, андешаи худро баён карда, ҳамфикри А.З. Розенфелд аст, ки дар забони форсӣ ва

форсии афғонӣ истифода нашудани топонимҳоро бо чузъи «лангар» муайян кардаанд [13, 141-143].

Ба ин гурӯҳи топонимҳо, ки дар худ хусусияти динӣ-мифологӣ ва мазҳабиро таҷассум мекунад, дар минтақаи Панҷакент номвожаҳои Хӯчағариб, Мазори Шариф// Мазор (*деҳа*), Хӯча Абудардо, Хоча Муҳаммади Башоро (*маз. ва мақб.*), Хӯчапанҷ (*деҳа ва пул*), Хочақисмат, Хочапанҷ, Хочаи ҳалвой, Қайнар (*маҳ. ва мав.*), Мазори Эшон, Хочаи Сабз, Хочаи Дуредгар, Париён, Ҳазрати Султон, Мазори Ҳочатбарор, Гӯри Мулло, Чилдухтарон, Чилтано (*шахҳо*), Седухтарон, (*мав.*), Мазор (чашма), Хоча Мансур, Шер, (*кӯҳ*), Парпарато, Амбарато, Мазори Фармонбобо, Савракато, Хочаи Аламбардор, (*маз.*), Хонақосой (*дарё*). Вағаштон (*деҳа*), Суфиён (*деҳа*), Халифа Ҳасан, (*деҳа, рӯд, маз.*) ва ғайраҳо дохил мешаванд ва мо дар рисолаи илмии худ 32 адади онҳоро дар ин минтақа муайян намудаем, ки имрӯз ҳам мардумон ин топонимҳоро бо ҳамин номвожаҳо ном мебаранд. Аз инҳо 6 номи деҳа, 8 мазорот, 5 мавзеъ, 1 пул, 10 кӯҳу шах ва 2 рӯду чашма мавриди қарор дода шуданд. Миёни ин топонимҳо, ки аксар ба номи пирону азизон ва авлиёҳои дини мубини Ислому вобастагӣ дорад, ба мо мафҳуми номвожаи Вағаштон мушқилфаҳм аст, ки он аз суғдӣ ташаккул ёфтааст. А. Хромов ин номвожаро «макони худоён», «ҷойи муқаддас» маънидод мекунад, яъне қадамҷо аст. Ин маъниро муҳаққиқ Б. Тураев низ тасдиқ кардааст. Вағаштон номи мавзеъ ва деҳаи матрук дар деҳоти Шинг мебошад, ки он аз калимаи мураккаби суғдӣ $\langle V'yišt \text{ \u0305}n // V'yišt \text{ \u0305}na$ сохта шудаасту маънои мавзеъ ва ҷойи худоён- муқаддасро ифода мекунад. Муҳаққиқ А.Л. Хромов ин вожаро суғдӣ шуморида, [15, 28-69], О. И. Смирнова низ дуруст қайд кардааст, ки бо ин чузъ номи ибодатхонаҳову дайру савмаҳои тоисломии суғдон номгузорӣ мешудааст [10, 90-95]. Дар ин раванд, метавон номвожаи Боғистонро (аз Кӯҳи Бесутуни Эрон) муқоиса кард, ки он ҳам аз форсии қадим макони Худоёнро ифода мекунад.

Дар минтакаи Панҷакент теонимҳо вобаста ба мавҷудияти афроди динӣ-мазҳабӣ, мавқеъ ва макони марбут ба фаъолияти онҳо номгузорӣ шуда, баъди паҳн гардидани дини Ислом дар ин минтақа (а. VIII-IX) ба вучуд омадаанд. Аз ҷумла, дар шарҳи топоним-ибораи мансуб ба мақбараи Хоҷа Муҳаммади Башоро номи шахсияте гузошта шудааст, ки \bar{u} аз Башор буда, яке аз саҳобагони пайғамбари дини Ислом Муҳаммад (с) маҳсуб ёфтааст. Хоҷа Муҳаммади Башоро тарғибгари дини Ислом дар ин минтақа буд, ки дар ин ҷо оромгоҳи \bar{u} низ қарор дорад ва зиёратгоҳи мусулмонон мебошад.

1.7. Зоотопонимҳои минтақа

Истилоҳи *зооним* аз юнонӣ – *zoonim* (зооним) – сохта шуда, аз ҷузъҳои *зоо* – ҳайвон ва *оним* – ном таркиб ёфта, он як навъи топоним мебошад, ки бештар, номи ҳайвон, аз ҷумла, ҳайвоноти хонагӣ ва машқӣ (*саг* – Мухтор, Хайбар, Алопар, Жулбарс; *асп* – Рахш, Мушкинамӯй; *гов* – Говмеш, Гови Ало ва монанди инҳоро ифода мекунад [30, 100].

Топонимҳои минтакаи Панҷакент бо зоонимҳо низ сохта шудаанд ва инро мо дар мисоли номвожаҳои Савр (*деҳа*), Шер, Гӯши Асп, Бузғола, Хирсак, Девонатаккакуш, Шабушкин, (*кӯҳ*), Хирсхона, Қунғӯзхона, Ҷайрахона, (*мавзеъҳо*), Гӯрдара, Кӯрморхона, (*чарогоҳ*), Мушхона, Сойи Савр, Сойи Палангкуш, Такапар, (*дарё*), Наҳанг, Мурғобӣ, (*кӯл*) ва ғайраҳо мушоҳида мекунем. Чунин топонимҳо бо дарназардошти макони ҳайвоноте, номгузорӣ шудаанд, ки дар ин мавзею макон сукунат доранд ё дар ин ҷойҳо бештар вомехӯранд. Бояд қайд кард, ки ин топонимҳо аз қадим дар ҳудуди ин минтақа ба мерос мондаанду дар сохтори содаву мураккаб ва ё таркибӣ бо ҷузъҳои маконсоз ташаккул ёфтаанд. Ин гуна топонимҳо дар мавзеъҳои ин минтақа хеле зиёданд, ки метавон мавриди омӯзиш ва таҳқиқи минбаъда қарор дод, зеро онҳо аз як тараф агар макону мавзеи будубош ва зиндагии чунин ҳайвонотро ифода кунанд (аз қабиле Ҷайрахона, Гӯрдара, Мушхона, ва ғ.), аз тарафи дигар вобаста ба ҳаммонадии чунин

хайвонот ё ҳашарот (аз чумла, Қунғўзхона) объект ҷуғрофӣ номгузорӣ шудаанд. Мисол Гӯши Асп, Шер (кӯҳ), Наҳанг (кӯл) ва ғайраҳо.

1.8. Фитонимҳои минтақа

Муҳаққиқон хешии фитонимҳои баъзе минтақаҳои Тоҷикистонро хеле хуб мавриди таҳқиқу омӯзиш қарор додаанд. Аз чумла, Р. Х. Додихудоев, А.Л. Хромов, Ҷ. Алимӣ, А. Насриддиншоев, Ш. Исмоилов, О. Маҳмадҷонов, Д. Ҳомидов, Б.Б. Тураев ва дигарон фитонимҳо ва мавқеи онҳоро барои ташаккули номвожаҳои ҷуғрофӣ корҳои бунёдиро анҷом додаанд. Аз чумла, Б. Тураев зимни таҳқиқи фитонимҳои водии Яғноб чунин навишти фитонимҳоро муайян ва дақиқ намудааст, ки онҳо решаҳои суғдӣ-яғнобӣ доранд [208,136].

Мо низ дар тақвият ба таҳқиқоти олимони пешин фитонимҳои минтақаи Панҷакентро мавриди баррасӣ ва омӯзиш қарор додем. Дар ин минтақаи бостонӣ топонимҳое, ки ифодакунандаи фитонимӣ доранд, хеле зиёд ба назар расидаву баъзеи ин номвожаҳо бо шумораи шакл гирифтаву дар рисолаи мо 16 ададро ташкил медиҳанд: Чинор (*деҳа – маркази ҷамоати деҳот*), Зардолузор, Гулистон, Шафтолузор, Гулрез (*маҳаллаҳо*), Хафтзағорахӯр, Чорбоғ, Чимқалъа, Чиларча, Яккасада, Бунафша, Яккаарча, Пиёзлӣ, Арчамайдон, Зардолак, (*кӯҳҳо*), Ангатак, Садбарго (*дара*), Нови Чомақ (*деҳа*) ва ғайраҳо.

1.9. Некронимҳои минтақа

Дар мафҳуми истилоҳи некронимҳо мадфангоҳи одамон (оромгоҳу дахмаҳо, мазорҳо) фаҳмида мешаванд. Дар минтақаи Панҷакент оромгоҳҳо бо номвожаҳои «Сарманзил; Шаҳидон; Ғарибон; Мирбачагон; Бекасон; Сари Камар; Барлосо; паси канали Коре; Оромгоҳи Ғӯсар, Мазор» ва ғайраҳо ифода ёфта, мазоротҳо бо номҳои «Чилламазор, Парпарато, Савракато, Хоҷаи Аламбардор, Қайнарато» ва даҳҳо номвожаҳои дигари марбут ба некронимҳо ба мушоҳида мерасанд.

Ҳамзамон, дар ин минтақа эkkлезионимҳо дида мешаванд, ки макони баргузори расму оин ва мароисмҳои диниро ифода мекунанд. Ба ин гурӯҳ бештар номи масҷидҳо ба назар мерасад, ки аз қабилӣ Масҷиди Ҳоча Муҳаммади Башоро, Масҷиди ҷомеи Ғӯсар, Масҷиди ҷомеи Мазори Шариф, Масҷиди Гадоӣ, Масҷиди Калон, Масҷиди Гузари Боло, Масҷиди Гузари Тағ барин номвожаҳо ба қайд гирифта шуданд, ки ва теъдоди онҳо қариб 200 ададро ташкил медиҳад.

1.10. Номвожаҳои чуғрофӣ - омофонҳо

Маълум аст, ки ба ҳам монанд шудан ва ё наздик шудани талаффузи овозҳои чудоғонаи калимаҳо дар мавқеаҳои муайяни фонетикӣ омофонҳо ба вучуд меоваранд, ки аз ин рӯ, омофонҳо гуфта, калимаҳои талаффузашон якхеларо меноманд, ки дар навишт фарқ мекунанд [41, 189].

Вобаста ба топонимҳои ин минтақа, ки ба худ хусусияти омофонӣ (хамовӣ) касб кардаанд ва ё ба ақидаи мардумони маҳалашон мафҳуми номвожаҳои чуғрофиро ба гумони худ наздик мекунанд, номвожаҳои зиёдеро аз қабилӣ Учқӯл (*қулла*), Ғарибак, Савр, Мазор, Баҳор, Камар, (*деҳаҳо*), Шодиёна (*маҳалла*), Гӯрдара (*дара*), Дупула, Обчин, Қаратеппа, Ҷрдакон (*мавз.*), Сари Паст (*кӯҳ*) Шабмонда (*дарё*), Бадгах, Хушёр (-//хушоранда), Мижгон, Соя, Санҷаршоҳ (*қалъа*) ва дигар топонимҳои ин минтақаро номбар кардан мумкин аст, ки дар ҳамгунии навишти топонимҳо омофон шудаанд.

Ҳамин зайл, дар раванди таҳқиқи топонимҳои минтақои Панҷакент топонимҳои баъзан, шакли омофонӣ пайдокардае ба мушоҳида мерасанд, ки мо инро бо назардошти ривояти мардумон дар мисоли номвожаи Искандар (*маҳалла дар д. Зери Ҳисори Ҷ.деҳ Рӯдакӣ*) ва ё Ғарибак (*деҳа дар Ҷ.деҳ Хурмӣ*) ва Қалъаи Санҷаршоҳ (*қалъа дар Ҷ.деҳ. Суқина*) мушоҳида мекунем. Топоними Ғарибакро дар боби аввал, дар топонимҳои бо чузъи «ғар//қар» сохташудаи номҳои чуғрофӣ ин минтақа нишон додем, ки маънои он пояи кӯҳ//доманаи кӯҳ (аз **ғари** (*γarī*))

ва **паки //баки** (paki// baki)-и суғдӣ) мебошад. Мардуми маҳаллӣ бошанд, Ғарибакро ба маънои «ғариб»-и арабӣ ва пасванди «-ак»-и номсози тоҷикӣ андешидаанд, ки ин нодуруст буда, дар суӯдӣ маънои пояи кӯхро ифода мекунад [93, 69].

Искандар [Iskandar] ё Искондар номи маҳалла дар деҳаи Зери Ҳисори Чамоати деҳоти Рӯдакӣ мебошад, ки мардуми авом онро ба номи Искандар мансуб медонад.

Бояд зикр намуд, ки чузъи аввали ин топоним номвожаҳои зиёдеро дар водии Зарафшон ва водии Ҳисор мушоҳида кардан мумкин аст. Аз ҷумла, топонимҳои *Искурӯд* (д. *Рарз*), *Искобод* (д. *Сангистон*), *Искандаркӯл*, *Исковат* (д. *Урметан*), *Эскигузар* (деҳа аз *Ҷ.деҳ. Карим Исмоилови ш. Ваҳдат* - ҳоло деҳаи *Бӯстон*), *Искиш* ва *Искандар //Шӯроби Искандар* (д. *Ҷ.деҳ Хонақоҳи ш. Ҳисор*) ва ғ.

Чун ба баррасии ин гуна топоними таърихӣ ин минтақа ва кишвар шуруъ мекунем, ҳамзамон, мушоҳида мекунем, ки чузъи топонимсози *isk* (дар забони суғдӣ) *isk* (y) *isk* ба маънои «баланд, боло» дар топонимсозии сарзамини Суғди бостон ва минтақаҳои ҳамҷавори он хусусияти шакли умумиистеъмоли доштааст [93, 187].

Бар ин асос, бо дарназардошти маънои луғавии номвожаи Искандар //Искондар бояд тазаккур дод, ки мафҳуми ин топоним дар ҳақиқат, тегаи боло//тегаи баландро ва ё дараи баландро ифода мекунад. Зеро дар мушоҳидаи маҳалли мазкур кас пай мебарад, ки дар ҳақиқат, ин маҳал дараи дар баландӣ воқеъбуда асту мавқеи ҷуғрофӣ боло ё дар баландӣ бударо мефаҳмонад. Муҳаққиқи рус О.И. Смирнова дар заминаи омӯзиш аз сарчашмаҳои хаттӣ аз Қалъаи Муғ дарёфтшуда ба чунин хулоса меояд, ки ин топоним аз решаи *iskt* (*skt* (,)h эскатар) ва шакли пурраи *isk, trhz, y* ба маънии «замини боло ё замин дар баландӣ» пайдо шудааст [186, 8].

Ин андешаҳоро муҳаққиқ М. Шодиев низ ҷонибдорӣ кардаву перомуни гидроними Искандаркӯл //Искандаркол чунинин менависад: Маънии азали ва дурусти Искандаркӯл (иск+андар+кӯл) - «кӯл дар

баландӣ» мебошад. Мавқеи чуғрофии кӯл низ инро собит месозад. Шакли ниҳоии топоними Искандаркол //Искандаркӯл [iskāndarkūl] пас аз байн рафтани забони суғдӣ шакли содатари талаффузро гирифтааст, вале қолаби вожасозии забони суғдӣ дар он боқӣ мондааст [117, 53].

Бо сабабҳои барои мардуми имрӯза фаҳмо набудани маънои суғдии ин номвожа имрӯз баъзе олимони ва мардуми маҳаллӣ онро ба ашхоси таърихӣ - Искандари Мақдунӣ мансуб медонанд, ки ин мутлақо ғалат аст. Ва ҳатто, олими маъруф Мурзаев Э., низ мафҳуми мавҷудияти топоними Искандаркӯлро ба антропонимҳо мансуб донистааст [117, 114-115], ки чунин ақида илман асос надорад ва нодуруст аст. Зеро муҳаққиқ ба ривояти мардумӣ таъя кардааст, ки он аз ҷиҳати илми забоншиносӣ дар ин номвожаи суғдиасос ягон асоси илмӣ надорад. Қайд кардан ба маврид аст, ки бо вучуди руйдодҳои таърихиву иҷтимоии аз даҳон ба даҳон ва ё аз насл ба насл гузаштаи воқеан дуруст, гоҳо ривоятҳои мардумӣ таҳрифангез низ ҳастанд ва на ҳамеша асоси илмию таърихӣ ва воқеӣ доранд.

Хулоса, баъди чунин таҳқиқбарии олимони топонимшинос ба андеша рафтан мумкин аст, ки маънои Искандар -теппа ё тегаи дар баландӣ ҷойгирифта мебошад.

Бо дарназардошти хосияти омофонӣ пайдо кардани баъзе номвожаҳои чуғрофӣ, ки баъди сукунати дигар қавму халқиятҳо низ ба вучуд меояд, метавон фарзия намуд, ки худии номи Қалъаи Санҷаршоҳ, ки дар шаҳркадаи бостонӣ, мавзеъ ва дашти васеи бо номи Санҷаршоҳ ҷойгир аст, ғалат буда, ҳамчун омофон пайдо шудааст. Зеро пас аз ҷангу кушторҳои шадиду зимеди тоисломӣ мардумони чунин шаҳркадаҳо низ баъди шикастхӯрии ҳукамо ва аз байн рафтани афшинҳои суғдӣ тарки ин манзилу маҳалҳо кардаанд.

Шаҳркада ва қалъаи Санҷаршоҳ бори аввал соли 1947 аз тарафи олими бостоншиноси рус – академик Олга Ивановна Смирнова таҳқиқ ва кашф карда шудааст. Сипас, нахустин таҳқиқи омӯзиши кормандони

Институту таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи А. Дониши АМИТ соли 2003 дар ин мавзеъ оғоз ва гузаронида шудааст.

Шаҳркадаи мазкур чун анъана ба мисли дигар шаҳру шаҳркадаҳои бостонӣ аз кухандиз, работ, қаср ва гӯристон иборат аст, ки бо мурури давру замонҳо ва солиён асрҳо гӯристони он аз байн рафтааст. Дар рафти таҳқиқот муайян гардидааст, ки қалъаи Санҷаршоҳ, ки аз 3 ошёна иборат аст, ба асрҳои VII-VIII милодӣ, яъне то ба замони истилои арабҳо мансуб буда, дар ин ҷо суғдиён иқомат мекардаанд. Зимни номи Санҷар бошад, дар таърих номи яке аз ҳокимони салтанати салҷуқӣ – султон Санҷар маълум буда, боз роҳбари шӯриши халқи Бухоро дар солҳои 1206-1207 Санҷар ба мо маълум аст, ки ӯ аз хонадони хунарманди сипарсоз дар таърих нақши худро гузоштааст.

Воқеан, Санҷаршоҳ ном гирифтани ин шаҳркада, ки қалъаи он ҳафриёт мегузаронанд, ба ин шахсиятҳо ягон қаробату муносибате надорад. Зеро султон Санҷари салҷуқӣ дар асри XI салтанат кардаасту Санҷари шуришбардори Бухорӣ дар садаи XIII умр ба сар бурдааст [40, 387].

Ҳамчунин, дар адабиёти классикии тоҷику форс мо аз дostonҳои Низомии Ганҷавӣ воқиф мегардем, ки чунин як подшоҳи афсонавӣ бо номи Санҷаршоҳ дар осори ӯ ҷой дорад. Аз як тараф шояд ҳамин Санҷаршоҳи Низомӣ ба ин номвожаи ҷуғрофӣ наздикӣ пайдо карда тавонад, ки баъзан ҳаққонияти воқеӣ низ асоси сарчашмаи осори мифологӣ буда метавонад [296, 367-368].

Ба ҳар сурат, вале инҷо хусусияти ҷуғрофӣ маҳалли мазкур бояд ба назар гирифта шавад, чунки ин номвожаро метавон аз мафҳуми маънои сангари воқеъ дар тори шах (кӯҳ) ва ё шахи санггардор донист, яъне мавзеъ ва маконе, ки кӯҳ (шах)-и сангин дорад ва ин ҳамин мафҳумро ифода карда метавонад, зеро дар таркиби ин номвожаи мураккаб вожаҳои Санг+ғар (аз суғдӣ- кӯҳ) ва шах (як қисмати кӯҳ) нухуфтаанд, ки аз онҳо маъниҷӯӣ кардан мумкин аст. Чунки бо ба назар гирифтани хусусияти табию геологии ин мавзеъ метавон мушоҳида намуд, ки дар

ҳақиқат, ин шах аз кӯҳи сангин шакл гирифтааст. Яъне Санғаршах – кӯҳи шахи сангиндошта аст. Ё онро бевосита Сангҷаршах ҳам фаҳмидаву дарк кардан мумкин аст, яъне «шахи сангини чаридошта», ки ба хусусияти табию геологии он хос аст.

Аз ин рӯ, метавон ин номвожаро на Санҷаршоҳ, балки Сангҷаршах ном бурд, ки ин ба дурустии номвожаи қалъаи мазкур ва калимасозии забони тоҷикӣ асос буда метавонад.

Қалъаи Санҷаршах (Сангҷаршах) баъди кофтукови бостоншиносони ватанӣ ва хориҷӣ худ шаҳодат аз он медиҳад, ки ин қалъаи воқеъ дар мавзеи Санҷаршоҳ (Сангҷаршах) бозмонда аз давраи асри V-VIII (милодӣ) мебошад. Ва номвожаи мазкурро айни замон, ҳамчун топоними шакли омофонӣ пайдокарда гуфтан мумкин аст, ки номи аслии онро метавон минбаъд Сангҷаршах (қалъаи Сангҷаршах, шахркадаи Сангҷаршах) корбурд намуд.

1.11. Номвожаҳои чуғрофии ифодакунандаи хусусияти орзуву омор

Дар минтақаи мавриди таҳқиқ номвожаҳое ба назар мерасанд, ки бо баромад аз решаи тоҷикии худ дорои хусусияти орзуву омор мардумон буда, ҳамчун топоним ташаккул ёфтаанд. Ба ин гурӯҳ номвожаҳои *Меҳробод*, *Баракат* (маҳалла), *Нури Зиндагӣ* (деҳа), *Ният* (чашма), *Озодагон* (номи собиқи деҳаи *Ғарибак*)-ро метавон номбар кард, ки онҳо дар топонимсозӣ хеле кам истеъмол шудаанд ва ҳамзамон, номҳои мавзеҳои атрофи муҳити худро низ ифода мекунанд. Яъне ба номи дарё ё ягон мавзеи дигари ҳамин маконҳо низ номгузорӣ мешаванд. Мисол, дарёи *Ғарибак*, ки аз номи он деҳаи *Ғарибак* номгузорӣ шудааст.

1.12. Гурӯҳи мавзуии номвожаҳои чуғрофии ифодакунандаи хусусияти ғояҳои замони нав (метонимҳо)

Дар давраи соҳибистиклолии кишаварамон як усули нави дигари топонимсозӣ ба расми анъана даромадааст, ки он бар асоси ғояҳои

замони навини кишвар ва ҷомеаи мо шакл мегирад. Мисоли ин гуфтаҳо, топонимҳои «10-солагии Истиклолият, Шодиёна, Бостондех, Камардашт, Кӯҳдоман, Нури Зиндагӣ, Рукнобод, Андари Нав, Ганчи Ниҳон, Суғдиён, Саховат, Баракат, Ҳафтрӯд, Кабудсанг, Наврӯзтеппа, Шӯрчаҳ, Деваштич, Шашкати Нав, Бӯстон, Хуррамобод, Зарфишон, Озодагон, Ваҳдат, Себистон, Осиёбтеппа, Нуристон, (номи деҳаҳо), Дӯстӣ, Навбунёд, Нозбунёд, Дурахшон, Кӯҳистон, (маҳаллаҳо)» буда метавонанд.

1.13. Номвожаҳои ҷуғрофӣ ифодакунандаи рангу аломат ва хусусияти предмет

Номвожаҳои ҷуғрофӣ дар ҳудуди Панҷакент ҳам мисли топонимҳои дигар минтақаҳо аз сифат сохта шуда ё дар шакли иборати сифатӣ бо нишон додани хусусиятҳои ҷойгиршавии топонимҳо (ранг, аломат, ҳолат, нишона ва ё ягон сифати дигари онҳо) ба назар мерасанд.

Топонимҳое, ки дар онҳо хусусияти рангу аломат таҷассум ёфтаанд, дар минтақати Панҷакент зиёд ба назар мерасанд. Зеро аз даврони пешин, рангу аломати мавзеъ ё макони ҷуғрофӣ дар бисёр топонимҳо мавқеъ пайдо кардаанд ва метавонем номвожаҳои зеринро номбар кунем, ки бештар аз рангу аломатҳои сафеду сурх ва баъзан, аз рангу аломатҳои кабуд ё сиёҳу сабз маншаъ мегиранд. Зикр кардан бамаврид аст, ки баъзан чунин номвожаҳо бо решаҳои туркӣ ташаккул ёфтаанд, ки чунин топонимҳо низ тарҷумаи ҳамин рангҳо мебошанду бештар номи тоҷикӣ ё суғдӣ онҳо ба таҳаввулот дучор гардидааст. Аз ҷумла, бо дарназардошти хусусиятҳои ҷуғрофӣ мавзеъ ва маҳалҳои ҷуғрофӣ вожаи «сафед» (ранг) дар топонимҳои Сафедак (*кӯҳ дар деҳоти Вору*), ва иборатопонимҳои Девори Сафед (*кӯҳ дар деҳоти Моғиён*), Шахи Сафед (*кӯҳ дар деҳоти Фароб*), Оби Сафед (*кӯҳ дар деҳаи Некот ва номи чаиша дар деҳаи Артуҷи деҳоти Рӯдакӣ*), Санги Сафед (*чаиша дар деҳаи Пули Гирдоби деҳоти Моғиён*) номгузорӣ шудааст.

Дар ин радиф номгузориҳо дар шакли туркиашон низ вомехӯранд, ки миқдори онҳо кам буда, сокинони туркнажоди ин маҳалҳо бо чунин шакл дар садсолаҳои охир ба мавзеҳои макони худ номгузорӣ кардаанд. Дар ин маврид, метавон топонимҳои **Оқтеппа** – (мавзеъ дар деҳаи Дарвозаками деҳоти Чинор), Оқтош ва Отуқлоқ (номи кӯҳҳо дар деҳоти Саразм)-ро ном бурд, ки маънои Оқтеппа – теппаи сафед, маънои Оқтош – санги сафед ва маънои Отуқлоқ – аспӣ сафед мебошад.

Бо вожаи **сурх** низ дар топонимнигориҳои ин минтақа топонимҳои **Сурхоб** (деҳа дар деҳоти Хурмӣ) ва **Шахи Сурхак** (номи чарогоҳ дар деҳаи Пули Гирдоби деҳоти Моғиён)-ро қайд кардан мумкин аст ва ҳамин хусусияти ҷуғрофӣ дар топоними мавзеи Дашти Қизилҷар, ки ба деҳоти Амондара мансуб аст, бо забони туркӣ-узбекӣ ташаккул ёфтаасту он ҳам маънои сурхро ифода мекунад, ки ин тарҷумаи вожа ба туркӣ «қизил» аст [245, 234].

Дар топонимҳои **Кабудсанг** (номи дҳ. дар Ҷ.деҳ. Халифа Ҳасан) ва **Кӯҳи Кабуд** (номи кӯҳ дар дҳ. Озодағони Ҷ.деҳ. Хурмӣ) номи мавзеҳои ҷуғрофӣ бо ранги кабуд муаррифӣ шуда, хусусияти табиӣ мавзеи ҷуғрофӣ нишон дода мешавад.

Бо мафҳуми ифодаи топонимҳои бо хусусияти рангу аломаташон ташаккулёфта, инчунин, топонимҳоро бо номи **Сиёҳ** (номи кӯҳ дар Ҷ.деҳ. Вору) ва **Хочаи Сабз** (номи мавзеъ дар дҳ. Ёриш Ҷ.деҳ. Ёрӣ) вохӯрдан мумкин аст.

Дар минтақаи Панҷакент, инчунин, топонимҳое ба мушоҳида мерасанд, ки вазъу ҳолати топонимро ифода мекунанд. Номвожаи **Шахи Шикоф** (номи кӯҳ дар дҳ. Мазори Ҷ.деҳ. Л.Ш.) ва **Соя** (номи кӯли дуҷуми Ҷ.деҳ. Шинг)-ро метавон мисол овард, ки дар ин номвожаҳо шаклу намуди воқеӣ (кӯҳи Шахи Шикоф) ва ҳолат, инъикос, мавқеъ, шаклу намуд ва ҷойгиршавии ҷуғрофӣ мавзеъ дар топоним (кӯли Соя) баён гардидааст.

1.14. Этнотопонимҳои минтақа

Дар минтақаи Панҷакент ба топонимҳои низ дучор шудан мумкин аст, ки онҳо дар асоси ифодаи гурӯҳҳои этникии қавму қабила ва халқиятҳо шакл гирифтаанд ва чунин ташаккул ёфтани топонимҳоро дар илми забоншиносӣ этнотопонимия меноманд. Оид ба ин масъала муҳаққиқони тоҷик аз қабили Р.Х. Додихудоев, А.Л. Хромов, Г. Неъматзода, М.С. Андреев, С. Мирзоев, Б. Ализода, Б.Тураев, Р. Раҳмонӣ, С. Матробиён, А. Мирбобоев, М.Броимшоева, Р.Холназаров, М.Каримова ва дигарон таваҷҷуҳи бештар зоҳир намуда, ба этнолингвистика андешаронӣ кардаанд. [207, 120].

Забоншиносии мардумшиносӣ (этнолингвистика) яке аз шохаҳои забоншиносӣ ба ҳисоб меравад, ки робитаи байни забон ва фарҳанг дар як ҷома, мисли суннатҳо, боварҳо ва сохтори кишварҳоро мавриди мутолиа қарор медиҳад. Аз ин ҷост, ки забоншиносони мардумшинос роҳу равандҳои баёни равобити даруни хонавода дар фарҳангҳои мухталифро мавриди мутолиа қарор дода, бештар маврид, истилоҳҳои хешовандиро аз қабили мавқеиятҳои иҷтимоӣ ва фарҳангӣ, монанди чашнҳо, маросимҳои мазҳабӣ ва чаласотро мавриди мутолиа қарор додаанд. Ва ҳамин гуна мутолиотро онҳо ба сохтори умумии ҷомаи хос рабт додаанд, ки бархе шохаҳои забоншиносии мардумшинохтӣ иртиботи танготангро бо ҷомаи хос рабт медиҳад. Зикр намудан бамаврид аст, ки дар ин замина, бархе шохаҳои забоншиносии мардумшинохтӣ бо забоншиносии иҷтимоӣ (социolingвистика) ва қавмнигорӣ (коммуникатсионӣ) иртибот пайдо кардааст.

Бахши вожашиносӣ, ки номи қавму қабилаҳо ва халқҳоро меомӯзад.

Этнолингвистика (аз юн. *étnos* – халқ, қабила ва лингвистика) – яке аз ҷараёнҳои забоншиносӣ, ки забон ва робитаи онро бо фарҳанг, омилҳои забонӣ, этнофарҳангӣ ва этнопсихологӣ таҳқиқ мекунад. Ба таъбири дигар, ин равия ҳамчун як соҳаи гуногунҷабҳа тавассути методҳои забоншиносӣ фарҳанг, психология, мифология ва урфу

одатҳои қавму халқҳои гуногунро меомӯзад. Этнолингвистика чун як равији мустақил дар заминаи этнография дар ҳудуди асрҳои XIX-XX ба вуҷуд омада, дар забоншиносии африқоӣ бо тақозои омӯзиши қавмҳои хиндӣ инкишоф ёфт [30, 310].

Этнолингвистика худ мутаносибан як низоми нави дигар буда, дар ҳамаи илмҳо, пайдоиши ин «низоми пайвастанӣ» ҷанбаҳои хусусиятноки илми муосирро нишон медиҳад. Муҳити марзии илму дониш, ҳамзамон, истилоҳот, забон ва дастгоҳи ду ва ё беш аз он илмҳои анъанавиро қорбурд менамояд, ки ин низом низ дар пайвастагии забоншиносӣ ва этнология этнолингвистика мебошад. Ин роҳи омӯзиши мазкурро «забоншиносии антропологи», «забон ва фарҳанг» ва «забон дар фарҳанг» низ ном мебаранд [141, 12].

Этнолингвистикаро ҳамчун илми алоҳида шумурдан ҷои набуда, балки онро як риштаи забоншиносӣ (лингвистика) ҳисобидан мумкин аст, ки он хусусиятҳои нигаришот, қавмият ва дигар хислатҳои мардум, қавму қабилаҳо ва инъикоси онҳоро дар манзумаи забонӣ меомӯзад. [141, 18-20]. Ҳамзамон, ЛЭС шарҳу таърифро дар таҳқиқи забон ва робитаи он бо фарҳанги мардумӣ муҳим шуморидааст.

Таҳлили назариявии маводи таҳқиқшавандаи мо ва таҳқиқоти бешумори олимони ин соҳа нишон медиҳад, ки этнолингвистика яке аз риштаҳои баҳсбарангези забоншиносӣ ҳасту равандҳои равонӣ ва тасовири забонии мардумонро дар ҳаёти ҳаррӯза ва ҳатто гузаштаи онҳо таҳқиқ мекунад. Дар таҳқиқотҳо мушоҳида мешаванд, ки диққати асосӣ бояд ба воҳидҳои коммуникативии забон дода шавад, зеро он хусусиятҳои фарҳангиву динӣ ва муносиботи одамонро байни ҳамдигар ва нигоҳи онҳо ба табиату воқеияти мавзӯҳои онро таҷассум карда метавонад ва ҳар як забон низ маҳз бо ҳамин хусусиятҳо рушд кардааст.

Аз рӯйи масоили этнолингвистика ва соҳаҳои бо он марбутаи фолклоршиносон дар ин самт қорӯ таҳқиқотҳои олимони ин соҳаро дар қори босамари Н.И. Толстой, Расторгуева В.С. Бородина, М.А. Эшнӣёзов, Ғ. Ҷӯраев, С. Назарзода, Т. Мақсудов, М. Маҳмудов, Н.

Гиёсов, М. Броимшоева, Б. Ализода, Б. Тураев, А. Абдунабиев, С. Матробиён, Т. Ваҳҳобов, А. Одинаев, Р. Холназаров, А. Рустамов, А. Девонакулов, Р. Раҳмонӣ, А. Насриддиншоев, Р. Шодиев ва дигарон муҳим арзёбӣ менамоянд. Аз таҳқиқоти ин олимони варзида метавон дар кори таҳқиқотӣ бо роҳи муқоисаву таҳлилҳои забоншиносӣ дар тақия ба афқору андешаронии онҳо мафҳуми топонимҳоро чуқуртар ва амиқ омӯхтаву таҳлил намуд. Зеро омӯзиши топонимҳои минтақаи водии Зарафшон, аз ҷумла, минтақаи Панҷакент аз нигоҳи лингвистӣ ва этнолингвистӣ имкон медиҳад, то масъалаҳои умдатарини тасаввуроти мардумон оид ба табиат, ҳодисаву воқеаҳои гуногуни ҳаёт ва фаъолияти одамон, мавқеияти муҳити атроф ва ҷойгиршавии он бо ҳама гуна хусусияту ҷойгиршавии онҳо, инчунин, фарҳангу касбу кори онҳо, ки бо забон инъикос меёбад, бо дарназардошти омӯзишу доништа гирифтани хусусиятҳои гуногуни табию ҷуғрофии маҳаллу мавзеоҳо ва дигар объектҳои ҷуғрофӣ, сифату хосияти онҳо бо забон равшан шудаву нишон дода мешаванд.

Мо мушоҳида мекунем, ки ин соҳаи забоншиносӣ бо мардумшиносӣ, лаҳҷашиносӣ, фолклоршиносӣ, равоншиносӣ ва таърихи забон робитаи мустақкам дорад. Этнолингвистика, инчунин, робитаи забон бо сотсиолингвистика ва психолингвистикаро ба миён гузоштааст. Аз ҷумла, Э. Сепир таъкид кардааст, ки нутқ мероси соф таърихӣ аҳли одамон (ахлоният) буда, маҳсули корбурди дурударози иҷтимоӣ мебошад. [179, 3]. Чунки тавассути забон, асотиру ривояҳо, лаҳҷаву шеваҳо низ мо бо решаҳои тамаддунӣ, фарҳанг, расму русум, урфу одот ва номи касбу кори пешини мардуми ҳар як минтақа ва қавми он шиносӣ пайдо карда метавонем.

Дар байни асосгузори қорҳои этнолингвистии муҳаққиқони аврупоӣ номи Малиновскийро низ дарҷ мекунам, ва концепсияҳои релятивизми лингвистикиро ба назарияҳои Сепир, Уорф ва Дюркгейм пешакӣ пай бурдаанд, ки анедешаву ғояҳои онҳо дар корбурд ба илми мардумшиносӣ роҳ ёфтаанд. Ва дар ҳар сурат, оғози этнолингвистикаро

бо номи Боас марбут медонанд, ки \bar{u} дар мардумшинохтӣ инкилобу навгонии назариявию методологии хосаро ба миён овардааст [179, 5-22].

Корҳои парадигмаи инсонмадорона (антропосентрики)-ро, ки дар он объекти омӯзиш на вожа, балки соҳиби он забону фарҳанг ва гурӯҳи муайяни қавмӣ асосӣ маҳсуб мешавад, дар асри XIX дар таҳқиқотҳои илмии О. Потенбня, В. Фон Хумболдт, Г. Штейнтал, Э. Бенвенист, Ж. Бодуэн де Куртенэ ва дигар олимони мушоҳида кардан мумкин аст.

Ин парадигмаи навини илмӣ дар пеши худ вобаста ба омӯзиши забон вазифаҳои навро гузошт, ки он усулҳои тамоман нави таҳлили ин воҳидҳо ва категорияҳоро тақозо ва талаб менамояд. Воқеан, мо дар омӯзиш гоҳо ба хусусиятҳои системаноки лексикӣ дучор мешавем ва мушоҳида мекунем, ки баъзе вожаҳо муродифдоранду баъзеяшон не ё ин ки ҳамин хусусият ба антониму пароним ва ё калимаҳои сермаъно низ дахлдоранд.

Этнотопоним аз решаи юнонии *ethnos* (ҷамъият, тоифа, қабила, халқият, халқ) ва *topos* (маҳал, ҷой, мавзӯ, макон) таркиб ёфта, маънои номвожаҳои ҷуғрофиеро ифода мекунад, ки он мансуб ба қавму қабила ё халқияте сохта шудааст. Дар ин минтақа, баъзан, топонимҳоеро мушоҳида кардан мумкин аст, ки бештар ба тоифаву халқияти турктаборон тааллуқ дорад ва теъдоди чунин номвожаҳо чандон зиёд нестанд. Аз ҷумла, комоними Турки Роҷ (*деҳа дар Ҷ.деҳ. Хурмӣ*), ва оронимҳои Туркистон (*номи қаторкӯҳи водии Зарафшон ва кӯҳ дар деҳ. Вору*), Туркпарида (*кӯҳ дар деҳ. П.Г. Ҷ.деҳ. Моғ.*) ва қабристонҳои Барлосо (*воқеъ дар шоҳроҳи Ғӯсар-Навободи Ҷ.деҳ. Л.Ш.*) ба мушоҳида мерасанд, ки бо сабаби дар деҳаи Роҷ сукунат варзидани қабилаи туркон, як қисми деҳаро чунин номгузорӣ кардаанд. Роҷеъ ба номвожаи Туркистон бошад, аслан, номи ин қаторкӯҳ дар забони мардуми маҳаллӣ то имрӯз Офтобрӯя ном дорад. Охириҳои садаи XIX хаританигорони Россияи подшоҳӣ номи қаторкӯҳи Офтобрӯяро Туркистон номгузорӣ кардаанд. Зимни **Туркпарида** ном гирифтани кӯҳ дар деҳи Пули Гирдоб бошад, ривоят мекунанд, ки замоне як ҷавони турк аз болои ин кӯҳ парида ба

чаханнам афтидаасту шаҳид шудааст. Бо ҳамин сабаб ин номро истифода мебаранд.

Номвожаи қабристони Барлосо бошад, шаҳодат аз он медиҳад, ки воқеъ дар деҳаи Боғчаи имрӯза асрҳои XIX тоифаи барлосҳо мезистаанд, ки ҳоло ҳамаи онҳо ба минтақаи шаҳри Турсунзода кӯчидаанд аз онҳо танҳо гӯристон боқӣ мондааст [11*].

Дар минтақаи Панҷакент этнонотопоними Гузари Лӯлиён /Чӯғиён низ ба назар мерасад, ки ин номвожа баъди як маҳаллаи канори шаҳр (Панҷакент)-ро, воқеъ дар лаби рӯди Зарафшон, манзили зист ихтиёр кардани лӯлиён (чӯғиён) пайдо шудааст. Ин мардум бештар ба хунармандӣ (*гаҳворасозӣ ва чумчаву табақтарошӣ*) аз чӯб шуғл дошта, баъзан, касабҳои авлодии худ гуфта, талбандагӣ низ мекунанд.

Ҳамчунин, дар шаҳри Панҷакент маҳаллаи Суғдиён ва Гузари Маҷус мавҷуд аст, ки номи «Суғдиён» ба эҳёи номи аҷдодии мо тоҷикон – суғдҳо номгузорӣ шудаду Гузари Маҷус бошад, дар фарози Сойи Мисраки шаҳри Панҷакент воқеъ аст, ки он чоро Гӯри Маҷус низ ном мебаранд. Ин аз он шаҳодат медиҳад, ки дар ҷанги арабҳо суғдон бисёр халок гардидаву инчो хок шудаанд. Мардум ин маконро Гӯри Оташпарастон низ гуфта, тахминан, маънидод мекунанд. Дар ду бари ин мадфангоҳ одамон истиқомат доранд.

Инчунин, комоними Моғиён ва ороними Моғиёнларёро дар фасли этнонимҳо метавон зикр намуд, ки он ҷойи ибодатгоҳи суғдони тоисломиро ифода мекунаду ба хотири тоифаҳои эронитабори тоисломии ин минтақа чунин номҳо боқӣ мондаанд. Истилоҳи «муғ»-ро баъди зуҳури дини ислом ҳамчун мафҳуми «оташпарасту кофар» мепиндоштанд.

Инчунин, дар минтақаи Панҷакент 8 хароба ба қайд гирифта шуд, ки як қисми онҳо аз номвожаҳои иқтибосии туркиву русӣ ва ё омехта шакл гирифтаанд. Аз ҷумла, Ҳавзак (*ҳавзи кӯчак ва макони ҳавздор*), Қиргасанг (*санги воқеъ дар қиргаҳ /тегаи кӯҳ*), Тошмунор (*аз туркӣ – манораи сангин*), Ҷарлақҷар (*омехтаи тоҷикию туркӣ – ҷойи серҷарӣ*),

Рабочий Посёлок (*аз русӣ – деҳкадаи коргарон*), Шахтерская Посёлка (*аз русӣ – деҳкадаи нақбканон*), Каракамар (*аз сугдию тоҷикӣ – камари калон/бузург*), Чуқир (*аз туркӣ – жарфно*) ва ғ.

Бо анҷоми таҳқиқот, дар ин боб ба ҳулосае омадан мумкин аст, ки аксари номвожаҳои ҷуғрофӣ минтақаи Панҷакент, ки баромад аз решаи суғдӣ доранд, вобаста ба хусусиятҳои табию ҷуғрофӣ ва биологии ин минтақа номгузорӣ шудаанд. Ҳамчунин, муайян мешавад, ки дар ин минтақа низ оид ба ойконимҳо, оронимҳо, гидронимҳо, зоонимҳо ва дигар номгӯӣ топонимҳо таҳқиқотҳои зиёди илмиро метавон ба анҷом расонид. дар ин бахш талаб мекунад.

Дар рисолаи мазкур ному номгузории вобаста ба ойконимҳо (1 шаҳр, – Панҷакент), 14 ҷамоати деҳот, 144 деҳа, 116 маҳалла, 4 хонаи тобистона, 2 хонаи зимистона, 74 кӯча (ҳамагӣ 355 адад), аз оронимҳо 4 каторкӯҳ, 9 қулла, 12 кӯҳҳо, 105 кӯҳ, 12 ағба, 5 обканда, 68 мавзеъ, 28 чарогоҳ, (ҳамагӣ 239 адад), аз гидронимҳо 1 пирях. 112 дарё, 3 наҳр, 20 кӯл, 40 чашма (боз беш аз даҳҳо чашмаҳо беноманд), 3 ҳавз, 12 ҷӯйбор, 3 ҷӯй, (190 адад) 33 сой, 12 маҷрои хушк, ҳамчунин, 8 хароба, 2 қабр, 3 мазорот, 12 гӯристон, 15 пул ва 8 мавзеи таърихӣ бостоншиносӣ дар минтақаи Панҷакент дар умум, 881 номвожаи ҷуғрофӣ мавриди таҳлилу омӯзиш қарор гирифта шуд ва маълум шуд, ки дар баробари мавҷудияти номвожаҳои сирф суғдиасоси ин минтақа, инчунин, топонимҳо бо забони тоҷикӣ асил низ аз давраи ташаккули халқи тоҷик фаровон корбурд шудаанду баъди маскун шудани халқҳои бодиянишин дар ин минтақа топонимҳои иқтибосӣ (туркию ўзбекӣ ва русӣ) пайдо шудаанд, ки адади онҳо хеле кам ба мушоҳида мерасад.

Бо таҳлили амиқу равшан ва асосноки лингвистӣ имконпазир мегардад, то маънои аслии топонимҳои дорои хусусияти омофонӣ (хамовӣ) пайдокарда аз қабилҳои Учқӯл (*қулла*), Ғарибак, Савр, Мазор, Баҳор, Камар, Бадгаҳ, (*деҳаҳо*), Шодиёна (*маҳаллаҳо*), Гӯрдара, Дупула, Обчин, Қаратеппа, Ўрдакон, Сари Паст (*кӯҳ*), Шабмонда (*дарё*), Хушёр (*аслан, хушор, яъне манзур ба оби хушоранда, хушрӯ/зебошоранда*),

Мижгон, Соя (*кӯлҳо*), Санҷаршоҳ (*қалъа*) ва дигар номвожаҳои ба ин монанд барқарор карда шаванд.

Таҳқиқоти мо нишон дод, ки топонимҳои хусусияти шуморавидоштаи ин минтақа бештар бо забони тоҷикӣ дар калимасозии мураккаб аз қабилӣ Ҳафткӯл, Ҳазорчашма (кӯл), Ҳазорчашма, (чашма), Яккаҳона, Чорроҳа, Чорбоғ, Ҳафтрӯд, (деҳа), Ҳафтзағорахӯр, Седухтарон, Чилдухтарон, Чилтано (шах) ва ғайраҳо ба вучуд омадаву ташаккул ёфтаанд.

Инчунин, маълум шуд, ки дар топонимсозии ин минтақа бо истифода аз ғӯйиши маҳаллии кунунӣ низ номсозӣ ба мушоҳида мерасад, ки таърихи дерина дорад. Аз ҷумла, Урто ва ё Урозиё, ки решаи суғдӣ доранд, ба ҳамин васила мансуб буда, ин анъанайи топонимсозӣ дар номвожаҳои ҷуғрофӣ Танӯро, Садбарго, Меҳропо, Чилтано, Доғо ва ғайра ба назар мерасад.

Ҳамзамон, маҳз, тавассути таҳлили луғавию маъноӣ дар ин минтақа низ топонимҳои хусусияти омофонӣ пайдокарда, аз қабилӣ Искандар (*мах. дар дх. Зери Ҳисори Ҷ.деҳ. Рӯдакӣ*), Ғарибак (*деҳа дар Ҷ.деҳ. Хурмӣ*) Санҷаршоҳ (*номи қалъа дар Ҷ.деҳ. Сӯчина*) дақиқан, муайян ва мушаххас карда шуданд, ки чунин навоарӣ дар маъниҷӯйии топонимҳо танҳо баъди омӯзиши амиқи илман асоснокшаванда ба даст меояд.

Боби 2. Таҳлили решашиносии номвожаҳои чуғрофии минтакаи Панҷакент

2.1. Дарачаи омӯзиши микротопонимҳои минтакаи Панҷакент

Ба масъалаи таҳқиқот ва омӯзишу баррасии хусусиятҳои луғавӣ ва маъноии топонимҳои ин ё он минтакаи чуғрофӣ муҳаққиқони топонимшиносии рус аз зумраи О.И. Смирнова В.Ф. Минорский, В.А. Никонов, Н.В. Подолская, Э.М. Мурзаев, Ю.А. Карпенко, П. Лурье ва дигарон мақолаҳои илмӣ навиштаву рисолаҳои илми ва пажӯҳишномаҳои хомоя кардаанд, ки таҳқиқотҳои ин донишмандон дар назария ва амалияи топонимшиносӣ аҳаммияти калонро дорад.

Дар соҳаи илми топонимшиносии тоҷикӣ аз ҷониби олимону пажӯҳишгарони забоншиносии ватанӣ пажӯҳишномаву рисолаҳои илмӣ зиёде дар самти ин масъала амалӣ гардидааст. Ба қатори ин олимони рисолаҳои илмӣ олимони номдори топонимшиносии тоҷикро дар мисоли А.Л. Хромов, Р.Х. Додихудоев, Н. Офаридоев, Ҷ. Алимӣ, А. Абдунабиев, Ш. Ҳайдаров, Ш. Исмоилов, О. Маҳмадҷонов, А. Ҳасанов, М. Шодиев, Д. Ҳомидов, Б. Тураев, Б. Алавӣ, А. Насриддиншоев, Р. Шодиев ва дигарон ном бурдан мумкин аст, ки асарҳои илмӣ эшон боиси тавачҷуҳи топонимшиносон ва муҳаққиқони ҷавон мебошад [205, 87].

Чуноне суғдшиносии рус П. Лурье иқтибос меорад, «Айни замон дар баргаҳои номҳои чуғрофӣ беш аз якуним ҳазор топонимҳое аз Мовароуннаҳри давраи исломӣ ворид карда шудаанд, ки комилан теъдоди зиёде онҳо тавассути забони суғдӣ фаҳмидаву қорбурд мешавад» [93, 69].

Барои таҳқиқи ҳар як топоними решаи суғдидошта кори таҳқиқотӣ пеш аз беш душворӣ меоварад. Зеро сарчашмаҳо бо ин забон хеле кам боқӣ мондаанд. Дар чунин маврид, бо муқоисаи забонҳои ба ҳам хеш ба ҳадаф расидан мумкин аст. Яъне барои муайян намудани маънои луғавии топонимҳои суғдӣ муқоисаро пеш аз ҳама, бо забони яғнобӣ, ки боқимондаи яке аз шеваҳои ин забон махсуб меёбад, ба роҳ мондан зарур

аст. Сипас, порсӣ ва баъдтар забонҳои қадима, миёна ва давраи нави забонҳои эронӣ, инчунин, дар мавридҳои зарурӣ забонҳои дигари хиндуаврупӣ ва ё дигар забонҳои бегонаи ин минтақа – туркӣ, арабӣ барои муқоиса дар фаҳмишу барқарорсозии маъноӣ асли ва луғавии топонимҳо корбурд мешаванд.

Ҳангоми баррасии масъалаи топонимҳо хусусияти пурраи ҳудуди ҷуғрофӣ он, ҷанбаҳои таърихӣ минтақаи мазкур ва мардумони он, забони матруки он минтақа ва забоне, ки мардумонаш бо он муошират доранд, расму дину оину анъана, ва ҳама гуна нишонаҳои фарқкунандаи минтақаи мазкурро аз дигар минтақаҳо бояд ба назар гирифт [15, 39].

Аз тарафи дигар, топонимшиносони хориҷӣ барои таҳқиқи баррасии топонимҳо роҳҳои зеринро пешбинӣ кардаву мувофиқи мақсад медонанд.

- топонимҳои алоҳида, ки марбут ба ягон ҳодисаву сабабҳо дар зехну афкори мардум ҷой гирифтааст;

-топонимҳое, ки бар асоси аломату хусусиятҳои забони минтақаи мазкур (аз ҷиҳати сарфу нахв) гурӯҳбандӣ мешаванд;

- топонимҳое, ки бо номи ашхоси муътабар ва табақаҳои мазҳабӣ-руҳониён пайдо шудаанд:

- таъриху давраи пайдоиши топонимҳо;

- пешванду пасванд ва анҷомаҳои топонимсоз;

- мавқеи густариш ва дақиқкунии маъноӣ истилоҳоти ҷуғрофӣ;

-талаффузи топонимҳо истилоҳоти ҷуғрофӣ [144, 106].

Чун мақсади мо дар ин боб аз таҳқиқи омӯзиш ва баррасии топонимҳои минтақаи Панҷакент аст, мо кӯшиш мекунем, то бархе аз топонимҳо ва сохтори ин номвожаҳоро дар доираи талаботи мавзӯ ба роҳ мондаву мақоми ин топонимҳоро муайян намоем.

Мақсади ва масъалаи муҳимми омӯзишу таҳқиқоти мо, ки аз ҷиҳати маъно ва баромади решаи он муайян кардан ва омӯختани номвожаҳои ҷуғрофӣ мебошад, он дар бахшҳои илми забоншиносӣ - этимология омӯхта мешавад.

Этимология аз юнонии қадим (ἔτυμολογία от ἔτυμον – ҳақиқат, ростӣ, маъноӣ асосии калима ва λόγος – вожа, илм, омӯзиш, муҳокима) – бахши забоншиносӣ (забоншиносии муқоисавӣ-таърихӣ буда, баромаду пайдоиши калимаҳо (ибораҳои устувор ва бештар морфемаҳо)-ро меомӯзад [114, 5].

Этимология, инчунин, усулҳои таҳқиқот дар раванди муайяну дақиқ кардани таърихи пайдоиш ва баромади калима (ё ин ки морфема) ва натиҷаи чунин зухурот мебошад. Ҳамчунин, зеро мафҳуми этимология ҳама гуна фарзия (тахмин) дар бораи пайдоишу баромади ин ё он калимаи муайян ё морфема фаҳмида мешавад.

Ба этимология усули муқоисавӣ-таърихӣ – маҷмуи услубҳои равиши тоза додааст, ки он ҳешии забонҳоро исбот карда, далелҳои таърихи қадима доштани онҳоро дар тақия ба муқоисаи овошиносӣ (камтар) ва грамматика муайян мекунад. Ин риштаи илм дар охири асри XVIII – ибтидои асри XIX баъди аз тарафи Уилям Чонсон (1746-1794) кашф гардидани забони ҳиндии бостон – санскрит ва дар олами илм тасдиқи он даъво дар бораи ҳешии бисёр забонҳо аз Ҳинд то Аврупо пайдо шудааст. Ниҳоят, оилаи забонҳои ҳеш, ки гурӯҳи забонҳои славянӣ, германӣ, итолий (романи ҳозира) келтӣ, ҳиндуэронӣ ва дигар забонҳоро дар бар мегиранд, ҳиндуаврупоӣ ном гирифт ва забони мабдаъ – асоси забонҳои ҳамгурӯҳи ҳиндуаврупоист [114, 5].

Предмети этимология – омӯзиши сарчашмаҳо, фарҳангҳои муътабар ва раванди ташаккулёбии ҳазинаи фарҳангии забон, инчунин, таҷдиди таркиби луғавии забонҳои давраҳои бостон маҳсуб мешавад. Вожагони забон давра ба давра бо амсила (модел)-ҳои таърихии муайян (вале бемавҷуд) тағйир меёбанд, ки шакли асли ва қадимаи калимаҳо номафҳум боқӣ мемонанд.

Ба этимология хусусияти маҷмуи усулҳои таҳқиқот хос аст. Вожа (ё реша), ки этимологияи он бояд дақиқ муайян карда шавад, мутаносибан, бо вожаҳои ҳеш (ё решаҳо), решаи умумии муштақи он ошкор карда мешавад, ки дар натиҷаи бартарарфсозии тағйиротҳои таърихии ба вожа мансуб, шакли асли (қадима)-и он ва маъноӣ он муқаррар карда мешавад [114, 5].

Зикр намудан бамаврид аст, ки дар натиҷаи омӯзиши номвожаҳои ҷуғрофӣ, ки аз давраҳои таърихӣ гуногуни забонамон ба мо мерос мондаанд, баъзе ҳолатҳо, дар шарҳу маънидод кардани онҳо фикру ақидаҳои донишмандони топонимшинос ва номшинос мухталифанд. Зеро чунин андешарониҳо бо сабабҳои камтар дастрас будани адабиёти илмӣ дар ин бахши забоншиносӣ ва дурусту амиқ ба назар нагирифтани ҷанбаҳои забоншиносӣ ва таърихӣ ва ҷуғрофӣ маҳалҳо ба миён омадаанд, ки дар таҳқиқи чунин масъалаҳо мушкилӣ эҷод мекунанд. Ба андешаи мо, таҳқиқи омӯзиши топонимҳо аз ҷиҳати этимологӣ ва мантиқан дуруст маънидод кардани ҳар як номи ҷуғрофӣ бостон далели ғановатмандӣ ва таърихи зандаи забонҳо, бавижа, забони тоҷикӣ буда метавонад. Дар ин раванд, оид ба мавзӯҳои таҳқиқи омӯзиши топонимика дар кишвари мо солҳои охир таваҷҷуҳи олимони бештар гардида, мақолаҳо ва асарҳои илмию таҳқиқотӣ нашр шуда истодаанд.

Дар омӯзиши топонимҳои ҳар як минтақа ҳадаф аз таҳлили луғавии онҳо на танҳо абзори гирифтани иттилоот аст, ки антропологҳо инро чунин мешуморанд, балки ҳамчунин, объекти омӯзиш асту калиди омӯзиши фарҳангест, ки барандаи он ҳамон забон аст ва аз ин лиҳоз, баъзан, ба чунин хулоса омадан мумкин аст, ки ба мақсаду ҳадафҳои этнолингвист ва фарҳангшинос мувофиқат мекунанд.

Бо дарназардошти он ки этнолингвистика худ забон ва муносибати он бо халқ, мақоми забон ва нақши ногустании он дар ҷомеаро ифода мекунад, мушкилоти зерин низ метавонад ҳамқадами он бошад:

- генезиси халқ;
- таърихи дохилаи тамаддуни мардумон;
- таърихи рушди тасовири забонии олами миллӣ;
- сиёсати давлатии забон;
- ҳуқуқи инсон ва забони он ва ғ.

Ду самти этнолингвистика вучуд дорад:

- 1) Этнолингвистикаи диахронӣ, ки он методҳои лингвистиро барои омӯзиши гузашта, таърих ва фарҳанги мардум истифода мебарад.

2) Этнолингвистикаи ҳамзамонӣ (синхронӣ), ки забон ва методҳои забониро ҳамчун роҳи омӯзиш ва ҳалли мушкилоти рӯзмарраи иҷтимоӣ ва миллӣ муайян мекунад.

Ба ғайр аз шайъҳои этнолингвистикӣ ва вазифаҳои он, А.С. Гердчандон мушкилоти конкретиро дар ин самт ҷудову муайян кардааст:

- намуди ҳолату вазъи забонӣ (тақсимоти нутқ ба шифоҳию хаттӣ, тақсимшавии минбаъдаи забони адабӣ, жаргонҳои касбҳо ва ғ.);

- майдони этникӣ ва дузабонии кишварҳо (ба аксари давлатҳои муосир хос аст, ки мардумон бо ҳар забони модарии худ гуфтор мекунанду ҳамчунин, муҳити ҷойи зисти худро дигар мекунад);

- моделикунонии мафҳуми «Этнос» дар этнолингвистика (муайян кардани мақоми он дар низоми умум бо истифода аз методҳои анализ, баррасии ин мафҳум дар ҷанбаҳои гуногуни иҷтимоӣ, таърихӣ ва ғ.);

- моделикунонии донишу тасаввурот дар соҳаи фарҳанг (яъне дарҷнамоӣ тасвирсозии олам, маҷмуи дониши фардиат, этнос, сотсиум, дар бораи ҳаққонияи фарохнокии сермаъноии ибораҳо, навъи вожаҳо ва муносибат бо онҳо);

- барқарорсозии таърихии модели олам (таърихи фикрронии мардумон дар забони онҳо инъикос меёбад, ки танҳо марҳилаҳои рушди онро нишон додан зарур аст; таърихи чандон арзишманди он таърихи вожаҳои ҷудогона ва гурӯҳҳои пурраи семантикӣ маҳсуб мешаванд, ки дар онҳо маъношиносӣ ва луғатнигорӣ муқоисавию таърихӣ баррасӣ мешаванд);

- этногенез ва таърихи этникӣ (таърихи ташаккулёбии мардум, аз нуқтаи назари этнолингвистикӣ – ки тавре далелу бурҳони забон ва маводди дигар илмҳо барои ҳаллу ҷасли этногенез; методҳои таҳлили мавод (аз мавқеи танҳо як илм бо ҷалби дигар сарчашмаҳо) фақли пешниҳоди натиҷаҳо (вобаста ба он ки боз кадом халқҳо дар ин маконҳо дар давраҳои гуногуни таърихӣ ҷойгузин шудаанд) (2001:34) [140, 4].

Антрополог А. Дюранти таърихи мураккабии ин истилохро баён кардву чунин гуфтааст, ки «дар баҳсҳои пешина оид ба номҳои гуногуни

ин соҳаи илм, ки предмети забон ва фарҳанги луғавии антропологӣ, лингвистикаи антропологӣ, этнолингвистика ва лингвистикаи иҷтимоӣ ба ҳисоб мераванд, гуфтаам, ки ин номҳо муродифот набуда, балки аломатҳои ишоракунанда барои муносибатҳои назариявӣ-услубшиносӣ нисбат ба таҳқиқот мебошанд» (2003:323) [140, 5]..

Этнолингвистика ин предметест, ки забонро тавассути маншур (призма)-и шуури инсонӣ, нигаришу маишати ҳамарӯзаи ӯ, қору рафтори маросиму анъаноташон, тасаввуроти асотирӣ ва эҷодиёти асотирӣю достонии онҳо меомӯзад [140, 6].

Дар илми забоншиносӣ этнолингвистика ҳамчун предмети азхудкунандаи «нақшаи пурмухтаво»-и фарҳангу равоншиносии мардумӣ ва асотирҳои он бо кумаки усулҳои, ки новобаста аз роҳҳои нишондодҳои сохтории онҳост, таҳлил ва баррасӣ карда мешавад.

Ба ҳамаи ин нигоҳ накарда, ҳадафе, ки дар он робитаи забон ва фарҳанг ба мушоҳида мерасад, онро бо чанд ном манзур кардан мумкин аст, яъне онро баъзан, бо номҳои этнолингвистика (забоншиносии мардумӣ //қавмӣ), забоншиносии антропологӣ (инсоншиносӣ// мардумшинохтӣ), инсоншинохтии мардумшиносӣ, лингвокултурология (забону фарҳангшиносӣ) муаррифӣ мекунанд.

Мо дар рафти таҳқиқ бурдани номвожаҳои ҷуғрофӣ ба топонимҳое низ рӯ ба рӯ мешавем, ки маҳз дар асоси суннату одатҳои мардум, касбу кори онҳо, инчунин, хусусиятҳои табиӣю ҷуғрофӣ ва табиати ин минтақа (водии Зарафшон) ба миён омадааст ва ҳолатҳо, хосияту сифат, тарзи воқеияту ҷойгиршавии ҳар як объект,- топонимҳо шакл гирифтаву то ба мо тавассути забон чи хаттиву чи шифоҳӣ омада расидааст. Вале имрӯз бештарини мафҳуми маънои ин топонимҳо, ки аксаран, баромади тоҷикӣ-шарқӣ (суғдӣ ва дигар забонҳои бостон) доранд, маънои луғавии онҳо аз афқору тасаввури мардумон дур мондаанд, ки ин ба қору таҳқиқоти мо баъзан мушкилӣ эҷод мекунанд. Бо ин амал, зарурат пеш меояд, то мо дар ҷунин мавридҳо таҳқиқоти этнолингвистиро ба қор барем. Зеро маҳз тавассути ин риштаи илми забоншиносӣ ҳар як

топоним амиқ омӯхта шудаду таҳлили дурусти онҳо манзур карда мешаванд.

Мафхуми фаҳмиши фарҳангӣ-таърихӣ, пеш аз ҳама, маълумот ба таърихи этникӣ, ҳаёти иҷтимоӣ, фарҳанги моддӣ ва зеҳнии мардум дар назар дошта мешавад. Бо дарназардошти он ки се риштаи аввал дорои маълумоти илмии фаровон мебошад, оид ба фарҳанги зеҳнии мардумон танҳо таҳқиқоти этнолингвистӣ имкон медиҳад, то маълумоти пурра ба даст ояд. Зеро этнолингвистика худ чанбаи таҳқиқотест, ки «забонро аз нуқтаи назари фаҳмиши инсоният, хувият, расму таомул, фаҳмиши устуравӣ ва эҷоди асотирӣ» меомӯзад [205, 5].

Фаҳмиши фарҳанги зеҳнӣ нишонаи муштараки ба ҳам пайвасти ҳавзаи маъноӣ буда, ба андешаи Фролов Н.К., «ангезаи ғоявиест, ки он дар лексикаи топонимсозӣ мавқеъ дорад» [209, 90-94]. Муҳаққиқони топонимшинос гурӯҳҳои мухталифи ҳавзаи маъноиро пешниҳод кардаанд:

Мо тасмим гирифтаем, ки топонимҳоро аз рӯйи таснифоти асосии топонимнигорӣ бо роҳҳои зерин мавриди таҳқиқу омӯзиш ва баррасӣ қарор диҳем:

1. Бо дарназардошти хусусиятҳои ҷуғрофӣ, табиӣ, геологӣ ва биологӣ номгузорӣ шудани объектҳои ҷуғрофӣ;
2. Ба назаргирии касбу кор ва дигар фаъолияти мардумони минтақаи ҷуғрофӣ дар таъин ва интихоби номгузорӣ.

Ин роҳҳо аз он сабаб ба миён омада буданд, ки мардумон дар гузаштаи дур низ тибқи мафкураву зеҳни фарҳангӣ ва миллии худ эҳтиёҷи ҳешро барои муайян кардани ҳар як объекти ҷуғрофӣ қонеъ намуда, онро истифода мебарданд. Яъне топонимнигорӣ худ муаррифӣ кардани номи объектҳои ҷуғрофӣ маҳсуб мешавад.

Дар ҳолати имрӯз номгузорӣ ба объектҳои ҷуғрофӣ тибқи Низомнома ва Тартиби номгузориҳои номи мавзӯҳои табиӣю ҷуғрофӣ ва дигар номҳои корхонаҳои давлатӣ, истгоҳҳои роҳи оҳан, фурудгоҳҳо,

ташкилоту муассисаҳо, таълимгоҳҳо ва дигар объектҳои ҷуғрофӣ ба роҳ монда мешавад, ки онро Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31.10.2009, №609 тасдиқ намудааст. Тибқи Тартиби мазкур дар интиҳобу номгузорӣ ва ё ивази номи маҳалли аҳолинишин ва ё дигар объекти ҷуғрофӣ, пеш аз ҳама, сокинони маҳалу мавзеъҳои ҷуғрофӣ ширкат кардаву сахм мегузоранд, ки он дар мувофиқа бо мақомоти дахлдори ваколатдор бо қарори Маҷлиси вакилони халқи шаҳру ноҳия тасдиқ шуда, дар Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои тасдиқ пешниҳод карда мешавад.

Топонимҳо ба ҳодисаҳо ва дигаргуншавии шароити зиндагии мардум ишора менамоянд. Ба ақидаи муҳаққиқ Гадоев Н., номшиносон дуруст менигоранд, ки топонимҳо чун акси садо аз гузаштаи хеле дур миёни ёдгориҳои арзишманди таърихӣ ба ҳайси шоҳидони боэътимод нақши бисёр намоён доранд [36, 58-67].

Дар ҳар сурат, Н.И. Толстой бо мақсади таҳқиқи чунин масоил методи таҳқиқотиеро ошкор намудааст, ки он методологияи забоншиносӣ ва мардумшиносиро дар худ тавҷам мекунад. Ҳамин тариқ, дар риштаи этнолингвистикӣ низ мавзӯи мо ҳаллу фасл мешавад ва ҳуди этнолингвистика риштаи донишҷӯест, ки дар пайвастагӣ бо лингвистика ва этнология мутобиқан, муносибати забонро бо мардумшиносӣ меомӯзад, яъне касбу кор, эътиқод, анъанаҳо, урфу одот ва дигар хусусиятҳоро муносиботи мардум тавассути ин ришта бо забон муайян карда шудаву таҳқиқ мегардад.

Барои таърихи номҳои ҷуғрофӣи Варорӯд, ба вижа Суғду Бохтар ё Хоразм номҳои таърихӣи ин сарзаминҳо, ки дар осори суғдӣ, бохтарӣ ва ё хоразмиву сақӣ дарҷ мебошанд, хеле арзиши муҳими таърихӣ ва лингвистӣ доранд. Бештари номҳои шаҳрҳо ва ободӣҳои Мовароуннаҳр дар осори арабӣ-форсӣ аз ҷониби таърихнависон ва ҷуғрофидонони араб шиносӣ гардидаанд. Аз ин осор ва осори суғдӣ дар мавриди чигунагии номҳои ҷуғрофӣи Суғд ва сарзаминҳои таърихӣи дигар метавон маълумоти ҷолиберо дар шинохт ва таърихи шаҳрҳо ва ободӣҳои ин

сарзаминҳои шарқӣ ба даст овард. Ҳамчуноне ки аз пажӯҳишҳои анҷомёфта дар бахши номҳои ҷуғрофии таърихии Осиёи Миёна бармеояд, ин номҳо ҳамчун далели номгузорӣ аз гузаштаҳои дур дорои арзиши вижаи таърихӣ, лингвистӣ ва этнолингвистӣ мебошанд [283, 9-15].

Аммо, ҳамчунон ки аз таърих медонем, пас аз таҳкими ҳукумати араб ва дар шаҳрҳо ҷойгир шудани онҳо дар қарнҳои аввали Ислом номҳои кӯҳани ҷуғрофӣ, аз ҷумла, номи чанде аз дарвозаҳои Бухоро, бархе маҳалҳо ва масҷидҳо, бинобар навиштаи Наршахӣ ба номи қабоиلى араб ва лашкариёни он номгузорӣ шуданд. Бо вучуди сиёсати арабӣ сохтани номҳои маҳаллӣ, боз ҳам номҳои пешин дар дохили шаҳрҳо ва маҳаллҳо дар миёни мардум то ҷое ҳифз карда мешуд. Ҳамин сиёсат пас аз давлатдории Сомониён аз ҷониби давлатҳои турку муғул ва баъдан, манғитиён дар табдили номҳои таърихии маҳаллӣ ба номҳои туркӣ-муғулӣ ба таври фаъол амалӣ гардидааст [282, 9-15].

Яке аз вижагиҳои номҳои ҷуғрофии Варорӯд ё Мовароуннаҳр ин пасвандҳои номсоз ва ҷузъҳои ташкилдихандаи номҳо маҳсуб мешаванд. Пажӯҳишгарони номҳои таърихӣ унсурҳои асосии ташкилдихандаи номҳои сарзаминҳо ва шаҳрҳоро, ки дар сохтани номҳои макон фаъоланд, аз инҳо медонанд: -kav (کت), -kat (کت), -kand (کند), -qand (قند) Ин унсур бо гунаҳои он марбути забони суғдист. Баъдан, номҳои ҷуғрофӣ, ба вижа номи шаҳрҳо мисли забони суғдӣ бо унсурҳои -kant, -kent(-kentsавтиёти туркӣ) ба забони туркӣ иқтибос шудааст. [282, 9-15].

Унсурҳои -meʒan, -metan (میتن، میشن) дар сохтани номи рустоҳо ва шаҳрҳо ба кор рафта, дар суғдӣ дар шакли – * муʒn <эронии бостон * maеʒana «макони зист, хона, манзил» [220, 10].

Дар ҳамин мақола А.П. Хромов дар бораи чанд унсурҳои дигари суғдӣ ба монанди βуʼn <βу«Худо». -faʒn (فغن)=суғдӣβуn (vaʒn) «маъбад», ʒар «кӯҳ», -kām «наҳр», -хан = форсии миёна хān, хānik «чашма», ки дар номҳои ҷуғрофии сарзамини Суғд ба кор рафтаанд тафсилот овардааст.

Дар мавриди унсурҳои суғдӣ дар номҳои ҷуғрофии Мовароуннаҳр метавон ба сарчашмаҳо таваҷҷуҳ намуд. [284, с. 90-108; 329, с. 3-25; 123, 267; 245, -с. 9-15]. *ниг.*: Markwart 1368; Смирнова 1971, 90-108; Хромов 1974, 3-25; Лурье 2004, 3020 [283, 9-15].

Микротопонимҳои минтақаи Панҷакент дар таҳқиқоти топонимшиносони хориҷӣ ва ватанӣ бо дарназардошти пурра таҳқиқ нагардиданашон, мавқеи хоса дорад.

Ҳарчанде ки дар ин самт аз муҳаққиқон - забоншиносони Ҷумҳурии Тоҷикистон А.Л. Хромов, Р.Х. Додихудоев, Д. Саймиддинов, Ҷ. Алимӣ, О. Маҳмадҷонов, Н. Офаридоев, О. Ғафуров, Ш. Исмоилов, М. Шодиев, Д. Ҳомидов, Р. Шоев, Б. Алавӣ, Б. Тураев, Р. Шодиев, А. Насриддиншоев ва чанде дигарон доир топонимияи ҳудудҳои ҷумҳурӣ ва берун аз он ва осори адибон тадқиқотҳои илмӣ анҷом дода бошанд ҳам, ханӯз дар баррасии маъноӣ луғавӣ ва хусусиятҳои маҳаллию ҷуғрофии ин минтақа мушкилот рӯйи кор меояд. Зеро бо қорбурди формантҳои топонимсозии суғдӣ то имрӯз бисёр номвожаҳо дар ин минтақа арзи вуҷуд доранд, ки бо надонистан ва аз ҷониби муҳаққиқон пурра омӯхта нашудани ин гуна топонимҳо маъноӣ онҳо маҳфуз ва муаммо боқӣ мемонанд.

Натиҷаи таҳқиқот ва омӯзиши топонимшиносони хориҷиву ватанӣ имрӯз маълум намуд, ки топонимҳои ин минтақа бештар дар доираи номвожаҳои қадимаи суғдӣ ва номвожаҳо ба забони тоҷикӣ омӯхта шуда, як қисми ба теъдод ками онҳо дар асоси номвожаҳои иқтибосӣ (туркӣ, арабии тоҷикишуда ва русӣ) мавриди таҳлили луғавӣ ва баррасӣ қарор дода мешаванд.

2.2. Таҳлили решашиносии номвожаҳои ҷуғрофии минтақаи Панҷакент

Қобили қайд аст, ки дар ибтидо фақат олимони рус ба омӯзишу таҳқиқи масоили ономастикаи Тоҷикистон таваҷҷуҳ намуда, топонимшиносии маъруф номи Э. М. Мурзаев дар ин рағанд донишмандони шуравӣ - О. И. Смирнова, А. З. Розенфелд ва

А.Л. Хромовро ном мебарад. Дар баробари он таъкид месозад, ки дар бахши номшиносии ҷуғрофӣ тайёр кардани кадрҳои илмӣ назар ба ҷумхуриҳои дигар дар Тоҷикистон аҳаммияти вижа дода намешавад ва то ба ҳол дар Тоҷикистон ҳатто луғати комили топонимҳо омода нашудааст [118, 23].

Аслан, дараҷаи омӯзиши илмии топонимҳои маҳалҳои ҳудуди марзубуми Тоҷикистон аз солҳои шастуми садаи ХХ оғоз меёбаду ба ҳукми анъана мебарояд. То ин марҳила, муҳаққиқони ховаршиносии рус аз қабили Климчитский С.И., О.И. Смирнова, А.З. Розенфелд, А.А. Фрейман, Лившиц В.А., Малитский Н.Г., М.И. Боголюбов, Д.И. Эделман, Т.Н. Пахалина, М.И. Стеблин-Каменский доир ба масъалаҳои топонимҳои Осиёи Марказӣ, ба вижа, маҳалҳои алоҳидаи Тоҷикистон асару мақолаҳои зиёди илмӣ навишта буданд.

Асарҳои илмии О. Смирнова дар таҳқиқу омӯзиши номвожаҳои унсури забони суғдидошта аҳаммияти басо калон дорад, ки онҳо бо ҷанбаҳои решашиносӣ дар таҳқиқи унсури забони суғдӣ заминаи хеле мусоид ҳастанд.

Дар минтақаи Панҷакент ва дигар манотиқи собиқ суғдзабони Осиёи Марказӣ, дар номвожаҳои ҷуғрофӣ, баробари пасвандҳои топонимсозии тоҷикии «-обод, -истон, -зор, -гоҳ//гаҳ» (аз қабили маҳаллаҳои Муъминобод, Кӯҳистон, Зардолузур, Бадгаҳ...) ва ҷузъҳои маконсозии «-рӯд, -дара, теппа, -хона» (аз қабили Панҷрӯд, Падрӯд, Амондара, (номи деҳаҳо), Гӯрдара, Хирсхона, (мавзӯҳо), Хамиртеппа (деҳа дар деҳоти Халифа Ҳасан), Яккахона (номи деҳа дар деҳоти Рӯдакӣ), Чашмахона (чашма дар деҳоти Вору) ва ғайраҳо, формантҳои баромади суғдидошта низ, ки дар топонимҳо боқӣ мондаанд, чун пасвандҳои ташаккулдиҳандаи топонимӣ шинохта мешаванд, вале дар асл ин формантҳо маънои том доштаву дорой решаи алоҳида будаанд.

Ҳарчанд, бо дарназардошти таҳқиқотҳои илмии олимони топонимшинос формантҳои хоси топонимсозии забони суғдӣ (-ич, -уч, -ин, -кат (+а), -канд (+а), (баъзан "-қат" низ (дар мисоли топоними "Шашқат,

Шашқати Нав" -номи деҳаҳо дар *Ҷ.деҳ Рӯдакӣ*) во мехӯрад, ки он ҳам аслан **-кат** аст.), **-кон, -дар, андар, -ак, +иф (-ев, -еф...)** ва ғайра.) муайян ва равшан гардидаанд, ба ҳар сурат номвожаҳои зиёди ҷуғрофии ин минтақа низ чун минтақаҳои дигари суғднишин, ба мардумони имрӯзаи ин маконҳо бештар муаммо ва нофаҳмо мондаву то имрӯз дар бисёр минтақаҳои қаблан суғднишин форманти **-уд// -ут** низ ба мушоҳида мерасанд.

Мушоҳидаву таҳқиқот собит менамоянд, ки аксари топонимҳо дар ин минтақаи замоне суғдзабон то ханӯз ҳам дар забони мо ва гуфтори мардумони ин диёр бо маънои аслиашон (суғдӣ) боқӣ мондаанд.

Доир ба топонимҳо ва микротопонимҳои минтақаи Панҷакент аз ҷониби муҳаққиқон О.И. Смирнова, А.А. Фрейман, В.А. Лившиц, М.Н. Боголюбов, А. Рустамов, А.Л. Хромов П.Б. Лурье ва Б. Тураев таҳқиқотҳои хирфай анҷом дода шудаанд.

Дар минтақаи Панҷакенти водии Зарафшон низ формантҳои топонимсози маъруфи **-кат// -ката // -канда // -кент// -у**, ки аслан топоформантҳои умумиэронӣ махсуб шуда, дар топонимсозии кулли худуди Мовароуннаҳр ба назар мерасанд, («**-кат// -ката // -канда // -кент// -кон**,») ва ба маънои «ҷой, макон, хона, манзил» меоянд [215, 27-31]. Ин топоним дар натиҷаи омӯзишу баррасии мо бо натиҷаи таҳқиқотҳои олимони топонимшинос дар қори таҳқиқоти мо чунин муайян гардид, ки аслан ҷузъҳои «**-кат// -ката // -канда // -кент// -кон** баромади суғдӣ доранд. Зеро бо маълумоти А. Хромов мо шояди он мешавем, ки тавассути чунин ҷузъҳои топонимсоз (**-кат**) мардумони ин водӣ аз қадимулайём мавзӯҳои ҷуғрофиро номгузорӣ мекардаанд. Чунки номи ҷуғрофии Мадрушкат дар асноди кӯҳи Муғ ба қайд гирифта шудааст [218, 27-31].

Дар минтақаҳои паҳновари замоне суғдиён маскунӣ Мовароуннаҳр бо ин ҷузъҳои топонимсоз, ки худ решаи алоҳида ва маънои хосро соҳиб ҳастанд, бисёр топонимҳоро вохӯрдан мумкин аст: Мадрушкат, Ғӯкат, Хушекат, Ғуруфкат, Ахсикат, Куркат Панҷекат, Пишкат ва ғ. Ҷамчунин,

бо чузъҳои топонимсози канд (+а) ва кат (+а), номвожаҳои зиёд аз кабили Вобканд, Узганд, Вешканд, Пошкандро ба қайд гирифтани мумкин аст, ки дар водиҳои Зарафшону Фарғона ҷойгир мебошанд. Чузъи «-кат», ки маънои «хона, манзил, макон, ҷой»-ро ифода карда, манзилу ҷойи зистро дар худ ташаккул додааст, имрӯз низ дар вожаҳои забони тоҷикӣ ба мушоҳида расида, дар шакли калимаи сохта (катак, катакдор) вомехӯрад. Дар водии Зарафшон имрӯз ҳам вожаи «катак»-ро ба маънои хоначаи хурд истифода мебаранд. Аз ҷумла, «катаки мурғ» мурғхонаро ифода мекунад. Мисол, «Барои мурғо катаки наву калонтар сохтан лозим». Вожаи «катак» бо ифодаи мафҳуми «чорхона» низ дар ин минтақа ва умуман, дар забони тоҷикӣ қорбурд мешавад. Дафтари катакдор, матои нақшаш катак-катак, катаки дафтар ва ғ). Баъзан, ин чузъи номбурда дар шакли «кодок» низ дар лаҳҷаҳои Панҷакенти имрӯза ба гӯш мерасад, ки он ҳам як ҳуҷраи хурдтаракеро маънидод мекунад. Дар муқоиса бо забонҳои ҳиндуаврупоӣ, ин мафҳумро мо дар вожаи русии «хата» низ мушоҳида мекунем, ки он ба маънои хона, кулба меояд.

Воқеан, Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон дуруст қайд кардаанд, ки «Номҳо чехраи воқеӣ ва таърихи гузаштаи ҳар қавму миллат мебошанд» [145, сах.146].

Дар топонимҳои ҳудуди Панҷакент бо ин чузъҳои топонимсоз назар ба навоҳии гирду атрофи ин минтақа камтар дучор омадан мумкин аст. Дар ин бобат, номвожаҳои Панҷакент //Панҷекат, (*номи шаҳри Панҷакенти имрӯза миёни мардуми водии Зарафшон дар шакли Панҷекат маъруф аст*), Майката, Варзиканда, Шашқат, (*деҳаҳо*), Урдакон (*маҳалла*), Каттасупоҳ, Пишқат (*кӯҳ*), Паккон (*чашма*), Харкатта (*мавзеъ*) барин топонимҳоро мисол овардан мумкин аст, ки то имрӯз дар истеъмол мебошанд, ва дар даврони нави имрӯза дар ин радиф ва бо дарназардошти хусусияти мансубияти мардумони маҳал дар ин минтақа номвожаи **Шашқати Нав** пайдо шудааст.

2.2. 1. Этимологияи топоними Панҷекат (Панҷакент)

Мақсади асосии мо, ки шарҳи маъноӣ лугавӣ ва пайдоиши номвожаи Панҷакент (Панҷекат) аст, метавонем сараввал, пеш аз маънидод кардани мафҳуми топоними Панҷакент, аз таърихи мавҷудияти ин шаҳр ёдовар бояд шавем. **Панҷакент (Панҷекат)** – аслан, дар забони мардуми водии Зарафшон бо номи Панҷекат машҳур аст дар замонҳои қадим, аниқтараш, то истилои араб ин топоним дар шакли Банҷекас ба назар мерасад. Дар сарчашмаҳои таърихӣ, аз ҷумла, ҷуғрофидони бузурги асри X Муқаддасӣ чунин навишта буд: «Дар ноҳияи ҷануби Зарафшон, ғайр аз Самарқанд, шаҳрҳои қалон набуданд, масҷиди ҷомеъ фақат дар шаҳри Панҷекат мавҷуд буд, дар атрофи шаҳр дарахтони мевадори бисёре ба ҷашм менамуданд, қисми зиёди онҳо чормағз ва бодом ташкил мекарданд». Шаҳри Панҷакент 60 км дуртар аз Самарқанд дар самти Шарқ воқеъ гардидааст. Вай дар соҳили рӯди Зарафшон ҷойгир шудааст. Дарё бошад, дар ин ҷой ба шохобчаҳо тақсим шуда, паҳниаш ба 3-4 км мерасад. Дарё аз пирияхҳои Зарафшон ибтидо мегирад ва яке аз бузургтарин манбаҳои оби Осиёи Миёна шуморида мешавад. Дарозии 877 км буда, 316 километри он аз ҳудуди Тоҷикистон мегузарад. Дар болооби он ҷандин станцияи электрикии обӣ сохтан мумкин. Зарафшонро аҷдодони мо – суғдиён Номик, юнониҳо бошанд, Политимент меномиданд. Ин номҳо маъноӣ бо ҳам наздику якхела дошта – офарандаи неъматҳо, машҳуркунандаро доранд. Оби Зарафшон қариб як миллион гектар заминро шодоб менамояд. Дар соҳилҳои он зиёда аз 1,5 миллион одамон зиндагӣ мекунанд [281, 473-475].

Ҳамин тавр, Панҷакент ва гирду атрофи он аз замонҳои асри сангӣ – палеолит -50-25 ҳазор сол инҷониб бошишгоҳи инсон ба шумор меравад.

Панҷакенти қадим дар сатҳи сеюми баландии дарёи Зарафшон 1,5 км дар ҷанубу шарқии шаҳри ҳозира ҷойгир шудааст, ки имрӯз яке аз ёдгориҳои муҳимтарини давраи ибтидоии асрҳои миёнаи Осиёи Миёна ба ҳисоб меравад. Ба омӯзиши он ханӯз соли 1946 А.Ю. Якубовский шуруъ карда буд ва то охири умраш, яъне то соли 1953 ба ин ҳафриёт

роҳбарӣ намуд. Баъд, ҳафриётро М.М. Дяконов (соли 1954) ва аз соли 1955 сар карда, А.М. Беленитский сарварӣ мукунад.

Панҷакенти қадим ба якҷанд қисм – Шаҳристон, Кӯҳандиз, работ ва Қабристон (Некропол) тақсим мешуд.

Ҳамин тавр, Панҷекат (Панҷакенти қадим) ягона шаҳрест, ки кӯҳистони тоҷиконро аз замини ҳамвор ҷудо мекунад. Номи Панҷекат дар навиштаҷоти муаррихони Арабу Аҷам (Истаҳрӣ, Муқаддасӣ, Ибни Ҳавқал ва Яъқубӣ) дучор мешавад. Онҳо истилои Осиёи Миёнаро аз тарафи арабҳо дар асрҳои VII-VIII шарҳ дода, чандин муборизаҳои мардуми Панҷекатро ба муқобили арабҳо хотирнишон сохтаанд.

Бостоншиноси маъруфи шуравӣ А. Ю. Якубовский дар бораи ин шаҳри қадима соли 1949 навиштааст: «Панҷекат, зоҳиран маҳзани ҳақиқии санъати тасвирии тоҷикони бостонӣ мебошад» [244, 47].

Дар забони муаррихони бостонӣ топоними Панҷекат дар шакли Банҷикас бештар навиштаву корбурд шудааст. Ҳамин тариқ, Банҷикас, аз ҷумлаи шаҳр ё шаҳраки асримиёнагист. Доир ба тобеияти Банҷикас дар байни муаррихони асримиёнагӣ ва кунунӣ ақидаи ягона ба назар намерасад. Дар «Худуд-ул-олам» таъкид шудааст, ки «Варғсар, Банҷикас ду шаҳраканд аз Самарқанд бар лаби рӯди Бухоро ниҳода» [274, 108]. Истаҳрӣ ҳангоми тавсифи тавобеи Самарқанд топоними Банҷикасро ёдовар гардида, вақти зикри шаҳрҳои ноҳияти Усрушана, номи Нучикасро ба кор бурдааст [275, 343-350], ки метавон онро дар шакли дурусташ - панҷкат ва ё Панҷикат низ хонд. Муаллифи «Худуд-ул-олам» низ ҳини ёдкарди шаҳракҳои Самарқанд сурати Банҷикас, вале вақти тазаққури тавобеи Самарқанд шакли «Навинҷкас»-ро ба кор бурда, таъкид менамояд, ки «Навинҷкас қасабаи Сурӯшана аст ва мустаққари мири ин ноҳият аст...» (сауро ва қасабоҳ. 110). 3.3. Бартолд Банҷикасро яке аз 12 рустои Самарқанд қайд карда, онро аз шаҳрҳои Усрушана ба қалам медиҳад (сах. 144) ва ин ақидаро Н. Неъматов ва Нодири Каримиён пайравӣ менамоянд [130, 41]; Ле Стренҷ Банҷикасро дар радифи рустоҳои умдаи Самарқанд ба шумор меорад. Саид Нафисӣ

Банчикасро дар бахши тавобеи Самарқанд ёдовар шуда, онро аз ҷумлаи «қуро ва қасабо ва шаҳрҳои кӯчак» меҳисобад (сах. 51). Таҳлилу муқоисаи маводи ҷуғрофӣ нишон медиҳад, ки дар давраи Оли Сомон баробари Банчекас боз мавзее мавсум ба «Нунчикас», ки маркази вилояти Усрушана будааст, низ вуҷуд доштааст. Банчикас ё Бунчикас ё Нунчикас монанди ду вожаи наздикталаффуз – пароними Фара ё Фарабр аст, ки бо вуҷуди аз тавобеи Бухоро гардидани ин ҳарду онҳо дар ифодаи мавзеҳои мухталифи шаҳри мазкур омадаанд (Аҳмади Ранҷбар. С. 86; Ле Стренч , с. 471; Абдуллоев, Ҷуғрофиё, с. 131; Фарҳанг, с. 96). Ле Стренч низ тафовути ин топоним – пароними номбурдари ёдрас карда, афзудааст, ки хонандагон набояд Бунчикас - маркази Усрушанаро бо Банчикас (Панҷакат), ки дар Ховари Самарқанд аст, иштибоҳ кунанд [287, 504].

Бостоншиноси маъруфи рус О. Смирнова оид ба таърихи мавқеи ҷойгиршавӣ ва маҳалҳои ба ин минтақа мансубро муайян кардаву чунин овардааст: «Панчекат аз ҳудуди пурраи Ургути имрӯза (якҷоя бо ноҳияи навташкили Тайлоқ) то ҳуди Яғнобу кӯҳистони Масчоҳро дар итоаташ медошт (чунин минтақабандӣ садсолаҳои оянда низ риоя мешуд ва ҳатто, дар нимаҳои дувуми қарни нӯздаҳ, баъди аз ҷониби Русия истило шудани як водии Зарафшон (ғайри вилояти Бухоро, ки дар ҳудуди аморати Бухоро монда буд), ин ҷо ба се минтақа тақсимбандӣ бишуд: яъне уезди Самарқанд, уезди Катақурғон, уезди Панчекат. Ба уезди (вилояти) Панчекат чунин амлоқдорихо тобеъ буд: Ургут (ин ҷо Тайлоқу Бахмал ҳам дар назар бошад), Саразм, Фаробу Моғиён, Шингу Киштӯд, Офтобрӯя, Фалғар, Мастчоҳ ва Фону Яғноб ва маркази маъмурии ҳамаи онҳо Панчекат ба шумор мерафт» [300, 11].

Бино ба маълумоти муфассали китоби Энциклопедияи советии Тоҷик, Панчекат имрӯз дар гунаи Панҷакент яке аз шаҳрҳои маъмурии вилояти Суғди Ҷумҳурии Тоҷикистон буда, санаи таъсисёбии он ҳамчун ноҳия 23-юми ноябри соли 1930 мебошад. Ин шаҳри бостонӣ дар водии Зарафшон воқеъ буда, бо ноҳияи Айнии Тоҷикистон ва вилоятҳои

Самарқанд, Қиззах, Қашқадарё ва Сурхондарёи Ҷумҳурии Ўзбекистон ҳамхудуд аст. Масоҳати онро 3,67 ҳазор км² ташкил дода, аҳолии он 270 000 нафар мебошад. Аҳолии он аслан аз тоҷикон иборат буда, дар худуди Панҷакент инчунин, узбекон ва дигар миллатҳо низ зиндагӣ мекунанд. Шаҳри Панҷакент дорои 15 ҷамоати деҳот (ҷамоатҳои деҳоти Амондара, Саразм, Чинор, Вору, Ёрӣ, Лоик Шералӣ, Косатарош, Моғиён, Сӯчина, Фароб, Рӯдакӣ, Хурмӣ, Шинг ва Халифа Ҳасан) мебошад [269, 472-474].

Ин шаҳр (Панҷакент) дар қисмати миёнаи ҳавзаи водии Зарафшон ҷойгир шуда, релефи ин минтақа кӯҳист. Худуди марзи Панҷакентро се каторкӯҳ бурида мегузарад: дар Шимол – Туркистон (баландиаш 2000-3000м), дар мобайн Зарафшон (3000-4000м, қ. Чимтарға дар кӯҳҳои Фон – 5494м), дар Ҷануб Ҳисор (то 4636м). Маҳалҳои калони аҳолинишин ва боғу тоқзорҳои ин минтақа асосан, дар ҳамвориҳои водии Зарафшон (ҳамвориҳои Панҷакент, даштҳои Саразм, Мушхона, Дашти Малла, Марғедар Ёрӣ ва ғ.) ҷойгир шудаанд, ки онҳо аслан суффаи қадимаи дарёи Зарафшон мебошанд. Сарватҳои зеризаминии Панҷакент ангишти бўр, сурма, симоб, тилло, волфрам, қалъагӣ, арсен, фосфорит, масолеҳи бинокорӣ (оҳаксанг, мрамор, гач, гил, регу шағал) ва Халифа Ҳасан (собик Қуштеппа) мебошад.

Дар худуди минтақаи Панҷакент дарёҳо, кӯлҳо ва чашмаҳо бисёранд. Панҷакент ҳамчун маркази маъмурӣ дар вилояти Суғди Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб рафта, ин шаҳр дар 68 км шарқтари шаҳри Самарқанд, дар соҳили чапи водии Зарафшон, 930 метр баландтар аз сатҳи баҳр воқеъ аст. [148, 7].

Панҷакент яке аз шаҳрҳои бостонии Осиёи Марказӣ мебошад. Пас аз истилои араб (с. 722) дар мавзеи Қавола ва асри 15 ҷойи ҳозирааш бунёд гардидааст. Дар асрҳои XV-XIX баъди Самарқанду Бухоро шаҳри калонтарин ва яке аз марказҳои илму ҳунармандӣ ва савдои водии Зарафшон буд. Ҳокимияти Шуравӣ дар Панҷакент аввалҳои соли 1918 барпо гардида, солҳои 1918-1924 Панҷакент дар ҳайати РАСС

Туркистон, солҳои 1924-29 РАСС Тоҷикистон буд. Аз соли 1930 маркази ноҳияи Панҷакент маҳсуб мешавад. Дар масофаи 1,5 км дар ҷанубу шарқии он димнаи шаҳри ибтидои асрҳои миёна Панҷакенти қадим воқеъ аст, ки он яке аз русто (ноҳия)-ҳои Суғд буда, ҳоким ва отряди низомӣ доштааст. Ва бино ба маълумоти Табарӣ, Деваштич ҳокими ин шаҳр будаасту дар мубориза бар зидди хилофати араб роҳбарӣ кардааст [281, 473].

Номи ин шаҳр дар шакли Панҷекат (Банҷикас) дар дастхатҳои харобаҳои Қалъаи Муғ, ки соли 1933 дарёфт шудааст, воҷеҳурд. Панҷакенти Қадим яке аз ҳафриётҳои маъмулу машҳури кишвар маҳсуб ёфта, таҳқиқот ва ҳафриёти он то кунун идома дорад.

Инак, бо мақсади шарҳи топонимҳо аз ҷиҳати маъно, ба маънои луғавии Панҷакент шуруъ карда, ҳаминро бояд қайд намуд, ки ин номвожа аз решаи шумораи «панҷ» (адад) ва ҷузъи топонимсозии «кент» ташаккул ёфтааст. Аслан, тавре ёдовар шудем, мардумони ин водӣ Панҷакентро бештар дар шакли Панҷекат истифода мебаранд. Ва пасванди сирф суғдии «канд» //кат дар савтиёти мардумони туркзабон бо омехтагӣ корбурд шуда, ҳамин таъсир ба забони русӣ низ ворид шудааст. Хуллас, шакли таърихан дурусти ин номвожа Панҷекат буда, дар сарчашмаҳои таърихии асримиёнагии арабӣ дар шакли Банҷикас дарҷ гардидааст, ки Банҷикас навишта шудани ин номвожа дар манбаъҳои арабихат аз сабаби дар забони арабӣ вучуд надоштани ҳарфи «п» мебошад, ки асли он Панҷекат буда, ҳазорсолаҳо ин ҷониб. комилан то ба мо боқӣ мондааст. Дар ҳақиқат, А. Хромов дуруст қайд мекунад, ки дар асрҳои XI милодӣ туркон-оғузҳо аз Осиёи Миёна бо худ ба Озарбойҷон номгӯйи истилоҳоти «-канд ва -кент»-ро бо худ оварданд, ки он дар топонимсозии осийимиёнагӣ васеъ паҳн гардида буду аз ҷиҳати маъно бо мафҳуми суғдиаш «шаҳр ва маҳалла, деҳа»-ро мефаҳмонад [223, 80]. Аз ин рӯ, дар Озарбойҷон, ҳатто, то имрӯз ҳам мо топонимҳои зиёдеро бо ин ҷузъ дучор мешавем, ки дар савтиёти худ онҳо корбурд кардаанд. Ҳатто, дар забони озарӣ имрӯз деҳаро «канд» мегӯянд.

Шакли Панҷакентро гирифтани номвожаи Панҷекат имрӯз бисёрихоро ба андеша кардан водор мекунад. Оид ба пайдоиши номи Панҷакент зиёда аз 60 сол инҷониб байни бостоншиносону забоншиносон гуногунфикрӣ вучуд дорад. Масалан, мардуми Мастҷох, Варзи Мунор ва Яғноб «Пинҷикент» ё «Панҷакат», мардуми таҳҷой «Панҷекат», русҳо «Пендҷикент», арабҳо «Бунҷикат» ва ўзбекҳо Панҷакент мегӯянд. Дар маъхазҳои арабӣ аз сабаби он, ки арабҳо ҳарфи «П» (пе) надоранд, «Бунҷикат» навишта шудааст. Барои ҳалли ин масъала бостоншиносон умедвор буданд, ки хатҳои рӯйи тангаҳои дар Панҷакент сикка задашуда ё хатҳои ба суғдӣ навишташуда ба масъалаи дурусти ин топоним равшанӣ меандозад. Мутаассифона, ин ҳуҷҷатҳо низ ҷавоби саҳеҳ дода натавонистанд. Ба таъйиди Маликушшуаро Баҳор ҳамфикру ҳамфарзия шудан мумкин аст, ки ў дар мавриди навишту талаффузи ҷузъи топонимсози суғдии «-кат» таъйид кардааст, ки «дар замони пас аз ислом ва дар хатти арабӣ гоҳе ба «син» ва гоҳе ба «те» ва гоҳи дигар ба «ҳе»-и ҳавваз табдил ёфтааст. Дар ин маврид «-кас» ҳамон «-кат» аст. Пас, мо низ метавонем дар бисёр манбаъҳои арабихат ин номвожаро дар шакли «кат» бихонем.

Тавре маълум аст, соли 1932-1933 аз харобаҳои қалъаи дар болои кӯҳи Муғ ҷойгиршуда назди деҳаҳои Хайрободу Кум (ноҳияи Айнӣ) тасодуфан аз ҷониби Ҷӯраалӣ ном ҷӯпони Хайрободӣ бойгонии ҳокими Панҷакент Деваштич дарёфт шуда буд. Ин яке аз гаронбаҳотарин ва қадимтарин осори хаттии суғдиён буда, далели асосии номи ашхос, деҳаҳо ва шаҳрҳои асрҳои VII-VIII ба ҳисоб меравад. Мутаассифона, тарҷумонони осори хаттии суғдӣ дар хондан номи ин шаҳрро Панҷакент хондаанд. Ҳол он, ки дар харитаву навиштаҷоти китобӣ «Панҷакент» солҳои 80-уми асри XIX, баъди ба тасарруфи Русия даромадан пайдо шуд. Аз ин пеш, «Панҷакент» дар шаклҳои Панҷекат, Панҷаканд, Панҷакат, Бунҷикат маълуму машҳур буд.

Бояд гуфт, ки решаи калима «-кат» мебошад ва он маънои хона, хавлӣ, манзил ва ҷойи нишастро дорад. Баромади аслии ин калима аз

забони суғдист. Ин калимаи суғдиро туркзабонон ба талаффузи худ мутобиқ намуда, «кент» гуфтаанд, ки дар натиҷа, Тошканд - Тошкент шудаасту Пайканд – Пайкент, Панчекат-Панчакент ва ғ.

Бояд тазаккур дод, ки оид ба шарҳу эзоҳи калимаи «кат» олимони зиёд, муаррихон, номшиносон, ономистҳо, нависандагон фикру ақида ихроҷ кардаанд. Аз ҷумла, В.В. Бартолд, С. Айнӣ, С.И. Климчитский, Б. Ғафуров, А.Л. Хромов, М. Шукуров, Т. Зеҳнӣ, А. Рустамов, А. Сатторов, Фотех Абдулло, Лоик Шералӣ, Б.Б. Тураев, Р. Шодиев, Абдурауф Муродӣ ва чанде дигарон ба маъхазу луғатҳои зиёд истинод карда, номи шаҳрро ба ду шакл: Панчакат ва Панчаканд пешниҳод намуданд.

Вобаста ба навиштаҷоти рӯйи тангаҳо ва ҳуҷҷатҳои хаттии Кӯҳи Муғ – осори хаттии бойгонии Деваштич, оид ба номи Панчакент аввалин ва охири санадҳо мавҷуданд.

Суғдшинос А.А. Фрейман тамоми ҳуҷҷатҳои Кӯҳи Муғро хонда, ҳаллу фасл намуд. Муҳаққиқ дар дастхатҳои А-4 ва В-3 Деваштичро «ҷаноби Панча» хондааст. [209, 33-35]. Олими тангашинос (нумизмат) О.И. Смирнова низ дар навиштаҷоти рӯйи танга номи дигар ҳокими Панчакент Бидкан ё Бидианро бо унвони «Ҷаноби Панча» хондааст. (Смирнова, 1981, с.47). Илова ба ин, О.И. Смирнова дар асари таҳқиқотии худ бештар «Панчикат»-ро истифода кардааст [187, 49-50].

Аз ин далелҳо бармеояд, ки решаи Панчакенти ира – аслан, панҷ буда, ба он пасванд ё анҷома (формант)-и топонимсози «**kat**» илова карда шудааст, ки маънои хона, ҷой, манзилро дорад. Тавре, ки дар боло фикри олимон, муҳаққиқон, нависандагон ва шоиронро оварда будем, номи аслии шаҳр аз рӯзи пайдоишаш «Панҷ кат» будааст. Ва минбаъд ба талаффузу навишт мувофиқ намуда, «Панчакат» гуфтаанд. Инак, бамаврид аст, ки доир ба ҳар яке аз номҳои ин шаҳр ҳикояту ривоятҳои даҳонакии халқи ин диёрро хотиррасон намоем.

Аз ҳикояте бармеояд, дар замоне, ки холо шаҳр (Панчакат) бунёд нашуда буд, мардуми ноҳия авлод-авлод, қабила-қабила дар ҷойҳои

хушманзараи барои зиндагӣ мувофиқ қалъаҳо, кӯшкҳо сохта, сар то сари водӣ зиндагӣ мекардаанд. Соҳибони ин қалъаву кушкҳо деҳқонони озод - заминдорони калон буданд.

Баробари замину чарогоҳҳо, ҷангалзору бешазорҳо, нахру чашмаҳо, дарёҳо дар ихтиёри онҳо миқдори муайяни оилаҳои одии безамин низ буданд, ки бо зироаткорӣ, чорводорӣ ва хизматгорӣ машғул буданд. Дар навбати худ деҳқонони сарватманд кӯшиш мекарданд, ки аз ҳамсоягони худ - дигар сарватмандон болотар бошанд. Роҳи ягона забт кардани заминҳои ҳамсоя буд. Ва ин водор менамуд, ки ҳар як сарватманд истехкоми дастнорас дошта бошад ва дар назди худ лашкари мусаллаҳ нигоҳ дорад. Ҳамин тариқ, мешуд, ки сокинони як деҳа ба деҳаи дигар ҳучум мекарданд, деҳаи сеюм бетараф меистод ва ҳис намекард, ки ин мусибат ба сари онҳо ҳам меояд. Ин парокандагии аҳолии ноҳияро нишон меод. Аз ин дигар душманон истифода бурда, ба ноҳия ҳучум мекарданд. Онҳо қабилаҳои чорводори бодиянишин буда, пештар дар канораҳои дашту биёбонҳои Мовароуннаҳр зиндагӣ мекарданд.

Ниҳоят, сокинони ноҳия хатоии худро дарк намуда, қарор доданд, ки минбаъд муттаҳид бошанд. Аммо барои муттаҳиду пуриктидор шудан ҳокими ягона ва шаҳри атрофаш бо девору бурҷҳо мустаҳкам даркор буд. Бо ин мақсад, онҳо аввалан, дар деҳаҳои ноҳия ҳокими ягонро интихоб намуда, розигӣ доданд, ки тамоми талабу дархости ӯро ҳатман ба ҷо меоранд. Ҳамин тариқ, ҳокими аввалини аз тарафи халқ интихобшуда, ки Зумури Оташпараст ном дошт, пеш аз ҳама, сохтмони шаҳри калонро оғоз намуд ва ба ин кор сокинони гирду атрофи Панҷакент - қалъаи модари Зумури оташпараст, қалъаи Ҳақдоди Зебон, қалъаи Чинор, сокинони Қаволаву Сарманзилро ҷалб намуд. Онҳо дастҷамъ шуда, дар баландии назди чашмаи Қайнар-ато ва Урдакон ба деворкашии шаҳри оянда шуруъ намуданд. Дартар ба шаҳрсозӣ мардуми чор мавзеи дигар Моғиёну Фароб, Шингу Рашна, дараи Киштуду Артуч ва аҳолие, ки аз Дашти Қозӣ то наҳри Шутуркаш (дар сарҳади Фарбии Тоҷикистон) зиндагӣ мекарданду онҳоро офтобрӯягиҳо мегуфтанд, ҷалб

шуданд. Ҳамин тариқ, дар муддати кӯтоҳ шаҳраки Панҷакент бино ёфт ва дере нагузашта, Зумури Оташпараст шаҳро ба панҷ қисм тақсим намуда, ба ихтиёри шаҳрсозон супорид.

Номгузори шаҳр мавриди баҳс қарор гирифт. Маълум, ки дар сохтмони он одамони панҷ мавзеъ иштирок кардаанд ва ҳар яке меҳост, ки ба ин шаҳр номи деҳаи худро гузорад. Аммо Зумур пешниҳод мекунад, ки «чун дар сохтмони ин шаҳр фарзандони панҷ мавзеъ иштирок кардаанд, меҳостам номи шаҳро «Панҷакат» гузорем». Ин таклифи одилонаи Зумур мақбули ҳамагон гардида, шаҳр номи Панҷакатро мегирад.

Аз ҳамон рӯз бо розигии ҳамагон шаҳр номи Панҷакатро гирифт. Онҳое, ки ҷонибдории ибори «Панҷаканд» ҳастанд онро бо калимаи «канд» яъне кандан, кофтаи мепайванданд. Оид ба ин маъно низ ривояте ҳаст, ки вобаста ба ҳазрати Алӣ пайдо шудааст.

Дар ривоят омадааст, ки Ҳазрати Алӣ барои мусулмон кардани кишварҳои Шарқ ҷасорат нишон дода, гӯё, то шаҳре мерасад, ки дар баландии каснорас бино ёфта, атрофи онро деворҳои бурҷҳо, тиркашҳои шинакҳо ихота кардаанд. Он ҳазрат дар кунҷи беруни шаҳр чашмаи камоберо дида, дар лаби чашма истироҳат кардааст. Ҳазрати Алӣ мебинад, ки ба замми он, ки чашма хеле камоб аст, дар дохили он морҳои зиёди захнок гаштаанд. Ниҳоят, он бузургвор бо қаромоти худ морҳоро аз чашма мебарораду панҷ панҷаи мубораки худро ба чашма меомолад. Ва ҳамон аз ҷойи панҷаҳои Ҳазрати Алӣ оби зулол фаввора зада ҷӯйҳо пури об мешаванд. Аз ин лиҳоз, ба хоҳири қудрату қаромоти он бузургвор номи шаҳро «Панҷаканд» гузоштаанд.

Аз замони ҳазрати Алӣ то ин дам касе аз банди мусулмон ба қаромату қудрати он кас шак наовардааст. Вале дар ягон сарчашмаи таърихӣ оид ба омадани Ҳазрати Алӣ то Панҷакент гуфта нашудааст. Чунки арабҳо аввалин маротиба соли 654 ё 660 дарёи Омуро убур карда, ба сарзамини Мовароуннаҳр қадам гузоштаанд. Муаррихи маҷористонӣ Ҳерман Вамбери ибтидои ҳуҷуми арабҳоро ба кишвари Суғд соли 666

меҳисобад (Вамбери, 1990, с.9). Агар ин далелҳо асоси таърихӣ дошта бошанд, пас равшан мегардад, ки Ҳазрати Алӣ дар қайди ҳаёт набуданд, зеро он касро Абдурахмон Ибни Мулҷам ва хонадони Уммавияҳо, авлодони Муовия- писараш Язид ибни Муовия, ки даъвои мансаби халифагӣ доштанд, дар вақти аз масҷиди шаҳри Куфа (дар Ироқ) баромадан бо шамшер захмдор намуданд ва Ҳазрати Алӣ аз он захм, пас аз ду рӯз 24-уми январӣ соли 661 вафот карданд. (Петрушевский, 1966, с. 44). Бо ин асос, ба Панҷакент омадани Ҳазрати Алӣ ба ҳақиқати таърихӣ рост намеояд [286, 49].

Акнун чанд суҳан оид ба шакли таллафуз ва навишти «Бунҷикат» ё «Бунҷакат»: ин шаклҳо асосан, дар маъхазҳои арабӣ дучор мешаванд. Аз рӯйи маълумоти устод Садриддин Айнӣ: «Дар манбаъҳои қадимӣ ҳам, ки қасаба ва қарияҳои Самарқанд дар онҳо ном бурда шудаанд, «Панҷакат» ба шакли «Банҷикат» навишта шуда, он яке аз қасабаҳои Самарқанд шуморида шудааст» [8, 114].

Ин ибора шояд дуруст бошад, зеро аз як тараф арабҳо ҳарфи «П» надоранд ва аз ин лиҳоз, «Панҷакат»-ро «Бунҷикат» навиштаанд ва аз тарафи дигар, калимаи «Бунҷ» маънои «кунҷ»-ро дорад. Тахмин меравад, ки арабҳо дар арафаи истилои ин диёр Панҷакатро «Бунҷикат» навишта бошанд, ки маънояш шаҳри кунҷакӣ ё канора аст. Ҳанӯз, соли 1946 А.Ю. Якубовский Панҷакентро ба тарзи «Бунҷикент» навишта буд. Олим навиштааст: «Дар манбаъҳои хаттии ҷуғрофияшиносони асрҳои 1X-X ду Бунҷикентро ёдрас кардаанд. Як Бунҷикат дар Истаравшан, дигараш дар Суғд» [244, 32].

Ақидаи Якубовский моро водор месозад, то ба андеша равем, ки Бунҷикат ва Панҷикат ду номвожоянд ё як ному як мафҳум?...

Ба ақидаи А. Исҳоқӣ, «Панҷакентро арабҳо бо он мақсад «Бунҷикат» номидаанд, ки Панҷакент дар самти шарқии давлати Суғд шаҳри канора буда, дар қисми кӯхистонии водии Зарафшон дигар шаҳре вучуд надошт ва то ҳол низ вучуд надорад. Дар ин бора, ҷуғрофишиносон ва муаррихони араб дуруст гуфтаанд. Ҳар ду Бунҷикат

шаҳрҳои алоҳидаи кунҷакӣ ё канора буда, дар музофоти давлатҳои Суғд ва Истаравшан ҷойгиранд». Вале инчо кас ба андеша меравад, ки дар забони мардум ва талаффузу қорбурди ин номвожаҳо соқинони ин минтақаҳо ҳаргиз ба хатой роҳ надодаанд. Зеро қулли мардуми водии Зарафшон номи ин шаҳрро дар шакли Панҷекат ном мебаранд на Бунҷикат ва мардумони минтақаи Истаравшан бошад, боре ҳам Бунҷикати минтақаи худро Панҷекат ном намебаранд, балки онро Бунҷикат мегӯянд. Ҳамин тариқ, ҳаллу фасли номи мазкур бо далелу бурҳонҳои таърихӣ, бостоншиносӣ ва забоншиносӣ моро водор менамояд, ки баъд аз ин номи шаҳрамонро «Панҷакат» талаффуз кунему нависем, -мегӯяд муаррихи тоҷик А. Исҳоқӣ [72, 112-116].

Бо ҳамин ном мо дар «Зайн-ул-ахбор»-и Гардезӣ низ вомехӯрем, ки муаллиф номҳои Навикасу Бунҷикатро ёдовар шудааст ва ин номҳо (Навкат ва Бунҷикат)-и навиштаи Гардезӣ минтақаи назди Истаравшанро дар назар дораду ба ин номи Панҷекат қаробате надорад.

Ҳамчунин, аз рӯйи тахмини дақиқ баъди ба ин минтақа чун дар нимаҳои асри XVIII туркони бодиянишин, ки дар фосолаи Самарқанду Панҷакент маскан гузидаанд, ин номвожаро бо савтиёти забону лаҳҷаҳои хеш мутобиқ низ кардаанд. Ҳамин гуна амалу «икдомот» боис шуданд, ки минбаъд ин номвожа дар сарчашмаҳо низ ба тарзи ғалат навиштаву ёдрас мешуданд.

Аз ҷумла, «Абдурахмони Мустаҷир дар «Рӯзномаи сафари Искандаркӯл» ва Мирзо Абдулазими Бӯстони Бухорӣ дар «Тухфаи шоҳӣ» номи шаҳрро ба гунаи Панҷакент қайд кардаанд.

Муаллифони мақолаи мазкур ҳам, аз рӯйи мантиқ бо баррасии том номи пешинаи шаҳрро дар шакли Панҷекат ҷонибдорӣ мекунанд. Дар ҳақиқат, забони халқ ва гӯишҳои мардумӣ ҳазинаи бою ғановатманди асолати таъриханду ба бисёр масъалаҳои муаммогашта равшанӣ меандозанд. Имрӯз ин номвожаи Панҷекат ҳатто дар осори адибони тоҷик низ баръало таҷассум ёфтааст. Мисол, «дар шаҳри Панҷекат

генерал Абрамов аввал қудрат ва шахомати ҳарбиашро нишон дод (Кӯхзод).

Сари оғушта дар хуни Деваштич,
Биёмад бар Ватан аз шаҳри Бағдод.
Зи нав биншаст бар аспи таҳамтан,
Ба Панчекат шукӯҳи тозае дод (Лоик)» [295, 69].

Корбурд ва талаффузи номвожаи имрӯзаи Панчакент дар шакли луғавии Панчекат дар забони мардumi водии Зарафшон чунон васеъ ба назар мерасад, ки ҳатто, дар байту рубоиёти халқии ин водӣ номвожаи ин шаҳр (Панчакент) бештар дар шакли Панчекат ба назм дароварда шудааст. Аз ҷумла, мураттиб С. Мирсаидов дар китоби худ «Рубоиёти халқии кӯхистони Зарафшон» (Душанбе, «Дониш, 1982) дубайтиҳои зиёдеро намуна овардааст, ки онҳо аз даҳони мардум чамъоварӣ шудаанд:

«Қадди ёрам ниҳолаки бойчечак,
Аз ҷаври туя бурафтиям Панчекат» [295, 104].

Дар ин дубайтӣ, ки мардумони шоиртабиати Фалғару Мастҷох эҷод кардаанд, мо баръало мушоҳида хоҳем намуд, ки мардумони ин минтақаҳо низ Панчакентро дар шакли Панчекат корбурд намудаву ном мебардаанд. Ҳамин гуна мисолро аз китоби мазкур дар дубайтии дигаре вохӯрдан мумкин аст, ки он ҳам аз забони мардumi болооби Зарафшон гуфта шудааст:

Сӯзад раҳи Панчекат дили ғамгинам,
Духтарчаи майдияка кай мебинам? [295, 187].

Муҳаққиқи тоҷик Т. Зехнӣ шакли дурусти номвожаии Панчакентро ба шакли Панчекат дуруст ҳисобида, менависад, ки «Ҳарчанд дар Самарқанд ва Бухоро ва ҷоҳои дигар бо каме тағйир ба шакли Панчакент талаффуз шавад ҳам, дар забони халқи маҳаллӣ – дар Яғноб, Айнӣ, Панҷакат ва музофоти он ба шакли Панчекат талаффуз мешавад». Муҳаққиқ Т. Зехнӣ воқеан ва илман исбот намудааст, ки формантҳои топонимсози «кат» ва «кант» (канд, кент) ҳар кадом дар мавриди

худашон дар алоҳидагӣ корбурд мешаванд ва исмҳои хоси Суркат, Фаркат, Куркат, Хушекат, Банокат, Заркат ва монанди инҳоро бо номвожаҳои Самарқанд, Хуканд, ва Хучанд ҳаргиз омехтан нашоёд. Муҳаққиқ дуруст изҳори ақида карда, чунин андеша дорад, ки тарзи таърихан талаффузи халқии то имрӯз корбурдшаванда, шоёни эътимод аст. Зеро ҷузъҳои «кат ва канд» худ решаи суғдӣ дошта, аз феъли «кан, кандан» маншаъ гирифтаасту он дар забони марду то кунун маъмул аст. [57, 105-109]. Мо ҳам ҷонибдори чунин ақида буда, чунин андешаро дуруст ва илмӣ меҳисобем, ки пформантҳои «кат, канд» мафҳуми «деҳа, русто, шаҳр»-ро ифода мекунанд.

Дар манбаи дигаре, ки марбут ба номвожаи Панчекат ва Панчаканд мо маълумот пайдо мекунем, ин таҳлилҳои бостоншинос У. Эшонзода («Таърихи номи Панчекат». Зарафшон) мебошад, ки гуфтааст: «...номи бостонии шаҳр (Панчекат З. Р.Р.) аз ду калимаи суғдии «Панча» ва «канд» иборат аст. Аз инҳо: номи воҳа ва «канд» шаҳр аст, яъне он маънои шаҳри мулкӣ ё вилояти Панча мебошад, чун Самарқанд, Чочканд, Хуканд, ва ғайра. Аммо «Панча» чӣ маъно дорад, ҳоло равшан нест, вале он бо маънои «Панҷ»-и тоҷикӣ ҳаммаъно нест. Аммо «кат» ба суғдӣ маънои деҳаро дорад, масалан, Хушекат, Шашкат, Сарвкат (ҳоло Сарв) ва ғайра». Муаррих У. Эшонзода инчунин, ибраз мекӯяд, ки Панчекат панҷ маротиба ҷойи худро иваз кардааст ва Панчекат ва Панчакент шакли таҳрифшудаи номи «Панчаканд» аст» [281, 3-4].

Муаррих У. Эшонзода дар мавриди пайдоиши номи Панчакент, ки ба русӣ Пенджикент менависанду мехонанд, дар яке аз мақолаи худ (381, №46 р. «Ҷумҳурият») дуруст қайд мекунад: «Соли 1868 Русия воҳаро ба худ ҳамроҳ кард ва русҳо номи шаҳро «Пенджикент» карданд, ки дар навишти тоҷикӣ - «Панчакент» шуд. «Кент» талаффузи туркӣ ва муғулии «канд»-и суғдист. Ҳоло Панчекат мегӯяндӯ Панчакент менависанд».

Ҳамзамон, таҳлилҳои мо нишон медиҳад, ки ҳаргиз ба ақидаи ин бостоншинос, ки шакли аслии Панчекатро дар Панчаканд қобили қабул мешуморад, розӣ шудан мумкин нест. Зеро «панча» бо ҷузъи «кат//канд»

дар ин топоним мафҳуми номвожасозӣ надошта, маънои комилро намедиҳад ва ин мафҳум (панча) худ бо адади панҷ ва пасванди калимасози «-а» сохта шуда, маънои мушт, панҷаро дар забонҳои гузаштаи эронӣ (аз ҷумла, дар олмонӣ –fu`nf –панч,“ Finger – ангушт) фаҳмонида, панҷаи инсон ва ҳайвонро ифода мекунад. Лугати панча бо далели доробудани вокаи «Ҷ» (-эронии бостон) аз эронии шимоли ғарбӣ маъхаз аст [284, 728], ки он танҳо ба ададу шумора мансуб буда, мафҳуми номвожаи Панчекатро низ дар миқдор ифода кардааст ва муаррих У. Эшонзода «кат»-ро ба деҳаву «канд»-ро ба шаҳр мансуб дониста, ба таърихи бисёр номҳои ҷуғрофӣ сарзамини мо таҳрифкориро пеш меорад, ки чунин саҳлангориҳо метавонанд касро дар маъноиносии гумроҳ намояд. Чаро? Чунки мо хуб медонем ва мисол оварда метавонем, ки «кат» ва ё «канд» дар топонимнигорӣ ба шаҳр ё деҳа иртибот дошта, маҳдуд намешаванд. Мо набояд фаромӯш кунем, ки ҷузъи топонимсози «канд» танҳо ба шаҳр неву балки дар топонимсозии номи деҳаву рустоҳо ва дигар мавзӯҳо низ аз қадим қорбурд шудааст. Барои ин далел, овардани мисолҳои номвожаҳои «Вешканд (деҳа дар ноҳияи Айнӣ), Пошканд (деҳа дар шаҳри Истаравшан, Варзиканда (деҳа дар ҳуди Панҷакент) ва ё Рӯйиканда (қаторкӯҳ дар Кӯхистони Масҷох)» кофианд, ки ғалат будани ақидаи ин муаррихро исбот созанд».

Мо набояд ба саросемакорӣ роҳ дода, дар маънои топонимҳо таҳрифот пеш орем. Аз ин рӯ, бо дарназардошти он ки дар топонимнигории пешин ва кунунии забони мо ва гузаштагонанон то имрӯз бо шумораҳо сохтани топоним роиҷ асту боқӣ мондааст (Шашкат, Чорбоғ, Ҳафткӯл, Панҷшер), мо таъкид месозем, ки Панчекат низ аз шумораи панҷ (адад) ва ҷузъи топонимсози «кат» ташаккул ёфтаасту онро сароғоз панҷ кас бунёд кардааст ва ё ин макон аз панҷ маҳал иборат асту як шаҳри бузурги маъмуриро ташкил медиҳад.

Дар таҳқику омӯзиши мафҳуми номи Панҷакенти имрӯза мо бояд маънои онро аз кат ва панҷе дарҷӯем. Зеро он дар сарчашмаҳои беш аз 1000-сола дар шакли Банҷекас омадаву дар ин радиф мо номҳои

ҷуғрофии Чоре, Пете, Хушекат, Махшеват, Ҳушёре (аслан Хушоре) ва ғайраҳоро то кунун вомехӯрем, ки дар решаи як ҷузъи ин номвожаҳо ҳарфи «е» дида мешавад, яъне пасванди «-е», ки то имрӯз дар калимасозии суғдӣ таҳқиқи дурусти худро аз тарафи забоншиносон наёфтааст. Панче//панче+кат (//кас) шакли дурусти мафҳум буда, Панҷакат низ аз талаффузи туркзабонон гирифта шудааст.

Мантиқан ҷоиз аст чунин ақида пешниҳод намоем, ки ба ҷойи ин пасванд (-е) пасванди «-ӣ»-ро истифода намоем ва номвожаҳои *Чоре, Пете, Хушекат, Махшеват, Ҳушёре* ва ғайраҳоро дар шакли «Чорӣ, Петӣ, Хушикат, Махшиват, Ҳушорӣ» бихонем ва Панҷекат низ дар шакли Панҷикат (Панҷекат) боқӣ монад. Вале аз корбурди ин муродифот чизе тағйир намеёбад, чунки дар забони мардумони ин минтақа талаффузи ин топоним дар шакли Панҷекат буруз кардаасту маъмул аст.

Хулоса, дар заминаи таҳқиқоти амиқу мушаххаси нишондодашуда метавон исботи комил сохт, ки **Панҷекат** [panjekat] (**Панҷакент** [panjakent]) – *т.ш.* бар асоси таърихи ба сарчашмаҳои болозикр, аз қабилҳои навиштаҷоти муаррихони Арабу Аҷам (Истахрӣ, Муқаддасӣ, Ибни Ҳавқал ва Яъқубӣ) ва бостоншиносону забоншиносони ватанию хориҷӣ мафҳуми «панҷшаҳр; панҷдеҳа, панҷ буна»-ро ифода карда, номи аслии он Панҷекат мебошад, ки имрӯз дар ин минтақа бояд дар шакли таърихӣ ва аслии худ барқарор карда шавад, зеро шакли кунунии ин номвожа, ки дар ҳуҷҷатҳои расмӣ ба гунаи Панҷакент сабт гардидааст, талаффузи туркӣ буда, он бояд ба гунаи аслиаш Панҷекат дар радифи номвожаки шабеҳи он (Хушекат, Ахсикат, ва ғ.) барқарор ва корбурд шавад.

2.2.2. Этимологияи топоними Саразм

Саразм, ки яке аз нахустин ёдгориҳои давраи ориёӣ ва намунаи беҳамтои ин тамаддун дар Суғд мебошад, бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти №391 аз 21 сентябри соли 2000 ҳамчун маркази ташаккулёбии фарҳанги кишоварзӣ, хунармандӣ ва шаҳрсозии

точикон мамнуъгоҳи таърихӣ-бостоншиносӣ эълон гардид. Баъдан, бо дастгирӣ ва супориши Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҷаноби Олӣ Эмомалӣ Раҳмон тайи солҳои 2004-2008 5 иншооти ёдгорӣ бо маблағи 1,3 млн сомонӣ болопӯш ва атрофи он бо панҷарадевор ихота карда шуда, ҳангоми ташрифи худ Пешвои миллат ба Саразми Бостон солҳои 2003 ва 2005, ба ин шаҳри қадима чунин баҳо додаанд: «Саразм - хазинаи тиллоии таърихи халқи тоҷик мебошад» [156, 32].

Ин иқдоми нек ва хирадмандонаи Пешвои миллат ҳар яки моро водор менамояд, то аз тамаддуне, ки ҳанӯз дар ҳазорсолаи IV-III қабл аз мелод саразмиёни бостон ба мо - тоҷикон мерос гузоштаанд, баҳрабардорӣ намуда, дар ҳазорсолаи III мелодӣ аз пайи боло бурдани эътибору нуфузи иқтисодию фарҳангии Тоҷикистон дар миқёси ҷаҳон бошем.

Хуллас, Саразм бо бозёфтҳои нодир, бо таваҷҷуҳи ҳосаи бостоншиносии ҷаҳонӣ дар байни ёдгориҳои аҳди қадим ҷойгоҳи ҳосаи ҳудро соҳиб гаштааст ва ҳамасола, мавриди назари олимон ва сайёҳон аз тамоми ғӯшаву канори дунё қарор мегирад.

Аҳаммияти муҳимми Саразмро ба назар гирифта, Пешвои муаззами миллат – Эмомалӣ Раҳмон соли 2020-ро соли ҷашнгирии 5500-солагии Саразми бостонӣ ҳамчун маркази ташаккули тамаддуни кишоварзӣ, ҳунармандӣ ва шаҳрсозии тоҷикон эълон намуданд, ки ин боз як нишони бузурги арҷгузорӣ ба арзишҳои таърихии миллати тоҷик мебошад. Пешвои миллати мо бо арҷгузорӣ ба таъриху тамаддуни миллати мо ҷиҳати куҳанбунёдиву таърихан қадима будани минтақаи Саразм барҳақ гуфтаанд: «Сарчашмаҳои таърихӣ гувоҳӣ медиҳанд, ки бозёфтҳои маданияти қадимаи халқи тоҷик ба ҳазорсолаи чоруми то мелод мансуб буда, аввалин шаҳрҳову нахустин давлатҳои таърихии мо дар ҳамин сарзамин ба вуҷуд омадаанд, ки намунаи беҳтаринашон шаҳраки қадимаи Саразм мебошад» [156, 27].

Саразм ягона ёдгории аҳди энеолит ва ибтидои асри биринҷӣ дар Мовароуннаҳр буда, ба миёнаи ҳазорсолаи IV ва ибтидои ҳазорсолаи III то мелод мансуб аст, ки дар ин давра тамаддуни кишоварзӣ, хунармандӣ ва шахрсозии тоҷикон ташаккул ёфтааст.

Дар омӯзиши таърихи чандинҳазорсолаи халқи тоҷик нақши олимони ватанию хориҷӣ, махсусан, бостоншиносон хеле бориз мебошад. Илми бостоншиносии тоҷик, умуман, аз солҳои 30-юми асри гузашта рӯ ба ташаккул ва рушд ниҳодааст. Дар ин ҷода хизмати таърихшиноси бузург Б. Ғафуров ва асосгузори илми бостоншиносии кишвар А.Ю. Якубовский, М.М. Дяконов, А.М. Белинитский, Б.А. Литвинский, В.А. Ранов, М.С. Андреев, О.И. Смирнова ва даҳҳо нафари дигар хеле бузург аст. Маҳз хизматҳои арзандаву шоёни онҳо буд, ки тоҷикон аз гузаштаи таъриху тамаддуни ниёгони хеш бархурдоранд. Дар қатори чунин олимони намоён, муаррих ва бостоншиноси варзидаи асри XX, доктори илми таърих, профессор Абдуллоҷон Исҳоқов мақоми хоса дорад.

Дар ин қорҳои хайр кашфиёти деҳшаҳри Саразм (1976) дар омӯзиши таърихи қадимтарини Панҷакент мавқеи асосиро ишғол мекунад.

Саразм деҳшаҳри асрҳои сангу мису биринҷӣ буда, дар ҳазорсолаҳои IV-III пеш аз мелод ташаккул ёфтааст. Вай аввалин ва қадимтарин маскани шаҳришини бани одам дар сарзамини Мовароуннаҳр ба шумор меравад. Ҳафриёти он ба мо имконият медиҳанд, ки зинаҳои аввалини таърихи Панҷакенти Суғдро омӯзем, зеро сокинони Саразм асосгузори фарҳанги кишоварзӣ, чорводорӣ, хунармандӣ, тичоратӣ, меъморӣ, маъдангудозӣ ва касбу хунарҳои дигар буданд. Маҳз дар ин асос, метавон гуфт, ки суғдиён халқи қадимтарини водии Зарафшонанд.

Соли 1976 таърихи водии Зарафшон саҳифаҳои нави худро боз мекунад. Яъне шаҳраки қадимаи суғдиён - Саразми Бостон аз тарафи Абдуллоҷон Исҳоқов кашф мегардад.

Муаррих, баъди бозёфти сабади пур аз дастхати суғдӣ, ки аз Қӯҳи Муғ пайдо шудааст, кашфиёти Саразмро саҳифаи дувуми таърихи ин сарзамин медонад. Он дастхатҳо пури ҳуччатҳо ва навиштаҷоти суғдӣ, хитой ва арабӣ буданд, ки аз назари суғдшинос А.А. Фрейман ва арабшинос И.Я. Крачковский гузаштанд. Маълум шуд, ки ҳуччатҳои дарёфтаи Қӯҳи Муғ асноду ҳуччатҳои ҳокимони Панҷакенти Қадим буда, ба ибтидои садаи VIII тааллуқ доранд. Туфайли ин кашфиёт дар сарзамини мо кофтукови бостоншиносӣ дар соли 1933 бо экспедитсияи А.А. Фрейман оғоз ёфт. Аз ҳамон сол инҷониб ихтисосмандони зиёди соҳаи илми бостоншиносӣ сирру асрори суғдиёни водии Зарафшонро меомӯзанд.

Ибтидои тамаддуни ҷомеаи инсонӣ дар ин сарзамин аз кишоварзию чорводорӣ оғоз ёфтааст, ки ин амри воқеист. Он таърихи 8-10 ҳазорсола дорад. Калимаҳои «Суғд» ва «суғдиён» қариб 3 ҳазор сол пеш арзи вучуд кардаанд. Ин аст, ки бозёфтҳои таърихии сеҳазорсолаи то соли 1977 дастрасгашта низ ибтидои тамаддуни суғдиён шуда наметавонанд. Дар воқеъ, бостоншиносоне, ки дар болооби водии Зарафшон ҳафриёт мегузарониданд, аз қабилҳои А.И. Тереножкин, А.М. Беленитский, А.П. Окладников, Н.Н. Неъматов, В.А. Ранов, Б.И. Маршак, Б.Я. Ставитский, Ю.Ё. Ёқубов, В.И. Распопова ба хулосае омада буданд, ки тамаддун дар ин водӣ дар замони сангу биринҷӣ ташаккул ёфтааст. Аммо дар гуфтаҳои онҳо далели раднопазир мавҷуд набуд, то ҳол ёдгориҳои кашф нашуда буд, ки дар бораи тамоми паҳлуҳои зиндагии замони сангу биринҷӣ тасаввуроти пурра диҳад. Агар ёдгорӣ мебуд, бояд он аз деҳшаҳре ё шаҳраке иборат мебуд, ки 5-6 ҳазор сол пеш аз замони мо пайдо шудааст. Дар он биноҳои ҷамъиятӣ, маъбаду бӯстонсаройҳо, осори кишоварзӣ, чорводорӣ, ҳунармандӣ ва тиҷоратӣ бояд мавҷуд мебуд.

Муаррих рӯзи 13-уми сентябри соли 1976-ро бо хабари як сокини одӣ, хокпоши деҳаи Авазалии ноҳияи Панҷакент Ашуралӣ Тайлонов,

таъкид мекунад, ки дар ин рӯз ёдгории қадимтарини сарзамини имрӯзаи тоҷикон - шаҳраки Саразм - Саразм кашф шудааст.

Ҳар як мавҷудоти олам таърихи чандинҳазорсола дорад ва зарурати омӯзиши рӯзгори гузаштаре набояд ба таъхир гузошт, ки он ба омӯзиши таърихии номвожаҳо низ бетаъсир намонад.

Шаҳраки Саразм дар сарзамини Мовароуннаҳр ҳамтою ҳамзамони худро надорад. Аз ин рӯ, шаҳраки Саразм модари тамоми шаҳрҳои байни дарёҳои Сиру Ому шуда метавонад. Зеро шаҳрҳои қадимтарини ин сарзамин: Бухоро, Самарқанд, Хучанд, Истаравшан, Чуст ва даҳҳои дигар таърихи 3000 ё 2500 сола доранду Саразм зиёда аз панҷуним ҳазор сол пештар ташкил ёфтааст.

САРАЗМ - ҳоло ин номро дар аксар донишгоҳҳои марказҳои бостоншиносии ҷаҳон медонанд. Зеро оид ба ҳафриёти он дар як муддати кӯтоҳ, зиёда аз 40 мақола ва 2 китоби муқаммал навишта шуданд. Аксари ин асарҳои илмӣ дар китобхонаҳои калони марказҳои бостоншиносии ватанамон ва дар давлатҳои хориҷӣ маҳфузанд ва ҳар як шахс, агар каме хоҳиш дошта бошад, метавонад бе мамоният бо мошини аксардор барои худ онҳоро нусхабардорӣ кунад.

Ёдгориҳои бостонии сарзамини Тоҷикистонамонро таҳлилу баррасӣ намуда, ба хулоса омадем, ки шаҳраки Саразм қадимтарин манзили маскани ниёгонамон маҳсуб мешавад. Баъдан, дар ин ёдгори аввалин кишоварзону чорводорон, хунармандону меъмрон дар тӯли зиёда аз 1500 сол зиндагӣ карда, касбу ҳунари худро ҳамчониба рушд додаанд. Боз Саразм дар рушди тамаддуни мардуми Мовароуннаҳр, ки асоси сарзамини Осиёи Марказӣ мебошад, саҳми боризе гузоштааст. Ҳоло ҳар як далелу бурҳони мо аз бозёфтҳои сершумори осори сокинони Саразм маншаъ мегиранд.

Мушоҳидаи тамоми масоҳати шаҳраки Саразм ва натиҷаи кофтукови хандакҳои ҳафриётҳои 10 маҳаллаи он нишон медиҳанд, ки дар ҳазорсолаи сеюми пеш аз мелод дар давраи аз ҳама ҷиҳат рушд

кардани шаҳраки Саразм, дар он ҷо зиёда аз 5000 нафар одам зиндагӣ мекардаанд.

Азбаски ягон осори хаттӣ ё ақаллан, ривояте дар даст надорем, дар толор дар бораи ҷӣ сухан мекарданд, гуфтан душвор аст. Вале худи кашфиёти қаср водор месозад гӯем, ки саразмиҳо зиндагонии худро бо роҳнамоии «дохӣ» ва донишмандони барӯманди қабилаҳои худ пеш мебарданд (98, 189).

Илова кардан ҷоиз аст, ки минтақаи ёдгории Саразм чор давраи зистро аз сар гузаронидааст, ки зиёда аз 1000 сол тӯл мекашад. Равшан гардид, ки ҳар як давраи зист аз 150 то 300 сол, дар баъзе ҷойҳо то 400 сол давом кардааст. Ҳоло исбот шудааст, ки ҳар як давра бо тарзи иморатсозӣ, кулолӣ ва намудҳои алоҳидаи ҳунармандӣ аз якдигар фарқ мекунанд. Он биноҳои номустаҳками похсагине, ки дар давраи аввал истиқоматгоҳи мардум буданд, дар давраҳои дуюму сеюм аз хиштҳои бузургҳаҷм бо деворҳои паҳну баланд сохта мешуданд.

Аз ин хотир метавон гуфт, ки давраҳои якум ва дуюми зисти сокинони Саразм ибтидои азхудкунии намудҳои гуногуни ҳунармандӣ, аз ҷумла, касби маъдангудозӣ буд.

Фарҳанги моддӣ ва маънавии сокинони Саразмро ханӯз дар ҳазорсолаҳои 4-ум ва 3-юми пеш аз мелод дар аксари марказҳои кишоварзӣ ва ҳунармандии кишварҳои Шарқи Наздик мешинохтанд.

Дар ҳафриётгоҳи Саразм дарёфт шудани васоити ороишии аз устухонҳои гӯшмоҳиҳои баҳрию укёнусӣ ва сангҳои қиматбаҳо: ақиқ, лочувард, фирӯза, йашмо сохташуда, ки аз Эрон, Балучистон, Ҳиндустон ва Бадахшон оварда шудаанд, далели роҳҳои алоқаи мардуми болооби Зарафшон бо ҳунармандони кишварҳои номбурда мебошад ва эҳтимол, ниёгонамон зиёда аз 4000 сол пеш аз замони мо, дар охириҳои ҳазорсолаи 3-юм ва ибтидои ҳазорсолаи 2-юми пеш аз мелод шояд фарҳанги шоликорино низ азхуд карда бошанд.

Ҳар як қавму миллат дар ҷустуҷӯ сароғози таърихи худ мебошад. Мо тоҷикон ба туфайли шаҳраки Саразму осори моддӣ ва маънавии он

сароғози худро дарёфт кардем, ки вай дар айни замон решаи беш аз 5500-сола дорад ва ин ҳақиқату ҳастии таърих мебошад.

Қайд намудан бамаврид ва боиси ифтихор низ ҳаст, ки ин шаҳркадаи атиқай сарзамини мо соли 2010 бо қарори иҷлосияи 34-уми Кумитаи байналмилалӣ мероси фарҳанги ҷаҳонӣ ЮНЕСКО ёдгории бостонии кишвари мо тоҷикон ба феҳристи мероси фарҳанги ҷаҳонӣ бо номи Саразм дохил ва сабт гардидааст.

Маҳз бо ҳамин ақида, муаррих А. Исҳоқов шаҳраки Саразмро – оғози тамаддуни тоҷикон номидааст ва дар ин гуфтани комилҳуқуқ низ ҳаст.

Пеш аз он, ки ба далелу исботҳои аз шаҳраки Саразм бадастдаровардамон рӯ оварем, лозим аст гӯем, ки дар таҳлилу таҳқиқи он мо ягон осори хаттию ривояти надорем. Зеро дар замони арзи ҳастӣ доштани ин ёдгорӣ, ханӯз дар кишварҳои Шарқи Наздику Осиёи Марказӣ ва аз ҷумла, дар Саразми водии Зарафшон алифбову хатнависӣ пайдо нашуда буд. Бо вучуди ин, мардуми ин кишварҳо забони гуфтугӯиву муомилотӣ доштанд. Турониёну Эрониён бо забони ягонаи ба ҳамдигар фаҳмо байни ҳамдигар муколама мекарданд.

Мутахассисони соҳаи забон комилан тасдиқ намуда, забони қадимаи ин кишварҳоро «забони эрониёни қадим» меҳисобанд. Он далелу исботҳои хаттиё, ки аз нахусткитоби ниёгонамон «Авасто» ва катибаҳои ёдгориҳои кишварҳои Шарқи Наздик, пеш аз ҳама, аз навиштаҷоти «Бесутун»-и шаҳри назди Кирмоншоҳи Эрони Ғарбӣ баррасӣ шудаанд, тасдиқи гуфтаҳои болоянд. Ҳарчанд он осор аз фарҳанги Саразм 2500 сол дертар пайдо шуда бошанд ҳам, онҳо қадимтарин осори хаттӣ ва забонии мардуми Шарқи Наздиканд. Ҳоло бостоншиносон ақидаи забоншиносонро, ки дар таҳлилу таҳқиқи он миқдори зиёди олимони ҷаҳон ширкат варзида, ба хулосаи ягона омадаанд, низ ҷонибдорӣ мекунанд.

Саразм, - тибқи шарҳи суғдшиноси шинохта В.А. Лившиц, маънои «Сари Замин»-ро дорад. Барои дастгирии шарҳи олими забоншинос

зарур аст бигӯем, ки сокинони кӯхистони Фалғар Саразмро - Саразмин талаффуз мекунад. Метавон боварӣ ҳосил намуд, ки ин шакли тағйирёфтаи ҳамон Саразм мебошад. Аҳолии маҳалии гирду атрофи ёдгорӣ, онро Саразм мегӯянд. Барои равшан кардани мақсад гуфтанием, ки «Саразм ё Сари Замин ин на номи ёдгорӣ асту на номи деҳа, ин ном ба манзили васеи хос аст, ки асосан, аз замини ҳамвор иборат буда, майдони он қариб ба 10 км² баробар аст. Хато нахоҳем кард, агар гӯем, ки ин ибтидои замини Суғдиён мебошад. Модоме, ки аз Саразм то Бухоро танҳо ҳамворист ва он ҳамворӣ ба маънои пурааш замини васеъ аст, ин ҷойро Сари Замин номидани аҷдодонамон дурусту ҳаққонист. Дар асл, имрӯз аз Саразм сар карда, то баҳри Каспий (дар асри миёна Хазар меномиданд) дар пеш ягон кӯҳи баландеро намебинем» [73, 302].

Дар минтақаҳои куҳандиёри мо, ки аҷдодони ориёии мо маскун буданд, бо чунин ҷузъҳои топонимсоз, ки худ решаи алоҳида ва маънои хосро соҳиб ҳастанд, бисёр топонимҳоро вохӯрдан мумкин аст. Аз ҷумла, Хоразм, Хризм (маҳалла дар деҳаи Лангари Ҷ.деҳ Зонги н. Ишкошим), Возм (деҳа дар Поршневи Шуғнон), Шохиризм ва Тағизм (ҷарогоҳҳо дар Роштқалъа), Шоразм (... дар Вахдат) ва ғ.

Муҳаққиқону мутахассисони варзидаи тоҷик, муаллифони китоби «Фарҳанги номҳои ҷуғрофӣ» [260, 181] топоними Шохиризмро санги калони бодхӯрда ва ба маънои макони офтобӣ маънидод карда, маънои лӯғавии Возро аз тоҷикии шарқӣ дар «канори замини шибар, сероб» овардаанд, ки решаи вожаи «замин» дар шакли қадимаю кӯтоҳи худ шакли «зм»-ро гирифтаву то имрӯз қорбурд шуда, мавриди истифодаи ҷойномҳои ҷуғрофиро ифода мекунад. Ба ин андешаву афкори ин муҳаққиқони Фарҳанги мазкур ҳамақида шуда, метавонем илова кунем, ки ҳатто, «шохиризм» метавонад мафҳуми «замини офтобрӯяи калон» низ бошад. Зеро вожаи «шо//шоҳ» дар забони тоҷики имрӯз маънои калону бузургро низ ифода мекунад ва мо дар забонамон вожаву истилоҳоти «шоҳкоса - косаи калон» ва ё «шоҳроҳ» - роҳи бузургу азим»-

ро дорем, ки бо ин вожа (шо//шоҳ) дар калимасозӣ бо чунин маъно низ фаровон корбурд мешаванд.

Агар номи Хоразмро мо дар сарчашмаҳои илмӣ-таърихии форсиву арабӣ бингарем (Xwārazm), ба мафҳумҳои гуногун маънидод мешавад. Аз рӯи этимологияи мардумӣ, ки дар манбаъҳои асрҳои X сабт гардидааст, Xwāg - гӯшт (ар. лахм) ва r z m – чӯб (ар. hatab). Маънои аслии ин номвожа аз мафҳуми «хамии замин» бармеояд, зеро чузъи «zmi» дар шакли форсии бостон «Huwarāzmiš» ва дар шакли форсии миёнаву наваш «zamin» замин-ро мефаҳмонад ва «Xwāg» дар форсии нава маънои «хамӣ, пастхамӣ»-ро ифода мекунад. Баъзе аз муҳаққиқон «Xwāg»-ро аз хуршед дониста, маънои Хоразмро кишвари баромади офтобаш мехонанд. Ва муҳаққиқ М.Н. Боголюбов чунин ақида дорад, ки ин номвожа аз шакли эронии қадим «hu-wa-razam» буда, кишвари барои чорво мутобиқро мефаҳмонад. Муҳаққиқ Хеннинг В.Б. тахмин мекунад, ки Хоразм аз авастой буда, замини ориёӣро мефаҳмонад. Ва «Готҳо»-и Авасто низ тавре ӯ қайд мекунад, чун дар минтақаи Марви Хироти Хуросони Шимолӣ навишта шудааст, он ба сарзамини Хоразм тааллуқ дошт [216, 28-37].

Чун Хоразм мафҳуми ховарзамин, яъне замини офтобиро фаҳмонад, пас, ба маънои аслии Саразм ва пайдоиши ин топоним хоҳем ақида ронд.

Саразм дар сарчашмаҳои таърихии асримиёнагии мо қариб ки ҳамчун топоними ифодакунандаи номи маҳалли аҳолинишини алоҳида вонамехӯрад. Ва ин номвожа асрҳо инчониб, ифодакунандаи номи мавзеи кушоду барҳаво ва ҳамвореро ифода мекард, ки он дар забони мардуми бумии минтақаи имрӯзаи Чамоати деҳоти Саразми шаҳри Панҷакент (води Зарафшон)-и вилояти Суғди Ҷумҳурии Тоҷикистон воқеъ мебошад.

Одатан, таҷрибаи рӯзгор ва ривояти мардумони рӯзгордидаву фарҳангиро ба назари эътибор гирифта, мо бар ин назарем, ки мардумони бумии минтақаҳои мо бо таъсири гуногун (аз ҷумла, хурофотпарастӣ), баъзан, тарки манзил ва ё маҳал низ мекарданд. Ва гӯё

эшон вақте мубталои ғорату харобкориҳо ва хунрезихои душманони ачнабӣ мешуданд, аз макони зисти худ дур гашта ҷойи дигар ва муносибтареро интихоб мекарданд. Тибқи ривояту нақлҳои калонсолону мардумони таҳҷойӣ ҳамин гуна боисҳо исбот бар онанд, ки бисёре аз шаҳру деҳкадаҳои ин водӣ зери хок мондаву ба теппаҳо бадал гардидаанд. Худи Панҷакенти Қадим, Наврӯзтеппа, Қалъаи Санҷаршоҳ ва Саразми Бостон исботи чунин андеша буда метавонад, ки баъди як офату нобасомонӣ ва ё оташсӯзиву хунрезихо мардумон бехонаву дар шуда, манзили худ ва маҳалли худро иваз мекардаанд. Бо вучуди ин ҳама гирудорҳо, мардум дар ҳар сурат номи мавзеву маҳал ва шаҳру деҳкадаҳои ба харобазор бадалгашта ва балозадашударо ном мебарданд, ки ҳамин номи Саразм низ вирди забонҳо буду имрӯз аз нав ҳамчун номвожаи маҳалли аҳолинишин маъмулу номнавис шудааст. Дар ин мавзёҳои аз назар мардуми маҳаллӣ ва бумӣ дурмонда дар миёнаҳои нимаи дувуми асрҳои XVIII қабилаҳои кӯчманчии туркнажоди бо номи туюқлҳо омадаву ин чоро интихоби зист мекунанд. Ва номи қадимаи ин мавзё чун дар забони мардумони бумӣ боқӣ монда буд роиҷ гашту то имрӯз бо ин ном Саразм ном мебаранд, ки акнун тибқи далоили муҳаққиқони бостоншинос ин мавзё ва ин макон таърихи беш аз 5500-6000-сола дошта, макони аввалини зисти мардуми ориёист.

Аслан, номвожаи Саразм аз ду реша s+r+zmn (сар ва замин) ташаккул меёбад, ки он маънои сари замин//оғози заминро мефаҳмонад.

Дар забоншиносии эронӣ вожаи «сар» чунин маъниҳоро медиҳад: «сар /sar/ калла, раъс ... тос бӯй дод ва гуфт аз он ҳавз тосӣ чанд бар сари ман об фурӯ рез (Турк ул итаноб 9/385) sarah- «сар», қиёси санскрит: śīras сар, калла, қулла, siro-grīva сару гардан, a-sirsaka- бесар, Širs-akti «дарди сар, сардари» муштақанд аз ҳиндуурупой: 1. ker (дар канор – kerə , kra-kerei-) сар, калла, шох, қулла, ситеғ; аз ҳамин калима аст юнонӣ: kárā «сар» лотинӣ: cerebrum «муғ, мағз» олмонии куҳан: hirn (Í) (< олмонии нав: Hirn «муғ, мағз»), арманӣ: sar «иртифоъ, баландӣ , қулла».

Низ қиёси авастой: *sarah-* «сар», форсии миёнаи турфонӣ ва портӣ *sr*, - [*sar*]- «сар, роис, оғоз», суғдӣ - *sr* «сар», (< авастой: - *sarah-*), *srcy* «аввал, нахуст, сар», *srcyk* «сарвар, меҳтар» ниг.: сарчик, хоразмӣ: *sr sr* «сар», дар *sr p:sr nyθr* «сар ба сар», паштунӣ –сар, калла.

Дар бобати маъникушоии чузъи «зм», ки кӯтоҳшудаи «замӣ //замин» аст, М. Ҳасандӯст [287, 1577-1578] чунин овардааст: «мухаффафи замин аст, ки ба арабӣ арз хонанд» (Бурҳони қотей); сипос мар Эзидро, ки Офаридгори замӣ ва осмон аст (Ҳидоят-ул-мутаъаллимин). Фазл дорад чу фалак бар замӣ аз фахраш, Санги даргоҳаш бар лаъли Бадахшонӣ (Н. Хусрав).Форсии миёна *zamīk* < эронии бостон: *zam* замин (бо пасванди –ик). *zamīk* аслан сифат аст, ки корбурди исмӣ ёфтааст (ниг.: Eilers VSMO 12 Anm/ 13). Қиёси санскрит: *ksam* «замин», *Zma* «замин», муштақанд аз хиндуурупой: *ghem-/ ghom-* (дар канор - *ghoem /-ghoom*) «замин»; аз ҳамин калима аст юнонӣ: *Χθωv* замин, бум; лотинӣ: *humus* бум, замин, *hominis* «инсон, башар» русӣ: *zemlya* хок, замин, *zmīea zmīya* мор, литвонийӣ: *zeme* литуниёӣ: *zeme*, замин, албонийӣ: *dhe* замин, *dhemje* ҳазорпо» [Pokorny IEW 414 f...]. Низ қиёси авастой: *zam* «бум, замин», *zema*>. *zema* (қайд) «дар замин, зери замин», -*zema*-*guz* ва *zema*-*guz* дар замин пинҳоншаванда, зери замин хазанда», *urasma-* зери замин зиянда, зери замин дар мағок зиянда (дар бораи ҳайвонот) (*ura+zam->*) *nisma-* «умқ, жарфо, гавдӣ» (аз *nī-zam* аслан, тӯрафтагии замин»), *abairi zema* зери замин зиянда, (<-*abairi+zam*) *urairi-ztma* рӯи замин зиянда (Barthokomaе AiW 58,395,396,1086, 1662, 1665) [287, 1577-1578].

Форсии миёнаи турфонӣ ва портӣ: *zmyg* [*zamīg*] замин, хок, чаҳон; сарзамин, бум (Воусе ММРР104,...).

Суғдӣ: *zoyna*, *zāya*, *zmny* «замин», қиёси авастой: ҳолати фоилӣ (nominative case=) дар шумори муфрад яғнобӣ: *zo* «замин» (Gershevitch GMS 1218, Bailey DKS 346).

Сакоӣ: *uzama* «замӣ, замин», (<-zama) дар *uzama-ssandaа* ҷаҳон, кайҳон ва шояд *uysma* – «замин, хок, гил» (< *u-zma* бо пешванди *u-* (Bailey, *Studia Orientalia* 47/1977 21, M DKS 345f) [285, 1577-1578].

Хоразмӣ: *zum* «замин», осӣ: *zæxx*, *z n x* «замин», (*zam-ka->*) (Abaev IEO IV/307). пашту: *zmeка* «замин», ядғӣ: *захто* «замин, киштзор», шуғнӣ: *zimc* сарикӯлӣ: *zimc*, *zemc*, язғуломӣ: *zame* «замин, кашмон», хуфӣ: *zimar-wux* гоҳе ки аз ғалла ва ҳабубот бар ҷой монад» (суратҳои ахир зоҳиран бар асари идғоми ду луғати авастой: *zemaба* ва *zamaге* падида омадааст) (Morgenstierne EVShG 108), балучӣ: *zamik*, сурхайӣ: *zam*, курдӣ: *zawî*, *zavî* (-m -> -w/-v-) «замин» (Varman-Asatrian WIDM I/83) [287, 1577-1578].

Вожаи «замин» бошад, дар забонҳои эронии бостон (*zamaina*) заминӣ, хокӣ маънӣ дода, «замӣ»-ро ифода кардааст ва дар авастой низ (*zamaena*) заминӣ, хокӣ мебошад (Bartholomae AiF 1690). (сах. Ҳасандӯст Решашиносӣ ... [287, 1377-1378].

Муҳаққиқ Б. Тураев дар баррасии номвожаи ҷуғрофии Саразм андеша ронда, шарҳи маъноӣ онро аз нигоҳи баромад вожаи шарқиэронии суғдӣ ҳисобида, чунин баён кардааст: «Саразм – ф.б. < *Sarazmiea*», *Sarazmin*; ф.м. < *srazma*, *sarazma* (Муқ. Ф.б. *Uvarazmiya*, *Uvarazman*; *Uvarazma*, *Uvarazm*, *Xvarazm*, *Xorazm*, «офтобзамин», «ховарзамин», «сарзамини офтобӣ») аз суғд. < *sr-sar-* ном. Abl.-у (*y*; асс.-*w*; abl >; рк. *Sryt* > *srak*, *sry-sar* [282, 360] *srzm* < *sarazm-* «сарзамин. Муқ. Хоразм – «офтобзамин», «сарзамини офтобӣ», «ховарзамин»; Шоразм – «замини офтобрӯя» (н. Ваҳдат)» [208, 35].

Таҳлилу баррасии номвожаи Саразм дар муқоиса бо забонҳои оилаи ҳиндуаврупӣ аз рӯйи маъноӣ решагии худ мафҳуми «сари замин, оғози замин»-ро ифода мекунад ва равшан аён аст, ки ин номвожа бо дарназардошти мафҳуми ҷуғрофии худ дар ҳақиқат, сари заминӣ бекаронро ифода мекунад, ки он баъди тамомшавии кӯҳу пуштаҳо оғоз меёбад ва ба дарозову паҳноӣ водӣ қад мекашад. Боиси зикр ва таъкид аст, ки ин номвожа аз қадим таърихан, ба ин мавзеи минтақаи

Панҷакент ном бурда шуда, то имрӯз боқӣ мондааст, ки худ эҳғари тамаддуни қавми мо ориёнажодон мебошад.

Ҳамчунин, дар мафҳуми ҳамин номвожа метавон тахмин кард, ки эҳтимол ин номвожа аз «сар» ва «зам» бо маънои дигартар пайдо шуда, мафҳуму маънои макон ва ё хоку буми сарҳоро ифода кунад, ки ин қавм дар номвожаи Сир//Сар (Сардарё) ва калимаи «сарт» нухуфта боқӣ мондааст, ки таҳқиқоти алоҳида ва амиқро талаб мекунад.

Имрӯз бо корбурди номвожаи таърихан куҳани ориёӣ – Саразм мо дар таърихи ҳастии башарият деҳшаҳри асрҳои сангу мису биринчиро ба оламиён муаррифӣ мекунем, ки бо ин топоним минтақаи Саразми дар ҳазорсолаҳои IV-III пеш аз мелод ташаккулёфта пеши назар меояд. Саразм маскани нахустин ва бостонии шаҳришини мардумон дар сарзамини Вароруд маҳсуб мешавад, ки суғдиён халқи маскун ва қадимтарини водии Зарафшон маҳсуб мешаванд. Кофтуковҳои бостоншиносии Саразм моро водор мекунад, ки таърихи Панҷакенти Суғдро дурусту амиқ биёмӯзем ва тамаддуни ориёии бостони худро бо ин номвожа – Саразм муаррифӣ кунем, ки бо номи мувофиқу таърихан маънодор аз қарни асрҳо забони моро ва механи моро зинда нигоҳ дошта меояд. Ва дар тафсиру шарҳи ин номвожа дигар ҷойи баҳс ҳам нест.

2.2.3. Этимологияи топоними Ғарибак

Мо чун дар боби пешин дар асоси сарчашмаҳои илмӣ топонимшиносии тоҷик ва аврупоӣ ҷузъи «ғар»-ро, ки дар номвожаҳои ҷуғрофӣ ба маънои «кӯҳ» корбурд мекунанд ва бар он ақидаанд, ки ҷузъи «ғар» зоҳиран, ба калимаи суғдӣ иртибот дошта, маънои кӯҳро ифода мекунад, мушоҳида мекунем, ки бо ин решаи суғдӣ топонимсоз дар топонимикаи Тоҷикистон топоними объектҳои зиёди ҷуғрофӣ ва хориҷа, аз ҷумла, Ғарм, Данғара, Ғарзой, Ғаравутӣ, Ғармен, Ғарчик, (Хромов сах. 75) Парғар, Беғар, Карутағар, Сипетағар ва Кошғар ба назар мерасанд, як ҷузъи аввал ё анҷомаи онҳо бо ҷузъи «ғар» сохта шудаанд. Дар забони мардуми яғнобӣ ба маънои кӯҳ ин номвожа

фаровон корбурд мешавад (Мирзозода с. 61) ва он ба вожаи русии «гар» иртиботи қавӣ низ дорад гӯем, хато намекунем. Ҷузъи «гар» бо ифодаи маънову мафҳуми «кӯх» ханӯз дар осори ҷуғрофинависи асримиёнагӣ Ал-Муқаддасӣ ба назар мерасад. (ниг. Ле Стренч, с. 422).

Ғарибак – ин топоним аслан аз қадим номи яке аз деҳаҳои Панҷакенти имрӯза буд, ки он аз соли 2011-ум инҷониб бо қарори Маҷлиси вакилони халқи шаҳри Панҷакент аз 17-уми августи соли 2011, №74 ба Озодагон иваз карда шудааст ва аз он сабаб, ки як зумра ашхоси мансабдори ин макон онро дар решаи баромади араб ҷуста, ҳамчун омофоним онро гӯё «мансуб ба шахси ғарибу мусофир ва бекас» маънидод карда, ивази ном кардаанд. Ин амал дар пешорӯи таърихи топонимнигорӣ ва гузаштаре пос доштан аз рӯи маърифат нест.

Топонимшиноси тоҷик А. Хромов номвожаи Шоғарро дар муқоиса бо Шавғар //Шоғари водии Яғноб ва топонимҳои Йошғар, Ҷоғар, Маниғар, Полғар ҷузъи «ғар»-ро ба суғдии «ғар» мансуб дониста мегӯяд, ки ин вожа аз эронии бостон «ғари-», авастии «ғарай» – «кӯх, қаторкӯх ва кӯхсор» ба вучуд омадаасту инчунин, дар Афғонистон низ вомехӯрад, ки дар ин минтақа (Афғонистон) дар асоси забони паштунӣ пайдо шудааст [218, 27-31].

Мутаассифона, А. Хромов дар раванди таҳқиқоти худ ҳангоми баррасии сохти топонимҳои водии Зарафшон баъзан ба саросемагӣ низ роҳ додааст. Ин олими шинохта дар мақолаи худ «Доир ба топонимикаи Масчоҳ» [218, С. 27-31] ҳангоми шарҳи топонимҳои тоҷикии Масчоҳ, номвожаи Ғарибакро дар қатори топонимҳои бо пасванди –ак сохташаванда ворид кардааст, ки ба ин ақида мо ҳаргиз розӣ шуда наметавонем. Зеро то даврони Инқилоби Бухоро (1920) ба истиснои баъзе вожаҳои динӣ- мазҳабӣ, ки дар топонимсозӣ корбурд шудаанд, аз қабилӣ «мулло, мазор, қозӣ ва баъзе дигар антропонимҳо», дигар, қариб ки тамоман вожаҳои арабиасос дар топонимсозии ин минтақа ва водии зарафшон дида намешаванд. А. Хромов низ мебоист, ки бо дақиқкорӣ ин номвожаро дар қатори топонимҳои бо ҷузъи «ғар» сохташуда ворид

мекард. Чунки бо чунин раванди номвожасозӣ мо топоними дигареро дар радифу шафати ҳамин номвожаи Ғарибак вомехӯрем, ки он Ғариват// Ғареват ном дорад. Пас бо эътимоди том метавонем изҳори ақида намоем, ки номвожаҳои Ғарибак ва Ғариват низ суғдиасос буда, аз ду ҷузъи маънодори суғдӣ сохта шудаанд.

Дар асоси таҳлили сарчашмаҳои илмӣ вожаи «Ғарибак» арабӣ набуда, балки топоасоси он **ғари** аз нигоҳи таркиби овозӣ шакли тағйирёфтаи вожаи **кара**, ки дар забони суғдӣ шакли **Ҷар (Ғар)** дар забони ҳиндӣ шакли **giris**, дар славянӣ шакли **goga** дар осетинӣ шакли **хара**, язғуломӣ шакли **кар ва** дар **вахонӣ Ҷар** пайдо намуда, ба як мафҳуми барои ҳамаи он умумӣ-»кӯх, санг«-ро ифода мекунад. Тибқи таҳқиқоти забоншиносони ватанӣ ва хориҷӣ вожаи ғар дар забони тоҷикии имрӯза ба маънои кӯх истифода мешавад, ки баромади решаи он суғдӣ буда, аз ин вожа топонимҳо ва вожаҳои ифодакунандаи мафҳуми ҷуғрофӣ ва растаниҳо Ғарибак, Ғареват, Ғаров, Беғар, Парғар (Фарғар//Фалғар), Ғармиҷ, Ғарм, Данғара, Қаротегин ва ғайра то имрӯз маъмуланд, ки дар муносибат бо ифодаи мафҳуми кӯх ва санг сохта шудаанд. «Ғарибак» вожаи арабӣ набуда, дар асоси таҳқиқоти илмии забоншиноси рус Павел Луре ва фарҳангҳои муътабар, аз ҷумла, «Фарҳанги суғдӣ-форсӣ-англисӣ»-и Бадруззамон Қариб он аз **ғари** (кӯх) ва **бак/пака** асос ёфта, домана, пояро фаҳмонида ба маънои «пояи кӯх, (кӯхдоман)» омадааст. Ё ин ки **Парғар** кӯхи зеборо ифода мекунад.

Қобили зикр аст, ки то даврони Инқилоби Бухоро (1920) бо калимаҳои арабӣ қариб, ки тамоман дар минтақаҳои кишвари мо номҳои ҷуғрофӣ мавҷуд набуданд ва номҳои дар водии Зарафшон бештар баромади суғдӣ доранд, ки таърихи ҳазорсолаҳо дошта, аксари онҳо барои мо имрӯз номафҳум боқӣ мондаанд. Номҳои таърихӣ таҷассумгари зиндаи таърихи мо буда, аз гузаштаи дури мо дарак медиҳанд.

Аз ин рӯ, иваз кардани номи деҳаи Озодагон ба номи собиқаш – Ғарибак мувофиқи мақсад буда, номвожаи мазкур (Озодагон) ба номи

таърихии ин маҳал ягон қаробате надошта, мардуми он ягон бор ғариб набудаанд ва ин далели беасоси бофтаи Комиссияи номгузории шаҳри Панҷакент мебошад.

2.2.4. Этимологияи топоними Ғӯсар

Ғӯсар топонимест, ки бо ифодаи хусусияти табиӣ худ аз решаҳои суғдӣ «ғӯ» ва «сар» ташаккул ёфтаву то имрӯз дар номгузории яке аз деҳаҳои деҳоти Лоиқ Шералӣ қорбурд мешавад.

Қобили зикр аст, ки минтақаи Панҷакент дар баробари ҳама гуна ёдгориҳои таърихан моддӣ, меъморӣ ва санҷаташ, ки воқеан қомуси замони суғдиён-аҷдодони мо тоҷикон махсуб ёфта, дар таҳқиқу омӯзиши таърихи садаҳои 5-8-и халқҳои Осиёи Миёна нақши муҳим мебозад [72, 30], инчунин, топонимҳои мавзеҳои ҷуғрофӣ ин минтақа низ барои омӯзиш ва исботи таърихи ин минтақа ва умуман, кишвари мо аҳаммияти калонро дорост, ки он номвожаҳо таҷассумгари забони суғдистанду касро бо забони суғдӣ ошно ва наздиктар месозанд.

Инак, номвожаи Ғӯсарро, ки дар радифи ин топоним дар ин деҳот сойи Ғӯдал//Ғӯтал низ мавҷуд аст ва дар минтақаҳои гуногуни кишварамон ва гирду атрофи он номҳои ҷуғрофӣ, аз қабилӣ «Ғӯкат, Ғӯдоб, Ғӯзор» низ ба мушоҳида мерасанд, метавон мавриди таҳқиқу таҳлил қарор дод.

Ба назар аввалан чунин мерасад, ки решаи суғдӣ «ғӯ», дар оғоз ба мо номафҳум аст, ва эҳтимол меравад, ки дар таърих ба Луғати «Бурҳони қотей» шакли ғавчӣ//ғавчӣ (Ғавсӣ) ба маънии гавдол бошад, ки ҷои амиқ аст [248, 281].

Бо далоили «Бурҳони қотей» мо дар қиёс аз вожаҳои дар ду шакл талаффузшавандаю дар як шакл ба хатти арабиасос навишташавандаи забони тоҷикӣ ба хулосае омадан мумкин аст, ки гавчӣ //ғавчӣ мисли ҳамон вожаҳои равған-рӯған, шавҳар-шӯҳар, гавҳар-гуҳар, равшан-рӯшан ба шакл мегираду шояд ғавсар //ғавсар-ғӯсар бошад, ки имрӯз ин топонимро куллан Ғӯсар мехонанд.

Дар таҳлили топоними мазкур ва ба назар гирифтани мавқеи ҷойгиршавии он (Ғӯсар) кас мушоҳида мекунад, ки назар ба мавқеи ҷуғрофӣ ва ҷойгиршавии дигар мавзеъҳои ин минтақа дар ҳақиқат ин макон дар ҷойи чуқур ва пасти сатҳи замини ин макон воқеъ аст чунин мафҳум ба топоними Гӯтал низ иртибот дорад. Зеро Ғӯдал низ дар мавзеи пастзамину ҳамвори поини деҳаи Мазори Шариф ҷойгир шудааст ва макони ғаллақори мардуми ин маҳал мебошад, аз ин нишондод метавон хулоса кард, ки мафҳуми ин топонимҳо бо решаи «ғӯ» маънии чуқурӣ, пасту ҳамвориро ифода мекунад.

Айнан, чунин мавзеи ҷуғрофӣ дигари ин макон, ки мавзеи Сари Пастӣ ном дорад, дорои чунин хусусияти табиӣ буда, тахмин меравад, ки ин тарҷумаи ҳамин гуна мавзеъ ба забони муосири тоҷикӣ аст садсолаҳо пеш бо мурури замон миёни мардум тарҷума шудааст.

Дар фарҳангномаи Бадруззамон Қариб оварда мешавад, ки Gava – 1) маҳаллаи суқунӣ; 2) суқунати мутлақ аст ва тахмин кардан аз ин меояд, ки шояд макони шаҳришинон будааст.

Дар мафҳуми Ғӯкати воқеъ дар Қӯхистони Масҷид маъниёбӣ кардан осонтар аст, ки кат мафҳуми деҳа, манзил ва ё хона аст бо маъниҷӯӣ аз «ғӯ» деҳаи дар мавзеи пастӣ ва ё чуқурӣ ҷойгиршударо метавон фаҳмид, ки ин ҳам гуфтаҳои моро дар вобастагӣ ба хусусияти табиӣ ҷойгиршавиаш номи мавзеи мазкур (Ғӯкат) исбот мекунад.

Пас, метавон натиҷа бардошт, ки дар номҳои Ғӯсар решаи «ғӯ» пастӣ, чуқурӣ ва ҷойи ҳамворро ифода карда, «сар» , чуноне дар этимологияи Саразм маънидод мешавад, оғоз, сар ва ибтидои ҳар як мафҳумот, чиз мебошад ва ниҳоят этимологияи Ғӯсарро бо маънии «сари пастӣ, сари ҳамворӣ ва ё сари чуқурӣ» ифода кард, ки дар муқоиса бо баландиву тепаҳои мавзеъҳои ин макон чунин андешаронӣ дуруст ва мантиқӣ мебошад. Зеро дар минтақаи Панҷакент ҷойи чуқуртарин ва пасттарини мавзеъҳо танҳо деҳаи Ғӯсар ва дашти он мебошад, дашти паҳнову фарохи онро то имрӯз Марғедар ном мебаранд.

2.2.5. Этимологияи топоними Киштуд

Топонимҳо маҳсули хираду заковати мардум буда, ҳеч гоҳ онҳоро тасодуфӣ нагузоштаанд ва таҳқиқи топониму микротопонимҳо ва таҳлили луғавию маъноии онҳо нишон медиҳад, ки аксари ҷойномҳои манотиқи Тоҷикистон дорои маънии хушоянду зебо буда, дар ҳар даври замон бо дарназардошти шароити ҷуғрофӣ гузошта шудаанд, ки номвожаҳо бо мавқеи ҷойгиршавии худ мувофиқат карда, дорои хусусиятҳои биологӣ, ҷуғрофӣ, геологӣ ва касбу кори мардумон мебошанд.

Мушоҳидаву таҳқиқот собит менамоянд, ки аксари топонимҳо дар ин минтақаи замоне суғдзабон то ҳанӯз ҳам дар забони мо бо маъноии аслиашон (суғдӣ) боқӣ мондаанд.

Аслан, мусаллам аст, ки формантҳои хоси топонимсозии забони суғдӣ (-ич, -уч, -ин, -кат (+а), -канд (+а), (баъзан -қат вомехӯрад, ки он ҳам аслан -кат аст.), -кон, -дар, андар, -ак, +иф (-ев, -еф...). -ут//-уд ва ғ.) сараввал маъноии алоҳида доштаанду имрӯз чун ванду пасвандҳои номсоз барои топонимҳо боқӣ мондаанд, зеро мафҳуми ин гуна топонимҳо ба забони имрӯзаи мо на он қадар фаҳмо боқӣ мемонанд.

Забоншиносӣ воситаи муҳимтарини омӯзиши номҳои ҷуғрофист ва ҳангоми таҳқиқи ареалҳои муосири топонимҳо бе кумаки фонетикаи муқоисавӣ баррасӣ кардан ғайриимкон аст, ки он бо тарзи дуруст андеша рондан ба як қатор воҳиду решаҳои топонимсоз мусоидат мекунад [117, сах. 287]. Чунин андешаро мо дар формантҳо ё решаҳои «-уд // -ут» мушоҳида карда метавонем, ки дар тамоми забонҳои ҳиндуаврупой бавижа, ҳиндуэронӣ маъноии «баландӣ, теппачо ва ё баландии ҳамвориаш паҳно»-ро ифода мекунанд.

Номвожаҳои ҷуғрофии минтақаи Пачакент, бо ифодаи номи деҳаву мавзеъҳо ва кӯҳҳову кӯлҳо ва дигар объектҳои ҷуғрофӣ дар шакли топонимҳои сохта вомехӯранд, ки бо пасвандҳои топонимсоз ва калимасозии забонҳои тоҷикии шарқӣ ва тоҷикӣ сохта шудаанду то имрӯз роиҷ ҳастанд. Топонимҳои сохтаи баромад аз решаи суғдидоштаи

минтақаи Панҷакент имрӯз низ фаровон истифода гардида, аслан онҳо бо формантҳои қадимаи суғдии маконсоз сохта шудаанд.

Анҷомаи –ут//–уд низ дар топонимҳои аҷдодии мо таърихи деринаву куҳан дошта, дар топонимҳои қадимаву ҳозираи ин минтақа мавқеи хоса доранду онҳо низ унсури маъмули топонимсоз маҳсуб мешаванд.

Дар минтақаи Панҷакент топонимҳои суғдиасоси Зимтуд (деҳа дар деҳоти Вору), Киштуд (номи деҳа, дарё дар деҳоти Вору ва Рӯдакӣ), Таги Ровут (маҳалла дар деҳоти Ёрӣ), Нағнут, Амшут (дарё дар деҳоти Вору) ва ғайраро номбар кардан мумкин аст, ки дар ҳамин радиф дар дигар минтақаҳои водии Зарафшон ва ҳудуди кишвар низ чунин номвожаҳоро вохӯрдан мумкин аст. Аз ҷумла, топонимҳои **Похут** (деҳа дар деҳоти Рарзи н. Айнӣ), **Қачровут**, **Росровут** (деҳаҳо дар ноҳияи Деваштич), **Зиндовут** (деҳа дар деҳоти Моғиён), **Пулларовут** (деҳаи матруки деҳоти Анзоби водии Яғноб), **Курут** (номи деҳа ва рӯд дар н. Айнӣ), **Анпешуд** (ағба дар н. Айнӣ) ва дигар номи дарёҳо дар ҳудуди ноҳияи Айнӣ, аз қабилҳои **Фатовут**, **Ғазровут**, **Унзут//Унзуд**; ва номи дарёҳо дар ҳудуди ноҳияи Масчо, аз зумраи **Риомут**, **рабут**, **Порут**, ва ғайраҳо, инчунин, **Зувуд**, **Зирдбут**, **Чадуд** (деҳа дар деҳоти Басиди ноҳияи Рӯшон), **Мазенчуд** (хонаи тобистона дар Рушон), **Внукут** (дарё) ва **Виркут** (хароба) дар **Ишкошим**, **Дарвешдауд** (дарё дар Роштқалъа), **Бешнауд** (мавзеъ дар Ванҷ) ва ғайраро низ метавон қайд намуд.

Ба ҳамин топонимҳо наздик ва монанду ҳамреша дар дигар манотиқи кишварамон метавон топонимҳоеро ба мушоҳида гирифт, ки ҳамин формантҳои топонимсоз дар шакли решагиву маънои аслиашон дар аввали решаи топонимҳо омадаанд. Аз қабилҳои **Утоғар** (номи дарё дар ноҳияи Айнӣ), ки маънояш аз забони суғдӣ (**ут** - баландӣ ва **ғар** - кӯҳ) нишебии тез ё нишебкӯҳе дар баландисту **Удит** – (деҳа воқеъ дар деҳоти ишкошими ноҳ. Ишкошим) аз т.ш. нишемангоҳе дар баландӣ ё нишемангоҳи боло [260, 145] ва **Удоб//Удов**, воқеъ дар деҳоти Техарви ноҳияи Ванҷ (т.ш. болоб) [258, 141], маънои оби аз баландӣ воқеъ ва шорандаро ифода мекунад ва ғайра.

Дар садсолаҳои охир баъди аз байн рафтани забони суғдӣ, топонимҳои суғдӣ ба шакли нав низ сохта шудаву корбурд шудаанд. Барин асос, номвожаҳои Киштудак (мавзеъ ва дарё дар деҳаи Бадгаҳи д/т. Шинг), Киштудаки Боло ва Киштудаки Пойин (деҳаҳои деҳоти Ёрӣ) ва Таги Ровут (маҳалла дар деҳоти Ёрӣ) барин номвожаҳои маъмули кунуниро мисол овардан мумкин аст.

Шаклҳои **-ут/-уд** идомаи ҳамон пасванди суғдии **-wδ** мебошад. Аз топонимҳои (60-то) зикршуда дар асноди суғдӣ 7-тоаш анҷомаи **-wδ** доранд ва аксари онҳо бо номҳои чуғрофии имрӯзаи водии Зарафшон мувофиқат мекунанд. Тибқи фарзияи О.И. Смирнова ин унсур ё бо **-āwata** аз эр.б. ҳамреша аст ё бо суғдии **'wt(k)** «вилоят». Смирнова О.И. [187, 12] зикр карда буд, ки ҳамон як номи чуғрофӣ мумкин аст бо пасванди **-wδ** ва ё мумкин аст бидуни он ояд [93, 126].

Суғдшиноси бузурги даврони шуравӣ А. Хромов дар омӯзишу баррасӣ ва таҳқиқи топонимҳои суғдӣ ва пасванду формантҳои топонимсози онҳо кори зиёде анҷом додааст, вале ба пасванди **-уд// -ут** чандон ишора накардааст. Ҳол он ки бо ин формант номҳои зиёди суғдӣ то замони мо омада расидаанд ва корбурд мешаванду нишемангоҳи баланд ва дар боло ҷойгирбударо ифода мекунад. Метавон чунин далелро дар топоними **Барзуд** муайян намуд, ки ин номвожа тоҷикии шарқӣ буда, аз барз, яъне боло+уд; макони баланд, баландҷо шакл гирифтааст.

Ба ақидаи мо, фарзияи бостоншинос О. Смирнова, ки пасванди **уд // -уд-ро** ба **-*āwata** аз эр.б. ё бо суғдии **'wt(k)** ҳамреша аст мегӯяд, ин фарзия чандон дуруст нест. Чунки дар забони мо имрӯз топонимҳои Росровут, Зиндовут, Курговат, Махшеват, Зироватк Фареват барин номвожаҳоро ба пасванди мазкур (**-*āwata** аз эр.б. , ва суғдии **'wt(k)**) метавон наздик хонд ва ҳисобид, зеро пасванди **ват** маънои вот марзи киштукор, яъне киштҷои пуробро ифода мекунад, аммо номвожаҳои дар шаклу гунаи Киштуд, Зимтуд, Нағнут, Зувуд, Чадуд, Таги Ровут, Похут,

Мазенчуд, Внукут ва Виркут, Дарвешдауд, Бешнауд барин топонимҳои сохташударо ба ин фарзияи О. Смирнова баробар кардан номумкин аст.

Зеро мафҳуми **ут//уд-ро** ба фарзияи мо, худ дар алоҳидагӣ ба маънову мафҳуми «баландӣ; теппа; дашту тали ҳамвори дар баландӣ воқеъ» ифодакунанда нисбат мебояд дод. Чунки далели ин андешаи моро номвожаҳо, аз қабили Ров+ут (баландӣ ё теппаи ҳамвори ровзор) ва ё Киштуд (баландии ҳамвори киштчо) метавонад боэътимод ифода кунад, ки аз ду реша шакл гирифтаву бо пасванди **-ут** сохта шудаанд.

Киштут/Киштуд (Kištūt/d) – номи деҳ, дарё ва дараи паҳновар дар ноҳияи Панҷакент. Деҳи Киштудак дар марзи минтақаи Панҷакент ва Айнӣ ҷойгир аст. Дараи Киштуд ҷамоатҳои деҳоти Рӯдакӣ ва Ворӯро дар бар мегирад. Дар пойинтари ноҳияи Сӯх дар қаламрави Қирғизистон ҳам маҳал ва шохобе бо номи Киштуд вучуд дорад.

Ин ном дар миёни аҳолии маҳаллӣ ба шакли Киштудак ҳам маълум аст. Ҷузъи якум Кишт – вожаи умумиэронии кишт ба маънии «киштану коштан» мебошад. Дар забони суғдӣ ҳам ба ҳамин шакл ва ба ҳамин маънӣ ба кор мерафтааст: $ki/\acute{e}št \in <*krišt$ - «киштан, коштан» [Gharib, 4920]. Қадимӣ ва суғдӣ будани ин ном мусаллам аст, зеро он дар осори суғдии ёфтшуда дар қалъаи Муғ зикр шудааст [СДГМ, II, 172-3. III. 66, 84 = Б7, 1, Б20, 1]. Мутобиқи таҳқиқоти П. Лурье номи $Kištūd$ деҳе дар Ҳисор, дар «Бобурнома»-и Заҳируддин Бобур зикр шудааст [93, 130]. Пас маълум мешавад, ки деҳе бо ин ном дар водии Ҳисор ҳам мавҷуд будааст ва ҳоло ин деҳа дар минтақаи Сари Осӣи Ўзбекистон қарор дорад. Деҳи Ҳисора дар ҳамсоғии ин деҳ воқеъ мебошад.

Мураттибони «Фарҳанги номҳои ҷуғрофӣ» номвожаи **Киштуд (+ак)-ро** ба маънои «киштгоҳи болои теппаҳо» шарҳ додаанд. Лозим ба ёдоварист, ки номвожаи Киштуд баромади суғдӣ дошта, дар сарчашмаҳои асримиёнагӣ ин топоним ҳамчун яке аз мулкҳои ниммустақили кӯҳистонӣ дар водии Зарафшон махсуб ёфтааст, ки он дар

таърихномаи «Экспедитсияи Искандаркӯл» (апрел-июли соли 1870) сабт гардидааст. [40, 170].

Бояд зикр кард, ки вобаста ба зангдор ё безанг будани ҳамсадое, ки пеш аз пасванди –ут/-уд меояд, он ё шакли –ут ва ё шакли –уд-ро мегирад.

Мавриди зикр аст, ки баъзе топонимҳои қадимаи минтақаи Панҷакент чун дар боби пешин ёдовар шуда будем, номи ин топонимҳо баъзан шакли омофонӣ пайдо кардаанду ба мушоҳида мерасанд, ки мо инро бо дарназардошти ривояти мардумон дар мисоли новмвожаи Искандар (*маҳалла дар д. Зери Ҳисори Ҷ.деҳ. Рӯдакӣ*) ва ё Ғарибак (*деҳа дар Ҷ.деҳ. Хурмӣ*) мушоҳида намудаву дарҷ карда будем.

Ба ҳамин ақида, номвожаи Ҳамид (кӯҳ дар деҳоти Вору)-ро метавон мушоҳида кард, ки ба ақидаи мо, ин топоним шояд дар гузашта на Ҳамид, балки Хамут//Хамуд будаасту омофон гардидааст. Чунки то имрӯз номи кӯҳу пуштаҳои водии Зарафшон ба пуррагӣ номи қадимаву суғдӣ ва ё тоҷикии нави худро дорост ва эҳтимол ин кӯҳ Ҳамит ё Хамуд бошад, ки дар ин маврид маънои хамаи баландӣ ва ё баландии ҳамдор (гардишдор)-ро ифода мекунад. Ба ин топоним монанд топоними Мотрид//Мотритро низ вохӯрдан мумкин аст, ки ин маҳалла дар шаҳри Самарқанд чойгир буда, дар ҳамин радиф сохта шудаву чунин номвожаҳои суғдӣ таърихи дурудароз ва куҳан доранд. Мутаассифона, дар сарчашмаҳое, ки мо сарукар гирифтём, номи куҳнаи чунин топоним дар шакли арабӣ (Ҳамид – номи ашхос) ба чашм нарасид.

2.2.6. Этимологияи топоними Зимтуд

Зимтуд (Zimtūd) – деҳа, воқеъ дар деҳоти Воруи шаҳри Панҷакент аст. Ин ном аз ду чузъ таркиб ёфтааст: Зимт+ут. Чузъи **ЗИМТ+уд** дар қазияи аввал, бо вожаи зимистони форсӣ ҳамреша аст (зима дар з. русӣ), ба маънои макони зимистонгузаронӣ. Дар решаи аввали он **ЗИМТ** тибқи маълумот Ҳасандӯст мафҳуми гил ва хоки хушро низ мегӯянд.

Дар бобати маъникушоии чузъи «зм», ки кӯтоҳшудаи «замӣ //замин»

аст, М. Ҳасандӯст [285, 1577-1578] чунин овардааст: «мухаффафи замин аст, ки ба арабӣ арз хонанд» (Бурҳони қотеъ); сибос мар эзидро, ки офаридгори замӣ ва осмон аст (Ҳидоят-ул-мутаъаллимин). Фазл дорад чу фалак бар замӣ аз фахраш, Санги даргоҳаш бар лаъли Бадахшонӣ (Н. Хусрав). Форсии миёна *zamīk* < эронии бостон: *zam* замин (бо пасванди –ик). *zamīk* аслан сифат аст, ки корбурди исмӣ ёфтааст (ниг.: Eilers VSMO 12 Anm/ 13). Қиёси санскрит: *ksam* «замин», *jma* «замин», муштақанд аз ҳиндуурупой: *ghem-/ ghom-* (дар канор - *ghoem /-ghoom*) «замин»; аз ҳамин калима аст юнонӣ: *Χθων* замин, бум; лотинӣ: *humus* бум, замин, *hominis* «инсон, башар» русӣ: *zemlya* хок, замин, *zmīea zmīya* мор, литвонийӣ: *zeme* литуниёӣ: *zeme*, замин, албонийӣ: *dhe* замин, *dhemje* ҳазорпо» (Pokorny IEW 414 f?). Низ қиёси авастой: *zam* «бум, замин», *zemaṛe*>. *zamare* (қайд) «дар замин, зери замин», - (Barthokomaе AiW 58,395,396,1086, 1662, 1665) [285, 1577-1578].

Форсии миёнаи турфонӣ ва портӣ: *zmyg* [*zamīg*] замин, хок, ҷаҳон; сарзамин, бум [Воусе ММРР104,...].

Суғдӣ: «замин», қиёси авастой: ҳолати фоилӣ (nominative case=) дар шумори муфрад яғнобӣ: *zoу* «замин» (Gershevitch GMS 1218, Bailey DKS 346).

Сакоӣ: *uzama* «замӣ, замин», (<-*zama*) дар *uzama-ssandaа* ҷаҳон, кайҳон ва шояд *uusta* –«замин, хок, гил» (< *u-zma* бо пешванди *u-* (Bailey, *Studia Orientalia* 47/1977 21, M DKS 345f) [284, 1577-1578].

Ҳамчунин, метавон фарзия кард, ки вожаи Зимтут (дар н. Панчекат) пайванди решаи бо ҷойноми Зимчурӯд (дар н. Варзоб) дорад ва маънои «замини боло, воқеъ дар баландӣ»-ро ифода мекунад.

Далелу бурҳони овардаи мо метавонад ба таҳқиқу омӯзиш ва баррасиву маъниҷӯӣ бар топонимҳои суғдиасос, аз қабилҳои Похут, Росровут, Нағнут, Мазенчуд, Внукут ва Виркут, Дарвешдауд, Бешнауд ва Чадуд барин номвожаҳои бостониамон мусоидат намояд, ки ин иқдом аз аҳаммият холи нест. Ҳамзамон, зимни таҳқиқот, мо воғузур мешавем,

ки боз як пасванди топонимсози суғдӣ, аз қабилӣ –уд//–ут, минбаъда мавриди таҳлилу омӯзиши васеъ ва таҳқиқоти топонимшиносони ватанӣ қарор дода шавд. Зеро тавсеаи чунин қорбарихо ва таҳқиқот дар илми забоншиносӣ ва онмастика боз як саҳфаи наву таҳлилталабро ба мо боз қардаву моро вазифадор мекунат, то ки дар маъноҷӯйии топонимҳои манотиқи кишварамон дақиқ намуда, онҳоро илман асоснок қарда қорбурд намоем.

Хулоса, баъди таҳқиқи таҳаввули таърихии номвожаҳо ва омӯзиши онҳо аз рӯйи этимология имкон медиҳад, ки маънои дурусти номвожаҳои чуғрофӣ, аз қабилӣ Панҷекат, Саразм, Ғарибак, Киштуд, Зимтуд, Ғӯсар барин топонимҳои аз қадим ба меросмонда ба таври дурусти илмӣ маънидод қарда шаванд.

Маҳз, дар натиҷаи омӯзиш ва таҳқиқоти қомилан дурусту мантиқӣ дар доираи забоншиносӣ муайян мегардад, ки бештари топонимҳо дар ин минтақаи замоне суғдзабон то ҳанӯз ҳам дар забони мо ва гуфтори мардумони ин диёр бо маънои аслиашон (суғдӣ) боқӣ монда, то қунун муаррифиқунандаи таърихи дерина ва инъикосқунандаи марзу бум ва доираи инкишофу ҳастии забони моро бо таърихи таҳаввулоташ нишон дода метавонад. Чунин таҳлилу омӯзиш дар ин боб ба мо имкон дод, ки бо заҳмату таҳқиқоти олимони ва бостоншиносон, дар муқоиса бо забонҳои ба ҳам наздику хеш ва истифода аз ғӯйишу шеваҳои забони тоҷикӣ дар таҳаввули таърихии номвожаҳои минтақаи Панҷакент маънои аслии топонимҳои ин минтақаро бозғӯйӣ қунем.

Ҳамчунин, зарурат ба миён меояд, то бо таҳқиқоти этнолингвистӣ ва истифодаи васеи ин риштаи илми забоншиносӣ ҳар як номвожаи чуғрофӣ амиқ омӯхта шаванд, чунки маҳз, бо ҳамин гуна таҳқиқотҳо дар забоншиносӣ таҳлили дурусти топонимҳоро метавон нишон дод.

Пеш аз ҳама, метавон ба хулосаи ниҳой омад, ки бештар топонимҳои ин минтақа аз забони аҷдодонамон – суғдиён сохта, сарчашма гирифтаву қорбурд мешаванд, ки ҳатто, бештарини онҳо бо забони мардуми бумиву таҳҷой – тоҷикон асос ёфтаанд.

Боби 3. Таҳлили сохтори номвожаҳои ҷуғрофии минтақаи Панҷакент

3.1. Масоили омӯзиши сохтори номвожаҳои ҷуғрофии минтақаи

Панҷакент

Дар таҳқиқи назариявӣ ва таҳлили сохтори номвожаҳои минтақаи Панҷакент масоили назариявие ҳамчун дастури раҳнамо қорбурд мешаванд, ки ба таҳқиқу таҳлили топонимҳои ҳавзаҳои паҳнгардидаи забонҳои эронӣ марбут буда, усули таҳқиқ ва дараҷаву сатҳи омӯзиши топонимҳои ҳудуди Тоҷикистон ба назар гирифта шудаанд.

Зимни таҳқиқу омӯзиши номҳои объектҳои ҷуғрофии Тоҷикистон метавон мушоҳида намуд, ки дар ҳар минтақаи он бо дарназардошти сукунати таърихӣ ин ё он қавму халқият топонимҳо номгузорӣ шудаанд.

Аҳамияти бузургро доро будани топонимҳо боиси он гардидааст, то дар илми забоншиносӣ қисмати алоҳидае бо номи Топонимшиносӣ (Топонимика) ҳамчун тахассус рӯйи қор ояд, ки ҳадафи он омӯзиши номи мавзӯҳои хурду бузурги манотиқи олам аст.

Ҳудуди ҷумҳурии мо – Тоҷикистон аз номвожаҳои ҷуғрофӣ бисе бой буда, низоми ташаккули он бо мансубияти забонӣ қабатҳои гуногунро фаро мегирад.

Мақому ҷой доштани намояндагони ин ё он забон хусусиятҳои ба худ хосро доро мебошанд. Аз ҷумла, дар номвожасозии номҳои ҷуғрофии водии Зарафшон, дар баробари вожаҳои тоҷикӣ, калимаҳои суғдӣ мавқеи муайян дошта, дар топонимҳои Кӯҳистони Бадахшон бештар номвожаҳо бо забонҳои шарқӣ-эронӣ гурӯҳи забонҳои помирӣ сохта шудаанд ва ё дар маҳаллу минтақасоҳе, ки туркнажодон сукунат доранд, номвожаҳои туркӣ ва ё туркӣ-муғулӣ қорбурд шудаанд.

Дар таҳқиқу баррасии ономастикаи Тоҷикистон, бахусус, дар мадди аввал ба омӯзиши топонимҳо ва микротопонимҳо саҳми олимони варзида А.З. Розенфелд ва А.Л. Хромов, А.А. Фрейман, В.С. Расторгуева, С.И. Климчитский, В.А. Лившиц, М.Н. Боголюбов, С.

Виялмс, П.Б. Лурйе, Ж. Лазар, Б.Б. Тураев, Р.Х. Додихудоев, Ш. Исмоилов, Н. Офаридаев, О. Муҳаммадҷонзода, Р. Шодиев, Д. Ҳомидов, А. Насриддиншоев, А. Мирбобоев ва дигарон хеле бузург аст ва бо эътирофи аҳли таҳқиқ маҳз ҳамин олимон аз чумлаи асосгузори мактаби номшиносии ҷуғрофӣ дар Тоҷикистон эътироф гардидаанд. Таҳқиқоти нахустине, ки сирфан мавзуи ономастикаи Тоҷикистонро мавриди баррасӣ қарор дода, ба рушди ояндаи ин бахши забоншиносии тоҷик заминаи густариш фароҳам овард, мақолаи шарқшиноси машҳур А.З. Розенфелд «Название «Лангар» в топонимике Таджикистана» [160, 861-864] буд. Ин мақола дар солҳои 40-уми асри гузашта нашр гардида, минбаъд, арсаи фаъолияти илмию таҳқиқотии ин олим густариш ёфт ва дар баробари пажӯҳиши шеваи ҷанубии забони тоҷикӣ, инчунин, таҳлили лингвистии номҳои ҷуғрофӣи қисмати ҷанубии Тоҷикистон ва дигар масъалаҳои ономастикаи тоҷикро фаро гирифт. Саҳми муҳаққиқи рус С.И. Климчитский дар омӯзиши топонимҳои суғдии Болооби Зарафшон ва водии Яғноб хеле назаррас аст. Солҳои 30-юм ӯ ба омӯзиши номвожаҳои ҷуғрофӣи суғдӣ-яғнобӣ машғул шуда, беш аз 300 номвожаи ҷуғрофиро шарҳу тавзеҳ додааст [79, 137-139].

Олими мусташир А.Л. Хромов низ умри пурбаракоти хешро сарфи омӯзиши ономастикаи тоҷик намуд. Асари арзишманду пурмухтавои ин забоншиноси варзида «Очерки по топонимии и микропонимии Таджикистана» (1975) дар бахши омӯзиши топонимияи Тоҷикистон марҳилаи навро асос гузошт, ки бешак, барои дар оянда таълиф кардани асарҳои илмӣ оид ба ин соҳа чун сарчашмаи пурбаҳо хидмат намуд. Муаллиф дар ин рисолаи худ роҷеъ ба топониму микропонимҳои яке аз мавзӯҳои қадимтарини тоҷикнишин – Яғнобу болооби Зарафшон ибрази ақида намуда, доир ба қабатҳои забонии онҳо хулосаҳои амиқи илмӣ баровардааст. Дар баррасии ин қисмати забоншиносии тоҷик А.Л. Хромов беш аз сӣ мақолаву асари илмӣ ба нашр расонидааст, ки онҳо бевосита ба таҳлил ва омӯзиши номвожаҳои ҷуғрофӣи водии Зарафшон бахшида шудаанд.

Э.М. Мурзаев бо асари худ, дар ҳамон давра таъкид менамояд, ки топонимҳои Осии Миёна, ба хусус, Тоҷикистон мавриди таҳқиқи пурра бояд қарор гиранд, чунки кам асарҳо дар ин ришта навишта шудаанд ва ин асос дошт, зеро танҳо баъди солҳои 70-уми асри гузашта олимони тоҷик ба риштаи ономастика тавачҷуҳ зоҳир намуданд ва мактаби номшиносии тоҷик аз ҳисоби мутахассисони тоҷик ҳайати худро пурратар намуд. Аз ҷумла, О. Ғафуров, Р.Х. Додихудоев, С.Сулаймонов, С. Назарзода, М. Султонов, А. Ҳасанов, Н. Офаридоев, А. Девонакулов, Ф. Абдуллоев, Ш. Ҳайдаров, Ш. Исмоилов, А. Абдунабиев, Ҷ. Алимӣ, О. Маҳмадҷонов, С. Абодуллоева, А. Насриддиншоев, Д. Ҳомидов ва Р. Шоев, Б.Б. Тураев, С. Матробиён, А. Одинаев, Р. Шодиев, Р. Холназаров аз зумраи мутахассисони соҳаи ономастикаи тоҷик мебошанд, ки баъди солҳои 70-уми асри ХХ ба омӯзиши масоили номвожаҳои ҷуғрофию ашхос оғоз карданд. Аз ҷумла, дар таҳлилу баррасии топониму микротопонимҳои Тоҷикистон саҳми профессор Р.Х. Додихудоев хеле назаррас аст. Ӯ якумин забоншиносест, ки роҷеъ ба микротопонимияи гурӯҳе аз забонҳои шарқии эронӣ рисолаи докторӣ дифоъ кардааст. Ин олими шинохта дар асари илмӣ худ – «Памирская микротопонимия» [51, 157-169] ва дар дигар асару мақолоти хеш оид ба қабатҳои забонӣ, семантика ва этимологияи топонимҳои алоҳида маълумоти ҷолиб додааст.

Илми ономастикаи тоҷик дар умқи таърих решаи пешин дорад. Дар осори гузаштагони мо, ки оид ба таъриху ҷуғрофияи сарзамини мо сарчашмаҳои муҳими илмӣ-таърихӣ ва судманд маҳсуб меёбанд, мисли «Худуд-ул-олам» (аз асри X, муаллифаш номаълум), «Шоҳнома»-и А. Фирдавсӣ (асри X), «Таърихи Табарӣ» (асри X) «Форснома»-и Ибни Балхӣ (асри XII), «Ҷаҳоннома»-и Муҳаммад ибни Начиб Бекрон (асри XIII), «Аҷоиб-ул-булдон» (муаллифаш номаълум), «Нусхат-ул-қулуб»-и Ҳамдуллоҳи Қазвинӣ (XIV), «Сурат-ул-арз»-и Ибни Ҳавқал (асри X), «Фарҳангнома»-и Ҳусайн Вафой (асри XVI) ва дигар асарҳои ба мо ҳанӯз

номаълум мавқеи муҳим доранд. Гузаштагони мо бар асоси нишонаҳо, хусусиятҳои чуғрофӣ, геологӣ, биологӣ ва этникии ҳар як маҳал, инчунин, дар радифи номи рӯду дигар ёдгориҳои табиӣ маҳалли худро номгузорӣ мекарданд, ки ин мантиқан аз тамаддуни номсозии чуғрофӣ шаҳодат медиҳад. Бар асоси сарчашмаҳо, дар баробари номҳои мураккаби чуғрофӣ, ки ба мисли *Саразм, Хоразм, Вароруд, Исфичоб, Хурушоб, Вашгирд, Навкат, Каркат, Фарғар, Абевард, Самарқанд, Селобканд, Хуканд, Хадимонкон, Харконкант, Ҳазорасп, Ахсикат, Узганд, Вобканд, Гурҷанд, Ҳаловард, Фарҷистон, Зангистон, Вахгурд, Фаргурд, Сиёвушгирд* ва садҳо номи дигари чуғрофӣ, ки дар гузаштаву имрӯзаи мо ҳастанд ва боқӣ мондаанд, мо боз пасвандҳои зиёди номи чуғрофисозро мушоҳида мекунем, ки дар номгузорӣ хеле маъмул буданду дар саросари ин мулки паҳновари мо роиҷанд. Ҳамин тариқ, дар номҳои чуғрофии *Кармин (-ина), Риштон(-он), Ғадронак, Самсирак(-ак), Чағониён, Қувозиён (Қубодиён), Шумон, Чармангон (-он; -ён; -гон), Хурқона, Арбанҷон, Гургония, Сарвистон, Сиистон, Шубонгоҳ, Парона, Хокдон, Зароган, Гургон, Самангон, Санглох, Муғок, Миновар (Эловар), Девлох* дақиқ мекунем, ки номҳои чуғрофӣ инчӯ бо пасвандҳои маконсоз ва номи шаҳрсоз ташаккул ёфтаанд. Дар хусуси номҳои чуғрофии Ром+ит, Бузб+ит, Ув+ит, Раман+ит; Арт+уч, Шамт+уч; Лангл+иф, Чор+иф ё Мосар+иф барин номҳои чуғрофӣ ва боз чандин пасвандҳои топонимсозии дигар алоҳида метавон арза намуд.

Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар китоби худ «Забони миллат – ҳастии миллат» доир ба мавқеи ҳастӣ ва корбурди забони суғдӣ маълумоти муфассал дода, аз ёддоштҳои ба меросмондаи сайёҳи чинӣ – Сюан Тзан, ки сол 629-630 аз Осиёи Миёна ва Шимоли Афғонистон убур кардаву сарзамини бисёр паҳновареро аз Ҳафтрӯд то Кеш (водии Қашқадарё) – ҳамчун кишвари Суғд (дар забони чинӣ – сулӣ) муаррифӣ кардааст [154, 357], чунин ба қалам овардаанд: «бар асоси манобеъ ва осори таърихӣ муҳаққиқон ба чунин натиҷа расиданд, ки дар нимаи

аввали асри VII забони суғдӣ дар водии Зарафшон, Қашқадарё мавриди истифода қарор дошта, ҳамчунин, дар Чоч ва дигар вилоятҳои канори Сирдарё ва Ҳафтрӯд то ба Иссиқ-Кӯл густариш пайдо карда буд» [154, 77].

Муарриху муҳаққиқи афғон Ҳусайни Ямин дар иртибот ба омӯзишу тадқиқи таърихи забони форсӣ-дарӣ (ориёӣ) менависад: «Дар рӯзгорони бисёр дур, дуртар аз он ки Авасто санади таърихии марҳилаи кӯҳани забони форсӣ ба ниғориш даромада бошад, дар сарзамини ориёиён аз 200 ҳазор ба баъд то ба се ё 2000 сол қабл аз мелод ҳалқҳои занҷираи фарҳангу тамаддуни ориёӣ яке пас аз дигаре ва бидуни вақфа ба ҳам васл буда, то ба давраи таърихӣ расидааст. Ин сарзамин бо мавқеияти вижаи ҷуғрофӣ бар сари роҳи Шарқу Ғарб, Шимолу Ҷануб воқеъ шуда, аз ду канораи Амударё ва қисматҳои шимоли Ҳиндукуши Осиёӣ кашф шуда, ки гӯё тамаддуни дурахшони ин манотик аз қадимтарин маданияте аст, ки то имрӯз чашми таърих ниғариста аст, дар ҳазораи сеҳуми қабл аз мелод шикорчиён ва моҳигирони нимақӯчӣ дар ин ҷо зиндагӣ мекарданд ... [235, 54] ва аз ҷониби дигар ағлаби вожаҳои забони Ҳахоманиширо метавон дар Авасто решаёбӣ кард» [235, 56].

Шарқшинос ва забоншиноси шинохтаи рус П.Б. Лурйе, ки бевосита ба омӯзишу таҳқиқи топонимҳои суғдӣ асару мақолаҳои зиёди илмӣ навиштааст, зикр мекунад, ки вожаҳои суғду Суғдиён дар сангқатибаҳои ҳахоманишӣ омадаву номи бархе аз музофотҳои суғдӣ, аз қабиле Кошғар, Суғд, Чоч низ дар матнҳои порсии миёна (*Сосониён*) ба чашм мерасанд. Ин муҳаққиқи рус, ҳамзамон, дар рисолаи худ аз номҳои суғдиасоси Осиёи Марказӣ, ки то имрӯз маъмуланд, ёдовар мешавад [93, 56].

Истиклоли сиёсӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои як гурӯҳ муҳаққиқони ҷавони забоншинос шароит фароҳам овард, ки перомунӣ топониму микротопонимҳои манотикӣ мухталифи кишварамон

таҳқиқоти судманд анҷом дода, номвожаҳои ҷуғрофиёро мавриди баррасӣ қарор диҳанд.

Муҳаққиқи тоҷик Ҷ. Алимӣ доир ба ташаккул ва таҳаввули топониму микротопонимҳои минтақаи Кӯлоб қорҳои пажӯҳишӣ анҷом додааст. Омӯзиши амиқу ҳамачонибаи топонимҳои ин мавзӯ барои ин муҳаққиқи номшинос имконият фароҳам овард, то дар ин замина асару мақолаҳои дорой асоси методологӣ ва назариявии қавӣ ва судмандро таълиф намояд [13, 121-133].

Муҳаққиқи О. Маҳмадҷонов доир ба омӯзишу баррасӣ ва ташреҳи топониму микротопонимҳои қисмати шимолии водии Ҳисор қорҳои таҳқиқотӣ бурда, дар асару мақолаҳои мутааддиди хеш оид ба этимология, сохтор ва баромади забони номвожаҳои ҷуғрофии минтақаи мазкур пажӯҳишоти судмандро ба анҷом расонидааст [98, 200-220].

Забоншиноси шинохта А. Насридиншоев низ аз зумраи олимоне мебошад, ки таҳқиқи номвожаҳои ҷуғрофӣ дар фаъолияти ӯ мақоми махсус дошта, дар ин замина, пажӯҳишоти судманд анҷом додааст. Муҳаққиқи мазкур солиёни дароз ба омӯзишу баррасии топониму микротопонимҳои яке аз қисматҳои Тоҷикистон, ки дар он ҷо намояндагони забонҳои помирӣ сукунат доранд, Помири Шарқиро ҳадафи таҳқиқи худ қарор дода, муваффақ гардид, ки асару мақола ва рисолаҳои зиёдеро таълиф намояд [125, 100-120].

Муҳаққиқи ва забони суғдӣ ва суғдии нав (яғнобӣ) Б. Тураев солҳои зиёд ба таҳқиқи микротопонимии водии Яғноб машғул шуда, соли 2010 дар мавзӯи «Таҳқиқи луғавию маъноӣ ва калимасозии микротопонимии водии Яғноб» рисолаи номзадӣ дифоъ карда, муаллифи зиёда аз 20 асару мақолаҳои илмӣ оид ба илми ономастика ва монографияи илмӣ «Микротопонимии водии Яғноб» мебошад.

Шарқшиноси маъруф А.Л. Хромов тули тамоми умри хеш ба омӯзиши қабатҳои ономастикаи ҷуғрофияи Тоҷикистон машғул буд. Ӯ

яке аз суғдшиносу яғнобшиноси машхур ва муҳаққиқи варзида аст, ки оид ба топонимҳо ва таърихи ташаккул ва таҳаввулоти онҳо дар кишвари мо ва берун аз он асару мақолаҳои зиёдеро ба мерос гузоштааст. Ин олими намоён бештар ба топонимҳои болооби водии Зарафшон тавачҷуҳ зоҳир намуда, асарҳои илмии зиёдеро, аз қабили «Топонимияи суғдии водии болооби Зарафшон (1969), Гӯйишҳои тоҷикони ноҳияи Мастҷоҳ (1962), «Микротопонимҳои тоҷикии водии болооби Зарафшон ва Яғноб» (1978), «Баъзе хусусиятҳои топонимияи Осиёи Миёна (1980), «Очеркҳо оид ба топонимия ва микротопонимияи Тоҷикистон» (1975)» ва боз чандин мақолаҳои илмии дигар таълиф намуда, бархе аз маводи илмии худро бевосита вобаста ба топонимҳои суғдии минтақаи Панҷакент таълиф намудааст. Аз ҷумла, А.Л. Хромов дар мақолаи илмии «Топонимҳои диёри Рӯдакӣ», [219, 27-31] низ интишор гардидааст, номвожаҳоро дар муқоиса бо маводи ономастикии забонҳои оилаи ҳиндуаврупоӣ мавриди таҳқиқ қарор додааст. Хромов А.Л., оид ба номвожаҳои Тоҷикистон андешаи худро чунин баён намудааст: «Дар ин минтақаи бостонӣ бо топонимҳои рангорангу сершуморе дучор омадан мумкин аст, ки бисёрии онҳо бо мурури гузашти вақту замон метавонанд аз байн раванд ё ин ки ба гӯшаи фаромӯшӣ афтанд. Ҳол он ки онҳо барои илм дорои арзиши гаронбаҳо хастанд»[218, 27-31].

Умуман, омӯзишу таҳқиқи номвожаҳои ҷуғрофии ҳудуди Тоҷикистон бевосита ва ба таври маҷмуъ, охири солҳои чилуми асри гузашта оғоз ёфта, дар давраи Истиқлоли кишвар равнақи бештар ёфт. Зеро дар ин давра, сиёсати забонӣ низ тағйир ёфта, барои омӯзишу ташреҳи ҳаматарафаи номвожаҳои ҷуғрофӣ ва табдили онҳо шароити комил фароҳам оварда шуд.

Зарурат тақозо мекунад, то топонимҳои ин минтақа ва дигар манотиқи кишвар аз ҷониби муҳаққиқон ба тозагӣ омӯхта шавад, чунки гоҳо аз ҷониби муҳаққиқони хориҷӣ ба баъзе аз решаи номвожаҳо хулосаҳои мафҳуман ва мантиқан нодуруст дода шудаду баъзеи онҳоро

ба оилаи забонҳои бегона низ мансуб медонанд. То имрӯз бисёр олимони топонимшинос ба таҳрифоти лингвистӣ низ роҳ дода, ҳатто баъзе номвожаҳоро дар заминаи этимологияи мардумӣ шарҳу маънидод намудаанд ё ин ки мавқеи онҳоро нодуруст нишон додаанд.

Масалан, муҳаққиқони руси даврони шуравӣ М.С. Андреев, Г. Мейендорф, М.Н. Боголюбов, В.А. Лившиц, С.И. Климчитский, А.Л. Хромов ва дар таъриҳ ба гуфтаҳо ва фарзияҳои онҳо Ж. Лазари фаронсавӣ ва муҳаққиқи тоҷик С. Мирзозода барғалат номи водии «Яғнобро» «Яхнов», яъне аз ҷузъҳои «ях» ва «нов» дида, «Дарай яхин» маънидод кардаанд, ки охири муҳаққиқи шинохтаи тоҷик, донандаи забони суғдӣ ва суғдии нав (яғнобӣ) Б. Тураев илман бо далелҳои лингвисти (фонологӣ) исбот намуд, ки номвожаи ҷуғрофӣ «Яғноб» аслан, шакли (Яғднов) – «Яғда нов»-ро дошта, на дарай яхин, балки аз ҷузъҳои суғдӣ «яғд» васеъ, густарда, паҳн ва «нов» – дара, водӣ, миёни ду кӯҳ иборат буда, маънояш «водиҳои паҳно //васеъ», «водиҳои доманфарох» мебошад. Муҳаққиқ барои исботи андешаи худ далелҳои зиёди раднопазир пеш меорад ва муродифи вожаи «нов» (водӣ, дара), яъне вожаи «ровут, яъне «дара»-ро низ мисол меорад. Чунончи, Яғдровут – дарай васеъ, Яғдосой – дарай васеъ, Яғдахирам – хирмани васеъ, Яғднов – водии васеъ, дарай васеъ [208, 29-35].

Чунин мисолро метавон аз таҳқиқоти Э.М. Мурзаев намунае овард, ки ӯ топоними «Искандаркӯл»-ро ба антропоним мансуб донистааст [117, 280-282], ва дар раванди муқоисаи амиқи омӯзиши чунин номвожаҳо метавон андешаи комилан дурустро пешниҳод намуд, ки аз ҷиҳати лингвистӣ ин номвожа на антропоним, балки ифодакунандаи хусусияти ҷуғрофӣ буда, маънои кӯли воқеъ дар баландиро мефаҳмонад [208, 3-50].

Ин андешаҳоро муҳаққиқи топонимҳои суғдӣ водии Зарафшон М. Шодиев низ ҷонибдорӣ кардаву перомунӣ гидроними Искандаркӯл //Искандаркол чунин менависад: Маънии азалин ва дурусти Искандаркӯл (иск+андар+кӯл) – «кӯл дар баландӣ» мебошад. Мавқеи ҷуғрофӣ кӯл

низ инро собит месозад. Шакли ниҳоии топоними Искандаркол //Искандаркӯл пас аз байн рафтани забони суғдӣ шакли содатари талаффузро гирифтааст, вале қолаби вожасозии забони суғдӣ дар он боқӣ мондааст [239, 53].

Муҳаққиқ О. Муҳаммадҷонзода низ дар рисолаи докториаш оид ба Искич ва Испечак суҳан ронда, ҷонибдори ақидаи фавқуззикр асту номвожаи чуғрофии Искандаркӯлро дар асоси андешаи М. Шодиев «кӯл дар баландӣ» шарҳ медиҳад [104, 141-142].

Дар ҳуди ҳамин китоби «Очеркҳои топонимика»-и Э.М. Мурзаев [117, 298] иштибоҳ ба хоронимҳо ба мушоҳида мерасад, ки ӯ мансуб донишмандони баъзе аз номвожаҳоро ба дигар забонҳо муқоиса карда, каме аз маънӣ ва номҳои чуғрофии таърихан хоронимбуда дур рафтааст [117, 298]. Инҷо Э.М. Мурзаев муҳтавои маъно ва муносибату алоқамандии хоронимро дар мисоли Новгороди русӣ, Неаполи итолиёӣ, Карфағени семитӣ, Нюсити ва Ньюкасли англисӣ, Навободи тоҷикӣ ва Ҷангишаҳри туркӣ нишон медиҳад, ки аслан, мисоли тоҷикии он (Навобод) чандон дуруст наомадааст, Зеро агар дақиқан, ба чунин мисолҳо таҳқиқоти амиқ нишон диҳем ва дурусттар андеша ронда, муқоисаи номвожаҳои таърихан вучуддоштаро ба назар гирем, пас на **Навобод, балки Навкат // Навкад// Навканд //Навкас, Навгирд** ба ин хороними болозикр наздику алоқаманд буда метавонад, ки дар топонимшиносии мо таърихан маъмул ва роиҷ аст. Мо Навкатро дар «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ, «Худудул олам» ва «Сурат-ул арз» воҷеҳурем, ки он яке аз шаҳркадаҳои қадимаи соҳили рӯди Сир будааст ва хушбахтона, имрӯз бо шарофати сиёсати хирадмандонаи Ҷукумати Тоҷикистон дар даврони Истиқлол ин номвожаи таърихӣ эҳё гардидааст, ки бо мурури замонҳо он ба Навтабдили ном карда буду акнун ҷойи худро ҳамчун Навкат (Шаҳри Нав) гирифт [274, 123].

Дар омӯзиши топонимҳои кишвари куҳандиёри мо – Тоҷикистон раванди ташаккулу таҳаввулоти забони тоҷикӣ дар марҳилаҳои гуногуни таърихӣ рушду инкишофи он ба мушоҳида мерасад.

Ҳар як муҳаққиқ ҳангоми таҳқиқу омӯзиши номҳои ҷуғрофии кишварамон дақиқан мушоҳида мекунад, ки дар топонимҳои сарзамини мо номвожаҳои давраи форсии қадим, миёна ва нави забонҳои эронӣ, аз ҷумла, забонҳои суғдӣ, бохтарӣ, сакоӣ, хоразмӣ, дарӣ, тоҷикӣ, форсӣ ва ғайраҳо, инчунин, забонҳои шарқии эронӣ (забонҳои помирӣ /бадахшонӣ ва яғнобӣ) то имрӯз мустаъмаланд.

Водии Зарафшон, бахусус, ҳудуди ҷуғрофии минтақаи Панҷакент низ хусусиятҳои вижагии этнолингвистиро ба худ касб мекунад, зеро дар баробари топонимҳои тоҷикӣ дар ин минтақа боз топонимҳои ҳастанд, ки онҳо ҳанӯз дар ҳазораҳои пешин, бо забони суғдӣ шакл гирифтаву тавассути гуфтори шифоҳию хати мардумонаш то ба мо омада расидаанд, вале мафҳуми маънои аслии онҳо, ки воқеан, бо як фарҳанги баланди номгузорӣ ба ин топонимҳо дода шуда буданд, имрӯз бештар ҳолати нофаҳмо боқӣ мондаанд. Ҳамин гуна мушкилоти забонӣ ва маънишикофиро дар таҳқиқи топонимҳо танҳо тавассути риштаи забоншиносии мардумӣ (қавмӣ) аз худ кардан мумкин аст.

Мо ҳам аҳаммияти рӯзмарраи доштани мавзуи топонимшиносӣ ва таҳлили омӯзиши топонимикаро ба назар гирифта, дар ин боби рисолаи худ кӯшиш намудем, то мафҳуми маънои луғавӣ, решашиносӣ ва сохтори бисёре аз номвожаҳои ҷуғрофии минтақаи Панҷакентро мавриди таҳқиқу омӯзиш қарор диҳем.

Минтақаи Панҷакент аз ҷиҳати ҷуғрофӣ ба ҳудуди маъмурии вилояти Суғд шомил буда, ин шаҳри бостонӣ дар водии Зарафшон, 68 км шарқтар аз шаҳри Самарқанд дар Шимоли Тоҷикистон воқеъ мебошад, ки дар соҳили чапи дарёи Зарафшон доман паҳн кардааст. Ҳудуди онро 14 ҷамоатҳои деҳот, 144 деҳа ва маҳаллаҳои зиёди қадимаву муосир ташкил дода, дорони мавзеъ ва кӯлу дарёҳо, чашмаҳо, кӯҳу қаторкӯҳҳо, мавзеъҳои таърихӣ ва дараҳои бешумор аст, ки бо номҳои таърихан қадима ва нави худ муаррифӣ мешаванд.

Ҳамзамон, минтақаи Панҷакент, аслан, тибқи маълумотҳои муҳаққиқони хоричиву ватанӣ аз замонҳои асри сангин – палеолит 50-25 ҳазор сол инҷониб, бошишгоҳи инсон ба шумор меравад.

Панҷакент яке аз шаҳрҳои саноатии вилояти Суғд маҳсуб ёфта, дар ҳудуди он 298 000 нафар аҳоли зиндагӣ мекунад. Шаҳр дорои корхонаи заршӯйии «Зарафшон», заводи истеҳсоли мрамор буда, аз соли 1958 дар онҷо Осорхонаи ҷумҳуриявии таъриху кишваршиносии ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ таъсис дода шудааст. Дар шаҳри Панҷакент Донишқадаи давлатии Тоҷикистон дар шаҳри Панҷакент, коллеҷҳои омӯзгорӣ, тиббӣ, ва литсейи касбомӯзӣ фаъолияти босамар доранд.

Дар шаҳри Панҷакент ва ҷамоатҳои он ҳафриёти бостоншиносии Панҷакенти қадим, Саразми бостон, Қалъаи Санҷаршоҳ, Наврӯзтеппа, Калли Хамтӯда, Вағаштон, Варзиканда, Заврон барин мавзеҳои таърихӣ мавриди таҳқиқоту омӯзиши бостоншиносон қарор дода шудаанд, ки дарозии таърихи онҳо тули таърихи 6000-соларо ташкил дода, нахустин бошишгоҳи инсонӣ будани ин минтақаро дар Осиёи Марказӣ муаррифӣ мекунанд.

Панҷакент баъди шаҳрҳои Самарқанду Бухоро яке аз шаҳрҳои калонтарин ва марказҳои илму ҳунармандӣ ва савдои водии Зарафшон буд. Солҳои 1918-1924 ин минтақа дар ҳайати РАСС Туркистон буда, аз соли 1929 ба ҳайати ҶШС Тоҷикистон дохил шудааст [276, 473]. Дар маркази ин шаҳр ҳайкали Асосгузори давлати Тоҷикон – давлати Сомониён (асри X), ки пойтахташ шаҳри Бухоро буд, Шоҳ Исмоили Сомонӣ қомат афрохтааст.

Аз ин рӯ, Панҷакент, ки яке аз қисматҳои бостонии сарзамину давлати Суғд маҳсуб мешуд, дар баробари топонимҳои зиёди тоҷикӣ доштаниш, дорои топонимҳои комилан қадимаю таърихӣ низ мебошад, ки бештари онҳо эронисос буда, решаи суғдӣ доранд.

Таърихи диёру тамаддуни сарзамини Суғд шаҳодат аз он медиҳад, ки забони матруки ин минтақа, то ташаккули давлати Сомониён суғдӣ буд ва ин забон «аз шоҳаи забонҳои эронии миёнаи шарқӣ аст, ки аз

карни аввал то сездаҳуми милодӣ дар густураи чуғрофиёи азиме аз дарёи Миёна (бахри Миёназамин) то Чин мардумони эронитабор бо ин забон такаллум мекарданд. Ин шоха баръакси забонҳои эронии миёнаи ғарбӣ, гурӯҳҳои мухталифҳо дар бар мегирад, ки вучуҳи ихтилофи онҳо ба андозае шабоҳатҳо ва вучуҳи иштироқшон, чи аз назари тағйироти овой ва чи аз назари мушаххасаҳои сарфиву нахвӣ зиёд аст» [283, 13-14).

Асоси назариявии рисолаи моро таҳқиқотҳои олимони шуравию тоҷик аз қабилӣ М. С. Андреев, С.И. Климчитский, А.А. Фрейман, О.И. Смирнова, В.А. Лившиц, М.И. Боголюбов, А.Л. Хромов, С. Виллямс, П. Лурье, В.И. Абаев, В.А. Никонов, Ж. Лазар, Э.М. Мурзаев, Р.Х. Додихудоев, С. Сулаймонӣ, Ҷ. Алимӣ, Ш. Исмоилов, О. Маҳмадҷонов, Н. Офаридоев, А. Ҳасанов, Б. Тураев, С. Матробиён, Д. Ҳомидов, М. Шодиев, А. Насриддиншоев, А. Одинаев, Б. Алавӣ ва дигарон дар бар мегиранд, ки онҳо дар ин самт корҳои назаррасро анҷом додаанд.

Инак, омӯзишу таҳқиқи топонимҳои кишвар, ки мо онро дар мисоли минтақаи қадимаи Панҷакент мавриди таҳлил қарор додаем, аз аҳаммият холӣ нест. Ва ин таҳқиқот дар омӯзиши маҳз номвожаҳои ин минтақа кори нахустин мебошад. Албатта олими суғдшинос А.Л. Хромов, инчунин, олимони А.А. Фрейман, О.И. Смирнова, А. Рустамов ва Б. Тураев [2020] дар бораи номвожаҳои ин диёр мақолаҳои илмӣ ҷолиб доранд, вале қайд бояд кард, ки таҳқиқотҳои ин муҳаққиқон ба шакли як рисолаи мукамал набуда, балки таҳқиқотҳои ҷирфаианд. Ахиран, муҳаққиқ Б. Тураев 19 номгӯи номвожаҳои суғдии минтақаи Панҷакентро мавриди таҳқиқи решашиносӣ (этимологӣ) қарор дода, ба ин кори хеш таҳқиқотҳои бунёдӣ ва оғозину ибтидоии ин масъаларо асос гузоштааст [2020]. Аммо таҳқиқоти мо ба сурату ҳаҷми як рисола, таҳқиқоти мукамал ва густардаи ономастикӣ мебошад.

Таҳқиқоти мо нишон хоҳад дод, ки мафҳуми номвожаҳои чуғрофии ин минтақа бештар бо ифодаҳои хусусиятҳои биологӣ, чуғрофӣ, геологӣ, касбу кори мардумон ва мавқеи ҷойгиршавии мавзӯҳо асос ёфтаанду то имрӯз маънои аслии онҳоро на ҳама мефаҳманд.

Мо ҳам дар муқоиса бо забонҳои эронитабору аврупоӣ кӯшиш ба харҷ додем ва муайян гардид, ки номвожаҳои минтақаи Панҷакент гуногунсоخت буда, аз шаклҳои содаву сохта ва мураккабу топоним-ибораҳо сохта шудаанду дар аксари топонимҳо формантҳои топонимсози суғдӣ боқӣ мондаанд.

Дар ин рисола муайян мегардад, ки дар топонимҳои ташаккулёфтаи маъмулу мавҷудаи ин минтақаи Панҷакент бештар унсури ду гурӯҳи калони забонҳои эронӣ ба мушоҳида мерасанд. Якум, унсури яке аз забонҳои шарқии эронӣ – забони суғдӣ дар ин минтақа боқӣ мондааст, ки имрӯз маънои луғавии аксари онҳо танҳо тавассути таҳқиқу омӯзиш маълум мегардад. Ва унсури дувум, ин гурӯҳи номвожаҳо, ки бо забони тоҷикӣ сохта шудаанд. Барои таҳлилу омӯзиш ва фаҳмиши маънои топонимҳои унсури якум (номвожаҳои суғдӣ) дар қори мо муқоисаи яке аз ғӯйишҳои забони суғдӣ, ки забони яғнобӣ мебошад, кумак мекунад. Номвожаҳои иқтибосӣ дар ин минтақа назар ба ду унсури болозикр камтар ба мушоҳида мерасанд.

Ҳамин тариқ, дар рисолаи мазкур ному номгузориҳои вобаста ба ойқонимҳо (1 шаҳр – Панҷакент), 14 ҷамоати деҳот, 144 деҳа, 116 маҳалла, 4 хонаи тобиғона, 2 хонаи зимистона, 74 кӯча (ҳамагӣ 355 адад), аз оронимҳо 4 қаторкӯҳ, 9 қулла, 12 кӯҳҳо, 105 кӯҳ, 12 ағба, 5 обқанда, 68 мавзеъ, 24 ҷароғоҳ, (ҳамагӣ 239 адад), аз гидронимҳо 1 пирях, 112 дарё, 3 наҳр, 20 кӯл, 3 ҳавз, 40 чашма, (боз беш аз даҳҳо чашмаҳо беноманд), 12 ҷӯйбор, 3 ҷӯй, (194 адад) 33 сой, 12 маҷрои хушк, ҳамчунин, 8 хароба, 2 қабр, 3 мазорот, 12 ғӯристон, 15 пул, 8 мавзеи таърихии бостоншиносӣ дар минтақаи Панҷакент дар умум, 881 номвожаи ҷуғрофӣ мавриди таҳлилу омӯзиш қарор мегирад.

Таваҷҷуҳи муаллифи рисолаи илмӣ ҷиҳати омӯзишу таҳқиқи номвожаҳои минтақаи Панҷакент дар он зоҳир мегардад, ки ӯ дар ин боб топонимҳои таърихан ташаккулёфтаи ин минтақаро, ки бештар ба забони суғдӣ мансуб аст, бо ифодаи маъноӣ, пеш аз ҳама аз ҷиҳати сохторӣ таҳлил ва пажӯҳиш намояд.

3.2. Таҳлили сохтори топонимҳои эронӣ

Чун таснифоти топонимҳо ва микротопонимҳо дар қолабҳои забонӣ яке аз ҷанбаҳои муҳимму муҳаббатҳои номшиносӣ махсус мешавад, дар ин замина, назарияву афкори номшиносони русу аврупоӣ С.И. Климчитский, А.З. Розенфелд, В.А. Никонов Н.В. Подолская, А.В. Суперанская, С. Роспанд, А.К. Матвеев, А.А. Фрейман, В.А. Лившиц, М.Н. Боголюбов, П.Б. Лурье ва муҳаққиқони тоҷик А.Л. Хромов, Ж. Лазар, С. Вилямс, Р.Х. Додихудоев, С. Сулаймонов, Н. Офаридоев, Ҷ. Алимӣ, А. Абдунабиев, О. Маҳмадҷонов, Б. Тураев, Д. Ҳомидов, А. Насриддиншоев, А. Одинаев, Р. Шодиев, М. Шодиев, Э. Шоев, А. Одинаев Р. Холназаров ва дигаронро мавриди қарор дод.

Номшиноси рус В.А. Жучкевич назарияи «универсали» ва «умумӣ»-ро пешниҳод намуда, тавсия додааст, ки муҳаққиқон ҳангоми таҳлилу омӯзиши номвожаҳо ба хусусияти мавзӯ, воситаи ифодаи он ва мансубияти он мавзӯ ва ё маҳалҳо тавачҷуҳо зоҳир намоянд [53, 90].

Бино бар сабаби ба талаботи таҳлилу таснифоти минбаъдаи номвожаҳо ҷавобгӯ набудани чунин назарияҳо, А. Суперанская пешниҳод менамояд, ки ҳангоми омӯзиши номвожаҳо ба ҷанбаҳои гуногуни онҳо диққати ҷиддӣ бояд дод, то ки ҳангоми таҳқиқот ва гурӯҳбандии онҳо натиҷаи дилхоҳ ва илман исботшуда ба даст ояд [200, 158].

Бо ин мақсад, дар таҳқиқоти олимони номшиноси тоҷик дар ин равию ва рӯҳҳои болозикр муносибатҳои инсон бо табиату муҳити зист то андозае равшантар инъикос меёбад:

а) мавҷудияти забон ва лаҳҷаҳои амалкунанда (зинда) дар минтақаи муайян;

б) ҳодисаҳои адстратӣ, субстратӣ ва суперстратии забонҳои зинда ё мурдаи маҳалли мазкур;

в) қолаби анъанавии калимасозии (шаклсозии)-и топонимҳо;

г) шароити табиӣ ва хусусиятҳои физикӣ-ҷуғрофии макон, характеристикаи рустаниҳо ва ҳайвоноти мавзеъ;

д) мавҷудияти феҳристи номҳои ҷой, ки захира ва заминаи асосӣ дар мавриди номгузорӣ ба объектҳои нав бошад;

е) ҳодисаҳои гуногуни табиӣ, таърихӣ ва иҷтимоӣ;

ё) мавҷудияти анъанавии дину оин, мифология ва таъсири онҳо дар муҳити ин ё он забон [48, 3-4].

Дар таҳқиқу таҳлили сохтори номвожаҳо муҳаққиқон ба проблемаҳои асосии этимологӣ наздик шудаву фаҳмиши баромади номвожаҳо муайян карда мешаванд. Аз ин рӯ, дар ин масъала хусусиятҳои мушаххаси маводи ғирдовардашуда, доираи ғустариши он, мақсаду мароми омӯзиш, ҳудуду дараҷаи таҳқиқ ба эътибор бояд ғирифта шавад.

Қайд кардан бамаврид аст, ки роҳу усулҳои пешниҳоднамудаи муҳаққиқони номшинос дар ин раванд гуногун аст ҳатто баъзан, истилоҳот бо мафҳумҳои гуногун таҳлил шудааст:

Методи структуравӣ (Роспонд, 1961).

Методи таҳлили калимасозӣ (Воробёва, 1968).

Методи калимасозӣ (Кореланова, 1969).

Методи формантӣ (-ҳо) (Поспелов, 1970).

Методи калимасозӣ (Поспелов, 1971).

Методи таҳлили структуравӣ-грамматикӣ [230, 22-23].

Номшиносӣ маҳсули тафаккури давраҳои гуногуни инкишофи ҷамъият, боигарии маънавӣ, ганҷинаи боэътимоди таъриху маданият ва як ҳиссаи муҳими фонди луғавии забон буда, барои таҳқиқи масъалаҳои этимология (решашиносӣ), фонетика, калимасозӣ, шевашиносии таърихию муосир ёрӣ мерасонад, ки онро дар илми забоншиносӣ бо ономастика (юн. *onomastikos* – номгузорӣ ё номшиносӣ) мегӯянд. Ин бахши забоншиносӣ ба омӯзишу таҳқиқи ҳамаи анвоъ ва шаклҳои исмҳои хос машғул аст. Аз рӯи ҷанбаи ифодаи мавзеъҳо онома (ном) ба антропонимҳо (юн. *antro* – «одам») – номи одамҳо, топонимҳо (юн. *topos*

– чой, мавзеъ, макон) – номи мавзеъҳои чуғрофӣ, зоонимҳо (юн. zoo – хайвон) – ном (лақаб)-и хайвонот, астронимҳо (лот. astro «ситора») – номи чирмҳои осмонӣ, астротопонимҳо – номи мавзеъҳои худоҳо, олиҳо ва фариштаҳои гуногун, этнонимҳо (юн. ethnos – ҷамъият) – қабила, халқият, халқ, анвои гуногуни таҳаллус ва лақаби аҳолии ин ё он худуди чуғрофӣ чуда мешаванд. Ономастика ҷиҳатҳои фонетикӣ, морфологӣ, калимасозӣ, семантикӣ (маъноӣ) ва этимологии исмҳои хосро таҳқиқ мекунад. Дар ономастика методҳои гуногуни забоншиносӣ, – муқоисавию таърихӣ, сохторӣ, генетикӣ, ареалӣ, методи харитакашӣ ба кор бурда мешавад, ки он бо илмҳои таърих, мардумшиносӣ, бостоншиносӣ, насабшиносӣ, илми нучум, матншиносӣ алоқаю робита дорад. Бо вучуди он ки исмҳои хос аз давраҳои хеле қадим тавачҷуҳи донишмандонро дар Фарбу Шарқ ҷалб карда бошад ҳам, вай мақоми илмиро танҳо дар солҳои 30-юми асри XX дар конгресси якуми номшиносон (с. 1930) дарёфт намуд. Баъзе паҳлуҳои ономастикаи тоҷик, аз ҷумла, масъалаҳои топонимия аз ҷониби Р.Х. Додихудоев, С.И. Климчитский, Л.И. Розова, А.В. Розенфелд, О.М. Смирнова, А.Л. Хромов, антропонимия аз тарафи Я.Н. Калонтаров, О.Ф. Фафуров, Р.О. Ортиқов мавриди омӯзиш қарор гирифтаанд [30, 190].

Топонимика (аз юн. τόπος – маҳал, макон ва опута – ном), як ҷузъи ономастика, ки таъриху пайдоиш, инкишоф, маъною мундариҷа ва макони интишори номҳои чуғрофӣ (топонимҳо)-ро меомӯзад. Барои шумораи номи маҳалҳои калон истилоҳи «макротопоним», барои номи маҳалҳои хурд «микротопоним»-ро истифода мебаранд. Топонимика ба ҷузъҳои дигар – гидронимика (илмест оид ба номи объектҳои табиӣ ва сунъии об), космонимика (илмест оид ба номи чирмҳои осмонӣ), ойконимика (илмест оид ба номи маҳалҳои аҳолинишин), оронимика (илмест оид ба номи унсурҳои релефи рӯи замин, яъне кӯхвожаҳо) [30, 238].

Топонимика бо илмҳои таърих, география алоқаманд аст. Дар забони тоҷикӣ истилоҳот ва лексикаи зерини марбут ба топонимика

муस्ताъмал аст: антропоним, асоси топонимӣ, калимасозии топонимӣ, майдони топонимӣ, минтақаи топонимӣ, низоми топонимӣ, омӯзиши топонимӣ, субстрати топонимӣ, топонимизатсия, топонимшинос, топонимии сатҳизаминӣ, топонимии хотиравӣ, топонимияи ривоятӣ [30, 238].

Топонимика маҷмуи номҳои ҷуғрофиё ба 3 гурӯҳи алоҳида: топонимия, микротопонимия ва макротопонимия гурӯҳбандӣ менамояд. Топонимика бо ҷуғрофия, забоншиносӣ, генеология, матншиносӣ, адабиётшиносӣ, геология, демография ва кишваршиносӣ робитаи зич дорад. Дар таҳқиқи омӯзиши назария ва амалияи топонимияи забонҳои эронӣ, аз ҷумла, забони тоҷикӣ муҳаққиқони ватанию хориҷӣ Ҷ.И. Эделман, В.С. Расторгуева, А.З. Розенфелд, И.М. Стеблин-Каменский, В.В. Бартолд, М.Н. Боголюбов, Р.Х. Додихудоев, Ҷ. Алимӣ, О. Гафуров, Н. Офаридоев, О. Муҳаммадҷонзода, Ш. Исмоилов, Д. Ҳомидов, Ш. Ҳайдаров, А. Абдунабиев, М. Шодиев ва дигарон саҳми зиёд доранд [30, 238].

Методҳои сохторӣ дар мактабҳои гуногуни структурализм дар се ҷараён инкишоф ёфтааст. Структурализми шарқию аврупоӣ (Мактаби забоншиносии Прага) мафҳуми оппозиция (тазод)-ро аввал дар фонология, баъдтар дар соҳаҳои дигари забон, бештар дар морфология семантика ҷорӣ намуд. Мафҳуми забоншиносии Копенгаген таълимоти муносибатҳои алгебравиро дар забон тарҳрезӣ намуд. Забоншиносии дескриптивӣ мафҳуми дистрибуцияро ҷорӣ намуд ва дар заминаи он методи тасвирии фонология, морфология ва таҳлили сатҳӣ-элементариро ба вуҷуд овард. [30, 165].

Таҳлили сохтории топонимҳо дар ҳар як минтақа, пеш аз ҳама, ба забону истилоҳоти марбут ба мардумони он алоқамандӣ дорад, ки номвожаҳои онҳо дар муқоиса бо забонҳои бо онҳо хеш ва наздику ҳамсоя омӯхтаву таҳлил карда мешавад.

Таҳлили сохториву маъноии луғавии топонимҳо нишон медиҳанд, ки ҳар як номи ҷуғрофӣ дар заминаи ин ва ё он забон шакл гирифтаву ба

конуну қоидаҳо ва меъёри як забони дигар мутобиқ карда шудаву хусусияти луғавӣ касб мекунад. Бо ҳамин равия топонимшиноси маъруфи тоҷик А. Хромов номҳои чуғрофиро вобаста ба забони бумӣ ва мардуми маҳаллии ҳар минтақа, ки ба талаботи қоидаҳои забони алоҳидаи онҳо мутобиқ мегарданд, муайян намуда, чунин зикр кардааст: «таҷдиди сохтор ва маъноӣ ибтидоии номвожаҳо марҳилаи ниҳойӣ ва мушкилтар аз ҳама марҳилаҳои омӯзишӣ ва таҳқиқи номҳои чуғрофӣ мебошад» [218, 76-82].

Номвожаҳои чуғрофӣ, пеш аз ҳама, ҳамчун як хазинаи нотакрори забонианд, ки бо таърихи тулонӣ ва мавҷудияти худ таъриху тамаддун ва забону фарҳанги ҳар қавму миллатро дар худ таҷассум мекунад. Ҳамин боис шудааст, ки номвожаҳо хусусиятҳои ба худ хосро доро ҳастанду аломату нишонаи мавзеъ ё ягон хусусияти ҷудогонаи мавзеъ ва маҳал ва ё объектро дар худ таҷассум кардаву инъикос менамоянд. Муҳаққиқ В.А. Никонов дуруст ва бамаврид қайд мекунад, ки номҳои чуғрофӣ дар омӯзиши таърихи инсоният нақши муҳим мебозад ва дар онҳо ҳодисаву рӯйдодҳои забонӣ, таърихӣ, сиёсӣ чуғрофӣ динӣ-мазҳабӣ ва равонӣ инъикос ёфтаанд [133, 5-22]

Доир ба омӯзиши номҳои чуғрофии Мовароуннаҳр, аз ҷумла, водии Зарафшон мо аз таҳқиқот ва таълифоти илмӣ муҳаққиқон М.С. Андреев, О.И. Смирнова, С.И. Климчитский, А.Л. Хромов ва дигарон дармеёбем, ки онҳо мавдро ҷамъоварӣ намудаанд, вале ба таври амиқ ба масоили маъниёбӣ ва этимологии онҳо чандон тавачҷух зоҳир накардаанд. Ба ҳамин маънӣ, А. Хромов ҳатто ёдовар мешавад, ки «марҳилае, ки мо дар он қарор дорем, марҳилаи гирдоварӣ, гурӯҳбандии маводи топонимӣ дар маҷмуъ, маҳсуб мешавад. Дар марҳилаҳои минбаъда бошад, мо сари ин мавзӯ ва, яъне ба масоили этимологияи номвожаҳо андеша хоҳем ронд» [221, 83-87].

Номвожаҳои чуғрофии минтақаи Панҷакентро аслан, вожаҳои сода, сохта, мураккаб ва топоним-ибораҳо ташкил медиҳанд, ки аксари онҳо

аз умқи таърих то ба мо омада расидаву ҳоло ҳам мавриди истифода қарор доранд.

Бо дарназардошти дорои таърихи тулонӣ ва куҳан доштани номвожаҳои ҷуғрофӣ ин минтақа, бештар мафҳуми аслии онҳо, ки бо ифодаи хусусиятҳои биологӣ, ҷуғрофӣ, геологӣ ва мансубият ба касбу кори мардумон ва мавқеи ҷойгиршавии мавзӯҳо пайдо шудаанд, аз байн рафтаву соқинони ин минтақа на ҳама маънои аслии ин топонимҳо (ҷойномҳо)-ро медонанд ва мефаҳманд. Ба вижа, номвожаҳои таърихи, ки замоне ин минтақа яке аз марказҳои фарҳангӣ ва маъмури давлати Суғди бостон буд.

«Забони суғдӣ яке аз шоҳи забонҳои эронии миёнаи шарқӣ аст, ки аз қарни аввали то сздаҳуми милодӣ дар кишварҳои ҷуғрофӣ азиме, аз дарёи (бахри) Сиёҳ то Чин, мардумони эронитабор бад-он тақаллум мекарданд.

Ин шоҳа, баръакси забонҳои эронии миёнаи ғарбӣ гурӯҳи мухталиферо дар бар мегирад, ки вучуҳи ихтилофи онҳо ба андозае шабоҳатҳо ва вучуҳи иштироқшон чи аз назари тағйирот ва чи аз назари мушаххасаҳои сарфию наҳвӣ зиёд аст.

Забони суғдӣ аз назари танаввуъ ва ҳаҷми адабиёт . муҳимтарин забони эронии миёнаи шарқист ва аз дидгоҳи ҷуғрофӣ ва забоншиносӣ мавзӯе байни забонҳои сақӣ-хутанӣ, хоразмӣ ва балучӣ дорад. Зодгоҳи ин забон марзу буми Суғд аст, то ноҳияе, ки дар қуруни гузашта ақвоми эронизабони сақӣ, хоразмӣ ва балучӣ онро ихота қарда буданд.

Дар соли 1904-и милодӣ, ду сол баъд аз эъзоми нахустини ҳайати иқтишофии Олмон ба Осӣи Марказӣ, яке аз муҳаққиқон, ки маъмури расидагии мадорик ва нусхаҳои бозёфта аз Турфон (воқеъ дар Туркистони Чини он замон ва иёлотҳои Син Кийонги имрӯза) шуд, дар миёни он ганҷина қитъаи кӯчакеро мутааллиқ ба як забони ношинохтаи эронӣ ташхис дод. Шавоҳиди таърихӣ ва кашфиёти суғдӣ маълум қард, ки он забони то он рӯз ношинохта, забони суғдӣ аст» [283, 5-6].

Инак, баъди беш аз сад соли ин воқеа, тайи ин муддат мадорики бисёре ба забони суғдӣ пайдо шуда, хатти ношинохтаи он хондаву навиштаҷотҳои он тарҷума шудаанд. Хатти суғдӣ яке аз намунаҳои хатти оромӣ аст ва эҳтимол аз ҳамон шоҳае рӯйидааст, ки хатти паҳлавии ашконӣ низ аз он иқтибос шудааст. Аз сикканавиштаҳои суғдӣ бармеояд, ки ин забон дар садаи дувуми милодӣ будааст. Аз ин рӯ, метавон гуфт, ки таърихи пайдоиши хатти суғдӣ қадимӣ буда, он яке аз ҷавонаҳои фаръии хатти оромӣ аст ва эҳтимолан аз ҳамон шоҳа рӯйидааст. Сикканавиштаҳо бо ин забон аз қарни дувуми милодӣ далолат мекунанд. Таърихи пайдоиши ин хат аз ҳамон давраҳо ва ё як ду сада пештар аз он давра аст. Густариши империяи Ашкониён ба сӯи Шарқ ва нуфузи фарҳанги он ба ин макон боиси пайдоиши хатти суғдӣ низ гардидааст. Хатти суғдиро ба се гунаи куҳан, расмӣ ва пайваста тавсиф кардаанд. Гунаи куҳани ин хат дар номаҳои бостониву мутуни навишташуда то қарни панҷуми милодӣ мушоҳида мешавад. Гунаи расмии он хатти китобии сабқдор ва танзимёфта ва ҷо афтоде аст, ки пештар осори буддӣ бо он навишта шуда, ва бад-ин ҷиҳат, онро хати сутро низ мегӯянд. Аммо осори ғайрибуддӣ, монанди «Тилисми борон» ва баъзе аз мутуни монавӣ ба ҳамин хат навишта шудаанд. Гунаи пайвастаи хатти суғдӣ, шомили анвои хатти таҳрирӣ, қаламӣ ва камназмтар аст ва маҳалли нигориш ва шеваи китоб дар шаклгирии он таъсир гузоштааст. Хатте, ки ба уйғурӣ маъруф шудааст, яке аз ин гунаҳост. Хатти уйғурӣ ҳамон хатти суғдӣ аст, ки қабл аз шинохти забони суғдӣ бо ин ном маъруф шуда буд. Ва дабирини суғдӣ ба аввалин хатҳои туркӣ асос гузоштаанд, зеро котибу мирзо/дабир суғдон буданд [283, 4].

Дар маводи кӯҳи Муғ қариб 30 топоними водии Зарафшон дарҷ гардидаву ёдовар шудааст, ки ин номвожаҳо то имрӯз зинда буда ва ин манбаъ нахустсарчашмаест, ки то ба мо боқӣ мондаасту аз аҳаммият холи нест. Дар таҳлилу омӯзиш, ташреҳ ва тарҷумаи ин мутун забони суғдии нав, яъне яғнобӣ ба олимони ёрии судманд расонидааст.

Дар рисола, пеш аз ҳама, дар таърихи бар он, ки ин номвожаҳо дар савтиёти забони мардумони ин минтақа чӣ хел садо медиҳанду корбурд мешаванд, мавриди таҳқиқу баррасӣ қарор мегиранд. Бо чунин иқдом, ба мо маълуму равшан мегардад, ки номвожаҳои ин минтақа гуногунсохт буда, аз вожаҳои содаву сохта ва мураккабу топоним-ибораҳо сохта шудаанд, ки мо онҳоро ба гурӯҳҳо тақсим карда, баррасӣ хоҳем намуд. Дар навбати аввал, мо топонимҳои аз вожаҳои таърихан эронисос сохташудаи минтақои Панҷакентро метавонем мушоҳида кунем, ки чунин топонимҳо бештар бо решаҳои суғдиву авастоиашон боқӣ мондаанд, ки инро муҳаққиқони варзида, алалхусус, С.И. Климчитский, О.И. Смирнова, Л.И. Лившиц, М.Н. Боголюбов ва А.Л. Хромов, П.Б. Лурье, Б. Тураев қайд кардаанд [138, 163].

Ҳамин тариқ, дар рисолаи мазкур ному номгузориҳои 881 маҳалли аҳолинишин ва объектҳои ҷуғрофӣ ба ҳайси топоним дар ҳудуди минтақои Панҷакент мавриди таҳлилу омӯзиш ва таҳқиқот қарор мегиранд, ки ин номвожаҳо аз пасвандҳои тоҷикии «-зор, -истон, -он, -ӣ, -гар, +он, -и+ё+на, -и+на, -ак, -гаҳ, -ин, -ча, -а, -о» (ҷамъ – 14 адад) ва аниҷомаву ҷузъҳои топонимсози эронисос (суғдӣ) аз қабилҳои «-ич// -уч, -ин, -на, -кат/кат+а, канд+а, (-кент), -кон, -дар, -ан+дар, -ак, -иф/ -ев/-еф ва ҷузъҳо (формантҳо)-и –гар/-қар/-қара, хар-» (ҷамъ – 19 адад) таркиб ёфтаву сохта шудаанд. Инак, дар низоми топонимии минтақои Панҷакент хусусиятҳои табиӣ ҷуғрофӣ, биологӣ ва геологӣ маҳал, ландшафту рельефи ҷойгиршавии мавзеъ ва маҳалҳо, таъриху фарҳанг ва сохти иҷтимоиву иқтисодии минтақои мазкур ба назар гирифта шудаанд.

Дар минтақои Панҷакент топонимҳоеро, ки хусусияти ҷуғрофӣ ва геологиро ифода мекунанд, аз ҷиҳати баромад ва сохтори забонӣ метавон ба гурӯҳҳои номвожаҳои суғдиасос ва тоҷикиасос ҷудо намуд.

А). Топонимҳои суғдиасосе, ки бо муҳтавои номвожаҳои содаву сохта ва мураккабу таркибӣ хусусияти ҷуғрофӣ геологӣ объектҳои ҷуғрофӣ минтақои Панҷакентро ифода мекунанд, аз ҷиҳати воқеъшавии маҳалҳо, мавзеъҳо, аломату ҳолат ва ё андозаву

мансубияташон ташаккул ёфтаанду шарҳи маъноӣ онҳо барои мардуми имрӯза он қадар равшан нест. Дар замони мо баъзе аз ин топоним-ибораҳо бо як ҷузъи тоҷикӣ ҳамчун иборатопоним низ қорбурд мешаванд ва ё яке аз решаҳои онҳо барои мардуми имрӯза фаҳмову оммафаҳм буда, ба воҷасозии имрӯзаи мо мутобиқат мекунанд. Аз ҷумла, Сӯчина, Саразм, Ғӯсар, Сор, Варзиканда, Филмандар, Отуқлоқ, Вен, Газза, Ғӯйтан, Шашқат//Шашқат, Шинг, Падрут, Пәне, Рашнаи Поён, Нофин, Шингак, Мадовра, Артуҷ, Ғазнич, Зимтуд, Пағна, Ғиждарва, Порвен, Ғезан (Боло// Поён), Роғич, Сор, Зиндовут, Хурмӣ, Майката, Роҷ, Вешист, Зидӣ, Заврон, Бедақ, Чорбоғ, Оби Борик, Миндона, Ровадин, Хушёр, (*деҳаҳо*), Қоқурӣ, Сойи Мисрак, Урдакон, Фушунг, Хешуф, Урозиё (*маҳаллаҳо*), Учқул, Чимтарға, (*қуллаҳо*), Фон, Маниғар, Ноиф, Ям, Улғар, Даврич, Пишнодар, Ағлуқ, Ғурбик, Урто, Некнот, Парпӣ, (*кӯҳ*), Зурмиҷ, Киштуд, Ағмад, Нағнут, Хуҷикрут, Майсоғар, Уреч, Мосариф (*дарёҳо*), Шабушкин, (*кӯл*), Амшуд (*кӯл*), Қарчағай, Хохен, Ғаревад, (*чаишаҳо*), Ғупчин, Кунҷоқ, (*мавзеъ*), Зайнимӯрак (*чарогоҳ*), Ваҷағна (*ағба*), Вору, Фароб (номи деҳаҳо) ва ғ...

Б). Топонимҳои тоҷикие, ки бо муҳтавои номвожаҳои содаву сохта ва мураккабу таркибӣ (топоним-ибораҳо) хусусияти ҷуғрофию геологӣ объектҳои ҷуғрофӣ минтақаи Панҷакентро ифода мекунанд, аз ҷиҳати воқеъшавии самту ҷойгиршавии мавзею макони маҳалҳо, мавзеъҳо, аломату ҳолат ва ё андозаву мансубияташон ташаккул ёфтаанд, ки шарҳи маъноӣ онҳо барои мардуми имрӯза равшантар аст. Аз ҷумла: Ҳавзақ, Косатарош, Амондара, Хӯчапанҷ, Яккасада, Навобод, Панҷрӯд, Рӯзи Обнок, Дашти Қозӣ, Наврӯзтеппа, Обшорон, Шӯрнова, Дашти Малла, Боғча (*деҳаҳо*), Муъминобод, Шафтолузор, Сари Осиё (*маҳаллаҳо*), Дупула (*пул*), Шахи Дароз. Ҳазорчашма (*чарогоҳ*), Оби Лой, Мушхона, Гузари Боло, Рӯдақ, (*дарё*), Оби Сафед (*чаиша*), Ағбаи Ҷунбон, Нови Тут, Қунғӯзхона, Қалъаи Духтар, Қалъаи Писар, (*мавзеъ*), Сари Паст (*кӯҳ*), Ҳафткӯл, Кӯли Калон (*кӯл*) ва дигар номвожаҳои

чуғрофӣ, ки дар ҳамин радиф (чамъ – 543 адад) ташаккул ёфтаву корбурд мешаванд.

А) Ташаккули топонимҳои тоҷикиасос

Топонимҳои содаи ин минтақа аз рӯи анъанаи калимасозӣ бе пешванду бе пасванд сохта шуда, маънои пурраро ифода мекунанд ва бо дарназардошти хусусиятҳои чуғрофии маҳал барои объектҳои чуғрофӣ номгузорӣ шудаанд, ки чунин топонимҳоро метавон ба топонимҳои содаи тоҷикӣ ва субстратӣ (бавижа, суғдӣ) чудо намуд. Аз решаи суғдӣ ташаккул ёфтани топонимҳои ин минтақа аз он сабаб мебошад, ки ин минтақа низ яке аз марказҳои шаҳрншин ва сараҳои суғдизабон, дар даврони то истилои арабҳо маҳсуб мешавад.

Хушбахтона, ин гуна топонимҳои содаи суғдиасл то замони мо дар ин манотиқ корбурд мешаванду баъзан, дар мафҳуми онҳо кас ба душворфаҳмӣ дучор мешавад, ки теъдоди онҳо 20 адад тоҷикӣ ва беш аз 10 адад суғдиро онро ташкил медиҳад.

Топонимҳои содаи тоҷикӣ. Дар минтақаи Панҷакент топонимҳое то имрӯз дар шакли сода сирф бо забони тоҷикӣ сохта шудаву корбурд мешаванд, ки дар ин минтақа (20 адад), аз қабилҳои Дашт, Баҳор, Меҳр (*номи деҳаҳо*), Шер, Оҳан, Сӯроҳ, Сиёҳ, Солор, Шом (*кӯҳҳо*), Лалм (*дара*), Хушк, Наҳанг, Соя (*кӯлҳо*), Офтоб, Боло (*маҳаллаҳо*), Дех, (*чаиша*), Суфа (*чарогоҳ*) ва ғайраҳо хеле зиёд ба назар мерасанд.

Дар ҳамин мавқеъ топонимҳои арабиасосро низ метавон дучор гардид, ки мавриди корбурд қарор дода мешаванд ва онҳо дар таркиби луғавии забони тоҷикӣ чунон ҳазм шудаанд, ки аз арабӣ будани онҳо кас гумоне намебарад. Аз қабилҳои Сидқ (*кӯҳ дар деҳаи Некноти Ҷ.деҳ. Рӯдакӣ*), Савр (*деҳа дар Ҷ.деҳ. Халифа Ҳасан*), Ваҳдат (*деҳа дар Ҷ.деҳ. Хурмӣ*), Равот (*маҳалла дар дх. Ёрӣ*), Мазор (*чаиша дар дх. Пули Гирдоб*), Ният (*чаиша дар деҳаҳои Мазори Шариф, Пули Гирдоб ва Артуҷ*) ва ғайраҳо, ки чунин номвожаҳо 8 адад мебошанд.

Топонимҳои сохтаи тоҷикӣ. Дар ин гурӯҳи топонимҳои минтақаи Панҷакент номвожаҳои чуғрофии ифодакунандаи объектҳои чуғрофӣ,

ки бо забони соф тоҷикӣ сохта шудаанд, хеле фаровонанд: Чунин топонимҳо, аслан, бо пасвандҳои маконсози «-зор, -истон, -он, -ӣ, -гар+он, -и+ён+а, -ак, -гаҳ, -ок, -ча, -а, -о» сохта шудаанд, ки тавассути онҳо топонимҳо, аз қабилӣ Кулолӣ, Шаршара, Бедак, Ёрӣ, Зидӣ, Кошона, Ҳавзак, Шингак, Суфиён, Зебон, Шӯрча, Бадгаҳ, Боғча, Бӯстон (*деҳаҳо*), Зиндон, Зевониён, Чашма, Навобод, Суғдиён, Ровадин, Марғзор, Дӯстӣ, Зардолузор, Гулистон, Суғдиён, Сӯзангарон, Ҷалолӣ, Кӯлак, Фелониён, (*маҳаллаҳо*), Туркистон (*қаторкӯҳ*), Сафедак, Танӯрак, Белгаҳ, Чилтано, Хиргоҳ, Хирсак, Мушистон (*кӯҳҳо*), Алистон (*дарё*) Мурғобӣ, Хурдак (*кӯлҳо*), Париён, Ангатак, Рӯдак, Киштӯдак, Кунчок, (*мавзёҳо*), Шаррок, Танӯро, Сабдбарго (*чарогоҳҳо*), Дарвешон, Гармак, Себак (*чаишмаҳо*) ва ғайраҳо сохта шудаду то имрӯз корбурд мешаванд.

Ҳамчунин, дар ин гурӯҳ вожаҳои суғдиву тоҷикӣ дар топонимсозӣ бо ҳам якҷоя шуда омадаанд, яъне агар решаи номвожа суғдӣ бошад ҳам, пасвандҳои ташаккулдиҳандаи онҳоро анҷомаҳои ташкил медиҳанд, ки имрӯз онҳо дар забони тоҷикӣ маъмулу роиҷанд ва ин анҷомаҳо ба ҳама фаҳмо мебошанд: Масалан, Моғиён, Шингак, Вағаштон, Тангӣ, Фонӣ, Шингча, Урто, Вашанӣ, Нофин, Ҳавзак, Тозлоҳ, Бӯстон, Чокарон, Танӯро, Себак, Бедак, Бадгаҳ, Рӯдак, Кошона, Кӯлак, Хирсак, Дарвешон, Ёрӣ, Сафедак, Сӯзангарон, Гулистон, Чорводор, Танӯрак, Шаррок, Ангатак, Ҷалолӣ, Парпӣ, Боғча, Гармак, Хурдак, Беоба, Мушистон ва ғ.

Топонимҳои ифодакунандаи объектҳои ҷуғрофӣ, ки бо забони сирф тоҷикӣ сохта шудаанд, дар минтақаи Панҷакенти бостонӣ хеле фаровонанд: Чунин топонимҳо аслан бо пасвандҳои маконсози «-зор, -истон, -он, -ӣ, -гар+он, -и+ён+а, -ак, -гаҳ, -ок, -ча, -а, -о» сохта шудаанд. Маъноии луғавии бо ин пасвандҳо ташаккулёфта хеле осонфаҳм аст, ки шарҳи васеи онҳо зарурат надорад.

Ҳамчунин, дар ин гурӯҳ вожаҳои суғдиву тоҷикӣ дар топонимсозӣ бо ҳам якҷоя шуда омадаанд, ки баъзан, ҷамъбандиро дар номи топонимҳо ифода кардаву гоҳо мансубият, сифату хусусияти мавзёҳо ва

объектҳои ҷуғрофӣ, касбу кори мардумон ё андозаву ҷойгиршавии макони топонимро ифода кардаанд.

Мо аз шарҳи маъноии номвожаҳои сохтаи ин гурӯҳи топонимҳо, ки дар забони тоҷикӣ бе ягон шарҳу тафсир фаҳмо мебошанд, худдорӣ намуда, тасмим гирифтем, ки маънову мафҳуми онҳоро дар чадвали алоҳидаи топонимҳои ин минтақа, ки дар рисолаи илмиамон оварда мешавад, нишон диҳем:

Новожаҳое, ки бо пасванди -зор дар минтақаи Панҷакент сохтаву корбурд шудаанд, он қадар зиёд нестанд. Дар ин ҷо бо ин пасванд фақат номвожаҳои ҷуғрофии Марғзор (*кӯл дар Ҷ.деҳ. Шинг*), Зардолузор ва Шафтолузор (*маҳаллаҳо дар ш. Панҷакент*) ба мушоҳида мерасанд.

Дар минтақаи мазкур бо пасванди -ӣ топонимҳои зиёде сохта шудаанд, ки ба номи деҳаву маҳалла ва кӯҳҳо мансубанд. Аз қабилӣ номвожаҳои Кулолӣ (*деҳаи Ҷ.деҳ. Рӯдакӣ*), Фонӣ (*деҳа дар Ҷ.деҳ. Моғиён*), Ёрӣ, Зидӣ (*деҳаҳо дар Ҷ.деҳ. Ёрӣ*), Ҷалолӣ (*маҳ. дар дҳ. Зери Ҳисори Ҷ.деҳ. Рӯдакӣ*), Вашанӣ (*маҳалла дар шаҳри Панҷакент*), Дӯстӣ (*маҳ. дар деҳаи Меҳри Ҷ.деҳ. Саразм*), Тангӣ (*кӯҳ дар дҳ. Мазори Шарифи Ҷ.деҳ. Лоқ Шералӣ*) ва Парпӣ (*кӯҳ дар дҳ. Озодағони Ҷ.деҳ. Хурмӣ*) ва Марғобӣ (*кӯл дар Ҷ.деҳ. Вору*), ки ҳамагӣ 10 ададро ташкил медиҳанд.

Топонимҳои минтақаи Панҷакент бо пасванди номсоз ва маконсози –ак хеле зиёд ба назар мерасанд, ки бо сохтор ва ифодаи маъноии худ макон ё маҳаллу мавзееро ифода мекунад. Аз ҷумла:

Бедак (Яккабед) [bedak] Bedak – бед дарахти бесамари соядор +ак (пасванд); деҳае, ки яккабед дорад (*деҳа дар Ҷ.деҳ. Косатарои*);

Ҳавзак [havzak] – обгир, кӯли хурд буда, бо пасванди номсозу маконсози –ак ташаккул ёфтааст ва номи деҳа дар Ҷамоати деҳоти Хурмӣ мебошад;

Шингак [šingak] Shingak (*деҳа дар Ҷ.деҳ. Хурмӣ*)– яккашинг; яккадарахт. Калимаи «шинг», ки бо пасванди номсозу маконсози –ак ташаккул ёфтааст, таърихан тоҷикӣ-шарқӣ буда, маъноҳои зеро ифода мекунад:

а) дарахти ёбой, гиёҳи биёбонӣ ва хурӯ бо баргҳои борик; б) як навъ ҳашароте, ки садои шил-шил дорад;

в) зебову зариф.

Ҳамин зайл, Шингак маънои мавзеоро ифода мекунад, ки дарахту буттаҳои даштии хурӯӣи баргҳояш борик дар онҳо бисёр мерӯянд.

Кӯлак [kūlak] – (*мах. дар деҳаи Некноти Ҷ.деҳ. Рӯдакӣ*) ҳавзакҳо ё маҳалле, ки кӯли хурд дорад;

Сафедак [safedak] – кӯҳи сафеду барфпӯш (*кӯҳ дар дх. Вору*);

Танӯрак [tanurak] – кӯҳест, ки мавзёҳои гарму тафсон дорад (*кӯҳ дар дх. Вору*);

Хурдак [safedak] – кӯли назар ба дигар кӯлҳо кӯчактар (*кӯл дар Ҷ.деҳ. Шинг*);

Ангатак [angatak] – макони ангатзор, яъне талу тепаҳои пур аз дарахтони ангат (*мавзё дар дх. Фароб*);

Рӯдак [rudak] (*дарё //мавзё дар дх. Бадгаҳи Ҷ.деҳ. Шинг*), ки хеле хурд асту он қадар тул накашида, ба дарёи калон қорӣ мешавад.

Киштӯдак [kištudak] – киштзори воқеъ дар тепаҳои боло буда, аз номи маҳал бо ин ном маншаъ гирифтааст (*дарё дар деҳаи Бадгаҳи Ҷ.деҳ. Шинг*)

Гармак [garmak] – чашмае, ки обаш гармтоб аст (*чашма дар деҳаи Суфиён*);

Хирсак [xirsak] Khirsak – кӯҳест, ки хирсбачаҳои бисёр дорад (*кӯҳ дар деҳаи Некноти Ҷ.деҳ. Рӯдакӣ*);

Себак [safedak] – чашмае, ки дар таги дарахти себ қарор дорад (*чашма дар деҳаи Артуч*);

- топонимҳо бо пасванди –гаҳ, аз қабиле Белгаҳ [belgah] (*кӯҳ дар деҳаи Некнот*) ва Бадгаҳ [bādgah] (суғдӣ), (*дх. дар Ҷ.деҳ. Шинг*) ба мушоҳида мерасад, ки нисбат ба дигар қойномҳо камтар аст.

- топонимҳои бо пасванди –ок низ сохта шудаанд, ки чунин ҳолат дар номҳои Кунҷок (*мав. дар дх. Пули Гирдоби Ҷ.деҳ. Моғиён*) ва

Шаррок (*чарогоҳ дар дҳ. Пули Гирдоби Ҷ.деҳ. Могиён*) ба мушоҳида мерасад.

Кунчок – аз кунҷ ва +ок (инчо чун пасванди номсоз меояд) ташаккул ёфтаву маънои «канорӣ, кунҷак»-ро ифода мекунад.

Шаррок – (аз «шар(р) ва +ок) ин номвожа, аслан, аз решаи калимаи тақлидии «шар» (садои шарраси об ҳангоми шоридан //рехтан //чорӣ шудан) ва пасванди номсозу маконсози -ок сохта шудаву маънои шарра ва ё чойи шориданро ифода мекунад, ки бо решаи «шар» ҳамчун абзор исмҳои шарра (обрасон, водопровод) ва шарроқӣ (новаки лаби бом, ки аз он оби борон мешорад) сохта шудаанд. Мутаассифона, чунин вожаҳо, ки дар лаҳҷаву шеваҳо мустаъмаланд, дар фарҳангномаҳои тафсирии тоҷикии мураттаб ва нашргардида вонахӯрданд. Аз ин рӯ, маънои номвожаи Шаррок мафҳуми макони шоранда, яъне, чоеро ифода мекунад, ки об аз онҷо, айнан, мисли шаршара шорида, ба пойин мерезад.

Топонимҳои бо пасванди -ча сохташуда:

Шӯрча [šurča] Shurcha – ба маънои шӯрчаҳ омадааст ва чоҳи шӯр аст (*деҳа дар Ҷ.деҳ. Халифа Ҳасан*);

Боғча [bāyča] Boghcha – боғи хурд (*дҳ. дар Ҷ.деҳ. Шинг*);

Шингча (*чар. дар дҳ. Фароб*) маконе, ки дарахти бадбӯйи шинг мерӯяду кам аст;

Топонимҳои бо пасванди –а сохташудаи минтақаи Панҷакент:

Шаршара [šaršara] Sharshara – обшор. (*деҳа дар Ҷ.деҳ. Чинор*);

Чашма [čašma] čhashma – номи маҳалла ба хотири оне, ки чашма дораду мардумаш аз он чашма об мехӯранд (*мах. дар деҳаи Шӯрноваи Ҷ.деҳ. Саразм*);

Инчунин, бо теъдоди на он қадар зиёд ва ангуштшумор топонимҳое ба мушоҳида мерасанд, ки бо пасвандҳои номаъмулу каммаҳсул номи мавзеъ ё маконро ифода кардаанд. Аз қабиле Кошона (*деҳа дар Ҷ.деҳ. Рӯдакӣ*), ки бо пасванди **-она** ва Ровадин (*деҳа дар Ҷ.деҳ. Шинг*) бо пасванди **-ин** Тозлох (*қулла дар деҳаи Косатарои*) бо пасванди **-лоҳ** ва

Чорводор (*деҳа дар Ҷ.деҳ. Чинор*), ки бо пасванди **-дор** сохта шудаву камшуморанд.

Топонимҳои мураккаби тоҷикӣ

Номвожаҳои мураккабсохти объектҳои ҷуғрофии минтақаи Панҷекати имрӯзаро топонимҳои мураккаби тоҷикие низ фаровон ташкил медиҳанд, ки бо дарназардошти хусусиятҳои ҷуғрофии маҳаллу мавзёҳо ва дигар хусусиятҳо, ки дар боло зикр кардем, дар ҳудуди ин минтақа шакл гирифтаанд. Сарфи назар аз он ки топонимҳои мураккабсохт бо шакли суғдиашон боқӣ мондаанд, инчунин, дар давраи нави ташаккули забони тоҷикӣ топонимҳое низ ба вуҷуд омадаанд, ки онҳо шояд пеш аз истилои арабҳо низ мавҷуд буданду бо забони суғдӣ низ чунин садо медоданд., яъне бо забони порсӣ-дарӣ-тоҷикӣ, ки кунун низ бетағйир мондаву корбурд мешаванд. Аз ҷумла, топонимҳои Амондара, Панҷрӯд, Косатарош, Чиларча, Шӯрнова, Чорбоғ, Яккахона, Хамиртеппа, Миндона (шакли вайроншудаи Нимдона), Наврӯзтеппа, Ҳафтрӯд, Хуррамобод, Чорроҳа (*деҳаҳо*, ниг.: ба Ҷадвал), Шабмонда, Саройбоғ, Навбунёд, Гулрез (*маҳаллаҳо*), Раҳрав, Такапар, Палангкуш (*сойҳо*), Чашмаҳона (*чашма*), Дузхона, Туркпариди, Чилдухтарон, Чилмехроб, Чинниқутан, Яккаарча, (*кӯҳҳо*), Гӯрдара (*чарогоҳ*), Тармарав (*шах/кӯҳ, /сой*) Дупула (*пул*), Кафкрӯд, Шабмонда (*дарёҳо*), Қунғӯзхона, Обшорон, Хирсхона (*мавзёҳо*) ва ғайраҳо.

Дар минтақаи Панҷакент, инчунин, топонимҳои ифодакунандаи номи чашмаҳо дар сохти мураккабашон бо решаи «чашма», аз қабилӣ Сарчашма, Ҳазорчашма, Чашмаҳона ва ғайра корбурд шудаанд.

Инчунин, дар ин минтақа топонимҳои мураккаб сохташудае низ аз қабилӣ Кӯфнова (*кӯҳ*), Қаратеппа (*чарогоҳ*) Моғиёндаре (*дарё*), мавҷуданд, ки бо ташаккул аз вожаҳои мураккаби тоҷикӣ, баромади суғдӣ-тоҷикӣ доранд. Ҳамин ҳолати шаклгирии топонимҳо дар номвожаҳои мураккабсохти тоҷикӣ-туркӣ, туркӣ-тоҷикӣ ва ё туркӣ мавриди корбурд қарор дода шудаанд, ки объектҳои мавзё//сой

(Гандабулок), дара (Еттисой), кӯх (Қофлондара), чарогоҳ (Урдабулок) ва канал-рӯд (Тӯхсанкорез)-ро ифода мекунанд.

Ҳамчунин, топонимҳои мураккабсохти арабӣ, арабӣ-тоҷикӣ ё тоҷикӣ-арабӣ низ дар ин минтақа ба мушоҳида мерасанд, ки як қисми онҳо решаи арабӣ дошта, мустақиман мебошанд. Аз қабилҳои Абдуқайном (*пул*), Абдусамод (*деҳа*), Малиққониё, Муъминобод (*маҳаллаҳо*), Маслиҳаттепа, Қадамҷо (*мавзеъҳо*) Савракато, Чилламазор (*мазорот*), Ҳочатбарор (*чаиша*) ва ғайраҳо, ки дар маводи тақиқоти мо 13 номвожаи ҷуғрофиро ташкил медиҳад.

Топоним-ибораҳои тоҷикӣ

Топоним-ибораҳо, ки худ бевосита аз ду ё се вожаи ҷудогона барои ифодаи мафҳум ва ё номи ҷуғрофӣ сохта шудаанд, дар минтақаи Панҷакент, аслан, аз ҳиссаҳои номии нутқ ташаккул ёфтаанд, ки метавон онҳоро ба 2 гурӯҳ ҷудо намуд, ки онҳо дар шакли топоним-ибораҳои дар заминаи ҳиссаҳои номии нутқ ташаккулёфтаи тоҷикӣ, суғдиасос ва баръакс (суғди-тоҷикӣ ва тоҷикӣ-суғдӣ) ифода меёбанд.

а) Топоним-ибораҳои дар заминаи ҳиссаҳои номии нутқ ташаккулёфтаи тоҷикӣ

Топоним-ибораҳои минтақаи Панҷакент аслан аз 2 ё се таркиби луғавии ҷудогонаи як номро ифодакунанда ташаккул ёфтаанд, ки онҳо бо решаи вожаҳои тоҷикӣ сохта шудаанд. Ба ин топоним-ибораҳои Дарвозаи Бухор, Чойхонаи Мӯсафедон (*мах. Дар ш.Пҷк.*), Гӯши Асп (*кӯх дар Ҷ.деҳ. Вору*), Кали Ҳамтӯда (*ҳафр. дар дх. Ҷ. деҳ. Л.Ш.*), Нови Тут (*мавз.дар Ҷ.деҳ. Фароб*), Нови Сурх (*сой дар дх. Заврони Ҷ.деҳ. Л.Ш.*), Оби Ширин (*чаиш.дар Ҷ.деҳ. Л.Ш.*), Сари Осиё (*мах. дар Ҷ.деҳ. Хурмӣ*), Сари Сангпул (*дх. дар Ҷ.деҳ. Шинг*), Шӯрнова Хурд, Шӯрноваи Нав (*дх. Дар Ҷ.деҳ. Саразм*) барин номвожаҳоро ном бурдан мумкин аст, ки дар маводи мавриди пажӯҳиши мо 86 номвожаро ташкил медиҳад.

Қисмати зиёди чунин топоним-ибораҳо агар дар давраҳои охир пайдо шуда бошанд, қисми бештари онҳо аз қадимулайём то ба имрӯз боқӣ монда, аз ҳиссаҳои номии нутқ таркиб ёфтаанд (Ангори Сармад –

деҳа дар Ҷ.деҳ Моғиён; Гӯши Асп – кӯҳ дар Ҷ.деҳ. Вору; Бурси Ҳафтдодарон – мавзеъ/мазорот дар дҳ. Маз.Ш.Ҷ.деҳ.Л.Ш.) ва ин топонимҳо ҳамчун термин-индикатор ва ё бо роҳи апеллятивӣ бо исмҳои «дашт», «пушт(+а)», «шах», «ағба», «мазор», «сой», «дара», «чашма», «қалъа», «сар», «кӯҳ», «хоҷа», «гузар», «лаб», «пул», «об», ва сифатҳои маконсози «нав», «боло», «поён», «дароз» ва ғайра топоним шудаанд. Инак, дар зер топонимҳои бо ин чузъҳо сохташуда ва маъмулгардида, ки то имрӯз қорбурд мешаванд, намуна меоварем:

- номвожаҳое, ки бо исми «дашт» сохта шуда, аз қабилҳои топонимҳои Дашти Малла ва Дашти Қозӣ мансуб ба номи деҳаҳо мебошанд. Ҳамин гуна топонимҳо аз қабилҳои Дашти Зарринрӯд, Дашти Чакка, Дашти Гургон ифодакунандаи номи мавзеъҳои ин минтақа буда, топонимҳое бо номи Дашти Моҳрӯ (*маҳалла*) ва Дашти Марғедар (*дашт/саҳро*) вучуд доранд, ки маънои онҳоро фаҳмидан душвор нест;

- номвожаҳое, ки бо исми «пушт (+а)» сохта шудаанд: Пушти Кӯл (*кӯл*), Пушт(а)-и Мулло Зоҳид, Пушти Мулло (*маҳаллаҳо*), Пушти Қӯрғон (*деҳа*), Пишти Работ (*кӯҳ*), Пушти Тал (*мавзеъ*).

Дар чунин топонимҳо чузъи «пушт» – аслан, ба маънои «пушта» омадааст, вале бо сабаби ҳазф шудани пасванди «-а» дар ин вожаҳо, ки хоси лаҳҷаи мардумони ин минтақа мебошад ва дар савтиёту гуфтори онҳо дар шакли «пушт» бо изофат омадааст, ки шакли дурусти ин номвожаҳо – Пуштаи Қӯрғон, Пуштаи Кӯл, Пуштаи Мулло Зоҳид, Пуштаи Работ буда, пуштаҳои мансуб ба мавзеъ, макон ва ё фардери ифода мекунад. Ё ин ки

- номвожаҳое, ки бо исми «шах», сохта шудаанд: Шахи Кафшак (*кӯҳ дар дҳ. Пули Гирдоби Ҷ.деҳ. Моғиён*), Шахи Шикоф, Шахи Осиё (*кӯҳҳо дар деҳаи Мазори Шарифи Ҷ.деҳ. Лоқ Шералӣ*), Шахи Дароз, Шахи Сурхак (*ҷар. дар деҳаи Пули Гирдоби Ҷ.деҳ. Моғиён*), Шахи Сафед (*кӯҳ дар деҳаи Фароби Ҷ.деҳ. Моғиён*), Шахи Алафпарто, Шахи Гавора (*қулла дар Ҷ.деҳ.Лоқ Шералӣ*) ва ғ.;

- номвожаҳое, ки бо исми «ағба» сохта шудаанд: Ағбаи Ҷунбон (*кӯҳ дар деҳаи Фароб*), Ағбаи Ҳочиён, Ағбаи Вачағна (*Ҷ.деҳ. Моғиён*);

- номвожаҳое, ки бо исми «мазор» сохта шудаанд: Мазори Шариф, Мазори Ҳочатбарор, Мазори Амбарато, Мазори Рӯи Об;

- номвожаҳое, ки бо исми «сой» сохта шудаанд ва дар таркиби ин топонимҳо бештар вожаҳои эронисоси суғдиву тоҷикӣ ба назар мерасанд. Топонимҳои таркиби суғдидошта: Сойи Шингак, Сойи Ғарибак (*дарёҳо*), Сойи Вешист, Сойи Заврон, Сойи Нови Раз, Сойи Чашми Мут, Сойи Писавр, Сойи Сойи Ғор, Сари Рахна, Сойи Зағоза, Сойи Ғудал, Сойи Карокӯл, Сойи Сӯғар ва ғайраҳо.

Ҳамзамон, бо ҷузъи сой топонимҳое дар ин минтақа ҳастанд, ки аз вожаҳои соф тоҷикӣ таркиб ёфтаву сохта шудаанд: Сойи Марғзор, Сойи Думкулак, Сойи Яхи Дароз, Сойи Пастии Калон, Сойи Гилдон, Сойи Хучкалонӣ, Сойи Нови Хӯчин, Сойи Чашми Мут, Сойи Нови Сурх, Сойи Кабутобун, Сойи Мӯринак, Сойи Мағалак, Сойи Палангкуш, Сойи Савр, Сойи Шерак, Сойи Калон, Сойи Нови Доғ, Сойи Бурси Дароз, Сойи Раҳрав (*сойҳо*), Сойи Мисрак, Сойи Зебон (*маҳаллаҳо*) ва ғ.

- номвожаҳое, ки бо исми «дара» сохта шудаанд: Дараи Хӯчапанҷ, Дараи Оби Сарой, Дараи Хурдак (*кӯҳ дар деҳаи Пули Гирдоби Ҷ.деҳ. Моғиён*), Дараи Хӯчапанҷ (*дҳ. дар Ҷ.деҳ. Амондара*) ва ғ.

- номвожаҳое, ки бо исми «чашма» сохта шуда, дар шакли калимаи мураккаб ва ё иборатопоним омадаанд. Аз ҷумла, Чашмаи Санги Зард, Чашмаи Бердиёрак, Чашмаи Оби Талх, Чашмаи Ширин, Чашмаи Ният, Чашмаи Шифо, Чашмаи Муллоғафур, Чашмаҳона, Чашмаи Дарвешон ва ғайраҳо, ки дар умум – 37 адад номи чашмаҳо бо ҷузъи «чашма» оварда шуда, баромади решаи тоҷикӣ ва суғдӣ доранд. Номи чашмаҳои таркиби суғдидошта, ки бо ҷузъи «чашма» номгузорӣ шудаанд: Чашмаи Ғаревад, Чашмаи Паккон, Хохен ва ғ.

Номи чашмаҳои аз топоним-ибораҳои тоҷикӣ асосёфта, ки вобаста ба хусусиятҳои табиӣю биологӣ ва ҷуғрофии мавзӯҳо номгузорӣ шудаанд ва ё ба ашхос мансубанд, аз ҷиҳати маънӣ душворфаҳм набуда,

осонфаҳм мебошанд: Чашмаи Беоба, Чашмаи Бердиёрак, Чашмаи Бои Шариф, Чашмаи Гармак, Чашмаи Дарвешон, Чашмаи Дех, Чашмаи Зевониён, Чашмаи Зулайхо, Чашмаи Косаи Қурбонбой, Чашмаи Кӯҳӣ, Чашмаи Луклуқак, Чашмаи Мазор, Чашмаи Муллособир, Чашмаи Мулоғафур, Чашмаи Мухаззамон, Чашмаи Нидод, Чашмаи Ният (бо ин ном 3-то дар маҳалҳои гуногун), Чашмаи Оби Сафед, Чашмаи Оби Соф, Чашмаи Оби Талх, Чашмаи Оби Шӯр, Чашмаи Санги Сафед, Чашмаи Себак, Чашмаи Ҳочатбарор, Чашмаи Шифо ва ғ.

Дар ин гурӯҳи номвожаҳо мушоҳида кардан мумкин аст, баъзан, топонимҳо бо забони туркӣ корбурд шудаанд. Мисол, «Чашмаи Оқато» (*чашма дар Ҷ.деҳ. Моғиён*), «Чашмаи Шӯрбулок» ва «Чашмаи Қорасув» (*чашмаҳо дар Ҷ.деҳ. Чинор*), «Чашмаи Гандабулок» (*сой дар дҳ. Заврони Ҷ.деҳ. Л.Ш.*), ки чунин топонимҳо кам ба назар мерасанд.

- номвожаҳое, ки бо ҷузъи «қалъа» сохта шудаанд: Қалъаи Духтар; Қалъаи Писар (*мавзеъҳо дар дҳ. Ровадини Ҷ.деҳ. Шинг*)

- номвожаҳое, ки бо ҷузъи «сар» сохта шудаанду ибтидо ва ё оғози мавзеъ ва маконро дар топонимҳо ифода мекунанд: Сари Пастӣ (*чар. дар Ҷ.деҳ. Л.Ш.*), Сари Паст (*кӯҳ дар дҳ. Некноти Ҷ.деҳ. Рӯдакӣ*), Сари Шахо (*кӯҳ дар дҳ. Некноти Ҷ.деҳ. Рӯдакӣ*), Сари Пастӣ (*дашт дар Ҷ.деҳ. Л.Ш.*), Сари Осиё (*маҳалла дар дҳ. Озодағони Ҷ.деҳ. Хурмӣ*), Сари Сангпул (*дҳ. дар Ҷ.деҳ. Шинг*), Сари Об (*кӯҳ дар дҳ. Суфиёни Ҷ.деҳ. Халифа Ҳасан*);

- номвожаҳое, ки бо ҷузъи «кӯҳ», сохта шудаанд: Кӯҳи Бел (*кӯҳ дар дҳ. Некноти Ҷ.деҳ. Рӯдакӣ*), Кӯҳи Чур (*кӯҳ дар дҳ. Некноти Ҷ.деҳ. Рӯдакӣ*);

- номвожаҳое, ки бо ҷузъи «хоҷа»//хӯча сохта шудаанд: Хоҷаи Ҳалвоӣ (*мавз. дар дҳ. Ёриш Ҷ.деҳ. Ёрӣ*), Хоҷаи Сабз (*мавз. дар дҳ. Ёриш Ҷ.деҳ. Ёрӣ*), Хоҷаи Дуредгар (*мавз. дар дҳ. Ёриш Ҷ.деҳ. Ёрӣ*), Хоҷа Мансур (*кӯҳ дар дҳ. Фароби Ҷ.деҳ. Моғиён*), Хоҷаи Аламбардор (*мазорот дар дҳ. Баҳори Ҷ.деҳ. Л.Ш.*), Хоҷаи Абудардо (*мақб. дар дҳ. Заврони Ҷ.деҳ.*

Л.Ш.), *Хоҷа Муҳаммади Башоро (мақб. дар дх. Мазори Шарифи Ҷ.деҳ. Л.Ш.)* ва ғ.;

- номвожаҳое, ки бо ҷузъи «лаб», сохта шудаанд, дар як ном – *Лаби Чашма (маҳ. дар ш. Панҷакент)* ба мушоҳида мерасад;

- номвожаҳое, ки дар шакли мураккаб ва ё иборатопоним бо ҷузъи «пул» сохта шудаанд, номи маҳал, деҳа ва ё ифодакунандаи мафҳуми мавзеъҳои пулдоштаро ифода мекунанд, ки бевосита «пул» (кӯпрук) аломати муайянкунандагии ин топонимҳо мебошанд: *Пули Гирдоб (дх. дар Ҷ.деҳ. Моғиён)*, *Пули Мӯриф (мавз. ва маҳ. дар Ҷ.деҳ. Рӯдакӣ)*.

Дар ин шакл, ҳамчунин, 13 адад топонимро дар номҳои ҷуғрофии минтақаи Панҷакент мушоҳида намудан мумкин аст, ки номи пулҳоро ифода мекунанд: *Пули Абдуқаюм*, *Пули Арабо*, *Пули Бомозин*, *Пули Дупула*, *Пули Заҳро*, *Пули Косатарош*, *Пули Майката*, *Пули Мулло Хайрулло*, *Пули Ҳакимбой*, *Пули Филмандар*, *Пули Хоҷапанҷ*, *Пули Чорбоғ* ва ғ.;

- номвожаҳое, ки бо ҷузъи «об» сохта шуда, таркибӣ ташаккул ёфтаанд: *Рӯзи Обнок (дх. дар Ҷ.деҳ. Ёрӣ)*, *Оби Сарой (мав. дар Ҷ.деҳ. Л.Ш.)*, *Санги Об (мавз. дар Ҷ.деҳ. Л.Ш.)*, *Оби Борик (дх. дар Ҷ.деҳ. Моғиён)*, *Оби Сафед (чаиш. дар дх. Пули Гирдоби Ҷ.деҳ. Моғиён)*, *Оби Сафед (кӯҳ дар деҳаи Некноти Ҷ.деҳ. Рӯдакӣ)*, *Оби Борик (кӯҳ дар дх. Некноти Ҷ.деҳ. Рӯдакӣ)*, *Чашмаи Оби Талх*, *Чашмаи Оби Шӯр*, *Чашмаи Оби Ширин (чаишмаҳо дар Ҷ.деҳ. Л. Ш.)*, *Обчин (мавз. дар дх. Ёриш Ҷ.деҳ. Ёрӣ)*;

- номвожаҳое, ки бо исми «мазор», сохта шудаанд ва ё аз решаҳои арабӣ-тоҷикӣ ташаккул ёфтаанд: *Мазори Шариф (дх. дар Ҷ.деҳ. Л.Ш.)*, *Мазори Ҳоҷатбарор (мавз. дар дх. Бадгаҳи Ҷ.деҳ. Шинг)*, *Мазори Амбарато (мавз. дар дх. Озодағони Ҷ.деҳ. Хурмӣ)*, *Мазори Эшон (мавз. дар Ҷ.деҳ. Ёрӣ)*, *Мазори Рӯйи Об* ва ғ.;

- номвожаҳое, ки бо исми «нов» сохта шудаанд: *Нови Чомоқ*, *Нови Доғ*, *Нови Тут*, *Нови Заранг*, *Нови Осиё*, *Нови Сурх*, *Нови Раз*, *Нови Хучин (мавзеъҳо дар деҳаҳои Заврон, Мазори Шариф ва Ғӯсари Ҷ.деҳ.*

Л.Ш.), Нови Дия (*мав. дар дх. Пули Гирдоби Ҷ.деҳ. Моғиён*), Нови Фирок ва ғ.;

- номвожаҳое, ки бо исми «гузар» сохта шудаанд: Гузари Мобайн, Гузари Боло (*маҳаллаҳо дар дх. Фароби Ҷ.деҳ. Фароб*), Гузари Шехо, Гузари Поён, Гузари Таг (*маҳаллаҳо дар дх. Мазори Шарифи Ҷ.деҳ. Л.Ш.*);

Ҳамчунин, дар ин минтақа топонимҳои бо топоним-ибораҳо ташаккулёфтае мавҷуданд, ки аз исму исм – Турки Роч (деҳа дар Ҷ.деҳ. Амондара, Тақоби Халқ (дх. дар Ҷ.деҳ. Ворӯ), Нури Зиндагӣ (дх. дар Ҷ.деҳ. Саразм), аз исму сифат ва ё аз сифату исм – Шашқати Нав (дх. дар Ҷ.деҳ. Рӯдакӣ, Некноти Нав (деҳа дар Ҷ.деҳ. Рӯдакӣ), Ганҷи Ниҳон (деҳа дар Ҷ.деҳ. Косатарош), Оби Борик (дх. дар Ҷ.деҳ. Моғ.), аз шумораву исми мураккаб: Ҳафт Зағорахӯр – (мавз дар деҳи Пули Гирдоби Ҷ.деҳ. Моғ.), аз номвожаҳои иқтибосии русӣ бо сифату исм – Сахарная Голова. (қл. дар Ҷ.деҳ. Вору), Рабочий посёлок, Шахтёрская посёлка (харобаҳо дар Ҷ.деҳ. Шинг) ва аз номи ашхос бо зикри ному насаб – Лоиқ Шералӣ, Халифа Ҳасан (номи ҷамоатҳои деҳот) Ҳадятулло Муродов, Файзулло Хӯчаев, Мулло Ҳасан (номи маҳаллаҳо) номгузорӣ шудаву корбурд мешаванд.

Дар баробари ин гуна номвожаҳои корбурдшуда, топонимҳое низ мавриди истифода ҳастанд, ки ҷузъҳои топонимсози онҳо дар ин минтақа кам андар кам оварда шудаанд. Ба ин гурӯҳи номвожаҳо, топонимҳо аз қабиле Лаби Чашма, (*маҳ. дар ш. Панҷакент*), Фушунги Қадди Сой, Тути Шӯрҳан (*маҳ. дар дх. Некноти Ҷ.деҳ. Рӯдакӣ*), Гӯри Мулло, Мағали Осиё (*мавзёҳо дар дх. Пули Гирдоб*), Гӯри Рӯдакӣ (*маз. дар Ҷ.деҳ. Шинг*), Қалли Ҳамтӯда (*мав. дар дх. Мазори Шарифи Ҷ.деҳ. Л.Ш.*), Валанги Дароз (*дарё дар Ҷ.деҳ. Сӯҷина*), Гӯши Асп (*кӯҳ дар деҳаи Вору*) барин топонимҳоро номбар кардан мумкин аст, ки ифодакунандаи номи мавзёҳо, мазорот ва кӯҳҳо буда, қариб аз ҷиҳати маъно ба забони тоҷикӣ фаҳмо мебошанд. Инчӯ танҳо кас ба дарки маънои Фушунг (*маҳ., дар дх. Ёрӣ*), Шӯрҳак, Мағал, Валанг барин номвожаҳо дар мемонад, ки

ин вожаҳо баромади суғдӣ дошта, ба маъноҳои пушзор, ҷойи серпуш (фушунг), чашмаи воқеъ дар ҷарӣ (шӯрхак), кӯра, молхона (мағал), анбӯх, (валанг) оварда шудаанд [223, 58-62], ки ин аз қадим дар забони мардуми ин минтақа роиҷ буда, танҳо маънои аслии онҳо аз ёдҳо зудуда шудаанд. Дар ин раванди таҳқиқ мо метавонем ба иборатопоними «Калли Хамтӯда» равшанӣ андозем, ки ин ҳолати ҳазф гардидани пасвандро дар вожаҳои гуфтори мардумони ин диёр мо дар мисоли Пушти Қӯрғон (яъне – Пуштаи Қӯрғон) аллакай қайд кардаем. Дар ин топоними таркибан ташаккулёфта аз вожаи «калла+и» бо гӯйишу талаффузи маҳаллӣ пасванди «-а» ихтисор гардидаву корбурд шудааст, ки шакли дурусти он «Каллаи Хамтӯда» буда, маънои «сар//оғози теппа ва ё баландии тӯда/пуштаи хамшударо мефаҳмонад, ки дар теппаи ин мавзеъ қалъаи хурде бозёфт шудаасту он мансуб ба асрҳои VII-VIII милодӣ мебошаду ханӯз аз тарафи бостоншиносони тоҷик дар ин мавзеъ пурра таҳқиқот бурда нашудааст, ки омӯзиши он солҳои 90-ум оғоз гардида буд. Аз ин рӯ, ҷӣ тавре ки суғдшиноси тоҷик А. Хромов [222, 58-62] хангоми омӯзиши топонимҳои болооби водии Зарафшон ва Ягноб мӯшикофона зикр мекунад, Калли Хамтӯда, – ин шакли дурусти вожаи «калла» «кулла, боло ва тор»-ро фаҳмонида, болои хамтӯдаро ифода мекунад.

Ин номвожаҳо аз он шаҳодат медиҳанд, ки топонимҳои номбаршуда ва амсоли онҳо дар шакли топоним-ибораҳо омадаву аксари решаи онҳо аз ҷиҳати сохт бо забони суғдӣ омезиши тулонӣ доранд, ки мо шарҳи маъноии онҳоро дар боби савум муайян хоҳем намуд.

б) Топоним-ибораҳо бо асосҳои тоҷикӣ-суғдӣ ва суғди-тоҷикӣ

Номвожаҳои таркибии ҷуғрофӣ ё худ топоним-ибораҳои ҷуғрофӣ минтақаи Панҷакент, ки бо ифодаи номи деҳаву мавзеъҳо ва кӯҳхову кӯлҳо ва дигар объектҳои ҷуғрофӣ дар шакли топоним-ибораҳои сохташуда вомехӯранд, бо таркиби иборати суғдӣ хеле кам боқӣ мондаанд. Зеро ин топонимҳо дар давраи ташаккули забони тоҷикӣ, беш аз пеш, ба ибораҳои тоҷикии нав бадал гардидаанд. Аз қабиле Девона

Такакуш (*кӯҳ дар дҳ. Воруи Ҷ.деҳ. Вору*), Ангори Сармат (*чарогоҳ дар дҳ. Воруи Ҷ.деҳ. Вору*) барин топонимҳо, ки имрӯз дар ин радиф кам боқӣ мондаанду бештар топоним-ибораҳои ин минтақаи бостонӣ дар номи объектҳои ҷуғрофии ин минтақа бо забони тоҷикӣ шакл гирифтаву як қисми онҳо топоним-ибораҳои аз вожаҳои суғдӣ низ таркиб ёфтаанд. Барои исботи ин далелҳо метавонем номвожаҳои зеринро намуна оварем: Валанги Дароз (*дарё*), Сойи Ғарибак (*дарё*), Сойи Думкулак (*дарё*), Сойи Шингак (*дарё*), Сойи Яхи Дароз, Сойи Бурси Дароз, Сойи Сари Рахна, Сойи Зағоза, Сойи Ғудал, Сойи Суғар, Сойи Мағалак, (*сойҳо дар Ҷ.деҳ ЛШ.*), Кӯхи Чур – (*кӯҳ дар дҳ. Некноти Ҷ.деҳ. Рӯдакӣ*) ва ғ...

Дар чунин топонимҳо, ки имрӯз мардум онҳоро чун таркибӣ корбурд менамоянд, аслан, номвожаи асосии ин топонимҳо эронисос (баромади суғдӣ) доранд ва бо дарназардошти ин метавон чунин топонимҳоро ҳамчун топонимҳои таркибии суғдӣ ном бурд, чунки мафҳуми асосии номвожаҳо эҳтимол ба забони суғдӣ нишон дода мешаванд. Бар ҳамин асос, метавон гуфт, ки имрӯз ба мардумони ин минтақа, ки бо забони тоҷикии нав ҳарф мезананд, номвожаҳои зиёде, аз кабили Ғарибак, Шингак, Ғудал, Суғар, Рахна, Зағоза, Марғедар ва Чур барин топонимҳо номафҳум мемонанд. Барои мафҳуми маъноии чунин топонимҳоро фаҳмидан, танҳо корҳои таҳқиқотии муҳаққиқон кумак мерасонад, ки бевосита ба омӯзишу таҳқиқи ин забон ва топонимҳои он машғул ҳастанд. Мо низ дар боби минбаъда андаке ба мафҳуми маъноии баъзе аз ин топонимҳо тавачҷуҳ намуда, маъноии луғавии онҳоро муайян хоҳем намуд. Бар ҳар сурат, маъруфияти ин номвожаҳо дар он ба мушоҳида мерасанд, ки дар забони гуфтории мардум ин топонимҳо бо ҳамин вожаҳо (суғдӣ) корбурд мешаванд ва хурсандиовар низ ҳаст, ки бо боқӣ мондани ин номвожаҳо мавқеияти ҷуғрофии сарзамини суғдзабонон дар ин минтақа муайян мегардад, ки як қисмати асосии сарзамини таърихии Суғд мебошад.

Б) **Ташаккули топонимҳои суғдиасос:** Дар топонимҳои минтақаи Панҷакент мушоҳида кардан мумкин аст, ки дар баробари то имрӯз корбурд шудан ва боқӣ мондани номвожаҳои содаи суғдӣ (Вен, Роч, Шинг (деҳаҳо) Хохт (чашма) ва ғ.), инчунин, топонимҳои бо чузъҳо ё формантҳои суғдиасос сохташуда ба назар мерасанд, ки онҳоро дар шакли сохта, мураккаб ё ин ки топоним-ибораҳои суғдӣ-тоҷикӣ ва ё баръакс метавон мавриди таҳлил қарор дод.

Топонимҳои содаи суғдӣ

Номвожаҳои содаи чуғрофии ҳудуди минтақаи Панҷакент, ки бо дарназардошти маънову мафҳуми хосашон, ҳамчун топоним корбурд мешаванду бештар аз вожаҳои содаи суғдиасос ва авастӣ ва тоҷикӣ ташкил ёфтаанд. Барои исботи ин мақсаду далоил ба ин гурӯҳ топонимҳоеро метавон мисол овард, ки то имрӯз вирди забони мардуми мардумони ин минтақа буда, корбурд мешаванд. Мо дар боби савуми рисолаи илмӣ худ то дараҷае ба маънои этимологии ин топонимҳо тавачҷуҳ зоҳир намуда, баррасӣ намудаву шарҳи маънӣ хоҳем дод. Инак, мисолҳои воқеан, маълуму корбурдшавандаи ин топонимҳои содасохтро меорем, ки онҳо бевостита топонимҳои қадимаи суғдианд. Аз қабилӣ Вен, Роч, Сор, Шинг, Андар (*деҳа*), Зав, Фон, Шом, Чур (*кӯҳҳо*), Хохт (*рӯд*) ва ғайраҳо, ки ҳамчун топоним то имрӯз корбурд шаванд ҳам маънои аслии онҳо маҳфуз мондаву ба аксарияти мардумон – сокинони ин манотиқ нофаҳмо боқӣ мондаанд. Масалан, номи рӯди Хохт аз суғдӣ *xāxt* – чашмаҳо дар суғдӣ, яғнобӣ *xāxt* – чашмаҳо, аз суғ. *xāx* – чашма аз суғ., ва аз яғн. *xāk* – чашма мебошад. Қобили зикр аст, ки чунин топонимҳои сода дар дигар минтақаву ноҳияҳои собиқ суғднишини кишварамон ҳанӯз ҳам боқӣ мондаанд. Аз ҷумла, топонимҳои содаи суғдиасоси дар навоҳии болооби водии Зарафшон мавҷударо метавон мисол овард: аз қабилӣ Кум, Мадм (*деҳаҳо*), Яфш, Дор, Ситк, Парн, Ушт (*чарогоҳ*), Шутк (*кӯл*), Варз (*пул*), Гузн, Эвд (*кӯҳ*) дар ҳудуди ноҳияи Айнӣ ва номвожаҳо аз қабилӣ Ронҷ, Хубт, Ғаз, Пит, Ярм (*деҳаҳо*), Виг (*қаторкӯҳ*) ва ғайра аз ҳудуди ноҳияи Кӯҳистони Мастҷоҳ.

Ё худ, номвожаи Вен [ven], ки шаклан, дар давраи сеюми таърихи инкишофи забон тағйир ёфтааст, аслан, аз суғдии <тән//тән (таун) – «деҳа, деҳкада», дар натиҷаи ҳодисаи метотеза (ивази як фонема ба фонемаи дигар ҳангоми бадали овозӣ) шакли «ven»-ро гирифтаасту маънои деҳкада, бошишгоҳро ифода мекунад ва чунин фарзия низ қардан мумкин аст, ки дар давраи ташаккули забони тоҷикӣ ҷойи ин вожа ро шояд вожаи «буна» гирифтааст, зеро бо ин ном номвожаҳои мураккабсохти Порвен (*деҳа*), Афтопен//Афтопин (*сой*), Антарвин сохта шудаанду «бун» ва «буна» дар ин маврид маънои тағ, зер ва манзилу маҳал ё хонаро ифода мекунад.

Ҳамин тариқ, номвожаҳои содаи суғдиасос аз қабиле Роч (аз форсии бостон – гаеја //гаја -баландӣ), ки имрӯз дар решаи тоҷикии вожаҳои «бароз ё фароз» меоянд, маънои «боло, баландӣ»-ро ифода қарда, агар муқоиса намоем, дар номвожаҳои Рож (*аз н. Шугнон*), Барож (*аз н. Роштқалъа*), Рождара (*мавзеъ дар н. Дангара*) низ ба маънои баландӣ омадаанд.

Инак, метавон маънии номвожаҳои зерини содаро овард:

Сор [sār] Sor – (*деҳа*) - муқобил, рӯбарӯ;

Шинг [šing] Shing – т.ш. (деҳа) як навъ дарахти ёбӯй;

Зав [zāv] – т.ш. (кӯҳ) - шаҳҳои селфарою баланди ҷаҳаннамдор;

Фон [sār] – т.ш. (кӯҳ) -кушоду фарох ва домангустарда

Чур [čur] т.ш. (кӯҳҳо) - яъне рости муаллақ, ки теғҳои сихвор дорад.

Топонимҳои сохтаи субстратии суғдӣ

Номвожаҳои сохтаи ҷуғрофии минтақаи Пачакент, бо ифодаи номи деҳаву мавзеъҳо ва кӯҳҳову кӯлҳо ва дигар объектҳои ҷуғрофӣ дар шакли топонимҳои сохтаи вомехӯранд, ки бо пасвандҳои топонимсоз ва калимасозии забонҳои тоҷикии шарқӣ ва тоҷикӣ сохта шудаанду то имрӯз роиҷ ҳастанд. Топонимҳои сохтаи баромад аз решаи суғдидоштаи минтақаи Панчакент имрӯз низ фаровон истифода гардида, аслан, онҳо бо формантҳои қадимаи суғдии маконсоз сохта шудаанд. Қобили

тазаккур аст, ки дар замони ташаккули забони суғдӣ формантҳои баромади суғдидошта, ки дар топонимҳо боқӣ мондаанд, чун пасвандҳои ташаккулдиҳандаи топонимӣ шинохта мешаванд, вале дар асл ин формантҳо маънои том доштаву дорои решаи алоҳида будаанд. Инак, мо метавонем топонимҳои сохтаи суғдиро чанд мисол орем, ки онҳо аз формантҳои маконсози суғдӣ ташаккул ёфтаанд ва то имрӯз корбурд мешаванду бо формантҳои «-ич, -уч, -ин, -кат (+а), -канд (+а), (баъзан –кат вомехӯрад, ки он ҳам аслан –кат аст.), -кон, -дар, -андар, -ак, +иф (-ев, -е), -на» ва ғ. Мисол, Сичча (аз суғддии *saecak=sičak*, суғд.яғнобӣ *sičak*, гунчишк, мавзеи сергунчишк (*мав. дар деҳаи Мазори Шарифи Ҷ.деҳ Л.Ш.*)), Ғазза (*деҳа*), Лангар, Ғазнич, Даврич, Роғич, Уреч (*дарё*), Панӣ, Фонӣ, Мижгон, Найнак, Пишкат, Афтопин, Зағоза (*сой*), Нофин, Ноиф, Хохт, Шашкат, Зурмиш, Нағнут, Хохен, Заврон, Киштуд, Гурбик, Хурмӣ, Хешуф, Мосариф, Кантиф, Чориф, Мӯриф, Рашна, Пағна (*деҳу маҳалҳои аҳолинишин*), Ваҷағна (*ағба*) ва Ғайраҳо (*аз харитаи миқёси 1:100 000*).

Топонимҳои мураккаби суғдӣ. Номвожаҳои мураккаби ҷуғрофии минтақаи Панҷакент бо ифодаи номи маҳалҳои аҳолинишин (шаҳру деҳаву маҳалҳо), мавзеъҳо, кӯҳҳову кӯлҳо ва дигар объектҳои ҷуғрофӣ дар шакли топонимҳои мураккаб сохта шудаву вомехӯранд ва баромади суғдӣ доранд.

Доир ба микротопонимҳои минтақаи Панҷакент аз ҷониби муҳаққиқон О.И. Смирнова, А.А. Фрейман, В.А. Лившиц, М.Н. Боголюбов, А. Рустамов, А.Л. Хромов П.Б. Лурье ва Б. Тураев таҳқиқотҳои хирфай анҷом дода шудаанд.

Дар минтақаи Панҷакенти водии Зарафшон низ формантҳои топонимсози маъруфи -кат// -ката // -канд+а // -кент, ки аслан, топоформантҳои умумиэронӣ маҳсуб меёбанд, дар топонимсозии кулли ҳудуди Мовароуннаҳр ба назар мерасанд, («-кат// -ката // -канд // -кент// -кон») ба маънои «ҷой, макон, хона, манзил» [214, 27-31] меоянд. Ин топоним дар натиҷаи омӯзишу баррасии мо бо натиҷаи таҳқиқотҳои олимони топонимшинос дар қори таҳқиқотии мо чунин муайян гардид,

ки аслан чузъҳои «-кат// -ката // -канда // -кент// -кон баромади суғдӣ доранд. Зеро мо бо маълумоти А. Хромов мо шоҳиди он мешавем, ки тавассути чунин чузъҳои топонимсоз (-кат) мардумони ин водӣ аз кадимулайём мавзеъҳои чуғрофиро номгузорӣ мекардаанд. Чунки номи чуғрофии Мадрушкат дар асноди кӯхи Муғ ба қайд гирифта шудааст [218, 27-31].

Дар топонимҳои ҳудуди Панҷакент бо ин чузъҳои топонимсоз назар ба навоҳии гирду атрофи ин минтақа камтар дучор омадан мумкин аст. Дар ин бобат, номвожаҳои Панҷакент //Панҷекат, (номи шаҳри Панҷакенти имрӯза миёни мардуми водии Зарафшон дар шакли Панҷекат маъруф аст), Майката, Варзиканда, Шашкат, (*деҳаҳо*), Урдакон (*маҳалла*), Каттасупоҳ, Пишкат (*кӯҳ*), Паккон (*чаиша*), Харкатта (*мавзеъ*) барин топонимҳоро мисол овардан мумкин аст, ки то имрӯз дар истеъмол мебошанд ва дар даврони нави имрӯза дар ин радиф ва бо назардошти хусусияти мансубияти мардумони маҳал дар ин минтақа номвожаи Шашқати Нав пайдо шудааст.

Дар ин минтақа номи шаҳру деҳотро аз қабилӣ Панҷекат (шаҳр), Варзиканда, Ғарибак, Саразм, Филмандар, Ғиждарва, Ғӯйтан, Порвен, Падруд, Марғедар, Майката, Ғӯсар, Шашкат//Шашкат, Сӯчина (*номи деҳаҳо*), Ёрдакон, Қайнар, Искандар/Искондар, (*маҳаллаҳо*), Учқӯл (*қулла*), Пишнодар, Чимтарға, Пишкат, Маниғар, Майсоғар/Мосоғар, Чорикоф, Тарахш (*кӯҳҳо*), Пушневат, Ағмад, Хучикрут, Ғарибак, Ғареват, Майсоғар/Мосоғар (*дарё*), Амшуд (*кӯл*), Харката (*мавзеъ*), Ғӯдал (*сой*), Ғареват, Ғарибак (*номи сой ва дарё низ ҳаст*) ва дигар топонимҳо арзи вучуд дошта, то имрӯз корбурд мешаванд.

Чунин топонимҳоро метавон танҳо тариқи баррасии маводи забонҳои шарқии эронӣ, аз ҷумла, муқоисаи забонҳои помирӣ (бадахшонӣ) ва яғнобӣ маънидод кард. Дар боби таҳқиқи топонимҳои мазкур бо таҳлили этимологии ин топонимҳо диққати махсус дода шудааст. Ин ба он маънӣ мебошад, ки бисёре аз топонимҳои ифодакунандаи номҳои чуғрофии минтақаи Панҷакент баромад аз

забонҳои қадима (субстратӣ), бахусус, забони суғдӣ доранд хусусияти хоси худро нишон медиҳанд, ки танҳо баъди маъношиносӣ маънои аслии онҳоро фаҳмидан мумкин аст.

Топонимҳои мураккабсохти суғдӣ-тоҷикӣ. Дар чунин топонимҳои ин минтақаи бостонӣ баъзан, мо мушоҳида мекунем, ки як ҷузъи номвожаҳо бо забони имрӯзаи мо – тоҷикӣ фаҳмо мебошанд, вале дақиқ назар кунем, аён мегардад, ки ин ҷузъҳо низ, аслан, қадимӣ буда, то имрӯз дар забони мо аз истеъмол дур нашудаанд. Аз ҷумла, Акастӯда (*кӯҳ дар дх. Некот*), Куфнова (*кӯҳ дар. дх. Зери Ҳисор*), Рочрӯд (*дарё дар Ҷ.деҳ.. Амодара*), Катасупоҳ (*кӯҳ дар дх. Авазалии Ҷ.деҳ. Саразм*), Хучикрӯд (*дарё дар дх. Вору*), Қаратеппа (*чарогоҳи дх. Пули Гирдобӣ Ҷ.деҳ. Моғиён*), Қоратегин (*мавзӯ дар дх. Фароб*), Рашна (*деҳаи Ҷ.деҳ. Шинг*), Шингдарё (*дарёи дх. Бадғаҳи Ҷ.деҳ. Шинг*) ва ғ. Ҷузъҳои имрӯз барои мо фаҳмои ин номвожаҳо дар топонимҳои мазкур аз қабилҳои «-рӯд, нова, супоҳ, (сипоҳ), дона, теппа, дарё» мебошанд, ки ин қабил номвожаҳо дар ин қолаб хеле кам ба назар расида, он қадар мушкилфаҳм нестанд.

3. 3. Топонимҳои иқтибосӣ ва омехта

Дар таҳлилу муайянкунии сохти топонимҳои ин минтақа, баъзан, топонимҳои мураккабсохти иқтибосиро метавон мушоҳида намуд, ки то имрӯз корбурд мешаванд. Ин топонимҳо бештар туркӣ-тоҷикӣ ё ин ки аҳёнӣ, русӣ-славянӣ мебошанд, ки хеле каманду аслан, баъди ба ин водии Зарафшон маскан гузидани бодиянишинони турктабор пайдо шуда ё номвожаи аслии суғдӣ ё тоҷикӣ ба инҳо иваз шудаанд [26, 6-7].

Топонимҳои мураккабсохти туркӣ-тоҷикӣ

Мо аз сарчашмаҳо медонем, ки дар асри XVIII мелодӣ ба ин минтақа қавмҳои туркнажод кӯч баставу муқими ин водӣ шуда, ин ҷойҳоро ватан кардаанд ва то имрӯз дар минтақаҳои Саразми бостон – ҷамоатҳои деҳоти Саразми Сучина ва Хурмии минтақаи Панҷакент маскун мебошанд. Арандаренко Г.А. дар ин маврид дар очерки таърихӣ худ доир ба ин водӣ аз қабилҳои узбактаборӣ ба ин ҷойҳо муқимишуда ёдовар шуда, турктаборони деҳаҳои Шӯрнова, Ялоқҷар, Ҷртақишлоқ ва

Камарқишлоку Чимқўрғонро қабилаи тўяқлҳо ном бурдааст [20, 303-319].

Аз рӯйи ривоёти мардумони бумии ин диёр бармеояд, ва мушоҳидаҳо оид ба маҳалҳои аҳолинишини матрук исботи он далелҳо мебошанд, ки мардумони ин сарзамин баъди ҷангу ғоратгарӣҳо ва харобикорӣҳо, ки истилогарон, аз ҷумла, лашкаркашиҳои Искандару арабҳо ба ин диёр раво дида буданд, одатан, баъди сӯхторҳои тулонӣ ҷойи зисти худро бо таъсири хурофоти мазҳабӣнаи худ балозадаву беҳосият мешумурданд ва дигар аз ин манзилу маконҳо дурӣ мечустанд. Ҳамин хурофотпарастӣҳо буд, ки то имрӯз Панҷакенти қадим, қалъаи Санҷаршоҳ ва Саразми бостон барин минтақаҳои аҳолинишини қадима ба харобазор табдил гаштаву бекас монда буданд. Мардумони бодиянишин бошад, ин ҷойҳои ҳамворро барои зисти худ муносиб шуморида, соҳиб гаштаанд. Ҳоло дар ин мавзӯҳо аҳолии туркзабон сукунат дошта, номҳо аксартарҷума шудаву баъзан, аз байн рафтаанд ё ин ки ба савтиёти худ ин мардуми кӯчманӣ мутобиқ кардаанд. Бо ҳамин сабабҳои таърихӣ, мо дар ин минтақа топонимҳои иқтибосии туркӣ-тоҷикиро мушоҳида мекунем, Аз қабили Дашти Қизилҷар, Қаплондара, Девоқия, Тўқсанкорез, Оқтош (*кӯҳ дар Ҷ.деҳ. Саразм*), Шўрбулоқ (*чи. дар Чинор*), Қўрғон, Арчамайдон), (*кӯҳ дар Вору*), Оқато (*чи. дар Шинг*), Қумсой (*деҳа дар Ҷ.деҳ. Сўчина*), Урдабулоқ мавзӯ дар Фароб, Еттисой (*чарогоҳ*) ва ғ., ки то имрӯз боқӣ мондаанд, инчӯ метавон гуфт, ки баъзеи ин топонимҳо бо таъсири забонҳои туркӣ-узбекӣ гузаштаву баъзеи дигарашон иқтибос бо он шарте шудаанд, ки сокинон барои ба худ фаҳмо шудан, номгузорӣ кардаанд.

Ҳамчунин, дар маҳаллу мавзӯҳои минтақаи Панҷакент номвожаҳои туркӣ низ аз қабили Гандабулоқ (*мавзӯ //сой, дара*), Қофлондара (*кӯҳ*), Урдабулоқ (*чарогоҳ*), Қарчағай, Қорасув, Оқато, Шўрбулоқ (*чашмаҳо*) ва ғайраҳо ба назар расида, дар ин гурӯҳи топонимҳо топонимҳои мураккаби тоҷикӣ-туркӣ амсоли номвожаи Камартош ба мушоҳида мерасад, ки он аз решаҳои «камар» (аз тоҷикӣ -

миёни кӯх, тангнои кӯх, ағба) ва «тош» (аз туркӣ - санг) ташаккул ёфта, камари сангин ё сангкамарро ифода мекунад, чунин номвожаҳоро мардуми турктабор сохтаву корбурд мекунад. Ба ин мисол монанд, топоними чашмаи «Чашмаалмалик»-ро (*воқеъ дар Ҷ.деҳ Шинг*) метавон зикр намуд, ки маънояш «чашмаи себдор» мебошад.

Топоним-ибораҳои русӣ-славянӣ

Дар ин минтақа ҳамагӣ 6 адад топонимро ба забони славянӣ (бавижа, русӣ) низ вохӯрдан мумкин аст, ки он дар даврони шуравӣ бо таъсири ҳукумати русӣ номгузорӣ шудааст. Топонимҳои ин водии куҳанбунёд бо иқтибоси русӣ қуллаи «Сахарная Голова» ва қуллаи «Москва» (номи қуллаҳо дар Ҷ.деҳ. Вору), инчунин, харобаҳо бо номи Рабочий поселок (деҳкадаи Коргарон) ва Шахтерская посёлка (деҳкадаи Нақбканон) (*дар Ҷ.деҳ. Шинг*) ба мушоҳида мерасанд, ки собиқаи чандон тулонии номгузорӣ надошта, маънои ибораи русии «сахарная голова» аз русӣ ба забони тоҷикӣ «каллақанд» - маҷозан – қуллаи сафеди барфпӯш будани он аст ва Москва ба ифтихори номи шахрест, ки пойтахти собиқ Иттиҳоди Шуравӣ мебошад ва маънои славянии он машкоба – ҷойи серобро мефаҳмонад. Ҳамчунин, дар ин минтақа аз рӯйи харитаи микёси 1:100000 номи кӯлҳо дар гунаи русӣ аз қабиле Большое Алло ва Верхнее Алло ба мушоҳида мерасад, ки номи аслии ин номвожаҳои ҷуғрофӣ кӯли Аълои Боло ва кӯли Аълои Калон ном дорад.

Шояд ба хотир эҳёи номҳои таърихии кишварамон дар ин минтақа номи қадимаи ин қуллаҳо эҳё гардида бошанд, вале мо ҳанӯз мо аз ин бобат маълумоте надорем.

Топоним-ибораҳои омехта

Дар қабати луғавии омехтаи бунёди топонимҳо дар ин минтақа ҳолати шаклгирии топонимҳо дар вожаҳои таркибии сода, мураккабсохти арабӣ, арабӣ-тоҷикӣ ё тоҷикӣ-арабӣ, тоҷикӣ-туркӣ дар номгузориҳои объектҳо, аз қабиле Қалъаи Духтар, Қалъаи Писар (*мавзеъҳо дар дҳ. Ровадини Ҷ.деҳ. Шинг*), Хоҷаи Аламбардор (*мазорот дар дҳ. Баҳори Ҷ.деҳ. Л.Ш.*), Дашти Қизилчар (*мавзеъ дар дҳ. Зарринрӯди*

Ҷ.деҳ. Суҷина), Пушти Қўрғон (дх. дар Ҷ.деҳ. Моғ.), Сахарная Голова (қул. дар Ҷ.деҳ. Вору), Рабочий посёлок (хароба дар Ҷ.деҳ. Шинг) ва ғайраҳо ба мушоҳида мерасанд. Дар раванди омӯзишу таҳлили баромади номвожаҳои чуғрофии омехтаи ин минтақа, бештар топоним-ибораҳои мушоҳида намудан мумкин аст, ки онҳо аз номи ашхос ташаккул ёфтаанд ва аслан, решаи арабӣ дошта бошанд ҳам, ба забони тоҷикӣ фаҳмо мебошанд ва вожагони таркиби чунин топонимҳо ба хазинаи луғавии забони тоҷикӣ ворид шудаанд. Аз ҷумла, *кӯчаи Файзулло Ансорӣ*, *кӯчаи Бадриддин Ҳилолӣ*, *мавзеи Ҳазрати Султон* ва ё *Халифа Ҳасан* (наҳр ва номи ҷамоати деҳот), *Карими Оқил* (*сой – воқеъ дар дх. Баҳори Ҷ.деҳ. Л.Ш.*), *Боғи Лоик*, *Боғи Раззоқ*, *Боғи Ҷаббор* (*дар Ҷ.деҳ. Л.Ш.*) ва ғайраҳо, ки шумораи чунин топоним-ибораҳо 60 ададро ташкил карда, дар умум, номвожаҳои сода, мураккаб ва топоним-ибораҳои арабиасос ва ё омехтаи арабидошта дар минтақаи Панҷакент (8 адад сода, 13 адад мураккаб ва 60 адад топоним-ибораи арабиасос), ки аз 881 номвожаи мавриди пажӯҳиш бармеоянд, 10 %-ро ташкил медиҳанд.

Хулоса, метавон баён намуд, ки қабатҳои луғавии номвожаҳо ва бунёди онҳо дар минтақаи Панҷакент аз топонимҳои содаву сохта, мураккаб ва топонимибораҳои суғдӣ, тоҷикӣ ва омехтаву иқтибосӣ ташаккул ёфтаанд.

Ҳамчунин, дар баробари номвожаҳои чуғрофии субстратӣ (иқтибос аз русӣ, туркӣ ва ё омехта), ки дар ин минтақа камтар назар мерасад метавон бо далели комил равшан сохт, ки беш аз ҳама, топонимҳои ин минтақа аз забони аҷдодонамон – суғдиён сохта, сарчашма гирифтаву корбурд мешаванд, ки ҳатто бештарини онҳо бо забони мардуми бумиву таҳҷой – тоҷикон асос ёфтаанд.

Инак мо баъди ҷамъоварӣ ва таҳлилу омӯзиши номвожаҳои минтақаи Панҷакент ба хулосае омадаву ташаккулу пайдоиши қабатҳои забонии номвожаҳои чуғрофии минтақаи Панҷакентро ба 5 қабати топонимӣ дар давраҳои муайяни таърихӣ табақабандӣ намудем:

а) қабатҳои луғавии эрониясл (суғдӣ, тоҷикӣ):

б) қабатҳои луғавии иқтибосӣ (арабӣ, туркӣ, русӣ);

в) қабатҳои луғавии омехта (тоҷикӣ-арабӣ, тоҷикӣ-туркӣ ва ё баръакс).

А) Муҳаққиқи суғдшинос А.Л. Хромов, қаблан, топонимҳои болооби водии Зарафшонро ба қабатҳои топонимии суғдӣ, яғнобӣ (суғдии нав), тоҷикӣ ва туркӣ-узбекӣ гурӯҳбандӣ кардааст [219, 83-87].

Водии Зарафшон, алалхусус, минтақаи Панҷакент дар замони тоисломӣ сарзамини мардуми суғд маҳсуб меёфт ва забони мардуми ин минтақа суғдӣ буд, ки он ҳатту алифбои худро дошт. Ба мо маълум аст, ки манбаи аввалиндараҷаи мавҷудияти забону ҳатти суғдӣ ин бозёфти ҳуҷҷатҳои Деваштич аз кӯҳи Муғ буд, ки онро муҳаққиқони рус А.А. Фрейман, М.Н. Боголюбов, О.И. Смирнова ва В.А. Лившиц таҳқиқ ва муайян намудаанд. Дар умқи таърих мавҷуд будани ҳатту забони суғдиро ҳамзамон, дастхату катибаҳои марзи Афғонистон (аз Ҳазорбуддо), Марв (аз Нисо), Турфони Чин, Муғулистон ва дигар мавзею маҳалҳои Осиёи Марказӣ исбот ва далел ҳастанд [36, 123-124].

Таърих нишон медиҳад, ки баъди ҷангу ҷидолҳо ва задухӯрдҳои сиёси-иҷтимоӣ ва таназзулбиви аз байн рафтани нест шудани як забон, ки ҷойи онро забони ғолиб мегирад, бисёртар номвожаҳои ҷуғрофӣ он забони матрук боқӣ мемонад, ва аз ин рӯ, топонимҳои ба забони имрӯза тоҷикӣ нофаҳмои минтақаи Панҷакентро низ, ки анҷомаҳои онҳо ба забони муосир номафҳум боқӣ мемонад, мо метавонем топонимҳои суғдӣ ном барем. Зеро танҳо бо донистану омӯзиши забони суғдӣ ва яғноб, ҳамчунин. дар муқоиса бо дигар забонҳои шарқии эронӣ мо ин гуна топонимҳоро фаҳмида, метавонем аз хати маъно дақиқ муайян намоем.

Ҳамин тариқ, қабати луғавии номвожаҳои минтақаи Панҷакентро мо дар шакли номвожаҳои мушоҳида мекунем, ки онҳо аз номвожаҳои сода ва мураккаби суғдӣ, омехтаи суғдӣ-тоҷикӣ, сода, мураккаб, топоним-ибораҳо ва омехтаи тоҷикӣ ё тоҷикӣ-суғдӣ, инчунин,

номвожаҳои иқтибосии арабиасос (ва омехтаи он) туркӣ-узбекӣ ва ё русӣ ташаккул ёфтаанд.

3.4. Топонимҳои навъи *pluralia tantum*

Бар асоси таҳқиқотҳои олимони аврупоиву ватанӣ бидуни истифода аз қолабҳои маъмули сохториву калимасозии топонимҳо як гурӯҳ аз олимони ба сохти як қисми номвожаҳо таваҷҷуҳ зоҳир мекунанд, ки ин гуна топонимҳо дар илми номшиносии муосир бо мафҳуми номвожаҳои ҷуғрофӣ шаклашон чамъ мавриди таҳлилу таҳқиқ қарор дода мешаванд. Олимони номшиносии аврупоӣ чунин топонимҳои дар шакли чамъ сохташударо бо унвони *pluralia tantum* ном бурдаву мавриди пажӯҳиш қарор медиҳанд.

Вобаста ба ин навъи топонимҳо олимони рус аз қабили А.В. Суперанская ва М.В. Подолская чунин ақида доранд: *pluralia* (аз латин) – шакли чамъ, *chomey* ва *tantum* (аз латин) шакли воҳид, ягона, алоҳида мебошад. Яъне *pluralia tantum* чунин навъи топонимҳоеро дар бар мегирад, ки бештар аз шакли чамъи исмҳои хос ва номи алоҳидаи ашхос сохта мешаванд. Барои ин мисолҳо дар номвожаҳои ҷуғрофӣ, ки дар даврони мо номгузорӣ шудаанд, аз номи сулолаҳо – Сосониён, Сомониён ва ё аз номи минтақаҳо – Суғдиён, Балхиён, Бохтариён мисол овардан мумкин аст. Ба ҳамин гурӯҳ номвожаҳои ҷуғрофӣ машҳури кишварҳои оламро аз қабили Иёлоти Муттаҳиаи Амрико, Аморотии Араб, Силсилакӯҳҳои Алп (Альпские горы) ва ғайра ном бурдан мумкин аст, ки ин қолаб дар забони тоҷикӣ бо муайянкунанда дар қолаби изофӣ (қаторкӯҳҳои Балкан, қаторкӯҳҳои Зарафшон ва ғ.) сохта мешаванд.

Баъзе аз номшиносон як қисми чунин номҳои шакли чамъдоштаро ба ин гурӯҳ дохил намекунанд. Мо ҳам бо ҷонибдорӣ ба ин ақидаҳо номвожаҳои ҷуғрофиро аз қабили Ҳавзаки Боло, Ҳавзаки Поён (ҳадаф – ҳавзакҳо), Гузари Боло, Гузари Мобайн (номи маҳаллаҳо, ҳадаф – гузарҳо) ва ғайраро, ки шаклан *chomey* будаву ба таври мутасовӣ корбурд мешаванд, ба ин гурӯҳ дохил накардаем.

Навъи **pluralia tantum** дар топонимсозии минтақаи Панҷакент таърихи дерина дорад. Дар таҳлилу баррасии топонимҳои суғдиасоси минтақаи Панҷакент ва умуман, сарзамини суғднаждо мо мушоҳида мекунем, ки номвожаҳо бо анҷомаи -иф, -еф, -ев мавқеи хоса доранд, ки онҳо унсурҳои маъмули топонимсоз мебошанд. Дар водии Зарафшон хусусан, дар ноҳияи кӯҳистони Масҷох ва водии Яғноб бо топонимҳои аз анҷомаи -иф, -еф, -ев ташаккулёфта номвожаҳои Резғиф, Худғиф, Ишқиф, Пакшиф, Ланғиф, Водиф, Муждиф, Ноқиф, Рухшиф, Ғудқиф, Ғатқиф, Имбеф ва ғайраҳо дучор омадан мумкин аст.

Аз таҳқиқоти навине, ки дар ин ҷанд соли охир дар риштаи илми номшиносӣ, ба вижа, дар таҳқиқи топонимҳои шарқи эронӣ, бахусус, номҳои ҷуғрофии суғдӣ ба вуқӯъ пайвастааст, як таҳқиқоти ҷолиби муҳаққиқи ҷавон Б. Алиев (Алавӣ) [9, 56] мебошад, ки дар мақолаи хеш бо номи «Пасванди -if дар номҳои ҷуғрофии водии Зарафшон» дар заминаи маводи қаблан аз ҷониби муҳаққиқони варзида баррасишуда ва дар асоси нашриёти номшиносии қаблӣ (бавижа, Б. И. Климчитский, О. И. Смирнова, Л.А. Лившиц, М.Н. Боголюбов ва А.Л. Хромов) топонимҳои водии Зарафшонро дар муқоиса бо номҳои ҷуғрофии Яғноб ва дигар минтақаҳои Тоҷикистон ва низ дар қиёс бо номҳои ҷуғрофии Афғонистон мавриди таҳлили маъноӣ ва решашиносӣ (этимологӣ) қарор дода, теъдоди зиёди топонимҳои бо пасванди шарқи эронии (ба вижа суғдӣ) -if сохташударо муайян ва гурӯҳбандӣ намудааст, ки мақолаи пунарзиш буда, он дар таҳқиқотҳои минбаъдаи қори маъниёбӣ ва решашиносии топонимҳои суғдӣ ва яғнобӣ ва минҷумла, забонҳои шарқии эронӣ ҳамчун як сарчашма кумаки хубе мерасонад [137, 156-163].

Муҳаққиқ Б. Тураев низ дар таҳқиқотҳои густурдаи хеш оид ба анҷомаҳои номсозии суғдии -if, -ef, -ev нуктаҳои ҷолибро ишора кардааст [206, 186-189].

Бешубҳа метавон изҳори ақида намуд, ки анҷомаи -иф, -еф, дар бисёр забонҳои дигари эронӣ ба мушоҳида мерасад. Ин анҷомаҳо дар забони мунҷонӣ ва Ҷидга сермаҳсул буда, ҳамчун нишондиҳандаи ҷамъ

дар исмҳо вомехӯранд. Ва дар топонимҳо низ дучор меоянд. **Чун** анҷомаи чамбандӣ ин пасванд дар забони орошорӣ (амройиф – хамроҳон, вродиф – бародарон ва ғ.) меоянд [54, 24-62].

Ба фарзияи мо зикр намудан мумкин аст, ки дар минтақаи Панҷакент низ ин анҷомаҳо ба маънои чамбандӣ омада, Хешуф (хушоб, хешон), Мосариф (мавзеъ ва маконҳои сарду хунук), Кантиф (кандаҳо – яъне чариҳо, обканда -аз эронии бостон kanta// kanti, ба маънои кандан), Чориф (дараҳои танг; чорто), Мӯриф (тангнои об) [217, 76-82] барин номвожаҳо ба мушоҳида мерасанд.

Топонимҳои бо пасванди маконсози –истон дар ин минтақа 5 адад буда, номвожаҳои Гулистон номи маҳалла (*дар шаҳри Панҷакент*), Алистон –номи дарё (*дар деҳаи Вору*). Мушистон - номи кӯҳ (дар дх. Некноти Ч.деҳ. Рӯдакӣ), Туркистон – номи кӯҳ (*дар Ч.деҳ. Вору*) ва каторкӯҳ (*дар водии Зарафшон*) мебошанд. Дар ҳолати бо садонок тамом шудани решаи калима ва ё корбурди он дар шакли ихтисори ҳамсадои охири вожаи асосӣ пасванди мазкур шакли ихтисораашро мегирад, ки ин дар топоними Бӯстон (*дх. дар Ч.деҳ. Рӯдакӣ*) ба назар мерасад ва дар қолаби меъёрҳои забони тоҷикӣ сохта шудааст.

Ҳамин тариқ, топонимҳои бо пасвандҳои маконсоз ташаккулёфтаи минтақаи Панҷакентро бо тартиби муайян метавон нишон дод:

- бо пасвандҳои –он, –ён:

Чокарон [čākarān] Chokaron – хидматгузoron (*мах. дар дх. Ёрӣ*);

Дарвешон [darvešān] darveshon – камбағалон, фақиру бенавоён, муқобили дороён (*чаиша дар дх. Некнот*);

Зебон [zebān] Zebon – аз шубон; чӯпон (*деҳа дар Ч.деҳ. Халифа Ҳасан*);

Зиндон [zindān] Zindon - маънои хонаву торик, бандихона ё маҳбас аст, вале дар ин номи дарё ба маънои барҳаёту ҷондор омадааст (*дарё//кӯл дар Ч.деҳ. Вору*);

Седухтарон [seduchtarān] seduchtarān – маънои макони се духтар, яъне се парӣ мебошад (*мавз. дар дх. Озодағони Ч.деҳ. Хурмӣ*);

Суфиён [sufiyān] Sufiyon аз аҳли суфиҳо (*дх. дар Ҷ.деҳ. Халифа Ҳасан*);

Париён [pariyān] pariyon – ба маънои мавзеи зеборухон аст (мавз. дар дх. Ёрӣ, аслан – парӣ махлуқи афсонавии ба чашм наонамоён аст, ки хеле хушрӯю зебо тасаввур карда мешавад) [265, 74].

Чунин пасвандҳои топонимсоз бо номвожаҳои аз решаи калимаҳои суғдӣ асосёфта низ ба мушоҳида мерасанд, ки топонимҳои Моғиён (*деҳа дар деҳоти Моғиён*) ва Вағаштон (*деҳа дар деҳоти Шинг*)-ро метавон мисол овард.

- **бо пасванди топонимсози -гар+он** дар ҳамроҳӣ топоними Сӯзангарон (маҳалла дар ш. Панҷакент)-ро метавон ном бурд.

- **бо пасвандҳои -и+ён, -и+ён+а** дар якҷоягӣ топонимҳои Суғдиён (маҳалла дар шаҳри Панҷакент) ва Фелониён (маҳалла дар деҳаи Фароб) ва Зевониён (чашма дар деҳаи Вору) сохта шудаанд.

Ҳамчунин, чамбандии **-ҳо** дар топонимсозии ин минтақа ба назар мерасад, ки он дар шакли **-о** бо ҳазфи «х» (аз чамбандии **-ҳо**) дар шакли ихтисорашудаи **-о** ё ин ки **-ё** омада, дар ҳолати чунин чамбандӣ топонимҳо бо навъи *pluralia tantum* сохта шудаанд:

Чилтано [čiltanā] chiltano (*шах дар дх. Ғӯсар*) маънои ин номвожа, аслан, ба равияи динию мазҳабӣ равона гардида, теғаву қулла ва зовҳои бешумори ин шахи кӯҳи Меҳропоро мансуб ба чил тан – чил духтарон медонанд (аз накли Ҳусейнова Бибисайд).

Танӯро [tanurā] tanuro - (*чарогоҳ дар дх. Фароб*) – мафҳуми маънои ин чарогоҳро дар он дида мешавад, ки мавзеи мазкур хеле гарм асту онро мушобеҳан танӯро мегӯянд.

Сабдбарго [sadbargā] sadbargo - (*чарогоҳ дар Ҷ.деҳ. Шинг*) – макону мавзеи садбаргзорро мегӯянд, ки дар ин макон хеле зиёд мерӯяд.

Урозиё [urāziyā] uroziyo (*мах. дар дх. Некоти Ҷ.деҳ. Рӯдакӣ*) маънои номвожаи Урозиё аз тоҷикии шарқӣ қавми ориёиён аст ва ғ.

Маликҷониё [nalikjāniyā] malikjoniyo (*мах. дар дх. Некноти Ҷ.деҳ. Рӯдакӣ*) маънои номвожаи мансуб ба авлоди Маликҷониён аст ва ғ.

Арабо [arabā] arabo маънои мансуб ба макони арабҳо (*пул дар дх. Фароб*).

Урто [urtā] urto (*кӯҳ дар дх. Некноти Ҷ.деҳ. Рӯдакӣ*) маънои номвожаи Урто аз тоҷикии шарқӣ паҳнзамин ва фарохзамин аст ва ғ.

Инчунин, бо теъдоди на он қадар зиёд ва ангуштшумор топонимҳое ба мушоҳида мерасанд, ки бо пасвандҳои номаъмулу каммаҳсул номи мавзеъ ё маконро ифода кардаанд. Аз қабиле Кошона (*деҳа дар Ҷ.деҳ. Рӯдакӣ*), ки бо пасванди - она ва Ровадин (*деҳа дар Ҷ.деҳ. Шинг*) бо пасванди -ин, Тозлох (*қулла дар деҳаи Косатарои*) бо пасванди -лох ва Чорводор (*деҳа дар Ҷ.деҳ. Чинор*), ки бо пасванди -дор сохта шудаву камшуморанд.

Қобили зикр аст, ки топонимҳои болозикр аксаран дар забони имрӯзаи тоҷикӣ фаҳмо буда, маънои ба худ хосро ифода меkunанд, ки дар топонимсозӣ ба кор бурда шудаанд.

Инчунин, дар номвожасозии минтақаи Панҷакент пасванди каммаҳсулгаштаи «-от»-и суғдиасосро дар баъзе номвожаҳо мушоҳида кардан мумкин аст, ки он дар топонимсозии водии яғноб то ҳол мустаъмал аст ва ин пасванд аз забонҳои бостонии эронӣ боқӣ мондааст [196, 346-347]. Дар забони мардуми ин минтақа вожаи «боғот» бо таъсир аз пасванди қадимаи суғдии -от сохта шудаву корбурд мешавад. Мисол: Дашти хорзору авракзори Марғедар боғот шуду баракати дастархони мардум зиёд шуд. Ибораҳои кӯҳу калот, чӯбу чигот низ то имрӯз мустаъмал аст.

Топонимҳои Некнот (нукрай, макони нукра/сим), Некноти Нав, Чубот (маҳалли чӯбдор), Равот/Работ (роҳгузарчо), Нидод, Пишти Равот дар ин навъи чамбандӣ хеле каммаҳсул буда, он дар дигар минтақаҳои кишвар низ (аз ҷумла, водии Яғнобу Ҳисор) корбурд мешавад.

Хулоса, таҳлили боби аввал нишон медиҳад, ки топонимсозӣ дар шакли содаву сохта ва мураккабу таркибӣ яке аз хусусиятҳои

фарққунандаи топонимикаи минтақаи Панҷакент маҳсуб мешавад, ки он ҳам дар заминаи забони суғдӣ ва забони тоҷикӣ, ба мушоҳида мерасад. Ҳамчунин, метавон мушоҳида намуд, ки топонимҳои субстратӣ (иктибос аз русӣ, туркӣ ва ё омехта) низ дар ин минтақа ба ҷашм мерасад ва беш аз ҳама, топонимҳои мушаххасгардида бо забони мардуми таҳҷой – тоҷикон ва аҷдодони онҳо – суғдиён сохта шудаанд.

Хуллас, дар қисмати аввал бештари топонимҳои ин минтақа, ки тули ҳазорсолаҳо қорбурд шуда, баъди истилои арабҳо низ то замони мо мавриди қорбурд қарор доранд ва қисмати топонимаҳое, ки мо мавриди таҳқиқ қарор додем, аз ҷузъ (формант)-ҳои суғдӣ таркиб ва ташаккул ёфтаанду дар ин топонимаҳо пасвандҳо ва ҷузъҳои топонимсозии суғдӣ аз қабилҳои «-ич// -уч, -ин, -на, -кат// кат+а, канд+а, (кент) , -кон, - дар, -ан+дар, -ак, -иф// -ев// -еф ва формантҳои -ғар // қар// -қара, хар-» (ҳамагӣ 19 адад) фаровон истифода шудаанд.

Қисмати дувуми топонимҳои минтақаҳои Панҷакент аз пасвандҳои маконсозу топонимсозии тоҷикӣ аз қабилҳои –он, -ӣ, -ғар+он, -и+ё+на, -и+на, -ак, -ғаҳ, -ин, -ча, -а, -о(ҳо) таркиб ёфтаву сохта шудаанд, ки дар маҷмуъ – 14 ададро ташкил дода, теъдоди онҳо ҳамасола бо дарназардошти бунёди мавзёҳои нави аҳолинишин ва дигар объектҳои ҷуғрофии нав зиёдтар мегардад.

Ҳамзамон, таҳқиқи мо нишон медиҳад, ки дар минтақаи Панҷакент беш аз 10 топоними суғдӣ содасохт, 31 топоними сохта ва 19 номвожаи мураккабсохт ба назар расидаву то имрӯз қорбурд мешаванд ва 133 топоним-ибораҳои дар заминаи номвожаҳои решаҳояшон суғдӣ, тоҷикӣ, арабӣ, туркӣ, русӣ ва ё омехтаи ин забонҳо ташаккулёфта ба мушоҳида мерасанд.

Ҳамин тариқ, дар рафти таҳлил муайян карда шуд, ки дар топонимикаи минтақаи Панҷакент номвожаҳои сода, сохта, мураккаб ва топонимибораҳо мавҷуданд. Яке аз хусусиятҳои топонимикаи ин минтақа, дар он мавҷуд будани ҷойномҳо бо субстрати суғдӣ, инчунин, иқтибосҳои бешумор аз забонҳои русиву туркӣ ва арабӣ мебошад.

ХУЛОСА:

Натиҷаҳои баррасиву таҳқиқи илмии номвожаҳои ҷуғрофии минтақаи Панҷакент дар «Хулоса» дар 23 банд ба таври зерин ифода меёбад:

1. Дар заминаи маводди ғании илмӣ бори аввал дар забоншиносии тоҷикӣ системаи топонимии минтақаи Панҷакент аз ҷиҳати луғавию маъноӣ мавриди омӯзиш қарор гирифт. Таҳқиқи омӯзиши номвожаҳои ҷуғрофии ин минтақа нишон медиҳад, ки сохту ташаккули номвожаҳои ҷуғрофӣ дар водии Зарафшон, бахусус, минтақаи Панҷакент дар давраҳои гуногуни таърихӣ ба амал омадаву шакл гирифта, то имрӯз қорбурд мешаванд [1-М].

Дар анҷоми қор хулосаҳои асосӣ мутобиқан бо вазифаҳои таҳқиқот ба шакли муайян дароварда мешаванд.

2. Таҳқиқоти мазкур нишон дод, ки топонимҳои минтақаи таҳқиқшаванда дар ҳамаи марҳилаҳои инкишофи дуру дарози худ низоми махсусро ифода мекунанд, ки бо хусусиятҳои устувориву тағйирёбӣ ва нигоҳ доштани хусусиятҳои фарқкунандаи онҳо хос аст. Муайян карда шуд, ки решаи аксари воҳидҳои топонимии минтақаи Панҷакент маҳсули замони гузашта маҳсуб ёфта, дар заминаи муштарак умумии вожаҳои эронисос ва шоҳаи суғдии он ташаккул ва инкишоф ёфтааст.

Бо дарназардошти хусусиятҳои ҷуғрофӣ, биологӣ, ва геологӣ мавзӯҳо чи дар топонимҳои даврони гузашта ва чи дар замони муосир сохташуда, хусусиятҳои касбу кори мардумон, дар кулли ҷойномҳои ин минтақа таҷассум ёфта, бисёр номвожаҳо бо ифодаи хусусиятҳои ойконимӣ, оронимӣ, гидронимӣ, динӣ-морфологӣ, зоонимӣ, фитонимӣ, омофонӣ, теонимӣ, некронимӣ, рангу аломат, орзую омол, ифодакунандаи номи ашхос ва ғояҳои замони нав боқӣ мемонанд ва муайян шуд, ки дар ин минтақа ҳама гуна номгӯйи топонимҳо фаровон мебошанд [1-М, 12-М].

3. Ҳамзамон, маҳз, тавассути таҳлили луғавию маъноӣ дар ин минтақа, имконпазир шуд, то топонимҳои хусусияти омофонӣ пайдокарда, аз қабилӣ Искандар (*маҳалла дар деҳаи. Зери Ҳисори Ҷ.деҳ. Рӯдакӣ*), Ғарибак (*деҳа дар Ҷ.деҳ. Хурмӣ*) Санҷаршоҳ (*номи қалъа дар Ҷ.деҳ. Сӯҷина*), Ҳамид (*кӯҳ дар Вору*), Бадгаҳ (*деҳа дар Ҷ.деҳ. Шинг*), Каратеппа (*мавзеъ*), Урдакон (*маҳалла*), Ҳушёр (*кӯл*) омӯхтаву муайян ва мушаххас карда шаванд [7-М].

4. Баъди таҳқиқи таҳаввули таърихӣ номвожаҳо ва омӯзиши онҳо аз рӯйи этимология маъноӣ дурусти номвожаҳои чуғрофӣ, аз қабилӣ Панҷекат, Саразм, Ғарибак, Киштуд, Зимтуд, Ғӯсар барин топонимҳои суғдиасос ба таври дурусти илмӣ маънидод ва пешниҳод гардиданд [1-М, 2-М, 3-М, 4-М, 9-М].

5. Дар бисёр топонимҳо унсурҳои аз анъанаҳои қадим асосёфта ханӯз нигоҳ дошта мешаванд. Ин, пеш аз ҳама, ба субстрати суғдӣ дахл дошта, бештари топонимҳои таҳқиқшаванда аз чузъҳо (формант)-ҳои суғдӣ таркиб ва ташаккул ёфтаанду дар ин номвожаҳо пасвандҳо ва топоформантҳои эронисос (суғдӣ) аз қабилӣ «-ич //-уч, -ин, -на, -кат//кат+а, канд+а, (кент), -кон,- дар, -ан+дар, -ак, -иф/ев/-еф ва формантҳои -ғар /қар/-қара, -хар» (ҳамагӣ 19-адад) фаровон истифода шудаанд [8-М, 11-М].

6. Топонимҳои минтақайи Панҷакент дар асоси пасвандҳои маконсозу ҷойномсози тоҷикӣ, аз қабилӣ -он, -ӣ,-ғар+он, -и+ё+на, -и+на, -ак, -гаҳ, -ин,-ча, -а, -о(ҳо) ташаккул меёбанд, ки дар маҷмӯъ, 14 ададро ташкил дода, теъдоди онҳо ҳамасола бо дарназардошти бунёди мавзеъҳои нави аҳолинишин ва дигар объектҳои чуғрофӣ нав зиёдтар мегардад [10-М, 11-М].

7. Таҳлил ва омӯзиши номвожаҳои чуғрофӣ минтақайи Панҷакент нишон дод, ки аз 881 номи баррасишуда 189 адад номвожаҳои суғдиасос, 69 адад номвожаҳои туркӣ-муғулӣ, 4 адад русӣ ва боқимонда 617 адади

ин номвожаҳо тоҷикӣ мебошанд, ки дар шакли сода, сохта, мураккаб ва ибора-ҷойном сохта шудаанд [8-М].

8. Қисми ҷойномҳои минтақаи Панҷакентро вожаҳои содаи тоҷикӣ ташкил медиҳанд, ки 18-ҷойном ба ин қисмат мансуб буда, аз қабили Дашт, Шер Оҳан (кӯҳҳо), Хушк, Соя (кӯлҳо), Лалм (дара), Суфа (чарогоҳ) ва ғайраҳо ҳамчун ифодакунандаи номи объекти ҷуғрофӣ қорбурд шудаанд [5-М].

9. Дар минтақаи Панҷакент топонимҳои зиёди суғдии содасохт аз қабили Вен, Роч, Сор, Шинг, (*деҳа*), Зав, Фон, Шом, Чур (*кӯҳҳо*), Хохт (*рӯд*) ва ғайраҳо, ки маънои аслии онҳо нофаҳмо бошанд ҳам, то имрӯз ҳамчун топоними маъмул қорбурд мешаванд [11-М].

10. Ҷойномҳои сохтаи суғдиреша, ки дар минтақаи Панҷакент бо пасвандҳои тоҷикӣ ташаккул ёфтаанд, аз қабили Шингак (*деҳа*) Урто (*кӯҳ*), Вағаштон (*деҳа*), Фонӣ (*деҳа*), Вашанӣ (*маҳалла*) ва ғайраҳо, ҳамчунин, топонимҳои сохтае, ки аз вожаҳои тоҷикӣ асос меёбанд, хеле фаровон аст. Аз қабили Рӯдак, Кӯлак, Хирсак, Себак, Бедак, Боғча, Ёрӣ, Беоба, Мушистон ва ғайраҳо [10-М, 11-М].

11. Топонимҳои сохтаи суғдиасос, ки то имрӯз боқӣ мондаанду қисме аз решаҳои онҳо имрӯз ҳамчун топоформант фаҳмида мешаванд. Мисол, Панҷекат, Зурмиш, Роғиш, Мӯриш, Хурми, Кантиш, Вачағна, Рашна ва ғ. [4-М, 1-М].

12. Ҷойномҳои мураккабсохти тоҷикӣ (Панҷрӯд, Хирсхона, Раҳрав, Гӯрдара, Чилмеҳроб ва ғ.) суғдӣ-тоҷикӣ (Моғиёндарё, Куфнова), туркӣ-тоҷикӣ (Гандабулоқ, Еттисой, Субоши...) низ фаровон қорбурд шудаанд, ки ҷойномҳои мураккаби тоҷикиасоси ин қисмат бештар ба назар мерасад [12-М].

13. Ҷойномҳои мураккаби суғдиасос хеле фаровон ба назар мерасанд, ки ба тамоми номи мавзеъҳои ҷуғрофӣ (*деҳа*, *кӯҳ*, *дарё*, *маҳалла*, *кӯл* ва дигар ҷойномҳо, аз ҷумла, Панҷакент, Варзиканда, Майката...), мансубият дошта, беш аз 33-ададро ташкил медиҳанд.

Дар ин минтақа, инчунин, номвожаҳои ҷуғрофии мураккабсохти (омехта) суғдӣ-тоҷикӣ бештар ба назар мерасанд, ки бо решаи суғдӣ ва ҷузъҳои маконсози тоҷикӣ (аз ҷумла, аз ҷузъҳои –рӯд, нова, дона, теппа, ва ғ.) ташаккул ёфтаву он қадар зиёд нестанд [7-М].

14. Топонимҳои мураккабсохти тоҷикӣ-туркӣ ва славянӣ низ ба мушоҳида мерасанд, ки хеле кам ҳастанд ва бо таъсири забони кӯчиёни бодиянишин, баъзе ҷойномҳои тоҷикӣ ё суғдӣ ба таҳаввулот дучор шудаву гоҳо тарҷума шудаанд (Камартош, Гандабулоқ ва ғ.) [11-М].

15. Қисмати зиёди топоним-ибораҳои минтақаи Панҷакентро вожаҳои таркибии сирф тоҷикӣ ташкил медиҳанд, ки ин гуна топоним-ибораҳо аз исмҳои «дашт, пушта, шах, ағба, сой, мазор, дара, чашма, сар, қалъа» ва ғайра ташаккул ёфтаанд [8-М].

16. Бо ҷамъоварӣ ва таҳлилу омӯзиши номвожаҳои минтақаи Панҷакент ташаккулу пайдоиши қабатҳои забонии номвожаҳои ҷуғрофии минтақаи Панҷакент ба 3 қабати топонимӣ дар давраҳои муайяни таърихӣ табақабандӣ шуд:

а) қабатҳои луғавии эрониясл (суғдӣ, тоҷикӣ):

б) қабатҳои луғавии иқтибосӣ (туркӣ, русӣ, арабӣ ва ғ.);

в) қабатҳои луғавии омехта (тоҷикӣ-туркӣ, тоҷикӣ-арабӣ ва ё баръакс) [12-М].

17. Дар рисолаи мазкур ному номгузории вобаста ба ойконимҳо (1 шахр, – Панҷакент), 14 ҷамоати деҳот, 144 деҳа, 116 маҳалла, 4 хонаи тобистона, 2 хонаи зимистона, 74 кӯча (ҳамагӣ 355 адад), аз оронимҳо 4 каторкӯх, 9 қулла, 12 кӯхҳо, 105 кӯх, 12 ағба, 5 обканда, 68 мавзеъ, 28 ҷарогоҳ, (ҳамагӣ 239 адад), аз гидронимҳо 1 пириях. 112 дарё, 3 наҳр, 20 кӯл, 40 чашма (боз беш аз даҳҳо чашмаҳо беноманд), 3 ҳавз, 12 ҷӯйбор, 3 ҷӯй, (190 адад) 33 сой, 12 маҷрои хушк, ҳамчунин, 8 хароба, 2 қабр, 3 мазорот, 12 гӯристон, 15 пул ва 8 мавзеи таърихии бостоншиносӣ дар минтақаи Панҷакент дар умум, 881 номвожаи ҷуғрофӣ мавриди таҳлилу омӯзиш қарор гирифта шуд ва маълум шуд, ки дар баробари мавҷудияти номвожаҳои сирф суғдиасоси ин минтақа, инчунин, топонимҳо бо

забони тоҷикии асил низ аз давраи ташаккулёбии халқи тоҷик фаровон корбурд шудаанду баъди маскун шудани халқҳои бодиянишин дар ин минтақа топонимҳои иқтибосӣ (туркию ўзбекӣ ва русӣ) пайдо шудаанд, ки адади онҳо хеле кам ба мушоҳида мерасад [11-М, 12-М].

18. Таҳлили қолабҳои калимасозӣ дар номвожаҳои суғдиасос, бавижа, ҷойномҳои баромади суғдидошта дар забоншиносии тоҷик ба истисноии таҳқиқоти забоншиносони даврони шуравӣ А.Л. Хромов, Б.И. Климчитский, О.И. Смирнова, Л.А. Лившиц, М.Н. Боголюбов ва дигарон, ки дар ин раванд хизматҳои арзанда кардаанд, мавриди омӯзиши доманадор қарор нагирифтааст, ки аҳаммияти омӯзиш ва сохти калимасозии забони суғдӣ дар забоншиносии имрӯзаи тоҷик басо судманд буда, он дар таҳкиму рушди ҷойномсозии замони мо нақши муҳим мебозад. Аз ҷумла, имрӯз корбурди ҷузъҳои топонимсозии суғдии “-кат, -канд, -ин, -на, -кон” ва ғ., бо маъмулӣ гардонидани чунин усули топонимсозӣ (Зарканду Заркат ва ё Навкату Пишканд ва ғ.), бевосита, эҳёи анъанаву қолабҳои таърихиву меъёрии суннати номгузорӣ бо забони тоҷикӣ мебошад [1-М, 7-М].

19. Таҳлилу таҳқиқ ва омӯзиши номвожаҳои ҷуғрофии суғдиасосии минтақаи Панҷакенти водии Зарафшон имкон медиҳад, ки бо мавҷудияти чунин топонимҳо ва то имрӯз мавриди истифода қарор гирифтаан, онҳо аз забони як давраи таърихан вучуддошта (суғдӣ) дарак медиҳанд [1-М, 7-М, 12-М].

20. Таҳқиқоти мо нишон дод, ки топонимҳои хусусияти шуморавидоштаи ин минтақа бештар бо забони тоҷикӣ дар калимасозии мураккаб аз кабили Ҳафткӯл, Ҳазорчашма, (кӯл), Ҳазорчашма, (чашма), Яккахона, Чорроҳа, Чорбоғ, Ҳафтрӯд, (деҳа), Ҳафтзағорахӯр, Седухтарон, Чилдухтарон, Чилтано (шах) ва ғайраҳо ба вучуд омадаву ташаккул ёфтаанд [10-М, 11-М].

21. Номгӯйи ҷойномҳои минтақа аз ҳисоби вомгирӣ (иктибос) аз забонҳои арабӣ, туркӣ ва айни замон, аз забони русӣ ғаёлона пурра гардидаанд [6-М, 7-М].

22. Дар топонимсозии ин минтақа бо истифода аз ғӯйиши маҳаллии кунунӣ низ номсозӣ ба мушоҳида мерасад, ки таърихи дерина дорад. Аз ҷумла, Урто ва ё Урозиё, ки решаи суғдӣ дорад, ба ҳамин васила мансуб буда, ин анъанаи топонимсозӣ дар номвожаҳои ҷуғрофии Танӯро, Садбарго, Мехропо ва Чилтано то имрӯз боқӣ мондааст [12-М].

23. Маҳз, дар натиҷаи омӯзиш ва таҳқиқоти комилан дурусту мантиқӣ шарҳи маънои топонимҳо аз ҷиҳати луғавию маъноӣ ва сохторӣ амиқ омӯхта шуданд, ки чунин пажӯҳиш дар забоншиносӣ таҳлили дурусти топонимҳоро дар ҳар як минтақа муайян мекунад [11-М, 12-М].

Таҳлили сохтории маводди комилан бойу далелнок, инчунин барои хулосабарорӣ имкон медиҳад, ки топонимҳои нав мувофиқи меъёрҳои калимасозӣ ва тавлиди вожаҳо, ки дар забон қабул шудаанд, ташаккул ёфтаанд.

Хулоса, таҳлилу омӯзиши номвожаҳои ҷуғрофии ҳар як минтақои кишварамон бо роҳҳои таҳқиқи луғавию маъноӣ, сохторӣ ва решашинохтӣ ҳатмӣ ва зарур аст, зеро он маҳз, тавассути ин риштаҳои илми забоншиносӣ дар омӯзиши амиқи таърихи забон ва инкишофи забони муосири тоҷикӣ муҳим арзёбӣ мегардад.

ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ДИСЕРТАТСИЯ

Дар заминаи пажӯҳиши вижагиҳои луғавию маъноӣ, решашиносӣ ва сохтории номвожаҳои ҷуғрофии минтақои Панҷакент аз ҷониби диссертант бо мақсади тавсеаи бештари омӯзиши топонимҳои минтақои мазкур ва корбурд аз ҷузъу формантҳои топонимсоз дар номгузорӣ тавсияҳои зерин манзур мегардад, ки бар асоси онҳо анҷоми корҳои муайяне ба нақша гирифта мешаванд:

1. Масоили назариявӣ ва хулосаҳои илмии диссертасия ба унвонҷӯёни дараҷаҳои илмӣ ва муҳаққиқони баъдӣ дар омӯзишу таҳқиқи новоҷаҳои ҷуғрофии минтақаи Панҷакент мусоидат карда метавонад.
2. Натиҷагирӣ дар анҷоми корҳои илмӣ, дар мавзӯи оронимҳои минтақаи Панҷакент ва ҳудуди водии Зарафшон ёрӣ мерасонад.
3. Пажӯҳиши решашиносии топонимҳои минтақавӣ, ки аксари вожаҳои онҳо таърихи қадим доранд, ҷиҳати муайян кардани як идда масоили марбут ба таърихи забони тоҷикӣ, махсусан, давраҳои алоҳидаи инкишофи он, ҷанбаҳои услубӣ, қолибҳои воҷасозӣ ва қабатҳои вожагонӣ-маъноии он ҳоизи аҳаммият буда, дар таъини роҳи таърихии калима нақши муайяни илмӣ дорад.
4. Баррасии номвожаҳои ҷуғрофӣ имкон фароҳам меорад, ки оид ба таъриху роҳҳои интиҳоби ном ва номгузорӣ дар забони тоҷикӣ, табилии савтиёти номвожаҳо ва зарурати корбурди онҳо маълумот ба даст оварда мешавад.
5. Омӯзишу тавсеаи этимологияи ҷойномҳоро ҳамчун фанни таълимӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олиӣ таҳассусӣ ба роҳ мондан мумкин аст.
6. Натиҷаҳои таҳқиқ, ки мо дар рафти пажӯҳиши мавзӯи мазкур ба даст овардаем, метавонад дар омӯзиши илмии масоили гуногуни топонимикаи забони тоҷикӣ истифода шавад.

Дар маҷмӯъ, диссертатсияи мазкур оғози таҳқиқоти вижаи илмӣ дар топонимияи минтақаи Панҷакент буда, тавачҷуҳи пажӯҳишгаронро ба баррасию омӯзиши масъалаҳои марбут ба он ҷалб менамояд. Таҳқиқи мукамал ва фарогири топонимикаи минтақаи мазкур ва дар маҷмӯъ, водии Зарафшон аз ҷумлаи масъалаҳои мубрами забоншиносӣ мебошад, ки он дурнамои таҳқиқии диссертатсияро собит месозад.

Адабиёти илмӣ

а) бо Алифбои кириллӣ

1. Абаев, В.И. Историко этимологический словарь осетинского языка/В.И. Абаев. –М., 1978. -358с.
2. Абдуллоев, Н. Луғати мухтасари эзоҳотӣ доир ба географияи Тоҷикистон /Н. Абдуллоев. –Душанбе, 1962. - 64 с.
3. Абдунабиев, А. Лингвистический анализ топонимии региона Уратюбе. /А. Абдунабиев// Дисс. канд. фил. наук. –Душанбе, 1992.-140 с.
4. Абдурахмони, Мустаҷир. Рӯзномаи сафари Искандаркӯл /М. Абдурахмони. –Душанбе: Ирфон, 1989. 176 с.
5. Абодуллоева, С. Ономастика «Фарсنامه» Ибна Ал-Балхи/ С. Абодуллоева. – Душанбе «Адиб», 2012. – 339 сах
6. Авасто. Китоби 1./Авасто. – Душанбе «Бухоро», 2014. – 839 сах.
7. Авесто. Гузориш ва пажӯҳиши Чалили Дӯстхоҳ //Баргардони М. Диловар, Тоҷикфар). /Ҷ. Дӯстхоҳ. –Душанбе: Қонуният, 2001. — 792 с.
8. Айнӣ, С. Куллийт, Ҷ. 12.//Луғати нимтафсирии тоҷикӣ барои забони адабии тоҷик /С. Айнӣ. –Душанбе: Ирфон, 1976. - 564 с.
9. Алиев, Б. Пасванди «-if» дар номҳои ҷуғрофии водии Зарафшон //Номаи пажӯҳишгоҳ /Б. Алиев. –Душанбе, 2004. №6. –с. 75-81.
10. Алими, Дж. Лингвистическое исследование микротопонимии бассейна Сурхоб / Дж. Алими. АКД. – Душанбе, 1993. -20 с.
11. Алими, Дж. Топонимия Кулябского региона (лингвистическое исследование) /Дж. Алими. АДД. – Душанбе, 1996. -47 с.

12. Алимӣ, Қ. Мавзеъномаи Кӯлоб/ Қ. Алимӣ. –Душанбе, 1995.-80 с.
13. Алимӣ, Қ. Ташаккул ва таҳаввули топонимияи минтақаи Кӯлоб/ Қ. Алимӣ. –Душанбе, 1995 - 196 с.
14. Алимӣ, Қ. Топонимика /Қ. Алимӣ. – Душанбе, «Донишгоҳи давлатии Тоҷикистон», 1995. -51 саҳ.
15. Алимӣ, Қ. Топонимияи минтақаи Кӯлоб тадқиқи таърихӣ забоншиносӣ /Қ. Алимӣ. –Душанбе 2015.
16. Андреев, М.С. О значении слова «лянгар» /М.С. Андреев. //Туркестанские ведомости. –1899, № 78. С. 94 - 107.
17. Андреев, М.С. Краткий очерк о работах этнографической экспедиции в Таджикистане в 1925 г. /М.С. Андреев.// По Таджикистану. –Ташкент, 1917. - вып. 1.-е. 200 с.
18. Андреев, М.С. Материалы по этнографии Ягноба /М.С. Андреев. –Душанбе, 1970.-221 с.
19. Андреев, М.С., Пещерова Е. М. Ягнобские тексты /М.С. Андреев. М. –Л., 1957.-256 с.
20. Арандаренко, Г.А. «Халифа Хасан» /Г.А. Арандаренко. //Военный сборник. 1883. №11. –С.303-319.
21. Арандаренко, Г.А. Дарваз и Каратегин /Г.А. Арандаренко. // Военный сборник. 1883, №11. -С. 140-159.
22. Арандаренко, Г.А. Дарваз и Каратегин /Г.А. Арандаренко. // Военный сборник. 1883, №12. -С. 303-319.
23. Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ва сиёсати давлатӣ дар бораи забон (Наشري 2 бо тағйиру иловаҳо). Душанбе /Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ва сиёсати давлатӣ дар бораи забон: 2018, -232.

24. Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018 /Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон.
25. Ахмад ибн Йахйа ибн Джабир Ал-Балазури. Завоевание Хорасана. Извлечение из сочинения «Футух ал-булдон». Перевод с арабского, предисловие, комментарии и указатели Г. Гоибова / Г. Гоибова. – Душанбе: Дониш. 1987. 118 с.
26. Бартольд, В.В. Сочинения. Т.2. ч. 2 //К вопросу о языках согдийском и тохарском / В.В. Бартольд. – М., 1964. - 657 с.
27. Бартольд, В.В. Сочинения. Т.7 //Работы по исторической географии и истории Ирана/ В.В. Бартольд. – М., 1971. 663 с.
28. Бердиев, Б. Баъзе хусусиятҳои топонимикаи сарғаҳи Кофарниҳон /Б. Бердиев. // Забоншиносии тоҷик. – Душанбе, 1984. -С. 251-262.
29. Бобомуллоев, С., Раззоқов А.Р. Таърихи бостоншиносии сарғаҳи Зарафшон / С. Бобомуллоев. – Душанбе, 1997. - 35с;
30. Бобомуродов, Ш., Мухторов З. Фарҳанги истилоҳоти забоншиносӣ /Ш. Бобомуродов, З. Мухторов. – Душанбе, 2015. -322 с.
31. Боголюбов, М.Н. Персидские слова с хаг и кар в Авесте. // Иранская филология / М.Н. Боголюбов. – М., 1969. - С. 91 - 93.
32. Боголюбов, М.Н. Ягнобский (новосогдийский) язык. Исследование материалы: //Дисс. докт. фил. наук Л., 1956.- 1082 с.
33. Боголюбов, М.Н., Смирнова О.И. Согдийские документы с горы Муг (хозяйственные документы), вып. 2 /М.Н. Боголюбов. – М., 1962. -131 с.

- 34.Бондарук, Г.П. История формантного метода в топонимике // Развитие методов топонимических исследований /Г.П. Бондарук. –Москва, 1970. –С. 13-25.
35. Броимшоева, М.Қ. Этнолингвистический анализ шугнанских примет и предсказаний //Диссертация на соисканий уч. Степени канд. Фил. Наук. /М.К.Броимшоева; Науч. рук. М.М. Аламшоев. Ин-т гуманитарных наук Памирского филиала АНРТ. –Душанбе, 2006. Б.ц.
- 36.Гадоев, Н. Мулоҳизаҳо дар атрофи топонимияи водии Тангнов. /Н. Гадоев. //маводи Конференсияи илмию амалии ҷумҳуриявии Кумитаи забон ва истилоҳоти назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида ба Рӯзи Ваҳдати миллӣ. –Душанбе, 2016. -96 с. (саҳ. 58-67).
- 37.Гафуров, А.Г. Рассказы об именах /А.Г. Гафуров. –Душанбе, 1968. - 140 с.
- 38.Гафуров, А.Г. О сложносоставных антропонимах в таджикском языке. /Ономастика Средней Азии /А.Г. Гафуров. –М., 1978. - С. 165-167.
- 39.Грамматикаи забони тоҷикӣ. Ҷ.1 /Грамматикаи забони тоҷикӣ. –Душанбе: Ирфон, 1974. -355 с.
- 40.Гафуров, Б.Ғ. Тоҷикон. Таърихи қадимтарин, қадим ва асрҳои миёна (китоби якум) /Б.Ғ. Гафуров. –Душанбе: Ирфон, 1985. -425 с.
- 41.Гафуров, Б.Ғ. Тоҷикон. Охириҳои асри миёна ва давраи нав (китоби дуюм) /Б.Ғ. Гафуров. –Душанбе: Ирфон, 1985. - 416 с.
42. Гафуров, О. Тафсири мухтасари номвожаҳои ҷуғрофӣ /О. Гафуров. –Душанбе, 1982. -120 с.
- 43.Ғиёс-ул-луғот. Ҷ.2 (тахияи А. Нуров) / Ғиёс-ул-луғот. Ҷ.2. –Душанбе, 1988. -416 с.

44. Ғиёс-ул-луғот (таҳияи А. Нуров) / Ғиёс-ул-луғот. Ҷ.1. – Душанбе, Ҷ.1.1987. -480 с.
45. Ғиёс-ул-луғот: Ҷ. 3/ Ғиёс-ул-луғот. Ҷ.3. – Душанбе: Адиб, Ҷ.3, 1989. -304 с.
46. Девонакулов, А. Асрори номҳои кишвар /А. Девонакулов. – Душанбе: Ирфон, 1989. -223 с.
47. Деххудо, А. Луғатнома. Ҷилди 41/А. Деххудо. – Техрон, 1349, 878 с.
48. Додихудоев, Р.Х. Микротопоними Испечак // Масъалаҳои забони тоҷикӣ. (маҷмуаи илмӣ, Ҷ. 2)/ Р.Х. Додихудоев. – Душанбе, 1992. -С. 3-9.
49. Додихудоев, Р.Х., Герценберг Л.Г. Таърихи забони тоҷикӣ /Р.Х. Додихудоев. – Душанбе: Маориф, 1988. 215 с.
50. Додыхудоев, Р. Х. Лингвистический анализ микротопонимы Памира (на материале шугнано язгулямский языковой группы) /Р.Х. Додыхудоев. АДД, –М., 1980. - 29 с.
51. Додыхудоев, Р. Памирская микротопонимия /Р. Додыхудоев. – Душанбе: Дониш, 1975. -300 сах.
52. Дульзон, А.П. Древние топонимы Южной Сибири индоевропейского происхождения /А.П. Дульзон. –М., 1964. - С. 14 - 18.
53. Жучкевич, В.А. Общая топонимика /2-ое изд. В.А. Жучкевич. – Минск, 1968, -432 с.
54. Залеман, К.Г. Отчет о поездке в Среднюю Азию /К.Г. Залеман. // ИИАН. №8, 1898, -с.24-31.
55. Зарубин, И. И. Орошорские тексты и словарь /И.И. Зарубин. –Л. 1930, с. 24, 27,62.
56. Зеҳнӣ, Т. Аз таърихи лексикаи забони тоҷикӣ. /Т. Зеҳнӣ. – Душанбе: Дониш, 1987. -235 с.

57. Зехнӣ, Т. Чанд сухани судманд. Маҷмуи мақолаҳо. /Т. Зехнӣ. – Душанбе: Ирфон, 1984. -160 с.
58. Зулфониён, Р. Маҷмуаи мақолаҳои конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ, «Суннати номгузорӣ ва номҳои ҷуғрофӣ»./Р. Зулфониён. – Душанбе, «Истеъдод», 2016. 96 саҳ. -саҳ. 77-89.
59. Исаков, А.И., Раззоков А.Р., Бобомуллоев С. Раскопки Саразмского археологического отряда в 1998 году /А.И. Исаков, А.Р. Раззоков, С. Бобомуллоев. – АРТ 27, 2000. С. 172-188.
60. Исаков, А.И., Эшонкулов У. Работы Косатарошского отряда /А.И. Исаков, У. Эшонкулов. - АО 1977 года. – М., 1978. - С.558.
61. Исаков, А.И., Изучение древнеземледельческого поселения Саразм в долине Зерафшана. - Древнейшие культуры Бактрии: среда, развитие, связи: тезисы первого советско-французского симпозиума «Археология древнейшей Бактрии» (Душанбе, 27 октября - 3 ноября 1982 года) //А.И. Исаков. – Душанбе: Дониш, 1982. -С.79-80;
62. Исмоилов, Ш. Инъикоси архаизму диалектизмҳо дар номҳои ҷуғрофӣ /Ш. Исмоилов.. – Душанбе, 1996. -70 с.
63. Исмоилов, Ш. Қаротоғ ё Қаратак? // Устоди зиндаёд (маҷмуаи илмӣ) /Ш. Исмоилов. – Душанбе, 2002. - С. 24 - 32.
64. Исмоилов, Ш. Назаре ба вожаҳои ҷуғрофӣ /Ш. Исмоилов.. – Душанбе, 1993.65 с.
65. Исмоилов, Ш. Нақши Авесто дар топонимияи Тоҷикистон. /Ш. Исмоилов. – Душанбе, ДМТ. 2011. 92 саҳ. -с. 44.
66. Исмоилов, Ш. Садое аз қуруни мозӣ //Хотирот ва тадқиқот (маҷмуаи илмӣ) /Ш. Исмоилов. – Душанбе, 2001. С. 19-29.

- 67.Исмоилов, Ш. Таҳлили лингвистии топонимҳо. –Душанбе, 1994. -70 с.
- 68.Исмоилов, Ш. Топонимия Картегинской долины Таджикистана (лингвистическое исследование) /Ш. Исмоилов. АДД, –Душанбе, 1999. -36.-с.
- 69.Исмоилов, Ш. Топонимияи водии Қартегин /Ш. Исмоилов. Рис. докт. илм.фил. –Душанбе, 1999. 411 с.
- 70.Исмоилов, Ш. Унсурҳои шарқии эронӣ дар топонимияи Қартегин /Ш. Исмоилов. //Абкори маонӣ (маҷмуаи илмӣ). –Душанбе, 2002. - С. 2.
- 71.Исҳоқов, А. Чалилов А., Неъматов Н. //Энциклопедияи Советии Тоҷик. Ҷилди 5 /А. Исҳоқов, А. Чалилов, Н. Неъматов. –Душанбе: ЭСТ. Сарредаксияи илмӣи Энциклопедияи Советии Тоҷик, 1984, -640 саҳ. –саҳ. 473-475.
- 72.Исҳоқов, А. Панҷакенти қадим. /А. Исҳоқов. –Душанбе, «Ирфон» 1982. -96 саҳ.
- 73.Исҳоқов, А. Саразм – оғози тамаддуни тоҷикон. /А. Исҳоқов. –Душанбе, "Дониш", 2018, -280 саҳ.
74. Кадырова Ш. М. Микротопонимы Ташкента: АКД., 1 /Ш.М. Кадырова. –Ташкент, 1970. -28 с.
- 75.Карамшоев, Д. Грамматический род абстрактных имён в шугнано-рушанской группе /Д. Карамшоев. //Забонҳои помири ва фольклор. –Душанбе, 1972. - С. 61 -64.
- 76.Карпенко, Ю.А. История этимологического метода в отечественной топонимике /Ю.А. Карпенко. //Развитие методов топонимических исследований. –М., 1970. -С. 9-19.
- 77.Кисляков, Н.А. Некоторые материалы к вопросу об этногенезе таджиков /Н.А. Кисляков. //Краткие сообщения Института археологии АН СССР. –М., 1958. - С. 130 - 134.

78. Кисляков Н.А. Очерки по истории Каратегина /Н.А. Кисляков. –Сталинабад. 1954. -164с.
79. Климчицкий, С.И. Ягнобцы и их язык //Труды Таджикистанской базы Акад. наук СССР 9.Т./С.И. Климчицкий. –Л., 1940. 152 с. –С. 137-139.
80. Климчицкий, С. И. Название согдианы в топонимике Таджикистана /С.И. Климчицкий. //Записки Института востоковедения АН СССР. № 6, –М. –Л., 1963. - С. 6-9.
81. Кононов, А.Н. О семантике слова кара и ак в тюркской географической терминологии /А.Н. Кононов. // Изв. АН Тадж. ССР, отд. общ. наук, вып. 4. 1954. –С. 84-85.
82. Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. /Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. –Душанбе. «Нашриёти Ганҷ», 2016, -136 саҳ.
83. Кошелев, А.И. Административно-территориальное деление Таджикистана. Исторический очерк /А.И. Кошелев. –Сталинабад: Изд. АН Тадж. ССР, 1957. –С. 31 - 43.
84. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тартиби ҳалли масъалаҳои соҳти марзиву маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон» /Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тартиби ҳалли масъалаҳои соҳти марзиву маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 19-уми март соли 2013, №958».
85. Қосимӣ, Масъуд. Бархе аз вижагиҳои вожагонии забони тоҷикӣ /М. Қосимӣ. //Номаи Пажухишгоҳ. –Душанбе, 2001, №1. - С. 20-41.
86. Қосимова, М.Н. Таърихи забони адабии тоҷик (IX-X). Қисми 1, /М.Н. Қосимова. –Душанбе, 2003. -490 с.
87. Лашкарбеков, Б.Б. К этнолингвистической истории ираноязычных народов Памира и Восточного Гиндукуша /Б.Б. Лашкарбеков. //Памирская экспедиция (статьи и

- материалы полевых исследований). –Москва, 2006. С.111-130.
- 88.Лашкарбеков Б.Б. Рудименты язычества в топонимии Вахана /Б.Б. Лашкарбеков. // Исследования по иранской филологии. Вып. 2. –Москва, 1999.
- 89.Лившиц, В.А., Хромов А.Л. Согдийские слова в таджикском языке / В.А. Лившиц. // Изв. отд. общ. наук АН Тадж. ССР. –Сталинабад: Изд. АН Тадж ССР, 1957. -С. 31-43.
- 90.Лившиц, В.А., Хромов А.Л. Согдийский язык // Основы иранского языкознания, Т.2. /В.А. Лившиц, А.Л. Хромов. –М., 1981. - С. 345-514.
- 91.Лившиц, В.А. Согдийские документы с горы Муг (юридические документы и письма), вып. 1. / В.А. Лившиц. –М., 1963. -222 с.
- 92.Липский, В.И. Горная Бухара /В.И. Липский. СПб., 1902.
- 93.Лурье, П. Историко-лингвистический анализ согдийской топонимии. /П. Лурье. Санкт-Петербург. Дисс. На канд. Фил. Наук. Код специальности ВАК: 10.02.22. -306с.
- 94.Маллицкий, Н.Г. О некоторых географических терминах имеющих отношение к Средней Азии /Н.Г. Малицкий. // Изв. Всесоюзного географического общества. –М.- Л., Т. 77, 1945.- С. 278-287.
- 95.Масов, Р. Сомониён, Ч. 2. /Р. Масов –Душанбе, 1989. -412с.
- 96.Массон, В.М. Средняя Азия и Древний Восток // В.М. Массон. –М. –Л.:1. Наука, 1964.-468с.
- 97.Матвеев, А.К. Некоторые вопросы лингвистического анализа субстратной топонимии /А.К. Матвеев. // –М. 1964. №2. С. 64-83.
- 98.Махмадҷонов, О. Топонимия ва микротопонимияи қисмати шимолии водии Ҳисор. /О. Махмадҷонов. –Душанбе, "Шуҷоӣён" 2010. -228 сах.) сах. 53.

99. Маҳмадҷонов, О. Баррасиҳо дар номшиносии тоҷик / О. Маҳмадҷонов. – Душанбе: Деваштич, 2004. 101 с.
100. Маҳмадҷонов, О. Баъзе хусусиятҳои умумии топонимияи Ромит / О. Маҳмадҷонов. // Маърузаҳои конфронси илмию амалии олимони ва мутахассисони ҷавони ҷумҳурӣ. – Қурғонтеппа, 1991. – С. 53-58.
101. Маҳмадҷонов, О. Бозтоби гендер дар топонимияи Тоҷикистон / О. Маҳмадҷонов. // Маводи конфронси байналмилалӣ «Гендер: забон ва адабиёт». Будапешт – Душанбе, 2001. – С. 78-81.
102. Маҳмадҷонов, О. Назаре ба топонимҳои этимологияшон номаълум / О. Маҳмадҷонов. // Маҷмуаи илмии ДДОТ (бахши филология ва фанҳои гуманитарӣ). – Душанбе, 2005. – С. 31-35.
103. Маҳмадҷонов, О. Номҳои ҷузъи таъриханд // Забон ва истиқлол (Маҷмуи мақолаҳо) / О. Маҳмадҷонов. – Душанбе 2001, – С. 136-140.
104. Маҳмадҷонов, О. Таҳқиқи таърихӣ-забоншиносии топонимҳои водии Ҳисори Тоҷикистон. / О. Маҳмадҷонов. дис. Ди.и.фил. / О. Маҳмадҷонов. – Душанбе, 2010, -279саҳ.
105. Маҳмадҷонов, О. Таҳлили гендерии антропотопонимияи баъзе манотиқи Тоҷикистон / О. Маҳмадҷонов. // Гендер и общество, ежемесечный научно-аналитический журнал ИОО Фонда Сороса в РТ. – Душанбе, 2004. – С. 10-21.
106. Маҳмадҷонов, О. Государственный язык и глобализационные процессы. / О. Маҳмадҷонов. // Известия АН Республики Таджикистан (серия филология и востоковедение). – Душанбе. 2010. № 3. – С. 16-21.
107. Маҳмадҷонов, О. Методологические аспекты преподавания языка (исторический анализ) / О.

- Махмаджонов. // Сборник научных статей ТГИЯ «Ганчинаи сухан». – Душанбе, 2008. – С. 111-130.
108. Махмаджонов, О. Этнолингвистические особенности тюркских топонимов / О. Махмаджонов. // Известия АН Республики Таджикистан (серия филология и востоковедение). – Душанбе. 2009. - № 2, -С. 15 - 19 (на тадж. яз.).
109. Маҷидов, Ҳ. Забони адабии муосири тоҷик (Луғатшиносӣ. Ҷилди 1) / Ҳ. Маҷидов. – Душанбе, 2007, 242 с.
110. Маҷмуаи мақолаҳои конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ, «Суннати номгузорӣ ва номҳои ҷуғрофӣ» / Маҷмуаи мақолаҳои конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ, «Суннати номгузорӣ ва номҳои ҷуғрофӣ». – Душанбе, «Истеъдод» 2016, 96 саҳ.).
111. Маҷмуаи илмии ДДОТ (бахши филология ва фанҳои гуманитарӣ). / Маҷмуи илмии ДДОТ (бахши филология, ва фанҳои гуманитарӣ) – Душанбе, 2005. - С.41- 47.
112. Мероси хаттии бостон. Китоби 2. Ҷилди 1. / Мероси хаттии бостон. – Душанбе: «Бухоро», 2014. – 478 саҳ.
113. Мирбобоев, А. Ҷамшед дар Бехруд // Номаи паҷуҳишгоҳ, (маҷмуаи мақолот). №1. / А. Мирбобоев. – Душанбе, 2001. - С. 42-46.
114. Михаленко, А.О., Колесниченко, М.А. Диалог о словах и языке. Лингвистика. Компаративистика. Этимология. / А.О. Михаленко., М.А. Колесниченко. – Красноярск: «Штрих», 2020. – 168с.
115. Мурзаев, Э.М. География в названиях. / Э.М. Мурзаев. – Москва: «Наука», 1982, – 168с.
116. Мурзаев, Э.М. Очерки топонимики / Э.М. Мурзаев. – М.: Мысль, 1974. - 382 с.

117. Мурзаев, Э.М. Топонимика Средний Азии и Казахстана// Ономастика Средний Азии / Э.М. Мурзаев. – М.: 1978. -С. 38-45.
118. Мухаммедова, Н.А. «Хар» в значении большой, великий в составе некоторых персидских слов./Н.А. Мухамедова.// Научные труды – «Востоковедение». Выпуск 229, –Ташкент, 1964. -С. 19-21.
119. Мухторов, А. Ҳисор (очерки таърихӣ) / А. Мухторов. –Душанбе: Адиб, 1995.- 304 с.
120. Назарзода, С. «Аҷоиб-ул-махлуқот»-и Аҳмади Тусӣ ҳамчун сарчашмаи вожагузинии таърихӣ /С. Назарзода. –Душанбе: Дониш, 1999. -309 с.
121. Назарзода, С. Забон ва истилоҳот (Андешаҳо дар атрофи забони тоҷикӣ ва ташаккули истилоҳот) /С. Назарзода. –Душанбе: Дониш, 2003. - 148 с.
122. Назарзода, С. Нақши вожаҳои иқтибосӣ дар забон /С. Назарзода// Масоили иқтибос дар забони тоҷикӣ. – Душанбе 2003. - С. 20-22
123. Назарзода, С. Тақомули истилоҳоти иҷтимоиву сиёсии забони тоҷикӣ /С. Назарзода. // Фурӯғи дониш. 2001, №2. - С. 5- 9.
124. Найимов, С.Н. Ойконимы Бухарской области /С.Н. Найимов.// Дисс. канд. фил. Наук. –Ташкент, 1984.- 239 с.
125. Насридиншоев, А.Н. Микротопонимияи Помири Шарқӣ (тахқиқоти забоншиносӣ) /А.Н. Насриддиншоев. – Душанбе, 2005. - 122 с.
126. Нафасов, Т. Топонимы Кашкадарьинской области /Т. Нафасов. //Дисс. канд. фил. Наук. –Ташкент, 1968.- 301 с.
127. Неменова, Р.Л. Кулябские говоры таджикского языка (северная группа) /Р.Л. Неменова. –Сталинабад, 1956. - 189 с.

128. Неменова, Р.Л. О селениях Дарваза. /Р.Л. Неменова. // Изв. отд. общ. наук. АН Тадж. ССР. –Сталинабад, 1957. Вып. 10 -11. - С. 31 - 43.
129. Неменова, Р.Л. Сложение таджикского населения Варзоба /Р.Л. Неменова. //журнал «Советская этнография». – М., 1969. – С.40 - 41.
130. Неъматов, Н. Давлати Сомониён /Н. Неъматов. –Д.: Ирфон, 1989. –304с.
131. Никонов, В.А. Вопросы топонимики Востока. /В.А. Никонов. –М,1962, с.10-16.
132. Никонов, В.А. Введение к топонимику /В.А. Никонов. –Москва, 1965. -179 с.
133. Никонов, В.А. Научное значение микропонимии /В.А. Никонов. // Микропонимия. –М., 1967. - С. 5-22.
134. Оранский, И.М. Иранские языки в историческом освещении.1. / И.М. Оранский. –Л., 1988.-238 с.
135. Офаридаев, Н. Значение расположения на местности в микропонимии Ванджа и Дарваза /Н. Офаридаев. //Вопросы памирской филологии, вып. III. –Душанбе, 1985. - С.121-127.
136. Офаридаев, Н. К вопросу об ареальном исследовании топонимии Юго-восточного Таджикистана /Н. Офаридаев. //Вестник Таджикского национального университета, №3. –Душанбе, 2000.- С. 35-41.
137. Офаридаев, Н. Микропонимия Ванджа и Дарваза /Н. Офаридаев. –Душанбе: Дониш, 1991. 175 с.
138. Офаридаев, Н. Ойконимияи Вилюяти Мухтори Кӯхистони Бадахшон /Н. Офаридаев. –Душанбе, 2001.-163 с.
139. Офаридаев Н. Сохтор ва қолабҳои таърихи номҳои географии Тоҷикистон /Н. Офаридаев. //Мақоми забони

- давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон – забони тоҷикӣ дар муносибатҳои байналмилалӣ» (маҷмуаи мақолаҳои Конференсияи байналмилалӣ). –Душанбе, «Истеъдод». 2018. -208с.
140. Пахалина, Т. Н. О происхождении топонимов Ишкашим, Язгулям и Вахон /Т.Н.Пахалина. //Иранские языковедение. –М. Восточная литература, 1975. -С. 178-181.
141. Перехвальская, Е.В. Этнолингвистика : учебник для академического бакалаврита /Е.В. Перехвальская. –М., Юрайт, 2016, 351с.
142. Подолская, Н.В. Словарь русской ономастической терминологии. / Подолская Н.В. – Москва. 1964. –156с.
143. Попов, А.И. Географические названия /А.И.Попов. –М. - Л., - 1965 -181 с.
144. Поспелов, Е.М. Топонимика и картография /Е.М. Поспелов. –М., 1970. -256 с.
145. Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ва сиёсати давлатӣ дар бораи забон/ Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ва сиёсати давлатӣ дар бораи забон. –Душанбе, 2011. -212с.
146. Принципы топонимики /Принципы топонимики. –М.: Наука, 1964. -153 с.
147. Пьянков, И.В. К вопросу о саках на Памире /И.В. Пьянков. // Памироведение, вып. 2. –Душанбе, 1985. - С. 26 - 31.
148. Раззоқов, А. Саразми Панҷакент 5500 сол. /А. Раззоқов. –Душанбе, 2002. - С. 7.
149. Раззоқов, А.Р. Саразм - осорхонаи мардуми Шарқ. Журн. Сомониён. №1-3. Панҷакент, 2001; Саразм поселение протогородского типа. Материалы международного

- симпозиума «Роль Истаравшана (Уратюбе) в истории цивилизации народов Центральной Азии». /А.Р. Раззоков. – Душанбе, 2002.-с. 27-33.
150. Рамазанова, М.Н. Развитие ойконимии Ташкентской области в советский период: /М.Н. Рамазанова. //Дисс. канд. фил. наук. –Ташкент, 1988.-285 с.
151. Ранов, В.А., Нейматов Н.Н., Мухторов Асрорӣ А. Замони куҳан /В.А.Ранов, Н.Н. Нейматов, А. Асрорӣ – Душанбе, 1974. - 167 с.
152. Расторгуева, В.С. Опыт сравнительно-историческая грамматика западно-иранских языков. Фонология /В.С. Расторгуева. –М., 1990.-353 с.
153. Расторгуева, В.С. Среднеперсидский язык /В.С. Расторгуева. –М.: Наука, 1966.160 с.
154. Раҳмон, Эмомалӣ. Забони миллат – ҳастии миллат. /Э. Раҳмон. –Душанбе. Эр-граф, 2016. - 516с.
155. Раҳмон, Эмомалӣ. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. /Э. Раҳмон. (26.12. 2018). –Д., 2018. -36с.
156. Раҳмон, Эмомалӣ. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (26.12. 2019). /Э. Раҳмон. –Душанбе, «Шарқи Озод», 2019. -44с.
157. Ричард, Фрай. Наследие Ирана /Р. Фрайд. –Санкт-Петербург, 1999. -357с.
158. Розенфельд, А.З. Гидрографические термины в топонимике Таджикистана /А.З. Розенфельд. // Местные географические термины в топонимии. –М., 1976. - С. 184-187.

159. Розенфельд, А.З. Заметки по гидронимии Юго-восточного Таджикистана /А.З. Розенфельд. //Топонимика Востока, –М., 1964. - С. 173-176.
160. Розенфельд, А.З. Название «лангар» в топонимике Таджикистана /А.З. Розенфельд. // Изд. ВГО, –М., 1940. - Вып. 6 (72). - С. 861 - 864 с.
161. Розенфельд, А.З. Оронимы Юго-восточного Таджикистана /А.З. Розенфельд. // Оронимика. –М., 1969. - С. 49 - 52.
162. Розенфельд, А.З. Отражение верований в таджикском топонимическом фонде /А.З. Розенфельд. // Краткое содержание докладов Среднеазиатско-кавказских чтений (авг.1973). –Л., 1979. -С. 13.
163. Розенфельд, А.З. Проблемы региональности и десемантизации в таджикской топонимике /А.З. Розенфельд. // Ономастика Востока. –М.: Наука, 1978. - С.63 - 71.
164. Розенфельд, А.З. Топонимика Ванджа /А.З. Розенфельд. //Топонимика Востока.1. –М., 1962.-С. 273-280.
165. Розенфельд, А.З. Топонимика нижнего Каратегина в связи с некоторыми вопросами его истории /А.З. Розенфельд. // Изв. АН Тадж. ССР, Отд. общ. наук. Вып. 10 -11, 1956. - С. 85 - 94.
166. Розова, Л.И. Словарь географических терминов и других словоформирующих топонимов Таджикской ССР /Л.И. Розова. –М.: Наука, 1975. -147 с.
167. Роспонд, С. Перспективы развития славянской ономастики /С. Роспонд. //В. Я., № 4. –М., - 1962. -С.14-30.
168. Рубинчик, Ю. А. Новая лексика персидского языка и пути ее пополнения. /Ю.А. Рубинчик. //Иранское языкознание. –Москва. 1985. -с. 133-140

169. Рустамов, А. Топонимҳои суғдии дараи Киштут. /А. Рустамов. // Мактаби советӣ. –Душанбе, 1976, № 7.-С. 33-38.
170. Рустамов, Ш. Калимасозии исм дар забони адабии ҳозираи тоҷик /Ш. Рустамов. –Душанбе, 1972. - 76 с.
171. Савина, В.И. О типах словообразования топонимов Ирана /В.И. Савина. //Топонимика Востока. –М., 1964. - С. 149 -174.
172. Садриддинов, С. Номи диёр – таърихи диёр. (Рисолаи илмию оммавӣ). /С. Садриддинов. –Душанбе: Ирфон, 2000. - 91 с.
173. Саймиддинов, Д. Воҷаномаи феълҳои паҳлавӣ /Д. Саймиддинов. – Душанбе: «Дониш», 1992-72с.
174. Саймиддинов, Д. Воҷашиносии забони форсии миёна /Д. Саймиддинов. – Душанбе, 2001. -300 с.
175. Саймиддинов, Д. Лексика среднеперсидского языка: АДД, 1. /Д. Саймиддинов. –Душанбе, 1998. -38с.
176. Саймиддинов, Д. Лингвистическая интерпретация среднеперсидских текстов/Д. Саймиддинов. //Дисс. канд. фил. наук. –Л., 1980.-200 с.
177. Саймиддинов, Д. Номаи Пажухишгоҳ (Маҷмуаи мақолот). Бархе аз воҷаҳои куҳан дар ғӯйишҳои тоҷикӣ /Д. Саймиддинов. –Душанбе: Дониш. 2002. №2 2002. -С. 12-20.
178. Саймиддинов, Д. Номҳои ҷуғрофӣ ва равишҳои суннати номгузорӣ //Д. Саймиддинов Маҷмуи мақолаҳои конференсияи «Суннати номгузорӣ ва номҳои ҷуғрофӣ» – Душанбе 2016, -96 саҳ. (саҳ. 9-15).
179. Сепир, Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии / Эдвард Сепир; Пер. с англ. под ред. и с предисл. (с. 5-22) д-ра филол.

- наук проф. А. Е. Кибрика. –М.: Прогресс: Универс, 1993. –656 с.
– (Филологи мира). –1000 экз. –ISBN 5-01-002079-3. (в пер.)
180. Сиёев, Б. Калимаи «Ғалча» // маҷмуаи «Армуғон» (масъалаҳои филологияи тоҷик) /Б. Сиёев. –Душанбе, 1971, Ҷ. 2. - С. 3 - 7.
181. Сиёев, Б. Суффикси «-он» /Б. Сиёев. // Мактаби советӣ, –Душанбе, 1971, 7.С. 14-18.
182. Смирнова, О.И. «Каталог монет с городища Пенджикент». /О. Смирнова. –Москва, Издательство Восточной литературы, 1963. -118с.
183. Смирнова, О.И. «Зарафшон». /О.Смирнова –Санкт-Петербург, Нашриёти ҷамъияти ҷуғрофии назди императории Русия, 1874. 112 с.
184. Смирнова, О.И. Загадочная надпись на монетах Варахши /О.И. Смирнова. // Письменные памятники и проблемы истории культуры народов Востока. XVI годовичная научная сессия ЛО ИВ АН СССР. Часть 2. – Москва, 1982. –С. 143-145.
185. Смирнова, О.И. Карта верховьев Зеравшана первой четверти VIIIв. / О.И. Смирнова. // СНВ, вып. 2. География, этнография, история. –М., 1961.-С. 220-230.
186. Смирнова, О.И. Карта верховья Зеравшана по мугским документам/ О.И. Смирнова. –М.: Изд. вост.лит-ры, 1960. 18 с.
187. Смирнова, О.И. Очерки из истории Согда. /О.И. Смирнова. –Москва,1970. -287 с.
188. Смирнова, О.И. Первые монеты Уструшаны /О.И. Смирнова. // Эпиграфика Востока, вып. 20. –Ленинград, 1971. –С. 59-64.

189. Смирнова, О.И. Тюркологические заметки // Страны и народы Востока, вып. 11. / О.И. Смирнова. –Москва, 1971. –С. 64-65.
190. Соколова, В.С. Фонетика таджикского языка /В.С. Соколова. – М. – Л., 1949.-168 с.
191. Сорокина, С.М. Угорские гидронимы Среднего Приобья (Семантика и структура): Монография. /С.М. Сорокина. – Нижневартовск: Изд-во Нижневарт. гуманит. ун-та., 2009. – 175с.
192. Ставицкий, Б.Я. О международных связях Средней Азии в V сер. 1 VIII вв. (в свете данных советской археологии) /Б.Я. Ставицкий. // Проблемы востоковедения, 1960, № 5. -С. 108-118.
193. Стеблин-Каменский, И.М. Два ваханских топонима / И.М. Стеблин-Каменский. //Иранское языкознание /И.М. Стеблин-Каменский. –М.: Наука, 1976.- С. 182-185.
194. Стеблин-Каменский, И.М. Река иранской прародины ономастика Средней Азии /И.М. Стеблин-Каменский. –М., 1975.- С. 72-74.
195. Сулаймонов, С. О двух лингвистических терминах в словаре «Муъджем Ал-булдан» Йакута Ал-Хамави /С. Сулаймонов. //Проблемы восточного источниковедения. – Душанбе, 1980. –С. 94-97.
196. Сулаймонов, С. Формирование терминологии таджикской философии (на материалах «Донишнома» Ибн Сино) /С. Сулаймонов. –Душанбе, 1997.- 97с.
197. Сулаймонов, С. Элементы формантного метода в трудах арабского географа Йакута Ал-Хамави /С. Сулаймонов. //Восточная филология, вып.4. –Душанбе, 1976. - С. 57-63.

198. Султонов, М.Б. Научная терминология в «Китаб-ат-тафхим» Абурайхана Беруни. /М.Б. Султонов. //Автореферат дисс. Канд. Филол. Наук. –Душанбе, 1999. -20с.
199. Суперанская, А.В. Микротопонимия, макротопонимия и их отличие от собственно топонимии /А.В. Суперанская. // Микротопонимия –М. 1967. С. 23 - 30.
200. Суперанская, А.В. Что такое топонимика? /А.В. Суперанская. –М.,: Наука, 1985.175с.
201. Суфизм в Центральной Азии (Зарубежные исследования)/ Суфизм в Центральной Азии (Зарубежные исследования). //Сборник статей памяти Фрица Майера (1912-1998). –СПб., 2001.-С. 40-76.
202. Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба муносибати Рӯзи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон (4 октябри соли 2012) / Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба муносибати Рӯзи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон (4 октябри соли 2012). –Душанбе, 2012.
203. Толстой, Н.И., Толстая С.М. Этнолингвистика в современной славистике /Н.И. Толстой, С.М. Толстая. // Лингвистика на исходе XX века: Итоги и перспективы: Тез. Междунар. конф. –М., 1995. Т.2. С. 488-489.
204. Топоркова, И.В. Гидронимы с компонентами перцептивного восприятия. /И.В. Топоркова. // Вестник Тамбовского университета. 2006. №2 (42). С. 270-272.
205. Топоров, В.Н., Трубачёв, О. Лингвистический анализ гидронимов Верхнего Поднепровья /В.Н. Топоров, О. Трубачёв. –Москва. 1962. –270с. (сах. 77-89).

206. Тураев, Б. Лексико семантическое и словообразовательное исследование микротопонимии Ягноб /Б.Б. Тураев. АКД. –Душанбе, 2010. -21 с.
207. Тураев, Б.Б. Микротопонимии водии Ягноб /Б.Б. Тураев. –Душанбе: Ирфон, 2019. -272 с.
208. Тураев, Б.Б. Номвожаҳои ҷуғрофии субстратии суғдӣ дар қаламрави Панҷакенти бостонӣ. /Б.Б. Тураев. //Суханшиносӣ. –2020, №2. саҳ. 26-36.
209. Фрейман, А.А. Два согдийских рукописных документа на коже с горы Муг в Таджикистане / А.А. Фрейман. //Вестник древней истории. –1952 №1. 184 с.
210. Фролов, Н.К. Отражение понятий духовной культуры в региональной системе русской топонимии /Н.К. Фролов. // Материалы по русско-славянскому языкознанию: Лексические и лексико-грамматические исследования. – Воронеж, 1984. С.90-94.
211. Хасанов, А. Лексические особенности «Худуд-ал-олам» /А. Хасанов. //Автореф. дисс. канд. фил. наук. – Душанбе, 1986. -24с.
212. Хасанов, А. Некоторые языковые особенности одного географического трактата /А. Хасанов. // научный журнал «Уфукҳои илм», №1, 1986.
213. Хасанов, Х. Географическое наследие ученых Средней Азии /А. Хасанов. //АДД. –Ташкент, 1972. - 40 с.
214. Ходжиев, С. Языковые особенности прозы начала XX века (На материале «Тухфаи аҳли Бухоро» Мирзо Сироджа Хакима) /С. Ходжиев. // Автореф. дисс. канд. фил. наук. – Душанбе, 1967. - 27 с.

215. Хромов, А.Л. Согдийская топонимия верховьев Зеравшана /А.Л. Хромов. //Топонимика Востока –Москва 1969, с. 57-99.
216. Хромов, А. Хорезм в древнеиранских и среднеиранских письменных источниках. Мухаммад Ал-Хоразми в мировой истории и культуре. /А.Л. Хромов. // Хорезм в древнеиранских и среднеиранских письменных источниках. Мухаммад Ал-Хоразми в мировой истории и культуре.. –Душанбе. «Дониш», 1983. -220 сах. (сах. 28-37).
217. Хромов, А.Л. „К вопросу о топонимике Матчи» /А. Хромов. //Известия отд. общественных наук АН Таджикской ССР. 1(32), 1963г. сах. 76-82.
218. Хромов, А.Л. „Топоними диёри Рӯдаки». /А.Л. Хромов. // Дар китоби «Ёдбуди устод Рӯдаки». –Душанбе. «Дониш», 1978. -119 сах.(-сах. 27-31).
219. Хромов, А.Л. Еще раз о согдийском топоформанте УВ /А.Л. Хромов. // Изв. АН. Тадж. ССР. Отд. общ. наук. 1968. - Вып. 3 (53). -С. 85- 89.
220. Хромов, А.Л. О структурных особенностях иранской топонимии Маверуннахра в IX XIII вв. /А.Л. Хромов. //Восточная филология, вып.3. –Душанбе, 1974.- С.3-25.
221. Хромов, А.Л. Общая лингвистическая характеристика топонимии и микротопонимии Ягноба /А.Л. Хромов. // Изв. АН Тадж ССР. Отд. общ. наук. 1966. - Вып. 3 (45) - С. 83 - 87.
222. Хромов, А.Л. Таджикская микротопонимия долина Верхнего Зеравшана и Ягноба. /А.Л. Хромов. // Ономастика Средней Азии. – Москва, 1978. –С. 58-62.
223. Хромов, А.Л. Тюркские названия в микротопонимии Ягноба /А.Л. Хромов. // Изв. АН. Тадж. ССР. Отд. общ. наук. 1967. - Вып. 3. -С. 78-81.

224. Хромов, А.Л. Ягнобский язык /А.Л. Хромов. –М., 1972. - 208 с.
225. Хромов, А.Л. Изучение географических названий Таджикистана в СССР и зарубежом /А.Л. Хромов. // Известия АН Тадж. ССР, ООН, вып. 2 (56), 1969. –с. 36-42.
226. Хромов, А.Л. Историко- лингвистическое исследование Ягноба и Верхнего Зарафшана. Топонимия Ягноба и Верхнего Зерафшана /А.Л. Хромов. //Дисс. докт. фил. наук. –Душанбе, 1970 - 478 с.
227. Хромов, А.Л. Некоторые особенности топонимии Средней Азии в IX XIII вв. /А.Л. Хромов. //Ономастика Востока. – Москва, 1980. –С. 132-139.
228. Хромов, А.Л. Об арабской топонимии на территории Средней Азии. //Ономастика Средней Азии /А.Л. Хромов. – Фрунзе, 1980. –С. 191-197.
229. Хромов, А.Л. Очерки по топонимии и микротопонимии Таджикистана, вып.1. /А.Л. Хромов. – Душанбе: Ирфон, 1975. -85с.
230. Хромов, А.Л. Топонимия русского происхождения на территории Таджикистана /А.Л. Хромов. //Перспективы развития славянской ономастики. – Москва, 1980. –С. 350-358.
231. Ҳалимов, С.Ҳ. Таърихи забони адабии тоҷик (асри X). /С.Ҳ. Ҳалимов. –Душанбе, 1979, 96с.
232. Ҳасанзода, А. Ҷойвожаҳои каламрави Сомониён (Маҷмуи мақолаҳо) /А. Ҳасанзода. –Хучанд: Нури маърифат, 2018. -560 саҳ.
233. Ҳасанов, Ҳ. Географическое наследие ученых Средней Азии /Ҳ. Ҳасанов. АДД. – Тошканд. 1972, – 40с.

234. Ҳомидов, Д.Р. Топонимияи водии Кешруд (тахқиқоти забоншиносӣ) –Д. Ҳомидов. /Ямин. Ҳ. – Душанбе, 2002, 104 с.
235. Ҳусайни, Ямин. Забони форсии дарӣ – пасдори таърих ва меросҳои фарҳангии ориёӣ. /Ямин.Ҳ. //Маҷмуаи мақолаҳои Конференсияи байналмилалӣ «Мақоми забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон- забони тоҷикӣ дар муносибатҳои байналмилалӣ». –Душанбе. «Истеъдод», 2018, -208с.
236. Цагаева, А. Д. Топонимы северной Осетии Орджоникидзе /А. Цагаева. –М., 1971 Т.1. -228с.).
237. Ҷӯраев, Ғ. Забон ҳам таърих аст. //Маориф ва маданият. – 1966.-24 декабр.
238. Шарофов, Н.О., Ҷӯраев Т.Қ. Лексикаи касбу ҳунар – сарчашмаи терминологияи техникаи тоҷик /Н.О. Шарофов. –Душанбе, Дониш, 1991, 92 с.
239. Шодиев, М. Лингвистический анализ топонимов произведений С. Айни, /М. Шодиев. //Рис. номз. илм. фил. –Душанбе, 1994. - 200 с.
240. Шоев, Р. Ономастикаи «Самаки айёр» /Р. Шоев. АКД. –Душанбе, 1997,-30 с.
241. Шукуров, Муҳаммадҷон. Забони мо ҳастии мост /М. Шукуров. –Душанбе: Маориф, 1991.-231 с.
242. Эдельман, Д.И. Географические названия Памира // СНВ, вып.16. –М., 1975. С. 41-62.
243. Эрназаров, С.Б. (Назарзода С.) «Аджаиб-ул-махлуқат ва гараиб-ул-мавҷудат» как источник географической лексикологии XII в. /С.Б. Эрназаров. // Известия АН Тадж. ССР, серия: востоковедение, история, филология, № 4, 1990, - с. 8-13.

244. Якубовский, А.Ю. Древний Пенджикент. /А.Ю. Якубовский. //Дар кит.: По следам древних культур, – М.1951, с.32-39.

II. Донишномаҳо ва фарҳангномаҳо

а) ба хатти кириллӣ:

245. Богочановская, Н.Н., Торгашова А.С. Большой турецко-русский и русско-турецкий словарь./ Н. Богочановская, А.С. Торгашова. –М., 1963. -879с.
246. Мирзозода, С., Қосимӣ, М. Фарҳанги забони яғнобӣ /С. Мирзозода, М. Қосимӣ. –Душанбе: Деваштич, 1995. -98 с
247. Муҳаммадхусайни, Бурҳон. Бурҳони қотеъ /Бурҳон М. – Душанбе «Адиб»,1993. Ҷ.1.- 416 с.
248. Муҳаммадхусайни, Бурҳон. Бурҳони қотеъ /Бурҳон М. – Душанбе «Адиб»,1993. Ҷ.2.- 2004, -424 с. Саҳ. 280
249. Муҳаммадхусайни, Бурҳон. Бурҳони қотеъ /Бурҳон М. – Душанбе «Адиб»,1993. Ҷ.3.- 416 с.
250. Отахонова, Х.. «Фарҳангнома»-и Ҳусайн Вафой /Х. Отахонова. Нашриёти «Дониш», –Душанбе 1988.
251. Ожегов, С.И. Словарь русского языка /С.И. Ожегов. –М.:Рус. яз., 1983. - 816с.
252. Ожегов С.И. Русско-таджикский словарь. /С.И. Ожегов. Русско-таджикский словарь, –М., «Русский язык», 1985. -2080 с.
253. Русско-таджикский словарь (Под редакции А.П. Дехоти и Н.Н. Ершова), –Москва-Сталинабад, 1949.
254. Сулаймонӣ, С. Фарҳанги васити арабӣ тоҷикӣ /С. Сулаймонӣ. –Душанбе: Нур, 2003. -1184 с.
255. Мирзозода, С. Луғати яғнобӣ-тоҷикӣ. /С. Мирзозода. – Душанбе: Деваштич, 2002. -235 с.

256. Фарҳанги забони тоҷикӣ (Толковый словарь таджикского языка) // Мухаррирон: М. Ш. Шукуров, В. А. Капранов ва дигарон. М. Шукуров, В. Капранов. Ҷ. 1. –М., 1969. -951 с.
257. Фарҳанги забони тоҷикӣ. Ҷилди 1. / Фарҳанги забони тоҷикӣ. –Москва, Советская Энциклопедия, 1969, 951 с.
258. Фарҳанги забони тоҷикӣ. Ҷ.2. /Фарҳанги забони тоҷикӣ. –Москва: Советская энциклопедия. 1969. -952 саҳ.
259. Фарҳанги мухтасари «Шоҳнома». Мураттиб И. Ализода /И. Ализода. – Душанбе, 1992. – 496 саҳ.
260. Фарҳанги номҳои чуғрофӣ. / Фарҳанги номҳои чуғрофӣ. – Душанбе: 2019, -280 саҳ.
261. Фарҳанги тоҷикӣ ба русӣ. Ҷилди 2. Зери таҳрири С.Д. Холматова, С. Солеҳов, С. Каримов, /С.Д. Холматова, С. Солеҳов. С. Каримов. /Фарҳанги тоҷикӣ ба русӣ. – Душанбе, Дониш, 2005. -462 саҳ.
262. Фарҳанги тоҷикӣ ба русӣ. Ҷилди 1. Зери таҳрири С.Д. Холматова, С. Солеҳов, С. Каримов, /С.Д. Холматова, С. Солеҳов. С. Каримов. –Душанбе «Дониш», 2004. -392 саҳ.
263. Фарҳанги мухтасари «Шоҳнома». –Душанбе, Адиб, 1992, -493 с.
264. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Ҷ. 1. /Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. –Душанбе, 2010, 996 с.
265. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Ҷ. 2. /Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. –Душанбе, 2010. -1095 с.
266. Фарҳанги форсии имрӯз . /Фарҳанги форсии имрӯз. Техрон, 1375. -1240 с.
267. Фарҳанги «Шоҳнома»-и Ҳусайн Вафой (асри XV1) /Ҳ. Вафой. – Душанбе, 1987. –275с.
268. Фесмер, М. Этимологический словарь русского языка в 4 т. /М. Фасмер. –М.: Астрель, 2004. Т.4. -860с.

269. Феҳристи номи маҳалҳои Тоҷикистон/ Феҳристи номи маҳалҳои Тоҷикистон. –Д.: Сарредаксияи илмӣи Энциклопедияи Миллии Тоҷик, 2013. -332с.
270. Фозилов, М. Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони ҳозираи тоҷик. Ҷилди 1. /М. Фозилов. –Душанбе, Нашриёти давлатии Тоҷикистон, 1963, -952 с.
271. Форснома»-и Ибни Балхӣ /Ибни Балхӣ. Форснома. –Душанбе: Дониш, 1989. -300с.
272. Ҳайдаров, Ш. Луғати чандомади антропонимҳои тоҷикони райони Ашт /Ш. Ҳайдаров. –Душанбе, 1986. - 225 с.
273. Ҳофизи Убаҳӣ. Тухфат-ул-аҳбоб. /Ҳ. Убаҳӣ. –Душанбе, «Ирфон», 1992, -288 с.
274. Ҳудуд-ул-олам. / Ҳудуд-ул-олам.–Душанбе, «Бухоро». 2014.- 588с.
275. Энциклопедияи советии тоҷик / Энциклопедияи советии тоҷик. //Сармуҳаррири илмӣ М. С. Осимӣ. Ҷ. 2. –Душанбе, 1980. - 640 с.
276. Энциклопедияи советии тоҷик / Энциклопедияи советии тоҷик. //Сармуҳаррири илмӣ М. С. Осимӣ. Ҷ. 8. – Душанбе, 1988. - 588 с.
277. Энциклопедияи советии тоҷик / Энциклопедияи советии тоҷик. –/Сармуҳаррири илмӣ М. С. Осимӣ.-Ҷ. 1. –Душанбе, 1978. -672 с.
278. Энциклопедияи советии тоҷик / Энциклопедияи советии тоҷик. //Сармуҳаррири илмӣ М. С. Осимӣ. Ҷ. 3. –Душанбе, 1981'. - 670 с.
279. Энциклопедический словарь географических названий /Энциклопедический словарь географических названий. // Гл. ред. С.В. Крамник. – М., 1973. -808 с.

280. Энциклопедический словарь / Энциклопедический словарь. //Изд. Ф.А. Бронгауз и И.А. Эфрон. –Санкт-Петербург. 1902, Т. 34. –С. 174-204.

281. Энциклопедияи советии тоҷик» / Энциклопедияи советии тоҷик. Ҷ. 5. Сарредаксия илмии энциклопедияи советии тоҷик. – Душанбе 1984. -639 с.

б) ба хатти форсӣ ва англисӣ

282. Абумансур Алӣ бинни Аҳмад Асадии Тусӣ, Луғати Фурс /А. Тусӣ. –Техрон 1319.

283. Бадруззамон, Қариб. Фарҳанги суғдӣ (суғдӣ-форсӣ-англисӣ) /Қариб Бадруззамон. – Техрон: «Фарҳангон», 1995. -473 сах.

284. Баҳроми, И. Фарҳанги вожаҳои Авесто. Ҷ.1. /И. Баҳроми. – Техрон. 1369, 544с.

285. Ҳасандӯст, Муҳаммад. Фарҳанги решашинохтии забони форсӣ. Ҷ. 2. / М. Ҳасандӯст. –Техрон: Осор. -2956 сах.

286. Ҳасандӯст, М. «Фарҳанги решашинохтии забони форсӣ». Ҷилди 3. / М. Ҳасандӯст. –Техрон: «Осор.»1393. -2080 сах.

287. Ҳасандӯст, Муҳаммад. Фарҳанги решашинохтии забони форсӣ. Ҷ.4. / М. Ҳасандӯст. –Техрон: Осор. -2956 сах.

288. Фарҳанги вожаҳои Авасто /Фарҳанги вожаҳои Авасто. – Техрон, 1379

289. Муин, А. Фарҳанги форсӣ. Ҷилди 1. /А. Муин. –Техрон, Интишороти Галӣ, 1374, 1184 с.

290. Barrow, T. The Sanskrit language / T. Barrow. –London, 1955.

291. Gharib, B. Sogdian Dictionary: Sogdian / B. Gharib. – Persian English. –Tehran,1995. – 517 p.

292. Henning, W.B. Sogdica, The Royal Asiatic Society / W.B. Henning. –London: 1940.

293. <http://www.ru.wikipedia//> Саразм - Всемирное наследие ЮНЕСКО

294. Humboldt, A, Asie Centrale / A. Humboldt. –Paris, 1844.

III. Сарчашмаҳо ва манбаъҳо

295. Мирсаидов, С. «Байту рубоиёти кӯхистони Зарафшон».
/С. Мирсаидов. –Душанбе, «Дониш». 1982. -288 сах.

296. Низомии, Ганҷавӣ. Куллиёт Ҷ. 5. / Г. Низомии. –Душанбе:
Ирфон, 1986. -387с.

297. Нуров, А. Фарҳанги ашъори Рудақӣ /А. Нуров. –Душанбе:
Маориф,1990.-405 с.

298. Саъдиев, С. Адабиёти тоҷик дар асри XVII /С. Саъдиев. –Д.
Дониш, 1985, -259 с.

299. Тақсимоти маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон /Тақсимоти
маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон. «Сарредаксияи илмӣи ЭМТ, 2017,
-580 сах.»

300. Шераки, Ориён. Шаҳри муқаддас /Ориён Ш. –Душанбе
«Шуҷоӣён», 2011, -276с.

301. Шералӣ, Лоиқ. Як рӯкни муқаддасоти миллӣ / Л. Шералӣ.
//Дарси хештаншиносӣ. – Душанбе, 1989.

302. Шералӣ, Лоиқ. Куллиёт / Л. Шералӣ. – Душанбе, Эр-Граф,
2008. 856с.

IV. Феҳристи номи гӯяндагон:

- 1*. Ҳусейнова Бибисайд аз д. Ғӯсари деҳоти Л.Ш. (1923-1999).
- 2*. Начевуллоев Чаҳонгир, с. таваллудаш 1964, аз деҳаи Рукнободи деҳоти Воруи ш. Панҷакент.
- 3*. Замонов Абдумумин, с. тав.: 1956, аз д. Навободи деҳоти Л.Ш.
- 4*. Зулфонова Чинигул с. тав. 1932, аз д. Мазори Шарифи деҳоти Л.Ш.
- 5*. Зулфонов Тӯракул. с. тав. 1957, аз д. Мазори Шарифи деҳоти Л.Ш.
- 6*. Бобоев, Холмурод (1964-2022) аз д. Ровадини деҳоти Шинг.
- 7*. Шеров Рустам с. тав.: 1969, аз деҳаи Мингдонаи деҳоти Ёрӣ.
- 8*. Алиев Абдусаттор. с. тав. 1954, аз деҳаи Шашкати деҳоти Рӯдакӣ.
- 9*. Бурӣ Сармад с. тав.1959. сокини ш. Душанбе.
- 10*. Бихадича Муродова с. тав. 1969, аз ш. Панҷакент.
- 11*. Холов Маллабой (1936-2022), аз д. Мазори Шарифи деҳоти Л.Ш.
- 12*. Шарофова Гулбозор (1925-2022) аз деҳаи Ғиждарваи деҳоти Шинг.

ФЕҲРИСТИ

**алифбоии топонимҳо ва харитаҳои минтақаи Панҷакент
(номи шаҳр, ҷамоатҳои деҳот, деҳаҳо, маҳаллаҳо, мавзеъҳо,
ҷарогоҳҳо, кӯҳҳо, қуллаҳо, пириҳо, дарёҳо,
ҷашмаҳо, пулҳо ва дигар объектҳои ҷуғрофӣ)**

Номгӯи ҷойномҳои минтақаи Панҷакенти вил. Сӯғди ҚТ	Мавқеи ҷойгиршавии номвожаҳои ҷуғрофӣ мазкур
Абду	<i>ҷашма дар Қ.деҳ. Рӯдакӣ</i>
Абдуқайюм	<i>пул дар деҳаи Пули Гирдоби Қ. деҳ. Моғиён</i>
Абдулқодири Бедил	<i>кӯч. дар ш. Пҷк.</i>
Абдумалик Қаҳҳорӣ	<i>кӯч. дар ш. Пҷк.</i>
Абдурахмони Чомӣ	<i>кӯч. дар ш. Пҷк.</i>
Абдусамад	<i>деҳа дар Қ. деҳ. Саразм</i>
Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ	<i>кӯч. дар ш. Пҷк.</i>
Абуалӣ ибни Сино	<i>кӯч. дар ш. Пҷк.</i>
Абулқосим Лоҳутӣ	<i>кӯч. дар ш. Пҷк.</i>
Абулқосим Фирдавсӣ	<i>кӯч. дар ш. Пҷк.</i>
Абурайҳони Берунӣ	<i>кӯч. дар ш. Пҷк.</i>
Абусафедсой	<i>дарё дар Қ.деҳ. Вору</i>
Авазали	<i>деҳа дар Қ. деҳ. Саразм</i>
Авалбоев Сиддиқ	<i>маҳалла дар деҳаи Шингаки Қ. деҳ. Хурмӣ</i>
Ағбаи Ҷунбон	<i>кӯҳ дар деҳаи Фароби Қ. деҳ. Фароб</i>
Ағлук	<i>кӯҳ дар деҳаи Некноти Қ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Ағмад	<i>дарё дар деҳаи Воруи Қ. деҳ. Вору</i>
Адад	<i>мавзеъ дар деҳаи Пули Гирдоби Қ. деҳ. Моғиён</i>
Азизобод	<i>маҳалла дар ш. Пҷк.</i>
Айлиқдара	<i>кӯҳ дар деҳаи Озодагон Қ. деҳ. Хурмӣ</i>
Айнақашты	<i>ҷашма дар деҳаи Фароби Қ.деҳ. Моғиён</i>
Акангоран	<i>дарё дар Қ.деҳ. Шинг</i>
Акастӯда	<i>кӯҳ дар деҳаи Некноти Қ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Ақата	<i>кӯҳ дар Қ.деҳ. Фароб</i>
Ақибивору	<i>ағба дар Қ.деҳ. Шинг</i>
Ақбача	<i>дарё дар Қ.деҳ. Фароби Қ.деҳ. Моғиён</i>
Ақтош	<i>дарё дар Қ.деҳ. Шинг</i>
Алистон	<i>дарё дар деҳаи Воруи Қ. деҳ. Вору</i>
Алишер Навоӣ	<i>кӯч. дар ш. Пҷк.</i>
Амондара	<i>Ҷамоати деҳот дар ш. Пҷк.</i>
Амондара	<i>деҳа дар Қ. деҳ. Амондара, ш. Пҷк.</i>
Амондара	<i>мавзеъ дар деҳаи Амондараи Қ. деҳ. Амондара</i>

Амондарасой	<i>дарё дар Ҷ.деҳ. Амондара</i>
Амондарасой	<i>мачрои хушк дар Ҷ.деҳ. Амондара</i>
Амшуд	<i>кӯл дар деҳаи Воруи Ҷ. деҳ. Вору</i>
Анборхона	<i>ҳавз дар дҳ. Ғӯсари Ҷ.деҳ.Л.Ш.</i>
Ангатак	<i>мавзеъ дар деҳаи Фароби Ҷ. деҳ. Фароб</i>
Ангори Сармат	<i>деҳаи Пули Гирдоби Ҷ. деҳ. Могиён</i>
Андар	<i>маҳалла дар деҳаи Некноти Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Андари Нав	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Лоик Шералӣ</i>
Андезаксой	<i>дарё дар Ҷ.деҳ. Косатарош</i>
Арабо	<i>пул дар деҳаи Фароби Ҷ. деҳ. Фароб</i>
Арпалисой	<i>мачрои хушк дар Ҷ.деҳ.</i>
Артуч	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Арчамайдон	<i>кӯҳ дар деҳаи Воруи Ҷ. деҳ. Вору</i>
Арчамайдон	<i>пирях дар деҳаи Воруи Ҷ. деҳ. Вору</i>
Асадсой	<i>мачрои хушк дар Ҷ.деҳ. Хурмӣ</i>
Аскар	<i>қаторкӯҳи қисмати Ғарбии водии зарафшон дар ҳудуди деҳоти Могиён</i>
Афтопен	<i>сой дар деҳаи Баҳори деҳоти Лоик Шералӣ</i>
Ахнато	<i>кӯҳҳо дар Ҷ.деҳ. Могиён</i>
Б. Ҷӯрабоев	<i>кӯч. дар ш. Пҷк.</i>
Бадгаҳ	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Шинг</i>
Бадриддин Ҳилолӣ	<i>кӯч. дар ш. Пҷк.</i>
Байсай	<i>чашма дар деҳаи Фароби Ҷ.деҳ. Могиён</i>
Баққоли	<i>кӯч. дар ш. Пҷк.</i>
Баҳор	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Лоик Шералӣ</i>
Баракат	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Сӯчина, ш. Пҷк.</i>
Баракат	<i>маҳ. дар деҳаи Камардашти Ҷ. деҳ. Саразм</i>
Бедак	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Косатарош</i>
Бедак	<i>маҳалла дар деҳаи Ёриш Ҷ. деҳ. Ёрӣ</i>
Бедаксой	<i>дарё дар Ҷ.деҳ. Косатарош</i>
Бекасон	<i>гӯристон дар ш. Пҷк.</i>
Белгаҳ	<i>кӯҳ дар деҳаи Пули Гирдоби Ҷ. деҳ. Могиён</i>
Беоба	<i>кӯҳ дар деҳаи Воруи Ҷ. деҳ. Вору</i>
Беоба	<i>чашма дар деҳаи Воруи Ҷ. деҳ. Вору</i>
Бердиёрак	<i>чашма дар чарогоҳи Сари Пастии Ҷ.деҳ. Л.Ш.</i>
Берӯпӯш	<i>чашма дар ш. Пҷк.</i>
Биба	<i>чашма дар Ҷ.деҳ. Шинг</i>
Бибиулмас	<i>қабр дар Ҷ.деҳ. Могиён</i>
Бидонсой	<i>обканда дар Ҷ.деҳ. Рӯдакӣ</i>
Бобои Мастон	<i>маҳ. дар дҳ. Ғӯсари. Ҷ.деҳ. Л.Ш.</i>
Боғи Қосимобод	<i>мавзеъ дар дҳ.Ғӯс. Ҷ.деҳ. Л.Ш.</i>
Боғи Лоик	<i>мавзеъ дар дҳ.Маз.Ш. Ҷ.деҳ. Л.Ш.</i>
Боғи Ҷаббор	<i>мавзеъ дар дҳ.Маз.Ш. Ҷ.деҳ. Л.Ш.</i>
Боғи Ҷаббор	<i>гӯристон дар дҳ. Маз.Ш. Ҷ.деҳ.Л.Ш.</i>

Боғи Раззоқ	<i>мавзеъ дар дх. Маз.Ш. Ҷ.деҳ. Л.Ш.</i>
Боғча	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Шинг</i>
Бои Шариф	<i>чаиша дар деҳаи Артуҷи Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Боймурод Холмуродов	<i>маҳалла дар ш. Пчк.</i>
Боймурод	<i>дарё дар Ҷ.деҳ. Моғиён</i>
Боймурод Холмуродов	<i>кӯч. дар ш. Пчк.</i>
Боло	<i>маҳалла дар деҳаи Ёриш Ҷ. деҳ. Ёрӣ</i>
Большое Алло (Абло)	<i>кӯл дар деҳаи Воруи Ҷ. деҳ. Вору</i>
Бомозин	<i>пул дар деҳаи Артуҷи Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Борбади Марвазӣ	<i>кӯч. дар ш. Пчк.</i>
Бостондеҳ	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Саразм</i>
Боҳасан	<i>ҳавз дар ш. Панҷакент</i>
Бузғола	<i>кӯҳ дар деҳаи Воруи Ҷ. деҳ. Вору</i>
Бунафша	<i>маҳалла дар деҳаи Бостондеҳи Ҷ. деҳ. Саразм</i>
Бурси дароз	<i>сой дар деҳаи Мазори деҳоти Лоиқ Шералӣ</i>
Бурси Ҳафтдодарон	<i>мавзеъ дар дх. Маз.Ш. Ҷ.деҳ. Л.Ш.</i>
Бӯстон	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Вағаштон	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Шинг</i>
Вағаштон	<i>ҳафр. бост. дар Ҷ. деҳ.Л.Ш.</i>
Валанги дароз	<i>дарё дар дх. Сӯҷинаи Ҷ. деҳ. Сӯҷина, ш. Пчк.</i>
Валентина Терешкова	<i>кӯч. дар ш. Пчк.</i>
Ваҳдат	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Хурмӣ</i>
Варзиканда	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Лоиқ Шералӣ</i>
Вачағна	<i>ағба дар Ҷ.деҳ. Моғиён</i>
Вашанӣ	<i>маҳалла дар Ҷамоати ш. Панҷакент, ш. Пчк.</i>
Вен	<i>деҳа дар Ҷамоати деҳои Вору</i>
Верхнее Алло (Абло)	<i>кӯл дар деҳаи Воруи Ҷ. деҳ. Вору</i>
Вешист	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Ёрӣ</i>
Вешистсой	<i>ҷӯйбор дар Ҷ.деҳ. Ёрӣ</i>
Вору	<i>Ҷамоати деҳот дар ш. Пчк.</i>
Вору	<i>деҳа дар Ҷамоати деҳои Вору</i>
Ворӯ	<i>дарё дар деҳаи Воруи Ҷ. деҳ. Вору</i>
Вулқон	<i>маҳалла дар деҳаи Кӯҳдомани Ҷ. деҳ. Саразм</i>
Гагарин	<i>кӯч. дар ш. Пчк.</i>
Гилдон	<i>сой дар деҳаи Заврони деҳоти Лоиқ Шералӣ</i>
Гирдарасой	<i>дарё дар Ҷ.деҳ. Косатарош</i>
Гишалысой	<i>мавзеъдар Ҷ.деҳ. Хурмӣ</i>
Гузари Айзобод	<i>мах. дар ш. Пчк.</i>
Гузари баққоли	<i>мах. дар ш. Пчк.</i>

Гузари Баландкасса	<i>мах. дар и. Пчк.</i>
Гузари Боғи Мирӣ	<i>мах. дар и. Пчк.</i>
Гузари Боло	<i>маҳалла дар деҳаи Фароби Ҷ. деҳ. Фароб</i>
Гузари Боло	<i>мах. дар дҳ. Маз.Ш. Ҷ.деҳ. Л.Ш.</i>
Гузари Воруҳиён	<i>мах. дар и. Пчк.</i>
Гузари Гачбурҷ	<i>мах. дар и. Пчк.</i>
Гузари Гунбазиҳо	<i>мах. дар дҳ. Маз.Ш. Ҷ.деҳ. Л.Ш.</i>
Гузари Дарвозаи Бухор	<i>мах. дар и. Пчк.</i>
Гузари Дарёбод	<i>мах. дар и. Пчк.</i>
Гузари Қавола	<i>мах. дар и. Пчк.</i>
Гузари Калон	<i>мах. дар и. Пчк.</i>
Гузари Калхона	<i>мах. дар дҳ. Маз.Ш. Ҷ.деҳ. Л.Ш.</i>
Гузари Қоқурӣ	<i>мах. дар и. Пчк.</i>
Гузари Кӯктош	<i>мах. дар и. Пчк.</i>
Гузари Қурук	<i>мах. дар и. Пчк.</i>
Гузари Лӯлиён/Ҷӯғиён	<i>мах. дар и. Пчк.</i>
Гузари мадрасаи Олим Додхоҳ	<i>мах. дар и. Пчк.</i>
Гузари Мазориҳо	<i>мах. дар дҳ. Гӯсари. Ҷ.деҳ. Л.Ш.</i>
Гузари Маҷус/Гӯри Оташпарастон	<i>мах. дар и. Пчк.</i>
Гузари Мобайн Ҷунбон	<i>маҳалла дар деҳаи Фароби Ҷ. деҳ. Фароб</i>
Гузари Мулло Мухтор	<i>мах. дар и. Пчк.</i>
Гузари Ҳавзи Халифаҳасан	<i>мах. дар и. Пчк.</i>
Гузари Рӯдакӣ	<i>мах. дар и. Пчк.</i>
Гузари Самарқанд	<i>мах. дар и. Пчк.</i>
Гузари Сӯфиён	<i>мах. дар и. Пчк.</i>
Гузари Тағ	<i>мах. дар дҳ. Маз.Ш. Ҷ.деҳ. Л.Ш.</i>
Гузари Турко	<i>мах. дар дҳ. Гӯсари. Ҷ.деҳ. Л.Ш.</i>
Гузари Тути Кач	<i>мах. дар и. Пчк.</i>
Гузари Урусхона	<i>мах. дар и. Пчк.</i>
Гузари Фониҳо	<i>мах. дар дҳ. Маз.Ш. Ҷ.деҳ. Л.Ш.</i>
Гузари Хорзор	<i>мах. дар и. Пчк.</i>
Гузари Хумдон	<i>мах. дар и. Пчк.</i>
Гузари Чойхонаи Мӯйсафедон	<i>мах. дар и. Пчк.</i>
Гузари Шехо	<i>мах. дар дҳ. Маз.Ш. Ҷ.деҳ. Л.Ш.</i>
Гузари Эшоно	<i>мах. дар и. Пчк.</i>
Гулгун	<i>кӯҳ дар деҳаи Некноти Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Гулистон	<i>деҳа дар Ҷамоати деҳои Вору</i>

Гулистон	<i>маҳалла дар ш. Пчк.</i>
Гулистон	<i>кӯч. дар ш. Пчк.</i>
Гулрез	<i>маҳалла дар деҳаи Ёриш Қ. деҳ. Ёрӣ</i>
Ғазза	<i>деҳа дар Ҷамоати деҳои Вору</i>
Ғазнич	<i>деҳа дар Ҷамоати деҳои Вору</i>
Ғандабулок	<i>кӯҳ дар Қ.деҳ. Шинг</i>
Ғандумпая	<i>мавзеъ дар деҳаи Пули Гирдоби Қ. деҳ. Могиён</i>
Ғоднисурхон	<i>дарё дар Қ.деҳ. Могиён</i>
Ғӯрдара	<i>деҳаи Косатароши Қ. деҳ. Косатарош</i>
Ғӯрдара	<i>деҳаи Суфиёни Қ. деҳ. Халифа Ҳасан</i>
Ғӯри Мулло	<i>мавзеъ дар деҳаи Пули Гирдоби Қ. деҳ. Могиён</i>
Ғӯристон Барлосо	<i>Ғӯристон дар шоҳроҳи дх. Ғӯсар-Навободи Қ.деҳ. Л.Ш.</i>
Ғӯши Асп	<i>кӯҳ дар деҳаи Воруи Қ. деҳ. Вору</i>
Ғанӣ Бобоев	<i>кӯч. дар ш. Пчк.</i>
Ғанчи Ниҳон	<i>деҳа дар Қ. деҳ. Косатарош</i>
Ғаревад	<i>чашма дар деҳаи Озодагон Қ. деҳ. Хурмӣ</i>
Ғарибон	<i>гӯристон дар ш. Пчк.</i>
Ғармак	<i>чашма дар деҳаи Суфиёни Қ. деҳ. Халифа Ҳасан</i>
Ғезан Поён	<i>деҳа дар Қ. деҳ. Могиён</i>
Ғезани Боло	<i>деҳа дар Қ. деҳ. Могиён</i>
Ғелониён	<i>маҳалла дар деҳаи Фароби Қ. деҳ. Фароб</i>
Ғиждарва	<i>деҳа дар Қ. деҳ. Шинг</i>
Ғор	<i>сой дар деҳаи Заврони деҳоти Лоиқ Шералӣ</i>
Ғупчин	<i>мавзеъ дар деҳаи Ёриш Қ. деҳ. Ёрӣ</i>
Ғӯрбик	<i>кӯҳ дар деҳаи Некноти Қ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Ғӯдал	<i>сой дар деҳаи Мазори деҳоти Лоиқ Шералӣ</i>
Ғӯйтан	<i>деҳа дар Ҷамоати деҳои Вору</i>
Ғӯсар	<i>деҳа дар Қ. деҳ. Лоиқ Шералӣ</i>
Ғӯти Довулӣ	<i>дар дх. Маз.Ш. Қ.деҳ. Л.Ш.</i>
Д. Одинаев	<i>мах. дар дх. Ғӯсари. Қ.деҳ. Л.Ш.</i>
Даврич	<i>кӯҳ дар деҳаи Пули Гирдоби Қ. деҳ. Могиён</i>
Даврон Бобораҷабов	<i>кӯч. дар ш. Пчк.</i>
Дақиқӣ	<i>кӯч. дар ш. Пчк.</i>
Даравзин	<i>кӯҳ дар деҳаи Воруи Қ. деҳ. Вору</i>
Даравзинсой	<i>мавзеъ дар Қ.деҳ. Вору</i>
Дараи Хӯчапанҷ	<i>деҳаи Хӯчапанҷи Қ. деҳ. Амондара</i>
Дараи Хурдак	<i>кӯҳ дар деҳаи Пули Гирдоби Қ. деҳ. Могиён</i>
Дарвешон	<i>чашма дар деҳаи Некноти Қ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Дарвозакам	<i>деҳа дар Қ. деҳ. Чинор</i>
Даримоғием	<i>дарё дар Қ.деҳ. Могиён</i>
Дарияуреч	<i>дарё дар Қ.деҳ. Рӯдакӣ</i>
Дашт	<i>деҳа дар Қ. деҳ. Сӯҷина, ш. Пчк.</i>

Дашти Қизилчар	<i>мавзеъ дар деҳаи Зваринрӯд Ҷ. деҳ. Амондара</i>
Дашти Қозӣ	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Ёрӣ</i>
Дашти Малла	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Сӯчина, ш. Пҷк.</i>
Дашти Малла	<i>мавзеъ дар деҳаи Сафобахи Ҷ. деҳ. Амондара</i>
Дашти Моҳрӯ	<i>маҳалла дар деҳаи Ёрии Ҷ. деҳ. Ёрӣ</i>
Дашти Чакка	<i>мавзеъ дар деҳаи Пули Гирдоби Ҷ. деҳ. Моғиён</i>
10-солагии Истиклолият	<i>маҳалла дар ш. Пҷк.</i>
Деваштич	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Халифа Ҳасан</i>
Деваштич	<i>кӯч. дар ш. Пҷк.</i>
Деволқия	<i>кӯҳ дар деҳаи Шӯрноваи Ҷ. деҳ. Саразм</i>
Девонатаккакуш	<i>кӯҳ дар деҳаи Воруи Ҷ. деҳ. Вору</i>
Девори Сафед	<i>кӯҳ дар деҳаи Пули Гирдоби Ҷ. деҳ. Моғиён</i>
Дех	<i>чаиша дар деҳаи Воруи Ҷ. деҳ. Вору</i>
Доғо	<i>сой дар деҳаи Маз.Ш. деҳоти Лоиқ Шералӣ</i>
Дузхона	<i>кӯҳ дар деҳаи Некноти Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Думкулак	<i>сой дар деҳаи Заврони деҳоти Лоиқ Шералӣ</i>
Дуоба	<i>мавзеъ дар деҳаи Ёрии Ҷ. деҳ. Ёрӣ</i>
Дупула	<i>пул дар деҳаи Амондараи Ҷ. деҳ. Амондара</i>
Дупула	<i>пул дар деҳаи Ёрии Ҷ. деҳ. Ёрӣ</i>
Дурахшон	<i>маҳалла дар деҳаи Абдусамади Ҷ. деҳ. Саразм</i>
Дӯстӣ	<i>маҳалла дар деҳаи Меҳри Ҷ. деҳ. Саразм</i>
Душанбе	<i>кӯч. дар ш. Пҷк.</i>
Егрибугри	<i>ағба дар Ҷ.деҳ. Фароб</i>
Ем	<i>кӯҳ дар деҳаи Воруи Ҷ. деҳ. Вору</i>
Ёрӣ	<i>Ҷамоати деҳот дар ш. Пҷк.</i>
Ёрӣ	<i>деҳа, маркази Ҷ. деҳ. Ёрӣ</i>
Еттисой	<i>дарё дар деҳаи Суфиёни Ҷ. деҳ. Халифа Ҳасан</i>
Зав	<i>кӯҳ дар деҳаи Воруи Ҷ. деҳ. Вору</i>
Заврон	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Лоиқ Шералӣ</i>
Заврон	<i>сой дар деҳаи Заврони деҳоти Лоиқ Шералӣ</i>
Зағоса	<i>сой дар деҳоти Лоиқ Шералӣ</i>
Зайнимурак	<i>деҳаи Пули Гирдоби Ҷ. деҳ. Моғиён</i>
Занцирма	<i>кӯҳ дар Ҷ.деҳ. Моғиён</i>
Захро	<i>пул дар деҳаи Воруи Ҷ. деҳ. Вору</i>
Зарафшон	<i>кӯч. дар ш. Пҷк.</i>
Зарафшон	<i>қ.кӯҳ дар худ. ш. Пҷк. (ва в. Зарафшон)</i>
Зарафшон	<i>дарё дар худ. ш. Пҷк. (ва в. Зарафшон)</i>
Зардолак	<i>кӯҳ дар деҳаи Некноти Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Зардолузор	<i>маҳалла дар ш. Пҷк.</i>
Зардолузор	<i>кӯч. дар ш. Пҷк.</i>
Зардча Халифабобо	<i>мавзеъ дар деҳаи Нуристонӣ Ҷ. деҳ. Чинор</i>
Заринрӯд	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Амондара, ш. Пҷк.</i>
Зарфишон	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Хурмӣ</i>

Зебон	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Халифа Ҳасан</i>
Зебон	<i>сой дар деҳоти Халифа Ҳасан ва ш. Пҷк.</i>
Зебонсой	<i>дарё дар Ҷ.деҳ. Халифа Ҳасан</i>
Зебунисо	<i>кӯч. дар ш. Пҷк.</i>
Зевониён	<i>чашма дар деҳаи Воруи Ҷ. деҳ. Вору</i>
Зери Ҳисор	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Зиддӣ	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Ёрӣ</i>
Зидисой	<i>чӯйбор дар Ҷ.деҳ. Ёрӣ</i>
Зимтут	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Вору</i>
Зингарон	<i>маҳ. дар ш. Пҷк.</i>
Зиндовуд	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Моғиён</i>
Зиндон	<i>дарё дар деҳаи Воруи Ҷ. деҳ. Вору</i>
Зиндон	<i>кӯл дар деҳаи Воруи Ҷ. деҳ. Вору</i>
Зови 1	<i>кӯҳ дар деҳаи Некноти Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Зови 2	<i>кӯҳ дар деҳаи Некноти Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Зови 3	<i>кӯҳ дар деҳаи Некноти Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Зоҳид	<i>маҳалла дар деҳаи Ёриш Ҷ. деҳ. Ёрӣ</i>
Зулайхо	<i>чашма дар деҳаи Артучи Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Зӯрмиш	<i>дарё дар деҳаи Воруи Ҷ. деҳ. Вору</i>
Иброҳимбобо	<i>маҳ. дар деҳаи Сари Камари Ҷ. деҳ. Хурмӣ</i>
Илосак	<i>сой дар деҳаи Заврони деҳоти Лоиқ Шералӣ</i>
Искандар	<i>маҳалла дар деҳаи Зери Ҳисори Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Истир	<i>кӯҳҳо дар Ҷ.деҳ. Вору</i>
Йулдошбой	<i>маҳалла дар деҳаи Озодағони Ҷ. деҳ. Хурмӣ</i>
Кабудсанг	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Халифа Ҳасан</i>
Кабутобун	<i>сой дар деҳаи Заврони деҳоти Лоиқ Шералӣ</i>
Калл(а)-и Хамтӯда	<i>ҳафр. бост., дҳ. Маз.Ш. Ҷ.деҳ. Л.Ш.</i>
Калл(а)-и Тамошо	<i>хонаи тобигона дар Ҷ.деҳ. Мазор</i>
Камар	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Саразм</i>
Камардашт	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Саразм</i>
Камартошсой	<i>дарё дар Ҷ.деҳ. Саразм</i>
Камартошсой	<i>дарё дар Ҷ.деҳ. Саразм</i>
Камичора	<i>ағба дар Ҷ.деҳ. Шинг</i>
Камоли Хучандӣ	<i>кӯч. дар ш. Пҷк.</i>
Камолиддини Бехзод	<i>кӯч. дар ш. Пҷк.</i>
Канали Марғедар	<i>наҳр дар деҳаи Некноти Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Канали Тӯқсанкорез	<i>наҳр дар деҳаи Суфиёни Ҷ. деҳ. Халифа Ҳасан</i>
Канали Халифа Ҳасан	<i>наҳр дар деҳаи Суфиёни Ҷ. деҳ. Халифа Ҳасан</i>
Карими Оқил	<i>сой дар деҳаи Баҳори деҳоти Лоиқ Шералӣ</i>
Карл Маркс	<i>кӯч. дар ш. Пҷк.</i>
Каттасой	<i>дарё дар Ҷ.деҳ. Амондара</i>

Каттасупоҳ	<i>кӯҳ дар деҳаи Авазалии Ҷ. деҳ. Саразм</i>
Каттатепша	<i>кӯҳ дар деҳаи Чимқалъаи Ҷ. деҳ. Саразм</i>
Кафкрӯд	<i>дарё дар деҳаи Воруи Ҷ. деҳ. Вору</i>
Кашибкетти	<i>дарё дар Ҷ.деҳ. Ёрӣ</i>
Кашибкетти	<i>чӯйбор дар Ҷ.деҳ. Ёрӣ</i>
Кечкилдик	<i>ағба дар Ҷ.деҳ. Фароб</i>
Киштут	<i>дарё дар Ҷ.деҳ. Рӯдакӣ</i>
Киштуд	<i>дарё дар деҳаи Некноти Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Киштуд	<i>дарё дар деҳаи Воруи Ҷ. деҳ. Вору</i>
Киштудак	<i>дарё дар деҳаи Бадгаҳи Ҷ. деҳ. Шинг</i>
Киштудак	<i>мавзеъ дар деҳаи Бадгаҳи Ҷ. деҳ. Шинг</i>
Киштудаки Боло	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Ёрӣ</i>
Киштудаки Поён	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Ёрӣ</i>
Киштудак	<i>чӯйбор дар Ҷ.деҳ. Ёрӣ</i>
Киштудак	<i>чӯйбор дар Ҷ.деҳ. Ёрӣ</i>
Ковнок	<i>дарё дар Ҷ.деҳ. Халифа Ҳасан</i>
Козбайсой	<i>дарё дар Ҷ.деҳ. Ёрӣ</i>
Коктошсой	<i>мавзеъ дар Ҷ.деҳ. Халифа Ҳасан</i>
Колхозчӣ	<i>кӯч. дар ш. Пҷк.</i>
Косаи Қурбонбой	<i>чаима дар деҳаи Озодагон Ҷ. деҳ. Хурмӣ</i>
Косатарош	<i>Ҷамоати деҳот дар ш. Пҷк.</i>
Косатарош	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Косатарош</i>
Косатарош	<i>пул дар деҳаи Бедаки Ҷ. деҳ. Косатарош</i>
Кошона	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Крихода	<i>маҷрои хушк дар Ҷ.деҳ. Халифа Ҳасан</i>
Куйбош	<i>кӯҳ дар Ҷ.деҳ. Рӯдакӣ</i>
Кулак	<i>дарё дар деҳаи Некноти Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Кӯлак	<i>маҳалла дар деҳаи Некноти Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Кулкула	<i>дарё дар Ҷ.деҳ. Халифа Ҳасан</i>
Кулолӣ	<i>деҳа, маркази Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Кундабас	<i>дарё дар Ҷ.деҳ. Моғиён</i>
Кунҷог	<i>мавзеъ дар деҳаи Пули Гирдобӣ Ҷ. деҳ. Моғиён</i>
Кучисай	<i>ағба дар Ҷ.деҳ. Хурмӣ</i>
Кӯли Калон	<i>кӯл дар деҳаи Некноти Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Кӯптой	<i>кӯҳ дар деҳаи Некноти Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Кӯрморхона	<i>деҳаи Пули Гирдобӣ Ҷ. деҳ. Моғиён</i>
Кӯфнова	<i>кӯҳ дар деҳаи Зери ҳисори Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Кӯҳдоман	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Саразм</i>
Кӯҳи	<i>деҳа дар Ҷ. Деҳ. Вору</i>
Кӯҳи Бел	<i>кӯҳ дар деҳаи Некноти Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Кӯҳи Кабуд	<i>кӯҳ дар деҳаи Озодагон Ҷ. деҳ. Хурмӣ</i>
Кӯҳи Моғиён	<i>кӯҳ дар деҳаи Новичомақ Ҷ. деҳ. Косатарош</i>
Кӯҳи Чур	<i>кӯҳ дар деҳаи Некноти Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Кӯҳистон	<i>маҳ. дар деҳаи Соҳибназари Ҷ. деҳ. Саразм</i>

Кухитуро	<i>кӯҳҳо дар Ҷ.деҳ. Шинг</i>
Кӯҳӣ	<i>чаиша дар деҳаи Воруи Ҷ. деҳ. Вору</i>
Қадамчо	<i>қулл. кҳ. Чилмеҳроби дҳ. Маз.Ш. Ҷ. деҳ. Л.Ш.</i>
Қади Соӣ	<i>маҳалла дар деҳаи Ёриш Ҷ. деҳ. Ёрӣ</i>
Қазнок	<i>кӯҳҳо дар Ҷ.деҳ. Шинг</i>
Қазноқ	<i>кӯҳ дар деҳаи Некноти Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Қазноқ	<i>кӯҳ дар деҳаи Воруи Ҷ. деҳ. Вору</i>
Қайнар	<i>маҳалла дар ш. Пҷк.</i>
Қайнар	<i>кӯч. дар ш. Пҷк.</i>
Қалъаи Духтар	<i>мавзеъ дар деҳаи Ровадини Ҷ. деҳ. Шинг</i>
Қалъаи Писар	<i>мавзеъ дар деҳаи Ровадини Ҷ. деҳ. Шинг</i>
Қаратеппа	<i>деҳаи Пули Гирдоби Ҷ. деҳ. Могиён</i>
Қарағорон	<i>дарё дар Ҷ.деҳ. Шинг</i>
Қаракамар	<i>хароба дар Ҷ.деҳ. Могиён</i>
Қарасу	<i>дарё дар Ҷ.деҳ. Шинг</i>
Қаратегин	<i>дарё дар дҳ. Фароби Ҷ.деҳ. Фароб</i>
Қаратеппа	<i>кӯҳ дар Ҷ.деҳ. Могиён</i>
Қарокӯл	<i>сой дар деҳаи Ғӯсари деҳоти Лоиқ Шерали</i>
Қарчағай	<i>чаиша дар деҳаи Артуҷи Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Қашқадарья	<i>дарё дар Ҷ.деҳ. Могиён</i>
Қизилкамар	<i>кӯҳҳо дар Ҷ.деҳ. Хурмӣ</i>
Қизханасой	<i>дарё дар Ҷ.деҳ. Ёрӣ</i>
Қиргасанг	<i>хароба дар Ҷ.деҳ. Шинг</i>
Қирқарча	<i>ағба дар Ҷ.деҳ. Халифа Ҳасан</i>
Қоқурӣ	<i>маҳалла дар ш. Пҷк.</i>
Қоқурӣ	<i>кӯч. дар ш. Пҷк.</i>
Қоқурӣ	<i>ҳавз дар ш. Панҷакент</i>
Қорасув	<i>чаиша дар деҳаи Чорводори Ҷ. деҳ. Чинор</i>
Қоратегин	<i>мавзеъ дар деҳаи Фароби Ҷ. деҳ. Фароб</i>
Қофлондара	<i>кӯҳ дар деҳаи Камардашти Ҷ. деҳ. Саразм</i>
Қошқамар	<i>маҷрои хушк дар Ҷ.деҳ. Халифа Ҳасан</i>
Қувва	<i>маҳ. дар деҳаи Нури Зиндагии Ҷ. деҳ. Саразм</i>
Қудуқи Берун	<i>кӯҳ дар деҳаи Озодагон Ҷ. деҳ. Хурмӣ</i>
Қудуқи Боло	<i>чаиша дар Ҷ.деҳ. Косатароиш</i>
Қудуқи Дарун	<i>кӯҳ дар деҳаи Озодагон Ҷ. деҳ. Хурмӣ</i>
Қудуксой	<i>маҷрои хушк дар Ҷ.деҳ. Косатароиш</i>
Қужархасой	<i>мавзеъ дар Ҷ.деҳ. Косатароиш</i>
Қумсой	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Сӯҷина, ш. Пҷк.</i>
Қунғӯзхона	<i>мавзеъ дар деҳаи Фароби Ҷ. деҳ. Фароб</i>
Қурук	<i>деҳаи Филмандари Ҷ. деҳ. Косатароиш</i>
Қуруксой	<i>ҷӯйбор дар Ҷ.деҳ. Ёрӣ</i>
Қӯрғантоғ	<i>кӯҳ дар Ҷ.деҳ. Косатароиш</i>
Қӯрғон	<i>кӯҳ дар деҳаи Воруи Ҷ. деҳ. Вору</i>
Қӯшҳавлонсой	<i>дарё дар Ҷ.деҳ. Ёрӣ</i>

Қуштеппа	<i>ағба дар Ҷ.деҳ. Амондара</i>
Лаби Чашма	<i>маҳалла дар ш. Пчк.</i>
Лангар	<i>маҳалла дар деҳаи Ёриш Ҷ. деҳ. Ёрӣ</i>
Латтабанд	<i>кӯҳҳо дар Ҷ.деҳ. Хурмӣ</i>
Латтабанд	<i>кӯҳҳо дар Ҷ.деҳ. Хурми</i>
Латтабанд	<i>ағба дар Ҷ.деҳ. Хурмӣ</i>
Латтабанд	<i>мачрои хушк дар Ҷ.деҳ. Хурмӣ</i>
Лифаксой	<i>дарё дар Ҷ.деҳ. Моғиён</i>
Лоик Шерали	<i>ҷамоати деҳот дар ш. Пчк.</i>
Лолазор	<i>кӯч. дар ш. Пчк.</i>
Лолақисой	<i>дарё дар Ҷ.деҳ. Косатарош</i>
Луқлуқак	<i>чаиша дар деҳаи Воруи Ҷ. деҳ. Вору</i>
М. Аминова	<i>кӯч. дар ш. Пчк.</i>
Мағалак	<i>сой дар деҳаи Мазори деҳоти Лоик Шералӣ</i>
Мағали Осиё	<i>мавзё дар деҳаи Пули Гирдоби Ҷ. деҳ. Моғиён</i>
Мадовра	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Мазор	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Лоик Шералӣ</i>
Мазор	<i>чаиша дар деҳаи Пули Гирдоби Ҷ. деҳ. Моғиён</i>
Мазор	<i>сой дар деҳаи Маз.Ш. деҳоти Лоик Шералӣ</i>
Мазор	<i>гӯристон дар дҳ. Маз.Ш. Ҷ.деҳ.Л.Ш.</i>
Мазор	<i>хонаи тобигона дар Ҷ.деҳ. Амондара</i>
Мазори Амбарато	<i>мавзё дар деҳаи Озодагон Ҷ. деҳ. Хурмӣ</i>
Мазори Ҳочатбарор	<i>мавзё дар деҳаи Пули Гирдоби Ҷ. деҳ. Моғиён</i>
Мазори Парпаратто	<i>мавзё дар деҳаи Бадғаҳи Ҷ. деҳ. Шинг</i>
Мазори Эшон	<i>мавзё дар деҳаи Ёриш Ҷ. деҳ. Ёрӣ</i>
Майдончаи Моғиён	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Моғиён</i>
Майкатасой	<i>дарё дар Ҷ.деҳ. Амондара</i>
Майката	<i>деҳа, маркази Ҷ. деҳ. Амондара, ш. Пчк.</i>
Майката	<i>дара дар деҳаи Майкаттаи Ҷ. деҳ. Амондара</i>
Майката	<i>пул дар деҳаи Майкатта Ҷ. деҳ. Амондара</i>
Майката	<i>чар. дар деҳаи Майкаттаи Ҷ. деҳ. Амондара</i>
Майсазор	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Сӯҷина, ш. Пчк.</i>
Майсоғар	<i>дарё дар деҳаи Воруи Ҷ. деҳ. Вору</i>
Мактаб	<i>пул дар деҳаи Фароби Ҷ. деҳ. Фароб</i>
Малиқҷониё	<i>маҳалла дар деҳаи Некноти Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Мани Ғар	<i>кӯҳ дар деҳаи Воруи Ҷ. деҳ. Вору</i>
Манора	<i>кӯҳ дар деҳаи Воруи Ҷ. деҳ. Вору</i>
Марғедар	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Марғедари Боло	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Вору</i>
Марғуздор.	<i>кӯли шашуми Ҳафткӯл, дар Ҷ. деҳ. Шинг</i>
Маслиҳаттеппа	<i>мавзё дар Ҷ.деҳ. Моғиён</i>
Маъмуров Холйигит	<i>маҳ. дар деҳаи Сари Камари Ҷ. деҳ. Хурмӣ</i>

Маяковский	<i>кӯч. дар ш. Пҷк.</i>
Меҳр	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Саразм</i>
Меҳробод	<i>маҳалла дар ш. Пҷк.</i>
Мижгон	<i>кӯли якуми Ҳафткӯл, воқеъ дар Ҷ. деҳ. Шинг</i>
Миксой	<i>обканда дар Ҷ.деҳ. Саразм</i>
Миндона	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Ёрӣ</i>
Михропо	<i>кӯҳҳо дар Ҷ.деҳ. Лоиқ Шералӣ</i>
Мирбачагон	<i>гӯристон дар ш. Пҷк.</i>
Мирзо Турсунзода	<i>кӯч. дар ш. Пҷк.</i>
Мисрак	<i>сой дар ш. Пҷк.</i>
Моғиён	<i>ҷамоати деҳот дар ш. Пҷк.</i>
Моғиён	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Моғиён</i>
Моғиёндарё	<i>дарё дар деҳаи Пули Гирдоби Ҷ. деҳ. Моғиён</i>
Моҳиён	<i>ҳавз дар ш. Панҷакент</i>
Моҳтоб	<i>маҳалла дар деҳаи Раҷабалӣи Ҷ. деҳ. Саразм</i>
Мосариф	<i>дарё дар деҳаи Бадгаҳи Ҷ. деҳ. Шинг</i>
Мосариф	<i>мавзеъ дар деҳаи Бадгаҳи Ҷ. деҳ. Шинг</i>
Москва	<i>қулла дар деҳаи Воруи Ҷ. деҳ. Вору</i>
Муқаннаъ	<i>кӯч. дар ш. Пҷк.</i>
Мулло Ҳасан	<i>маҳалла дар деҳаи Озодағони Ҷ. деҳ. Хурмӣ</i>
Мулло Хайрулло	<i>пул дар деҳаи Фароби Ҷ. деҳ. Фароб</i>
Муллособир	<i>чашма дар деҳаи Воруи Ҷ. деҳ. Вору</i>
Муллоғафур	<i>чашма дар дашти Сари Шӯри дх. Маз.Ш., Ҷ.деҳ. Лоиқ Шералӣ</i>
Мунисоқ	<i>дар дх. Маз.Ш. Ҷ.деҳ. Л.Ш.</i>
Муҳазамон	<i>чашма дар деҳаи Воруи Ҷ. деҳ. Вору</i>
Муҳаммад Иқбол	<i>кӯч. дар ш. Пҷк.</i>
Мурғобӣ	<i>кӯл дар деҳаи Воруи Ҷ. деҳ. Вору</i>
Мӯринак	<i>сой дар деҳаи Заврони деҳоти Лоиқ Шералӣ</i>
Муродиллоҳ Шерализода	<i>кӯч. дар ш. Пҷк.</i>
Мусобозор	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Фароб</i>
Мушистон	<i>мавзеъ дар Ҷ.деҳ. Рӯдакӣ</i>
Мушистон	<i>кӯҳ дар деҳаи Некноти Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Мушхона	<i>дарё дар деҳаи Сӯҷинаи Ҷ. деҳ. Сӯҷина</i>
Муъминобод	<i>маҳалла дар деҳаи Озодағони Ҷ. деҳ. Хурмӣ</i>
Навбунёд	<i>маҳалла дар деҳаи Камари Ҷ. деҳ. Саразм</i>
Навобод	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Лоиқ Шералӣ</i>
Наврӯзтеппа	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Халифа Ҳасан</i>
Наврӯзтеппа	<i>ҳафр. бост. дар дх. Навободи Ҷ.деҳ. Л.Ш.</i>
Нағнӯт	<i>дарё дар деҳаи Воруи Ҷ. деҳ. Вору</i>
Найнок	<i>чар. дар деҳаи Пули Гирдоби Ҷ. деҳ. Моғиён</i>
Нақибхон Туғрал	<i>кӯч. дар ш. Пҷк.</i>
Намози Дигар	<i>кӯҳ дар деҳаи Воруи Ҷ. деҳ. Вору</i>

Наҳанг	<i>кӯл дар деҳаи Воруи Ҷ. деҳ. Вору</i>
Некнот	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Некнот	<i>дарё дар деҳаи Некноти Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Некноти Нав	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Нидод	<i>кӯҳ дар деҳаи Пули Гирдоби Ҷ. деҳ. Моғиён</i>
Нидод	<i>чашма дар деҳаи Пули Гирдоби Ҷ. деҳ. Моғиён</i>
Низомии Ганҷавӣ	<i>кӯч. дар ш. Пҷк.</i>
Нилуфар 3	<i>дарё дар деҳаи Чимқалъаи Ҷ. деҳ. Саразм</i>
Ният	<i>чашма дар деҳаи Мазори Ҷ. деҳ. Лоиқ Шералӣ</i>
Ният	<i>чашма дар деҳаи Артучи Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Ният	<i>чашма дар деҳаи Пули Гирдоби Ҷ. деҳ. Моғиён</i>
Новабӯзсой	<i>маҷрои хушк дар Ҷ.деҳ. Моғиён</i>
Новадавонсой	<i>дарё дар Ҷ.деҳ. Моғиён</i>
Нови Гулистан	<i>дарё дар Ҷ.деҳ. Рӯдакӣ</i>
Нови Девал	<i>сой дар деҳаи Заврони деҳоти Лоиқ Шералӣ</i>
Нови Доғ	<i>мавзеъ дар дҳ. Баҳори Ҷ. деҳ.Л.Ш,</i>
Нови Доғ	<i>сой дар деҳоти Лоиқ Шералӣ</i>
Нови Заранг	<i>мавзеъ дар деҳаи Пули Гирдоби Ҷ. деҳ. Моғиён</i>
Нови Сурх	<i>кӯҳ дар деҳаи Кулолии Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Нови Сурх	<i>сой дар деҳаи Заврони деҳоти Лоиқ Шералӣ</i>
Нови Тут	<i>мавзеъ дар деҳаи Фароби Ҷ. деҳ. Фароб</i>
Нови Фироқ	<i>чар. дар деҳаи Пули Гирдоби Ҷ. деҳ. Моғиён</i>
Нови Хӯчин	<i>сой дар деҳаи Заврони деҳоти Лоиқ Шералӣ</i>
Нови Чомоқ	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Косатарош</i>
Новидия	<i>мавзеъ дар деҳаи Пули Гирдоби Ҷ. деҳ. Моғиён</i>
Нозбунёд	<i>маҳалла дар деҳаи Ёриш Ҷ. деҳ. Ёрӣ</i>
Ноиф	<i>кӯҳ дар деҳаи Воруи Ҷ. деҳ. Вору</i>
Норбон	<i>кӯҳ дар деҳаи Воруи Ҷ. деҳ. Вору</i>
Носири Хусрав	<i>кӯч. дар ш. Пҷк.</i>
Нофин	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Шинг</i>
Нофин.	<i>кӯли чоруми Ҳафткӯл, воқеъ дар Ҷ. деҳ. Шинг</i>
Нурафшон	<i>кӯч. дар ш. Пҷк.</i>
Нури Зиндагӣ	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Саразм</i>
Нуристон	<i>деҳа, маркази Ҷ. деҳ. Чинор</i>
Обариксой	<i>дарё дар Ҷ.деҳ. Амондара</i>
Оби Борик	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Моғиён</i>
Оби Борик	<i>кӯҳ дар деҳаи Некноти Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Оби Лой	<i>дарё дар деҳаи Пули Гирдоби Ҷ. деҳ. Моғиён</i>
Оби Сарой	<i>мавзеъ дар Ҷ. деҳ. Лоиқ Шералӣ</i>
Оби Сафед	<i>кӯҳ дар деҳаи Некноти Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Оби Сафед	<i>чашма дар деҳаи Пули Гирдоби Ҷ. деҳ. Моғиён</i>
Оби Соф	<i>чашма дар деҳаи Дарвозаками Ҷ. деҳ. Чинор</i>
Оби Талх	<i>чашма дар Сойи Раҳрави Ҷ. деҳ. Лоиқ Шералӣ</i>
Оби Ширин	<i>чашма дар Сойи Шӯрчаи Ҷ. деҳ. Лоиқ Шералӣ</i>

Оби Шӯр	<i>чаиша дар Соии Шӯрчаи Ҷ. деҳ. Лоиқ Шерали</i>
Обидорсой	<i>дарё дар Ҷ.деҳ. Косатарош</i>
Обизоркак	<i>дарё дар Ҷ.деҳ. Моғиён</i>
Обихунди	<i>дарё дар Ҷ.деҳ. Моғиён</i>
Обчин	<i>мавзеъ дар деҳаи Ёриш Ҷ. деҳ. Ёрӣ</i>
Обшорон	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Халифа Ҳасан</i>
Обшорон	<i>мавзеъ дар деҳаи Пули Гирдоби Ҷ. деҳ. Моғиён</i>
Овчакасой	<i>ҷӯйбор дар Ҷ.деҳ. Рӯдакӣ</i>
Огулиғиёз	<i>кӯҳ дар Ҷ.деҳ. Моғиён</i>
Озиқишлоқ	<i>дарё дар дх.Фароби Ҷ.деҳ. Фароб</i>
Озодагон	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Хурмӣ</i>
Ойбодом	<i>ағба дар Ҷ.деҳ. Амондара</i>
Ойбодомсой	<i>дарё дар Ҷ.деҳ. Амондара</i>
Ойкамар	<i>хонаи зимистона дар Ҷ.деҳ. Фароб</i>
Оқато	<i>чаиша дар деҳаи Пули Гирдоби Ҷ. деҳ. Фароб</i>
Оқбойзоркан	<i>ағба дар Ҷ.деҳ. Моғиён</i>
Околик	<i>мавзеъ дар Ҷ.деҳ. Шинг</i>
Оқтеппа	<i>мавзеъ дар деҳаи Дарвозаками Ҷ. деҳ. Чинор</i>
Оқтош	<i>кӯҳ дар деҳаи Абдусамади Ҷ. деҳ. Саразм</i>
Олимобод	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Фароб</i>
Оҳан	<i>кӯҳ дар деҳаи Воруи Ҷ. деҳ. Вору</i>
Оҳангарон	<i>мах. дар ш. Пчк.</i>
Оромгоҳи Ғӯсар	<i>ғӯристон дар дх. Ғӯсари Ҷ.деҳ.Л.Ш.</i>
Осиё	<i>кӯҳ дар деҳаи Мазори Ҷ. деҳ. Лоиқ Шерали</i>
Осиёбтеппа	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Саразм</i>
Останасой	<i>дарё дар Ҷ.деҳ. Амондара</i>
Отуклоқ	<i>кӯҳ дар деҳаи Бостондеҳи Ҷ. деҳ. Саразм</i>
Отчуварсай	<i>обканда дар Ҷ.деҳ. Саразм</i>
Отчуварсай	<i>обканда дар Ҷ.деҳ. Саразм</i>
Офтоб	<i>мах. дар деҳаи Чимқалъаи Ҷ. деҳ. Саразм</i>
Очабӯрӣ Муминова	<i>кӯч. дар ш. Пчк.</i>
Ошпазон	<i>мах. дар ш. Пчк.</i>
Пағна	<i>деҳа дар Ҷамоати деҳоии Вору</i>
Падораҳо	<i>кӯҳ дар деҳаи Некноти Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Падрӯд	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Шинг</i>
Паккон	<i>чаиша дар деҳаи Пули Гирдоби Ҷ. деҳ. Моғиён</i>
Палангкуш	<i>сой дар деҳаи Баҳори деҳоти Лоиқ Шерали</i>
Панӣ	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Шинг</i>
Панҷакент	<i>шаҳр дар вилояти Сугд</i>
Панҷакенти Қадим	<i>ҳафр. бост. дар ш.Пчк</i>
Панҷрӯд	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Париён	<i>мавзеъ дар деҳаи Ёриш Ҷ. деҳ. Ёрӣ</i>
Парпарато	<i>мазорот дар Ҷ.деҳ. Косатарош</i>
Парпӣ	<i>кӯҳ дар деҳаи Озодагон Ҷ. деҳ. Хурмӣ</i>

Паси канали Кореz (масехӣ)	<i>гӯристон дар ш. Пчк.</i>
Пастии Калон	<i>сой дар деҳаи Заврони деҳоти Лоуқ Шерали</i>
Пешона	<i>кӯҳҳо дар Ҷ.деҳ. Шинг</i>
Пиёзли	<i>кӯҳ дар деҳаи Нури Зиндагии Ҷ. деҳ. Саразм</i>
Пилла	<i>ағба дар дҳ. Маз.Ш. Ҷ.деҳ. Л.Ш.</i>
Писавр	<i>сой дар деҳаи Заврони деҳоти Лоуқ Шерали</i>
Писталисой	<i>мачрои хушк дар Ҷ.деҳ. Амондара</i>
Пишкат	<i>кӯҳ дар деҳаи Некноти Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Пишнодар	<i>кӯҳ дар деҳаи Кулолии Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Пишти Равот	<i>кӯҳ дар деҳаи Кулолии Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Порвен	<i>деҳа дар Ҷамоати деҳои Вору</i>
Пули Гирдоб	<i>деҳа, маркази Ҷ. деҳ. Могиён</i>
Пули Мӯриф	<i>деҳа ва дар Ҷ.деҳ. Рӯдакӣ</i>
Пулодбой Солеҳов	<i>маҳалла дар деҳаи Озодағони Ҷ. деҳ. Хурмӣ</i>
Пушкин	<i>кӯч. дар ш. Пчк.</i>
Пушневат	<i>дарё дар деҳаи Воруи Ҷ. деҳ. Вору</i>
Пуштаи Мулло	<i>маҳалла дар деҳаи Ёрии Ҷ. деҳ. Ёрӣ</i>
Пушти кӯл	<i>кӯл дар деҳаи Воруи Ҷ. деҳ. Вору</i>
Пушти Қӯрғон	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Могиён</i>
Работ	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Амондара, ш. Пчк.</i>
Рабочий Посёлок	<i>хароба дар Ҷ.деҳ. Шинг</i>
Равот	<i>маҳалла дар деҳаи Ёрии Ҷ. деҳ. Ёрӣ</i>
Раҷабалӣ	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Саразм</i>
Рамонберди	<i>хонаи тобигона дар Ҷ.деҳ. Хурмӣ</i>
Рахна	<i>сой дар деҳаи Мазори деҳоти Лоуқ Шерали</i>
Раҳрав	<i>сой дар деҳоти Лоуқ Шерали</i>
Рашнаболосой	<i>дарё дар Ҷ.деҳ. Шинг</i>
Рашнаи Поён	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Шинг</i>
Рибо	<i>дарё дар Ҷ.деҳ. Шинг</i>
Робиаи Балхӣ	<i>кӯч. дар ш. Пчк.</i>
Ровадин	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Шинг</i>
Роғич	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Могиён</i>
Роҷ	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Амондара, ш. Пчк.</i>
Роҷ	<i>мавзеъ дар деҳаи Роҷи Ҷ. деҳ. Амондара</i>
Роҷ	<i>дара дар деҳаи Роҷи Ҷ. деҳ. Амондара</i>
Роҷрӯд	<i>дарё дар деҳаи Роҷ Ҷ. деҳ. Амондара</i>
Роғиев Шариф	<i>кӯч. дар ш. Пчк.</i>
Рукнобод	<i>деҳа, маркази Ҷ. деҳ. Вору</i>
Рута	<i>кӯҳҳо дар Ҷ.деҳ. Шинг</i>
Рухшон	<i>мавзеъ дар деҳаи Ёрии Ҷ. деҳ. Ёрӣ</i>
Рухшонсой	<i>дарё дар Ҷ.деҳ. Ёрӣ</i>
Рӯдак	<i>дарё дар деҳаи Бадғаҳи Ҷ. деҳ. Шинг</i>
Рӯдак	<i>мавзеъ дар деҳаи Бадғаҳи Ҷ. деҳ. Шинг</i>

Рӯдакӣ	<i>ҷамоати деҳот дар ш. Пҷк.</i>
Рӯдакӣ	<i>маҳалла дар ш. Пҷк.</i>
Рӯзи Обнок	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Ёрӣ</i>
Рӯзиобнаксой	<i>ҷӯйбор дар Ҷ.деҳ. Ёрӣ</i>
Рӯзигазаксой	<i>ҷӯйбор дар Ҷ.деҳ. Ёрӣ</i>
Рӯйи-дойдо	<i>хонаи тобигона дар Ҷ.деҳ. Вору</i>
Савр	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Халифа Ҳасан</i>
Савракато	<i>қабр дар Ҷ.деҳ. Халифа Ҳасан</i>
Саврсой	<i>дарё дар Ҷ.деҳ. Халифа Ҳасан</i>
Садриддин Айни	<i>кӯч. дар ш. Пҷк.</i>
Саидмушак	<i>сой дар деҳаи Заврони деҳоти Лоик Шералӣ</i>
Сайидои Насафӣ	<i>кӯч. дар ш. Пҷк.</i>
Самадзода	<i>кӯч. дар ш. Пҷк.</i>
Самарқандӣ	<i>маҳалла дар ш. Пҷк.</i>
Самарқандӣ	<i>кӯч. дар ш. Пҷк.</i>
Санги Сафед	<i>чашма дар деҳаи Артуҷи Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Сангилакчен	<i>мавзеъ дар Ҷ.деҳ. Шинг</i>
Санҷаршоҳ	<i>чарогоҳ дар деҳаи Сӯчинаи Ҷ. деҳ. Сӯчина</i>
Санҷаршоҳ	<i>ҳафр. бост. дар Ҷ.деҳ. Суҷина</i>
Саннаксой	<i>обканди дар Ҷ.деҳ. Саразм</i>
Саразм	<i>ҷамоати деҳот дар ш. Пҷк.</i>
Саразм	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Саразм</i>
Саразм	<i>мавзеъ дар деҳаи Чимқалъаи Ҷ. деҳ. Саразм</i>
Саразм	<i>ҳафр. бост. дар Ҷ.деҳ. Саразм</i>
Сарез	<i>кӯҳ дар деҳаи Некноти Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Сари Камар	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Хурмӣ</i>
Сари Камар	<i>гӯристон дар ш. Пҷк.</i>
Сари Об	<i>кӯҳ дар деҳаи Суфиёни Ҷ. деҳ. Халифа Ҳасан</i>
Сари Осиё	<i>маҳалла дар деҳаи Озодағони Ҷ. деҳ. Хурмӣ</i>
Сари Паст	<i>кӯҳ дар деҳаи Некноти Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Сари Пастӣ	<i>чарогоҳ дар Ҷ. деҳ. Лоик Шералӣ</i>
Сари Сангул	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Шинг</i>
Сари Шахо	<i>кӯҳ дар деҳаи Некноти Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Сариводза	<i>чарогоҳ дар деҳаи Ганҷи ниҳони Ҷ. деҳ. Косатарош</i>
Сарикутансой	<i>дарё дар Ҷ.деҳ. Ёрӣ</i>
Саримсағлисой	<i>дарё дар Ҷ.деҳ. Халифа Ҳасан</i>
Сармад	<i>дарё дар деҳаи Воруи Ҷ. деҳ. Вору</i>
Сарманзил	<i>гӯристон дар ш. Пҷк.</i>
Сарновасой	<i>дарё дар Ҷ.деҳ. Амондара</i>
Саройбоғ	<i>маҳалла дар деҳаи Кулоли Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Сарчашма	<i>чашма дар деҳаи Пули Гирдоби Ҷ. деҳ. Моғиён</i>
Сарчашма	<i>мавзеъ дар деҳаи Пули Гирдоби Ҷ. деҳ. Моғиён</i>
Сарчашмасой	<i>ҷӯйбор дар Ҷ.деҳ. Ёрӣ</i>

Сарыэжам	<i>кӯҳ дар Ҷ.деҳ. Моғиён</i>
Сафедак	<i>кӯҳ дар деҳаи Воруи Ҷ. деҳ. Вору</i>
Сафобахш	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Амондара</i>
Сахарная Голова	<i>қулла дар деҳаи Воруи Ҷ. деҳ. Вору</i>
Саховат	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Косатарош</i>
Саъдии Шерозӣ	<i>кӯч. дар ш. Пчк.</i>
Себак	<i>чаиша дар деҳаи Артуҷи Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Себистон	<i>мавзеъ дар деҳаи Пули Гирдоби Ҷ. деҳ. Моғиён</i>
Седухтарон	<i>мавзеъ дар деҳаи Озодагон Ҷ. деҳ. Хурмӣ</i>
Селпарто	<i>пул дар деҳаи Маз.Ш. Ҷ. деҳ. Л.Ш.</i>
Сидк	<i>кӯҳ дар деҳаи Некноти Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Сиёҳ	<i>кӯҳ дар деҳаи Воруи Ҷ. деҳ. Вору</i>
Сичча	<i>ағба дар дҳ. Маз.Ш. Ҷ.деҳ. Л.Ш.</i>
Сичча	<i>сой дар деҳаи Мазори деҳоти Лоиқ Шерали</i>
Советӣ	<i>кӯч. дар ш. Пчк.</i>
Сои Ғарибак	<i>дарё дар деҳаи Хурраободи Ҷ. деҳ. Хурмӣ</i>
Сои Думкулак	<i>дарё дар деҳаи Хурраободи Ҷ. деҳ. Хурмӣ</i>
Сои Чехинсой	<i>дарё дар деҳаи Ёриш Ҷ. деҳ. Ёри</i>
Сои Шингак	<i>дарё дар деҳаи Хурраободи Ҷ. деҳ. Хурмӣ</i>
Сойи Вешист	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Ёри</i>
Сойи Зебон	<i>маҳалла дар ш. Пчк.</i>
Сойи Калон	<i>сой дар деҳаи Ғӯсари деҳоти Лоиқ Шерали</i>
Сойи Марғзор	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Шинг</i>
Сойи Мисрак	<i>маҳалла дар ш. Пчк.</i>
Сойи Савр	<i>дарё дар деҳаи Суфиёни Ҷ. деҳ. Халифа Ҳасан</i>
Солор	<i>кӯҳ дар деҳаи Воруи Ҷ. деҳ. Вору</i>
Сомониён	<i>кӯч. дар ш. Пчк.</i>
Соҳибназар	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Саразм</i>
Сор	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Моғиён</i>
Сор	<i>дарё дар деҳаи Пули Гирдоби Ҷ. деҳ. Моғиён</i>
Соска	<i>ҷӯйбор дар Ҷ.деҳ. Рӯдакӣ</i>
Соя	<i>кӯли дувуми Ҳафткӯл, дар Ҷ. деҳ. Шинг</i>
Субошӣ	<i>дарё дар деҳаи Пули Гирдоби Ҷ. деҳ. Моғиён</i>
Суғдиён	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Косатарош</i>
Суғдиён	<i>маҳалла дар ш. Пчк.</i>
Сурхоб	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Хурмӣ</i>
Сурхоб	<i>маҳалла дар деҳаи Шингаки Ҷ. деҳ. Хурмӣ</i>
Суфиён	<i>деҳа, маркази Ҷ. деҳ. Халифа Ҳасан</i>
Суффа	<i>чар. дар дҳ. Суфиёни Ҷ. деҳ. Халифа Ҳасан</i>
Сӯзангарон	<i>маҳалла дар ш. Пчк.</i>
Сӯзангарон	<i>кӯч. дар ш. Пчк.</i>
Сӯчина	<i>ҷамоати деҳот дар ш. Пчк.</i>
Сӯчина	<i>деҳа, маркази Ҷ. деҳ. Сӯчина, ш. Пчк.</i>
Сӯроҳ	<i>кӯҳ дар деҳаи Воруи Ҷ. деҳ. Вору</i>

Сӯхтасой	<i>мачрои хушк дар Ҷ.деҳ. Косатарош</i>
Таги Ровут	<i>маҳалла дар деҳаи Ёриш Ҷ. деҳ. Ёрӣ</i>
Тагликсой	<i>дарё дар Ҷ.деҳ. Амондара</i>
Тагоби Халқ	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Вору</i>
Тайкнуро	<i>дарё дар дх.Фароби Ҷ.деҳ. Фароб</i>
Такеликсой	<i>дарё дар Ҷ.деҳ. Амондара</i>
Тамкулаксой	<i>мавзеъ дар Ҷ.деҳ. Шинг</i>
Тангӣ	<i>маҳалла дар деҳаи Кулоши Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Тангӣ	<i>сой дар деҳаи Маз.Ш. деҳоти Лоиқ Шералӣ</i>
Танӯрак	<i>кӯҳ дар деҳаи Воруи Ҷ. деҳ. Вору</i>
Танӯро	<i>чарогоҳ дар деҳаи Фароби Ҷ. деҳ. Фароб</i>
Тарахш	<i>кӯҳ дар деҳаи Зери ҳисори Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Таулусой	<i>мачрои хушк дар Ҷ.деҳ. Хурмӣ</i>
Тауташ	<i>ағба дар Ҷ.деҳ. Моғиён</i>
Теморен	<i>дарё дар Ҷ.деҳ. Шинг</i>
Тероликсой	<i>дарё дар Ҷ.деҳ. Амондара</i>
Тиллогул	<i>дарё дар дх.Фароби Ҷ.деҳ. Фароб</i>
Тиоғли	<i>дарё дар Ҷ.деҳ. Шинг</i>
Тирҷӯ	<i>ҷӯй дар дх. Гӯс. Ҷ.деҳ. Л.Ш.</i>
Товасангсой	<i>дарё дар Ҷ.деҳ. Моғиён</i>
Тозлоқ	<i>қулла дар Ҷ. деҳ. Косатарош</i>
Тозлоқ	<i>кӯҳҳо дар Ҷ.деҳ. Шинг</i>
Толокисафед	<i>кӯҳ дар Ҷ.деҳ. Рӯдакӣ</i>
Томирис	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Саразм</i>
Тошлох	<i>кӯҳ дар Ҷ.деҳ. Шинг</i>
Тошмунор	<i>мачрои хушк дар Ҷ.деҳ. Саразм</i>
Тошмунор	<i>хароба дар Ҷ.деҳ. Халифа Ҳасан</i>
Тӯксанкорез	<i>дарё дар деҳаи Чимқалъаи Ҷ. деҳ. Саразм</i>
Турки Роч	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Амондара</i>
Туркистон	<i>қаторкӯҳи қисмати Шимоли водии Зарафшон дар ҳудуди ш. Пҷк.</i>
Туркистон	<i>кӯҳ дар деҳаи Воруи Ҷ. деҳ. Вору</i>
Туркпарида	<i>кӯҳ дар деҳаи Пули Гирдоби Ҷ. деҳ. Моғиён</i>
Турчунсой	<i>ҷӯйбор дар Ҷ.деҳ. Рӯдакӣ</i>
Туро	<i>кӯҳ Ҷ. деҳ. Шинг</i>
Тути Шӯрхан	<i>маҳалла дар деҳаи Некноти Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Убайди Зоконӣ	<i>кӯч. дар ш. Пҷк.</i>
Ўлғар	<i>кӯҳ дар деҳаи Воруи Ҷ. деҳ. Вору</i>
Умари Хайём	<i>кӯч. дар ш. Пҷк.</i>
Урдабулоқ	<i>чарогоҳ дар деҳаи Фароби Ҷ. деҳ. Фароб</i>
Уреч	<i>дарё дар деҳаи Некноти Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Урозиё	<i>маҳалла дар деҳаи Некноти Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Уртабулоқ	<i>дарё дар дх.Фароби Ҷ.деҳ. Фароб</i>
Ўрто	<i>кӯҳ дар деҳаи Некноти Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>

Учколсой	<i>дарё дар Ҷ.деҳ. Амондара</i>
Учкул	<i>дарё дар дх.Фароби Ҷ.деҳ. Фароб</i>
Учкул	<i>қулла дар деҳаи Роҷи Ҷ. деҳ. Амондара</i>
Файзулло Ансорӣ	<i>кӯч. дар ш. Пҷк.</i>
Файзулло Хӯчаев	<i>маҳалла дар деҳаи Озодағони Ҷ. деҳ. Хурмӣ</i>
Фароб	<i>Ҷамоати деҳот дар ш. Пҷк.</i>
Фароб	<i>деҳа, маркази Ҷ. деҳ. Фароб</i>
Фароғ	<i>сой дар деҳаи Мазори деҳоти Лоиқ Шералӣ</i>
Фатамшутсой	<i>мавзеъ дар Ҷ.деҳ. Вору</i>
Фатхулло Ёров	<i>маҳалла дар деҳаи Озодағони Ҷ. деҳ. Хурмӣ</i>
Филмандар	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Косатарош</i>
Филмандар	<i>пул дар деҳаи Саховати Ҷ. деҳ. Косатарош</i>
Фон	<i>кӯҳ дар деҳаи Воруи Ҷ. деҳ. Вору</i>
Фонӣ	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Моғиён</i>
Фушунг	<i>маҳалла дар деҳаи Ёрии Ҷ. деҳ. Ёрӣ</i>
Хавзак	<i>хароба дар Ҷ.деҳ. Саразм</i>
Халифа Ҳасан	<i>ҷамоати деҳот дар ш. Пҷк.</i>
Хамиртеппа	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Халифа Ҳасан</i>
Хешуф	<i>маҳалла дар деҳаи Кулолии Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Хиргасанг	<i>кӯҳ дар деҳаи Некноти Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Хирсак	<i>кӯҳ дар деҳаи Некноти Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Хирсхона	<i>мавзеъ дар деҳаи Ёрии Ҷ. деҳ. Ёрӣ</i>
Хирсхонасой	<i>дарё дар Ҷ.деҳ. Косатарош</i>
Хонақо	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Хурмӣ</i>
Хонақосой	<i>дарё дар деҳаи Сари Камари Ҷ. деҳ. Хурмӣ</i>
Хонақосой	<i>дарё дар Ҷ.деҳ. Хурмӣ</i>
Хонимқулов	<i>маҳалла дар дх. Хуррамободи Ҷ. деҳ. Хурмӣ</i>
Хохен	<i>чаиша дар деҳаи Воруи Ҷ. деҳ. Вору</i>
Хохт	<i>дарё дар деҳаи Воруи Ҷ. деҳ. Вору</i>
Хумгарон	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Косатарош</i>
Хунгаронсой	<i>мавзеъ дар Ҷ.деҳ. Вору</i>
Хурдак.	<i>кӯли панҷуми Ҳафткӯл, дар Ҷ.деҳ. Шинг</i>
Хурмӣ	<i>ҷамоати деҳот дар ш. Пҷк.</i>
Хурмӣ	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Моғиён</i>
Хуррамобод	<i>деҳа, маркази Ҷ. деҳ. Хурмӣ</i>
Хоча Мансур	<i>кӯҳ дар деҳаи Фароби Ҷ. деҳ. Фароб</i>
Хочаи Аламбардор	<i>мазорот дар дх. Баҳори Ҷ.деҳ. Л.Ш.</i>
Хочаи Дуредгар	<i>мавзеъ дар деҳаи Ёрии Ҷ. деҳ. Ёрӣ</i>
Хочаи Ҳалвой	<i>маҳалла дар деҳаи Ёрии Ҷ. деҳ. Ёрӣ</i>
Хочаи Ҳалвой	<i>мавзеъ дар деҳаи Ёрии Ҷ. деҳ. Ёрӣ</i>
Хочаи Сабз	<i>мавзеъ дар деҳаи Ёрии Ҷ. деҳ. Ёрӣ</i>
Хочақисмат	<i>қулла дар деҳаи Хӯчапанҷи Ҷ. деҳ. Амондара</i>
Хочатахтонсой	<i>дарё дар Ҷ.деҳ. Моғиён</i>
Хучкалонӣ	<i>сой дар деҳаи Заврони деҳоти Лоиқ Шералӣ</i>

Хучикрӯд	<i>дарё дар деҳаи Воруи Ҷ. деҳ. Вору</i>
Хӯчағариб	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Амондара, ш. Пҷк.</i>
Хӯчапанҷ	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Амондара, ш. Пҷк.</i>
Хӯчапанҷ	<i>пул дар деҳаи Хӯчапанҷи Ҷ. деҳ. Амондара</i>
Хушк	<i>кӯл дар деҳаи Воруи Ҷ. деҳ. Вору</i>
Ҳавзак	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Хурмӣ</i>
Ҳавзаки Боло	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Саразм</i>
Ҳавзаки Поён	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Саразм</i>
Ҳавзаксой	<i>дарё дар деҳаи Сари Камари Ҷ. деҳ. Хурмӣ</i>
Ҳавзсой	<i>дарё дар деҳаи Сари Камари Ҷ. деҳ. Хурмӣ</i>
Ҳавзсой	<i>чӯй дар дҳ. Саразм</i>
Ҳадятулло Муродов	<i>маҳалла дар деҳаи Озодағони Ҷ. деҳ. Хурмӣ</i>
Ҳазорчашма	<i>дарё дар Ҷ. деҳ. Шинг</i>
Ҳазорчашма	<i>кӯли ҳафтуми Ҳафткӯл, дар Ҷ. деҳ. Шинг</i>
Ҳазорчашма	<i>чашма дар деҳаи Бадғаҳи Ҷ. деҳ. Шинг</i>
Ҳазорчашма	<i>чарогоҳ дар деҳаи Фароби Ҷ. деҳ. Фароб</i>
Ҳазрати Султон	<i>мавзеъ дар деҳаи Пули Гирдоби Ҷ. деҳ. Моғиён</i>
Ҳаитбек	<i>мавзеъ дар деҳаи Фароби Ҷ. деҳ. Фароб</i>
Ҳакимбой	<i>пул дар деҳаи Воруи Ҷ. деҳ. Вору</i>
Ҳамид	<i>кӯҳ дар деҳаи Воруи Ҷ. деҳ. Вору</i>
Ҳасанҷӣ	<i>дарё дар Ҷ. деҳ. Моғиён</i>
Ҳафтзағорахӯр	<i>мавз. дар деҳаи Майкатаи Ҷ. деҳ. Амондара</i>
Ҳафткӯл	<i>номи умумии 7 кӯли воқеъ дар Ҷ. деҳ. Шинг</i>
Ҳафтрӯд	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Шинг</i>
Ҳисор	<i>қаторкӯҳи қисмати Ғарби водии Зарафшон дар ҳудуди ш. Пҷк.</i>
Ҳисор	<i>кӯҳ дар деҳаи Воруи Ҷ. деҳ. Вору</i>
Ҳочатбарор	<i>чашма дар деҳаи Роҷи Ҷ. деҳ. Амондара</i>
Ҳофиз	<i>кӯҳ дар деҳаи Воруи Ҷ. деҳ. Вору</i>
Ҳофизӣ Шерозӣ	<i>кӯч. дар ш. Пҷк.</i>
Ҳусейнов	<i>маҳалла дар деҳаи Озодағони Ҷ. деҳ. Хурмӣ</i>
Ҳушёр	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Шинг</i>
Ҳушёр	<i>кӯли савуми Ҳафткӯл, воқеъ дар Ҷ. деҳ. Шинг</i>
Ҳакел	<i>мавзеъ дар Ҷ. деҳ. Шинг</i>
Ҳангал	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Хурмӣ</i>
Ҳармгарон	<i>маҳ. дар ш. Пҷк.</i>
Ҳукурак	<i>сой дар деҳаи Маз.Ш. деҳоти Лоиқ Шерали</i>
Ҳашма	<i>маҳалла дар деҳаи Шӯрноваи Ҷ. деҳ. Саразм</i>
Ҳашмаалмалык	<i>чашма дар Ҷ. деҳ. Шинг</i>
Ҳашмаи Мут	<i>сой дар деҳаи Заврони деҳоти Лоиқ Шерали</i>
Ҳашмаҳона	<i>чашма дар деҳаи Воруи Ҷ. деҳ. Вору</i>
Ҳиларча	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Саразм</i>
Ҳилдухтарон	<i>мавзеъ дар деҳаи Пули Гирдоби Ҷ. деҳ. Моғиён</i>
Ҳилламазор	<i>мазорот дар дҳ. Маз.Ш. Ҷ. деҳ. Л.Ш.</i>

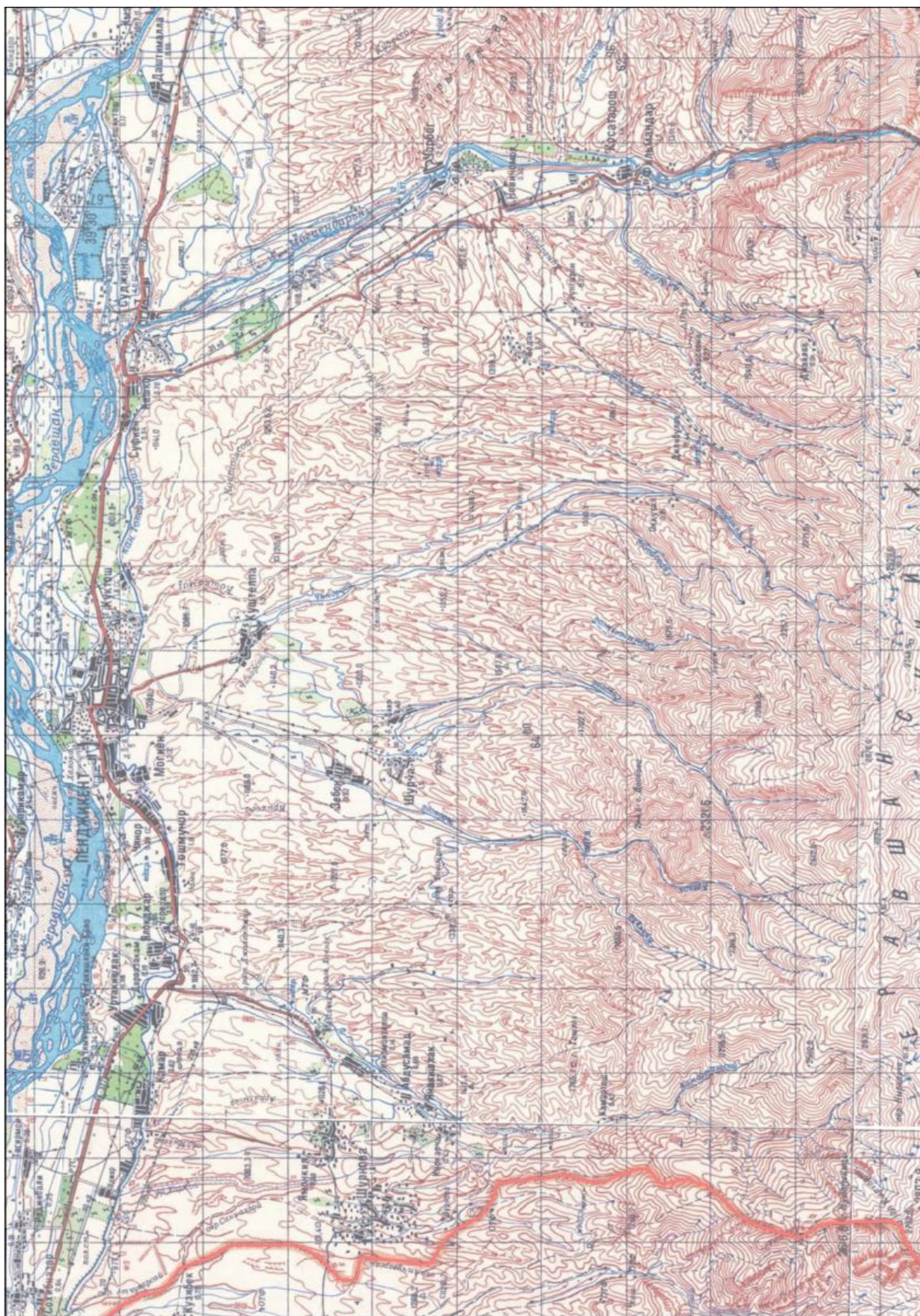
Чилмехроб	<i>кӯҳ дар деҳаи Мазори Ҷ. деҳ. Лоиқ Шералӣ</i>
Чимқалъа	<i>деҳа, маркази Ҷ. деҳ. Саразм</i>
Чимтарға	<i>қулла дар деҳаи Воруи Ҷ. деҳ. Вору</i>
Чимтарға	<i>кӯҳ дар деҳаи Артуҷи Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Чинникӯтан	<i>кӯҳ дар деҳаи Камари Ҷ. деҳ. Саразм</i>
Чинор	<i>ҷамоати деҳот дар ш. Пҷк.</i>
Чинор	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Чинор</i>
Чинор Имомов	<i>кӯч. дар ш. Пҷк.</i>
Чинорсой	<i>дарё дар Ҷ. деҳ. Халифа Ҳасан</i>
Чинорсой	<i>дарё дар Ҷ. деҳ. Косатарош</i>
Чинорсой	<i>мавзеъ дар Ҷ. деҳ. Косатарош</i>
Чокарон	<i>маҳалла дар деҳаи Ёрии Ҷ. деҳ. Ёрӣ</i>
Чорбоғ	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Косатарош</i>
Чорбоғ	<i>пул дар деҳаи Хумгарони Ҷ. деҳ. Косатарош</i>
Чорводор	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Чинор</i>
Чорводор	<i>маҳалла дар деҳаи Авазалии Ҷ. деҳ. Саразм</i>
Чорикоф	<i>кӯҳ дар деҳаи Зери ҳисори Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Чорроҳа	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Шинг</i>
Чорроҳа	<i>дарё дар Ҷ. деҳ. Шинг</i>
Чорукдӯзон	<i>маҳ. дар ш. Пҷк.</i>
Чубот	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Саразм</i>
Чубот	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Хурмӣ</i>
Чукир	<i>хароба дар Ҷ. деҳ. Саразм</i>
Чуккӣ	<i>қулла дар деҳаи Озодагон Ҷ. деҳ. Хурмӣ</i>
Чукурак	<i>кӯл дар деҳаи Некноти Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Чукурак	<i>мавзеъ дар дҳ. Маз. Ш. Ҷ. деҳ. Л. Ш.</i>
Чур	<i>кӯҳ дар деҳаи Воруи Ҷ. деҳ. Вору</i>
Ҷавонон	<i>кӯл дар ш. Пҷк.</i>
Ҷалолиддини Румӣ	<i>кӯч. дар ш. Пҷк.</i>
Ҷалолӣ	<i>маҳалла дар дҳ. Зери Ҳисори Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Ҷарлокчар	<i>хароба дар Ҷ. деҳ. Чинор</i>
Ҷехинсой	<i>дарё дар Ҷ. деҳ. Ёрӣ</i>
Ҷигдалик	<i>кӯҳҳо дар Ҷ. деҳ. Косатарош</i>
Ҷилав	<i>ҷар. дар дҳ. Новичомақи Ҷ. деҳ. Косатарош</i>
Ҷилос	<i>хонаи зимистона дар Ҷ. деҳ. Косатарош</i>
Ҷомчашма	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Косатарош</i>
Ҷошхар	<i>мавзеъ дар Ҷ. деҳ. Вору</i>
Ҷӯйи Мазор	<i>ҷӯй дар дҳ. Маз. Ҷ. деҳ. Л. Ш.</i>
Шабмонда	<i>маҳалла дар дҳ. Зери Ҳисори Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Шабмонда	<i>дарё дар деҳаи Некноти Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Шабушкин	<i>кӯл дар деҳаи Некноти Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Шайдуллоев	<i>маҳалла дар деҳаи Хуррамободи Ҷ. деҳ. Хурмӣ</i>
Шамсиддин Шоҳин	<i>кӯч. дар ш. Пҷк.</i>
Шаҳидон	<i>гӯристон дар ш. Пҷк.</i>

Шаррок	<i>чарогоҳ дар деҳаи Пули Гирдоби Ҷ. деҳ. Могиён</i>
Шаршагасой	<i>дарё дар Ҷ.деҳ. Могиён</i>
Шаршара	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Чинор</i>
Шаршара	<i>кӯҳ дар деҳаи Фароби Ҷ. деҳ. Фароб</i>
Шафтолузор	<i>маҳалла дар ш. Пчк.</i>
Шахи Гавора	<i>қл. дар қк. Зарафион, дх. Маз.Ш., Ҷ. деҳ. Л.Ш.</i>
Шахи Дароз	<i>чарогоҳ дар деҳаи Пули Гирдоби Ҷ. деҳ. Могиён</i>
Шахи Кафшак	<i>кӯҳ дар деҳаи Пули Гирдоби Ҷ. деҳ. Могиён</i>
Шахи Сафед	<i>кӯҳ дар деҳаи Фароби Ҷ. деҳ. Фароб</i>
Шахи Сурхак	<i>чарогоҳ дар деҳаи Пули Гирдоби Ҷ. деҳ. Могиён</i>
Шахи тангӣ	<i>кӯҳ дар деҳаи Мазори Ҷ. деҳ. Лоиқ Шералӣ</i>
Шахтёрская Посёлка	<i>хароба дар Ҷ.деҳ. Шинг</i>
Шашқат	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Шашқати Нав	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Шер	<i>кӯҳ дар деҳаи Воруи Ҷ. деҳ. Вору</i>
Шерак	<i>сой дар деҳаи Заврони деҳоти Лоиқ Шералӣ</i>
Шинг	<i>ҷамоати деҳот дар ш. Пчк.</i>
Шинг	<i>деҳа, маркази Ҷ. деҳ. Шинг</i>
Шингак	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Хурмӣ</i>
Шингаксой	<i>дарё дар Ҷ.деҳ. Хурмӣ</i>
Шингдарё	<i>дарё дар деҳаи Бадгаҳи Ҷ. деҳ. Шинг</i>
Шингча	<i>чарогоҳ дар деҳаи Фароби Ҷ. деҳ. Фароб</i>
Шингча	<i>дарё дар Ҷ.деҳ. Фароб</i>
Шираиюн	<i>кӯҳ дар Ҷ.деҳ. Шинг</i>
Шифо	<i>чаиша дар деҳаи Хӯчапанчи Ҷ. деҳ. Амондара</i>
Шодиёна	<i>маҳалла дар ш. Пчк.</i>
Шом	<i>кӯҳ дар деҳаи Воруи Ҷ. деҳ. Вору</i>
Шохмонда	<i>маҳалла дар деҳаи Некноти Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Шӯрбулоқ	<i>чаиша дар деҳаи Нуристонӣ Ҷ. деҳ. Чинор</i>
Шӯрнова	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Саразм</i>
Шӯрноваи Нав	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Саразм</i>
Шӯрноваи Хурд	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Саразм</i>
Шӯрча	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Халифа Ҳасан</i>
Шӯрча	<i>сой дар деҳаи Ғӯсари деҳоти Лоиқ Шералӣ</i>
Эҷамсой	<i>дарё дар Ҷ.деҳ. Могиён</i>
Эрназар	<i>кӯҳ дар деҳаи Меҳри Ҷ. деҳ. Саразм</i>
Юқоримушхона	<i>мавзеъ дар Ҷ.деҳ. Сӯҷина</i>
Юрти Қазон	<i>кӯҳ дар Ҷ.деҳ. Шинг</i>
Яккасада	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Саразм</i>
Яккахона	<i>деҳа дар Ҷ. деҳ. Рӯдакӣ</i>
Якубовский	<i>кӯч. дар ш. Пчк.</i>
Яхдонсой	<i>мавзеъ дар Ҷ.деҳ. Вору</i>
Яхи Дароз	<i>сой дар деҳаи Заврони деҳоти Лоиқ Шералӣ</i>

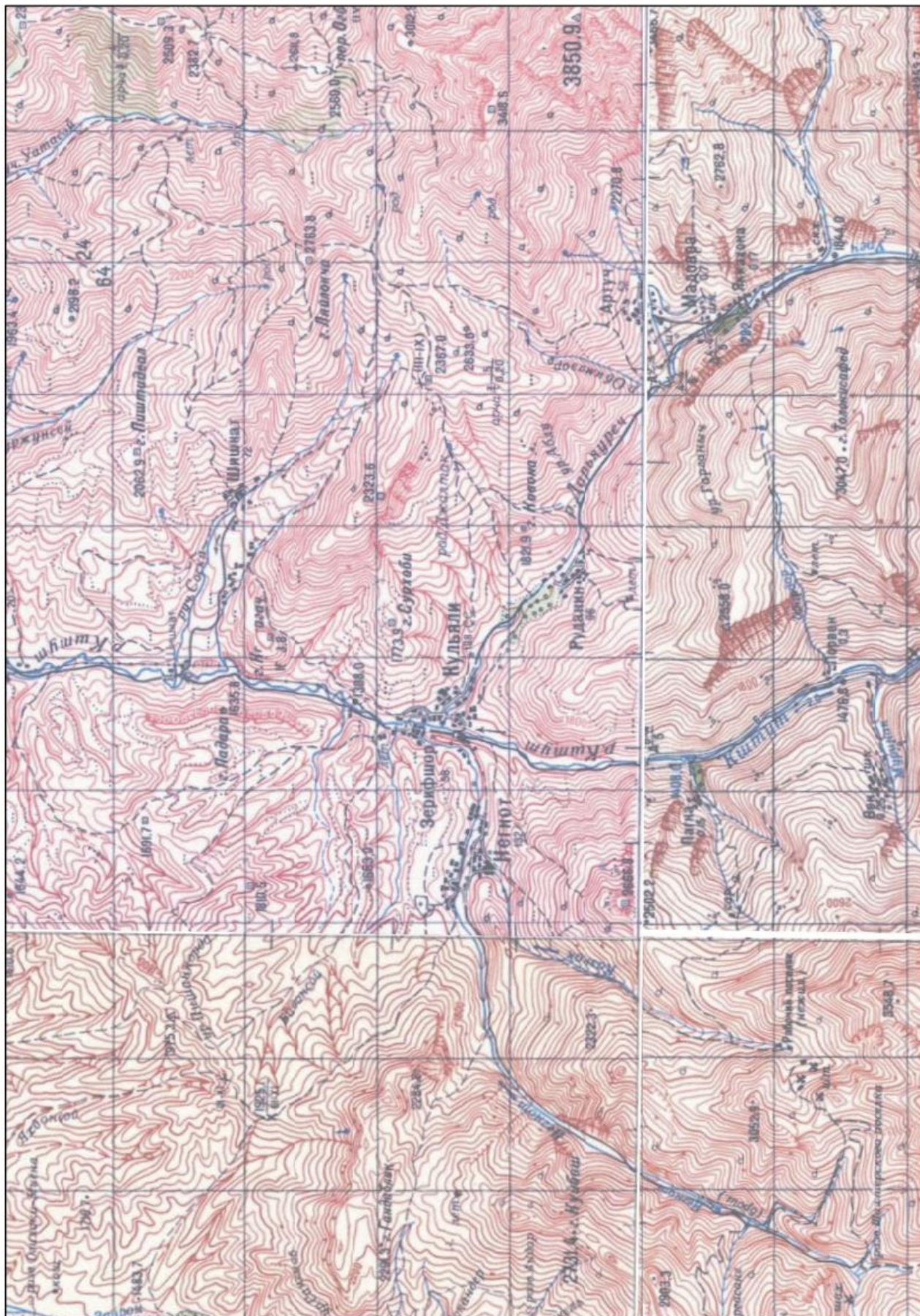
Харитаи ҳудуди Ҷамоати деҳоти Моғиёни ш. Панҷакент
(аз рӯи харитаи топографии миқёсаш 1:100 000)

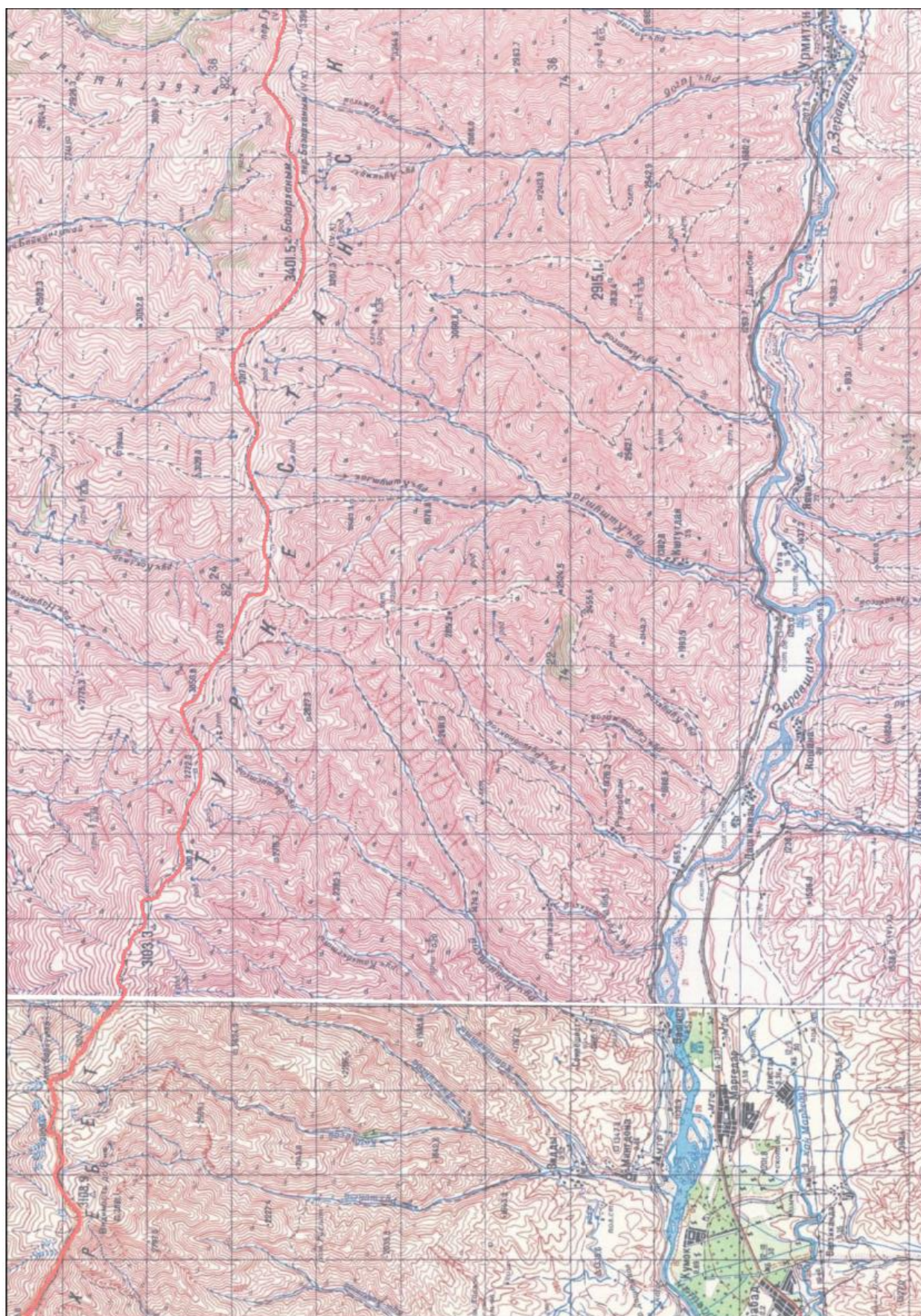
Харитаи ҳудуди ш. Панҷакент
(аз рӯи харитаи топографии миқёсаш 1:100 000)

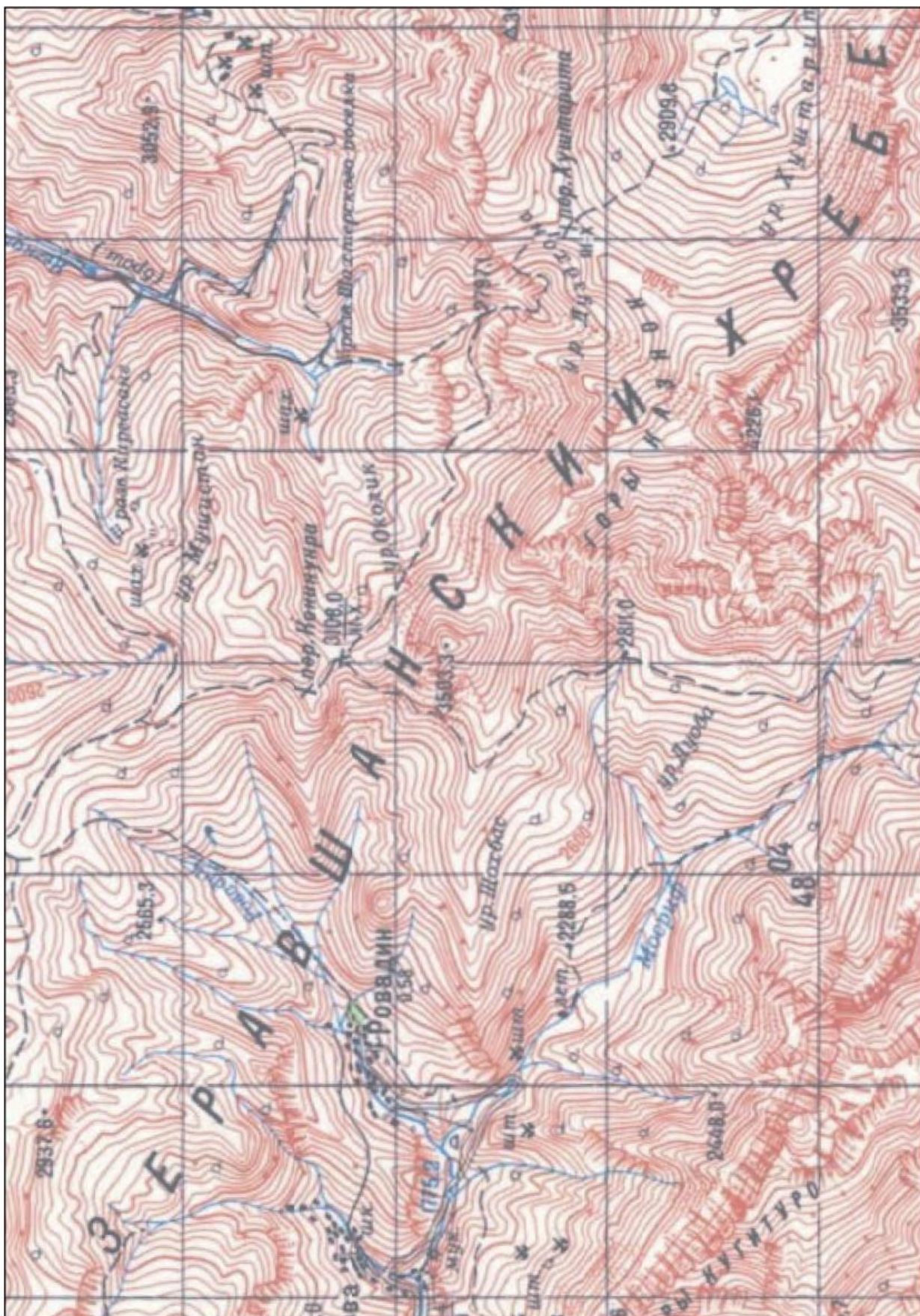
Харитаи ҳудуди Чамоати деҳоти Рӯдакии ш. Панҷакент
(аз рӯи харитаи топографии миқёсаш 1:100 000)

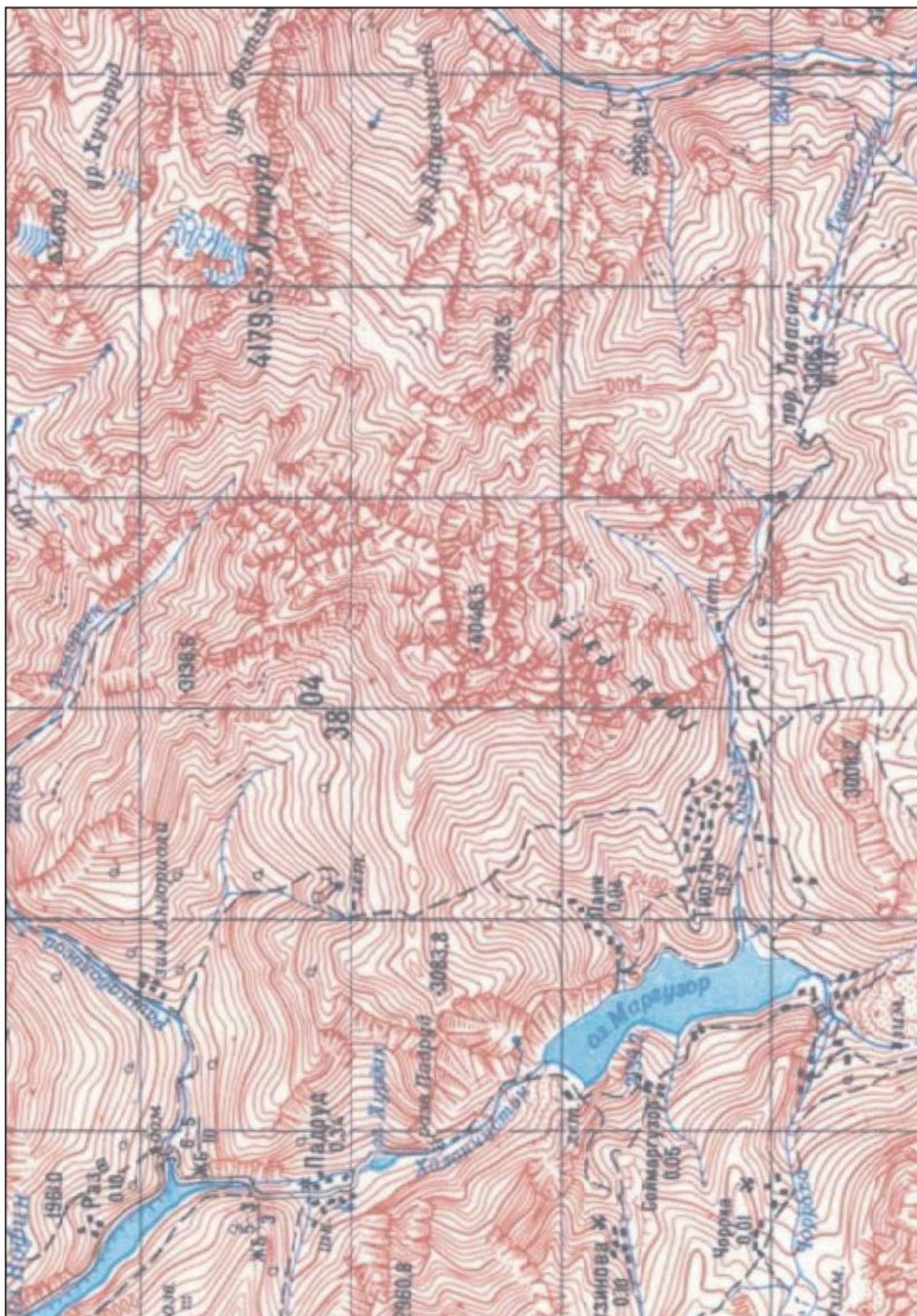
Харитаи ҳудуди ҷамоатҳои деҳоти Ёрӣ ва Лоик Шералии
ш. Панҷакент (аз рӯи харитаи топографии миқёсаш 1:100 000)

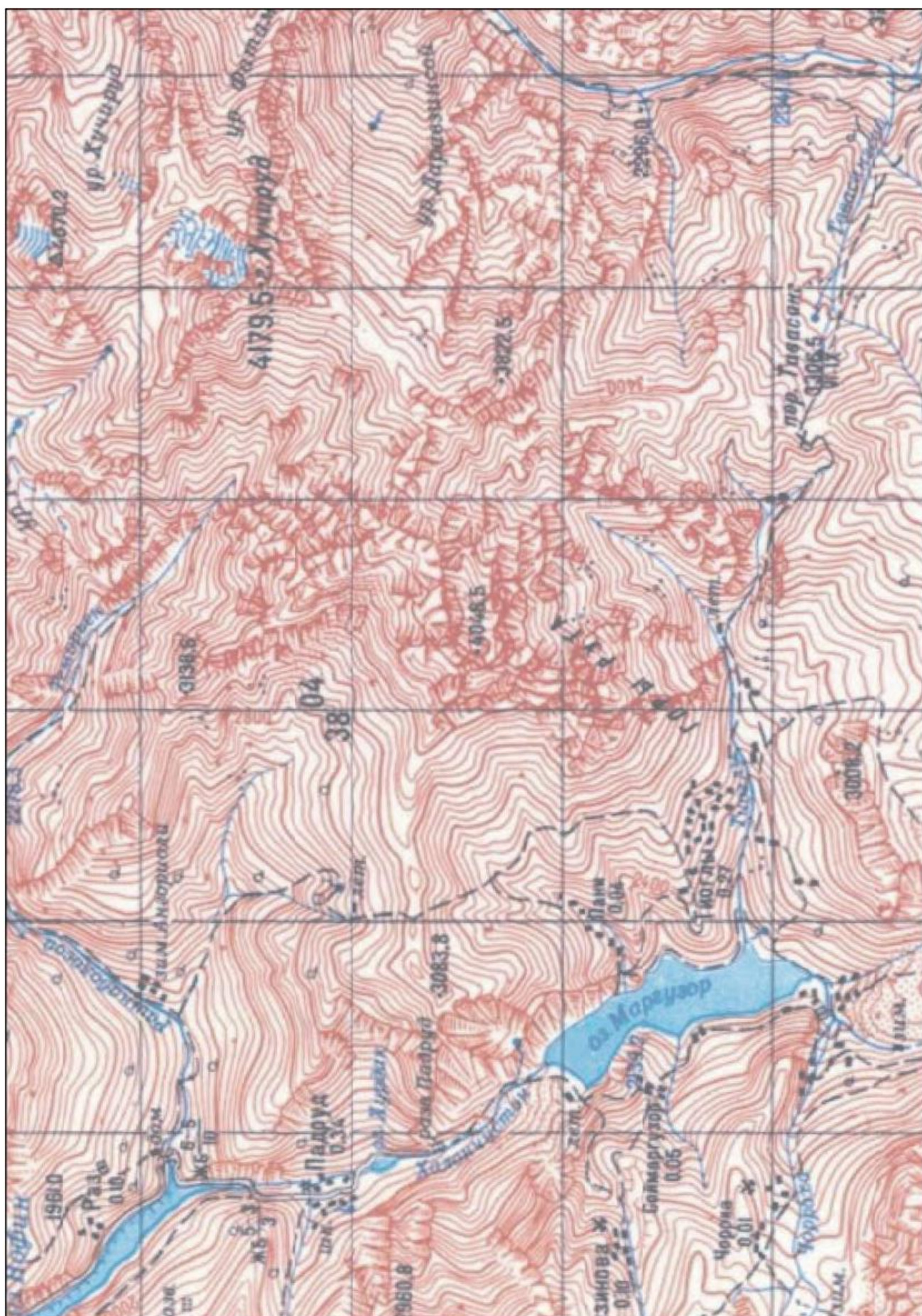
Харитаи худуди Ҷамоати деҳоти Шинги ш. Панҷакент
(аз рӯи харитаи топографии миқёсаш 1:100 000)

Харитаи ҳудуди Ҷамоати деҳоти Шинги ш. Панҷакент
(аз рӯи харитаи топографии миқёсаш 1:100 000)

Харитаи ҳудуди Ҷамоати деҳоти Шинги ш. Панҷакент
(аз рӯи харитаи топографии миқёсаш 1:100 000)

Харитаи ҳудуди Ҷамоати деҳоти Шинги ш. Панҷакент
(аз рӯи харитаи топографии миқёсаш 1:100 000)

